

ภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว

กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

เอกรัฏฐ์ เลาหทัยวาณิชย์

การค้นคว้าแบบอิสระนี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง

ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กุมภาพันธ์ 2552

ภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว

กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

เอกรัฏฐ์ เลาหทัยวาณิชย์

การค้นคว้าแบบอิสระนี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง

ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กุมภาพันธ์ 2552

ภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน :
กรณีศึกษาน้ำแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน

จังหวัดเชียงใหม่

เอกรัฐ เลาทัยวานิชย์

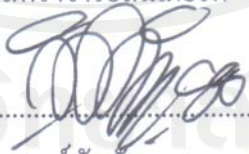
การค้นคว้าแบบอิสระนี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ

คณะกรรมการสอบการค้นคว้าแบบอิสระ

ประธานกรรมการ

รองศาสตราจารย์สมเกียรติ ตั้งนโม

กรรมการ

อาจารย์ทัศนัย เศรษฐเสรี

กรรมการ

อาจารย์วีระพันธ์ จันทร์หอม

27 กุมภาพันธ์ 2552

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าแบบอิสระฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์สมเกียรติ ตั้งนโม ประธานกรรมการที่ปรึกษาการค้นคว้าแบบอิสระ อาจารย์ทัศนัย เศรษฐเสรี ที่เสียสละเวลาให้แนวคิดและชี้แนะแนวทางในการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนให้คำปรึกษา และคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ จนกระทั่งการค้นคว้าแบบอิสระฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ และขอขอบคุณ อาจารย์วีระพันธ์ จันทรหอมที่กรุณารับเป็นกรรมการตรวจสอบรายงานการค้นคว้าแบบอิสระ

ขอขอบคุณ คุณพรหมินทร์ พวงมาลา อดีตผู้ใหญ่บ้านแม่กำปอง ที่ช่วยเหลือเพื่อข้อมูลต่างๆ ของหมู่บ้าน และเสียสละเวลาในการพูดคุยและตอบข้อซักถามต่างๆ ของผู้ศึกษา และขอขอบคุณ น้ำใจของชาวบ้านแม่กำปองทุกคนที่มีให้กับผู้ศึกษา รวมทั้งเสียสละเวลาในการทำงานของตน เพื่อให้ผู้ศึกษาได้พูดคุยถึงเรื่องราวต่างๆ ในหมู่บ้านเป็นอย่างดี และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สื่อศิลปะ และการออกแบบสื่อทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดทำเอกสาร และให้หยิบยืมอุปกรณ์ ภาควิชาต่างๆ

ขอกราบขอบพระคุณ คุณวรทัต เลหาทย์วานิชย์ และคุณสุดาพร เลหาทย์วานิชย์ (บิดา-มารดา) ที่เลี้ยงดูและให้กำลังใจ รวมทั้งให้โอกาสทางการศึกษาที่ดี และสนับสนุนทุนทรัพย์มาโดยตลอด

สุดท้ายนี้ ผู้ศึกษาหวังว่าการค้นคว้าแบบอิสระฉบับนี้ คงเป็นประโยชน์แก่อนุวยงานรัฐ และผู้ที่สนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่การท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดขึ้นในชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวต่างๆ และหากมีข้อผิดพลาดประการใด ขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

ชื่อเรื่องการค้นคว้าแบบอิสระ ภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เขียน

นายเอกรัฐ เลาทพยวานิชย์

ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ)

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์สมเกียรติ ตั้งนโม

ประธานกรรมการ

อาจารย์ทัศนัย เศรษฐเสวี

กรรมการ

บทคัดย่อ

การศึกษา “ภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์การศึกษา 2 ประการ คือ (1) ศึกษากระบวนการสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของบ้านแม่กำปอง กระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้า การสะสมและแปลงรูปทนต์ต่างๆ (2) ศึกษาผลของภาพแทนที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายในหมู่บ้าน

การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการเก็บข้อมูลประกอบด้วยการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรงและโดยอ้อมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการพูดคุยกับชาวบ้านแม่กำปองถึงเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นผ่านสายตาของชาวบ้าน

ผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ มีอายุนับ 100 ปี ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน อาชีพหลักของชาวบ้านคือการเพาะปลูกเมี่ยง (ชา) และปลูกกาแฟเป็นอาชีพเสริม ลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนในอดีต เป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพ ต่อเมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจยังชีพเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในอดีตมีลักษณะแบบชุมชนชนบท มีการช่วยเหลือพึ่งพากันระหว่างชาวบ้าน ต่อเมื่อระบบเศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การแบ่งปันกันในเรื่องต่างๆ มีแนวโน้มลดน้อยลง ในส่วนของวัฒนธรรมต่างๆ นั้น ชาวบ้านยังคงสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี รูปแบบประเพณีวัฒนธรรมยังคงแบบแผนดั้งเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัยมากขึ้น

การสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวของหมู่บ้านนั้นเป็นความร่วมมือกันระหว่างนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวและเดินทางกลับไปบอกเล่าถึงเรื่องราวของหมู่บ้านชนบทล้านนาที่มีวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่าย จึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเรื่อยๆ และเมื่อทางหมู่บ้านมีความคิดจะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น ก่อให้เกิดการพูดคุยปรึกษาร่วมมือกันในการทำโครงการวิจัยหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ซึ่งนำไปสู่การทบทวนองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่างๆ ของหมู่บ้าน

ต่อมาประเทศไทยได้เข้ามาส่งเสริมและให้ความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ โดยหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นได้ผลักดันการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเข้าสู่โครงการ โอทอป หมู่บ้านแม่กำปองจึงเริ่มปรากฏตัวในพื้นที่สังคมมากขึ้น ส่งผลให้ภาพแทนของหมู่บ้านมีความมั่นคง และแพร่กระจายออกไปในวงกว้าง เมื่อหมู่บ้านเป็นที่รู้จัก สื่อมวลชนต่างๆ จึงเข้ามานำเสนอการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง โดยนำเสนอในลักษณะหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทล้านนา ซึ่งเป็นการช่วยแพร่กระจายและตอกย้ำภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองให้มั่นคงแข็งแรง

การประกอบสร้างภาพแทนเพียงอย่างเดียว ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวได้ ดังนั้นหมู่บ้านแม่กำปองจึงนำเอาภูมิปัญญา องค์ความรู้ทางด้านต่างๆ ความแตกต่าง และความดั้งเดิม ของหมู่บ้านมาแปลงเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมและกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งก็คือการแปลงทุนทางด้านวัฒนธรรมให้มาเป็นทุนทางด้านเศรษฐกิจนั่นเอง และทุนทางด้านเศรษฐกิจนี้ นำมาซึ่งทุนทางสังคมของหมู่บ้านผ่านการเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานต่างๆ ก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมที่เชื่อมโยงหมู่บ้านแม่กำปองกับส่วนอื่นๆ เข้าไว้ด้วยกัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปอง เป็นไปเพื่อการรักษาภาพแทนชุมชนชนบทล้านนาของหมู่บ้านที่ทุกฝ่ายร่วมกันประกอบสร้างขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความหมายของอาชีพทำสวนเมี่ยง จากอาชีพเพื่อการการค้า มาสู่อาชีพทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงและย้อนแย้งของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม มีการจัดการโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อน ผ่านระบบเครือข่ายและวัดในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อรักษาความสัมพันธ์แบบชุมชนชนบทไว้ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเวลาและการซ้อนทับกันของเวลา สำนักทางด้านเวลาของชาวบ้านมีลักษณะซ้อนทับกันระหว่างเวลาแบบเส้นตรง และเวลาแบบวงกลม การเปลี่ยนแปลงและความคลุมเครือของพื้นที่ทางสังคม ชาวบ้านไม่แบ่งแยกพื้นที่ทางสังคมอย่างชัดเจนเด็ดขาด ทำให้พื้นที่ต่างๆ มีลักษณะคลุมเครือ การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณี พิธีกรรม และภาษา มีการประดิษฐ์และดัดแปลงประเพณี พิธีกรรมบางอย่าง เพื่อให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยว และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการออกกฎระเบียบการอนุรักษ์ทรัพยากรในหมู่บ้าน และกฎระเบียบการท่องเที่ยวของหมู่บ้านขึ้นมา

Independent Study Title The Representation of Eco-culture Tourism and Social Changes of the Community: A Case Study of Ban Mae Kampong, Tambon Huay Kaew, King Amphoe Mae On, Changwat Chiang Mai

Author Mr. Ekarat Laohataiwanich

Degree Master of Arts (Media Arts and Design)

Independent Study Advisory Committee

Assoc. Prof.Somkiat Tangnamo

Chairperson

Lect. Thasnai Sethaseree

Member

ABSTRACT

The study of Representation of Eco-culture tourism and social changes of the community : A case study of Ban Mae Kampong, Tambon Huay Kaew, Amphoe Mae On, Changwat Chiang Mai had 3 objectives (1) study the general of Mae Kampong community in term of society, way of life, culture, community economic, and process of the village's culture of eco tourism management. (2) Study the image representative creation process of eco tourism of Mae Kampong's culture, the process of commodification also includes the collection and the commodization. (3) Study the change occurred after the management on eco tourism which effects to society, culture, way of life, economic, and natural resources management and environment.

This study is a qualitative research, the interview is a tool using with the key persons to whom it directly involve and indirectly involve which are formal and informal interviewing. The observe took place by involving and not involving, also communicated with the local people in Mae Kampong about the changes via their visual.

The study found that Mae Kampong village is a 100 year old village and people in the village mostly are relative. They grow Meang (tea) it is a local people profession and growing coffee, a sideline. The past physical economic was subsistence economy since there was a road coming into the village subsistence economy has began more changing to trade economy. There were beside careers such as selling, general works for hire. In the past community was like suburb which exchanged their belongings to each other, help and dependable to one another. Since the community economic has changed the subject of helping and sharing decreased but other cultures still stay the same from then and now, there is a little changes. The tradition still keep it like before but there are some changing in detail of utensils used in the tradition which to comply to now a day utensils.

The management of the village eco tourism has created by Khun Prommin Pwongmala, the former village leader. He had visited to other tourism villages and that time the economic crisis had happened and also the unstable in the community. So that he brain storms the people to figure out the suitable solution for the village. The village has been well supported in many ways from the government until it

led to the home stay tourism and run as a cooperative which is one of activities of Baan Mae Kampong water powerhouse.

The creation of tourism representative image in Mae Kampong Village started from the cooperation between the visitors by telling to each other, person to person also the government supports in many ways such as One Tambon One product and also mass communication support.

Commodification in Mae Kampong village has the differences, original and local knowledge turn into tourism products throughout activities and variety of products which related to the village. In turning those things into tourism products is to change the culture to becoming economic capital. This bringing up the privilege of its own village, many departments of the government comes to visit and make a tour of inspection. This has link up a social network of Mae Kampong village with other villages.

The change consequences of Mae Kampong village are not coming from a small tourism arrangement but the most changing occurs during the coming of a road in the village. The most obvious change is the change of economic, it found that people who involve directly to the tourism have gained their income. Social of tourism has pushed up less human being relationship, but still have culture of time and space. It has separated spaces into pieces also has created new meaning to each space which identify the specific activity for those spaces. Natural resources management and environment has issued tourism regulations and improve other regulations of the village to make it suitable with the tourism taking place in the village.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา	6
1.3 สมมติฐาน	6
1.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	6
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	42
1.7 แผนการดำเนินงาน ขอบเขต และวิธีการศึกษา	43
1.8 สถานที่ในการดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูล	44
1.9 ระยะเวลาในการศึกษา	45
บทที่ 2 บริบททั่วไปของชุมชนแม่กำปอง	
2.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน	46
2.2 ลักษณะทางกายภาพ	50
2.3 ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต	58
2.4 ลักษณะทางเศรษฐกิจ	71
2.5 สรุป	85
บทที่ 3 จาก “หมู่บ้านเกษตร” สู่ “หมู่บ้านท่องเที่ยว”	
การประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนา	
3.1 พัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย	88
3.2 การประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาของบ้านแม่กำปอง	94
3.3 กระบวนการประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนา	96
3.4 กระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้า	105

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.5 การสร้างความต้องการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรม	107
3.6 การแปลงทุนทางวัฒนธรรมมาสู่ทุนทางเศรษฐกิจ และการสะสมทุนทางสังคม	113
3.7 สรุป	117
บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการรักษาภาพแทน	
4.1 การเปลี่ยนแปลงความหมายของอาชีพทำสวนเมือง	121
4.2 การเปลี่ยนแปลงและย้อนแย้งของ โครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม	123
4.3 การเปลี่ยนแปลงและซ้อนทับกันของเวลา	125
4.4 การเปลี่ยนแปลงและความคลุมเครือของพื้นที่ทางสังคม	128
4.5 การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีพิธีกรรม และภาษา	137
4.6 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	142
4.7 สรุป	147
บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา	
5.1 สรุปผลการศึกษา	148
5.2 อภิปรายผลการศึกษา	151
5.3 ปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา	156
5.4 ข้อเสนอแนะ	156
บรรณานุกรม	158
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก มาตรฐานโฮมสเตย์ไทย	165
ภาคผนวก ข กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง	177
ประวัติผู้เขียน	183

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
2.1 ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนบ้านแม่กำปองในรอบปี	64
2.2 ข้อมูลทางด้านอาชีพของครัวเรือน	81
2.3 ข้อมูลรายได้ของครัวเรือนกลุ่มต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง	82
2.4 ข้อมูลภาวะหนี้สินของครัวเรือนในหมู่บ้านแม่กำปอง	84

สารบัญภาพ

รูป	หน้า	
1.1	กระแสดความต้องการ 3 ด้านที่นำมาซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	33
2.1	ทางเข้าหมู่บ้านแม่กำปอง	51
2.2	ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านแม่กำปอง	52
2.3	ตำแหน่งของบ้านเรือนและสถานที่สำคัญต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง	53
2.4	เตาเผาขยะแบบเก่าและเตาเผาขยะแบบไร้ควัน	57
2.5	บ้านพักของชาวต่างชาติที่เปิดบริการนักท่องเที่ยวในหมู่บ้าน (John Hut)	59
2.6	ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านแม่กำปอง	61
2.7	วัดคันธารพุกยา ศูนย์กลางการทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง	62
2.8	พิธีทำบุญสะเดาะเคราะห์ในวันปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) ของหมู่บ้าน	65
2.9	การให้บริการสาธารณสุข โดยอาสาสมัครสาธารณสุขชั้นมูลฐาน (อสม.) ในหมู่บ้าน	66
2.10	โรงไฟฟ้าพลังน้ำบ้านแม่กำปอง โรงที่ 3	69
2.11	ลักษณะดอกที่ใช้ในการมัดเมี่ยง	74
2.12	ลักษณะของ “ปลอก” หรือ “เล็บ” ที่ชาวบ้านใช้ในการเก็บใบเมี่ยง	75
2.13	ใบเมี่ยงสดที่เก็บมาจากสวนเมี่ยง บรรจุอยู่ในกระช (ตะกร้า) เก็บเมี่ยง	76
2.14	ลักษณะการเรียงเมี่ยงใส่ในหม้ออลูมิเนียม ก่อนนำไปนึ่งบนเตา	76
2.15	วิธีการนึ่งเมี่ยง และเตาที่ใช้ในการนึ่ง	77
2.16	ลักษณะเมี่ยงสดที่ยังไม่ได้นึ่ง และเมี่ยงที่นึ่งเสร็จแล้ว	78
2.17	ลักษณะของ “ถู” ที่ใช้ในการหมักเมี่ยง	79
2.18	ที่ทำการศูนย์กลุ่มการแปรรูปกาแฟ และโรงคั่วกาแฟ ตำบลห้วยแก้ว	80
3.1	ป้ายแสดงหมู่บ้าน โอท็อปเพื่อการท่องเที่ยวซึ่งตั้งอยู่ข้างๆ ป้ายชื่อหมู่บ้าน	102
3.2	นักท่องเที่ยวต่างชาติกำลังทำกิจกรรม โหนสลิง (Flight of the Gibbon)	104
3.3	วิธีการทำหมอนใบชา ที่เห็นกองอยู่คือ ใบชาที่ตากแห้งและอบแล้วซึ่งใช้เป็นที่หมอน	111
3.4	หมอนใบชารูปแบบต่างๆ หนึ่งในสินค้าทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน	111
3.5	สติ๊กเกอร์ที่ติดอยู่บนถุงพลาสติกที่บรรจุหมอนใบชา	112
3.6	แถบผ้าที่ติดอยู่บริเวณด้านข้างของหมอนใบชา	112
3.7	ชาเขียวและกาแฟสด อีกหนึ่งสินค้าวัฒนธรรมของหมู่บ้าน	113
3.8	ตราสัญลักษณ์โฮมสเตย์มาตรฐานไทยที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านแม่กำปอง	116

สารบัญญภาพ (ต่อ)

รูป	หน้า	
3.9	ป้ายแสดงความเป็นหมู่บ้านเพื่อการเรียนรู้ทางการจัดการท่องเที่ยว	116
3.10	แผนผังแสดงการประกอบสร้างภาพแทน และความเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ	120
4.1	การแสดงอาณาเขตพื้นที่สวนเมืองแต่ละผืน โดยใช้ต้นไม้เป็นหลักเขต	129
4.2	ส่วนของห้องนอนนักท่องเที่ยวที่ต่อเติมออกมาจากบ้านพักที่เปิดเป็นโฮมสเตย์	131
4.3	ห้องนอนของนักท่องเที่ยวในบ้านพักที่เปิดเป็นโฮมสเตย์	132
4.4	ห้องโถงของบ้านพักโฮมสเตย์ที่ใช้เป็นที่ทานอาหารและสนทนาพูดคุยระหว่างเจ้าของบ้านพักกับนักท่องเที่ยว	132
4.5	ห้องครัวพื้นบ้านภายในบ้านพักโฮมสเตย์	133
4.6	ห้องน้ำห้องส้วมภายในบ้านพักโฮมสเตย์	133
4.7	ป้ายชื่อน้ำตกแม่กำปอง	135
4.8	ศาลาพักผ่อนบริเวณชั้นล่างของน้ำตก และสะพานข้ามไปยังบันไดขึ้นน้ำตกชั้นบน	135
4.9	บันไดขึ้นไปยังน้ำตกแม่กำปองชั้นบน	136
4.10	ห้องน้ำที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณด้านข้างน้ำตกแม่กำปอง ที่อยู่ติดกันคือเตาเผาขยะ	136
4.11	เครื่องใช้ในพิธีกรรมทำบุญสะเดาะเคราะห์บ้านในช่วงปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์)	137
4.12	พิธีบายศรีสู่ขวัญต้อนรับนักท่องเที่ยว	138
4.13	การแสดงดนตรีพื้นเมืองที่จัดแสดงให้นักท่องเที่ยวชม	140
4.14	การแสดงฟ้อนรำแบบต่างๆ ที่จัดให้นักท่องเที่ยวชม	141
4.15	ป้ายแสดงระเบียบการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน	144
4.16	บ้านของชาวบ้านที่ติดประกาศขาย	145
4.17	บ้านพักตากอากาศของบุคคลภายนอกที่สร้างขึ้นในหมู่บ้าน	146

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

องค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization) ได้ประเมินสภาพการณ์การท่องเที่ยวของโลกเอาไว้ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นธุรกิจที่สดใสไปจนถึงปี 2553¹ ภูมิภาคที่จะมีอัตราการเจริญเติบโตสูงที่สุด คือ ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และภูมิภาคนี้จะกลายเป็นจุดรองรับนักท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับสองของโลกรองจากภูมิภาคยุโรป สำหรับประเทศไทยได้พัฒนาตนเองจนเป็นประเทศที่ได้รับความนิยมในการเดินทางมาท่องเที่ยวเป็นอันดับ 3 ของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก รองจากประเทศจีนและฮ่องกง และยังถูกจัดให้เป็นหนึ่งในยี่สิบประเทศของแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมทั่วโลกตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นมา จากการที่เป็นจุดท่องเที่ยวยอดนิยมแห่งหนึ่งของโลก มีอัตราจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ประกอบกับขณะนั้นประเทศไทยยังไม่มีจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ดีพอ การจัดการท่องเที่ยวจึงมุ่งเน้นไปที่จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในประเทศ รวมทั้งรายได้จากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวเหล่านั้น ซึ่งการท่องเที่ยวเช่นนี้ David A. Fennell (1999 : 8) ได้ให้ทรรศนะไว้ว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นและให้

¹ ในขณะที่ทำการศึกษา ได้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “Hamburger Crisis” ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการล่มสลายของระบบซับ-ไพรม์ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ส่งผลให้เศรษฐกิจโลกเกิดการหดตัวลง ที่มาของระบบซับไพรม์ เกิดจากระบบสินเชื่อบ้านในอเมริกา ชนชั้นกลางจำนวนมากยื่นกู้ซื้อบ้านจากธนาคารไม่ผ่าน นักธุรกิจก็เลยคิดค้นระบบใหม่ขึ้นมาตั้งเป็นบริษัทคนกลางขายตราสารหนี้ให้คนรวย แล้วเอาเงินไปปล่อยกู้ให้คนซื้อบ้าน จากนั้นเรียกดอกเบี้ยแพงกว่า บริษัทคนกลางจะได้รับผลกำไรจากส่วนต่างของดอกเบี้ย ที่ทำเช่นนี้ได้ก็เพราะ ราคาสังหาริมทรัพย์ในอเมริกามีแนวโน้มที่จะราคาสูงขึ้น และมันไม่ว่าอย่างไรชาวอเมริกันไม่มีทางทิ้งบ้านให้โดนยึด และถึงแม้บ้านจะโดนยึด แต่ราคาบ้านที่มีแนวโน้มสูงขึ้นตลอดเวลา ก็สามารถที่จะชดเชยความเสียหายได้

โมเดลธุรกิจนี้ไม่ได้แค่ในอเมริกา แต่แพร่ขยายไปในหมู่นักลงทุนจากทั่วโลก ส่งผลให้แผนการปล่อยกู้แข่งขันกันกันอย่างสูง บางรายเพิ่มวงเงินกู้ให้ลูกค้าจนเกินกำลังความสามารถชำระหนี้ของลูกค้า ผลก็คือชาวอเมริกันก็เลยกู้เพิ่ม เอาเงินในอนาคตมาใช้จ่าย ส่งผลให้การหมุนเวียนของมีดเงินในระบบเศรษฐกิจมีมหาศาล

แต่พอมาถึงปี 2006-2007 ราคาสังหาริมทรัพย์ก็จุดอ้อมตัว กอปรกับระบบเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาเริ่มชะลอตัว เงินในระบบเริ่มร่อยหรอลลง เนื่องจากใช้เงินไปในการทำสงครามอิรักจำนวนมหาศาล รัฐบาลอเมริกันจึงขายพันธบัตรให้กับจีนและญี่ปุ่น เพื่อนำเงินเข้ามาช่วยพยุงเศรษฐกิจของตน แต่ไม่ทันการ เงินในระบบเริ่มหด ราคาที่ดินตกต่ำลง ส่วนตราสารหนี้ที่ขายไปเริ่มทยอยกลายเป็นหนี้เสีย เพราะผู้กู้ไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้ได้ พอซับ-ไพรม์พ่มพืด นักลงทุนทั่วโลกก็ไม่เชื่อมั่น ต่างก็ทยอยถอนเงินที่เคลยลงทุนกลับ เงินในระบบเศรษฐกิจโลกก็ค่อยๆ หายไปทีละนิด จากที่เคยกระทบกับธุรกิจบ้านและที่ดิน ก็เลยขยายไปสู่ธุรกิจอื่นๆ อย่างไม่รู้จบ ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงอาจทำให้ผลการประเมินสภาพการณ์การท่องเที่ยวโลกเปลี่ยนแปลงไป

ความสำคัญกับการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยปราศจากการคำนึงถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าวจึงทำให้พื้นที่นั้นๆ ถูกแทนที่ด้วยบุคคลจากภายนอก และเป็นการเบียดขับคนในท้องถิ่นออกไป การพัฒนานำมาซึ่งสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว ซึ่งมุ่งเน้นที่การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเปลี่ยนเป็นสินค้า เพื่อการพาณิชย์ และส่งผลให้วัฒนธรรมหรือเหตุการณ์สำคัญเดิมๆ ของชุมชน ถูกผลักออกไปเป็นเพียงความทรงจำในอดีต

นอกจากนี้การท่องเที่ยวแบบมวลชนยังไม่สามารถที่จะจัดการผลประโยชน์ของประชาชนและทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างมีสำนึกและประสิทธิภาพ ทำให้วงการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยหันมาให้ความสนใจการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) ซึ่งให้ความสำคัญกับสังคมและระบบนิเวศมากขึ้น อันได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬา การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นต้น โดยเชื่อว่าจะสามารถลดสถานะความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวลงได้ เพราะแกนหลักของการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่เหล่านี้ คือการท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานประกอบกับการหาประสบการณ์และการเรียนรู้อย่างเป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น The Ecotourism Society (1991) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศและในขณะที่เดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น" แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างมากในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา ซึ่งแนวคิดนี้นำไปสู่รูปแบบการท่องเที่ยวอื่นๆ อีกหลากหลาย แต่มีพื้นฐานจากแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเช่นเดียวกัน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั้น ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีจุดขายอยู่ที่วัฒนธรรมต่างๆ ที่ปรากฏในหมู่บ้านที่จัดการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ นอกจากชุมชนจะเป็นผู้จัดการแล้ว บริษัทนำเที่ยวต่างๆ รวมทั้งภาครัฐก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเข้ามาจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ด้วย

ในส่วนของภาครัฐนั้นจะเข้ามาจัดการควบคุมให้เกิดมาตรฐานทางด้านต่างๆ ทั้งทางด้านที่พัก ความปลอดภัย และอื่นๆ เพื่อที่จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาบริโภคและสัมผัสกับวัฒนธรรมหรือรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งการเข้ามาควบคุมของรัฐทำให้มีการจัดระบบระเบียบและการปรับเปลี่ยนบางสิ่งขึ้น และนำมาซึ่งองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรม

ต่างๆ ในหมู่บ้าน เพื่อควบคุมและจัดการการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ข้อบังคับของรัฐ รวมทั้งเพื่อแสวงหาประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ด้วย

ในส่วนของบริษัทนำเที่ยวเองก็มีบทบาทในการช่วยจัดส่งนักท่องเที่ยวให้กับชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว หาดตลาดใหม่ๆ ให้กับชุมชน รวมทั้งยังช่วยในการประชาสัมพันธ์ชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคเอกชนนั้น ล้วนส่งผลให้เกิดองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมต่างๆ อันเนื่องมาจากการจัดการท่องเที่ยว ขึ้นภายในชุมชน ซึ่งองค์กรต่างๆ เหล่านี้ ทั้งที่เกิดขึ้นโดยตัวของชุมชนเอง เกิดขึ้นโดยการร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐ เกิดขึ้นจากภาครัฐเอง หรือเกิดขึ้นจากเอกชนที่ดี องค์กรเหล่านี้ล้วนมีส่วนร่วมในการก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบของวิถีชีวิตหรือการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหรือการรื้อฟื้นพิธีกรรมเก่าๆ ขึ้นมา เพื่อเป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยว

ดังนั้น คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” จึงถูกนำมาใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางการตลาดของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เพราะการใช้คำว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มิได้มุ่งเน้นในเรื่องของวิชาการ แต่มุ่งเน้นที่จะดึงดูดความสนใจของลูกค้าด้วยการโฆษณาเชิญชวนให้ลูกค้าเดินทางไปยังที่ที่ไม่มีใครเคยไป ส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเจ้าของพื้นที่นั้นมีเหตุมาจากการที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปมากมายนั่นเอง การแก้ปัญหาจึงมุ่งที่จะทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมให้มากที่สุดในการวางแผนและจัดกิจกรรมต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นอกจากนี้ในส่วนของรัฐบาลประเทศต่างๆ ก็มักจะมีการใช้คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” เพื่อประโยชน์ทางการตลาด มากกว่าที่จะเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Wieler, 1992, อ้างใน Weaver, 1998)

การเดินทางเข้ามาของนักท่องเที่ยวจากที่ต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่ล้วนได้รับข่าวสารข้อมูลการท่องเที่ยวผ่านจากสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ นิตยสาร อินเทอร์เน็ต และอื่นๆ ซึ่งสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับผ่านสื่อต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นข้อมูลที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความตื่นตาตื่นใจ (Fantasy) ประสพการณ์แปลกใหม่ พิธีกรรม และวัฒนธรรมที่แปลกและแตกต่างที่จะได้รับจากการไปท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ ซึ่งเท่ากับว่าสื่อต่างๆ เหล่านี้ได้สร้างภาพของชุมชนขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง ซึ่งอาจมิใช่สิ่งที่ปรากฏในชุมชน แต่นักท่องเที่ยวหวังที่จะได้รับประสบการณ์และความตื่นตาตื่นใจตามที่ตนเองได้รับรู้มา สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้ชุมชนต้องแสดงตัวตนของชุมชนออกมาในแบบที่นักท่องเที่ยวต้องการ ซึ่งเท่ากับเป็นการผลักดันให้วัฒนธรรมไทยกลายเป็นสินค้าของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขประเพณี งานฉลอง ศิลปะ หรือแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้เห็นที่ถูกต้องใจนักท่องเที่ยว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538 : 77) ซึ่งการปรับเปลี่ยนเช่นนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ถูกท่องเที่ยวสูญเสียความภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน และอีกส่วน

หนึ่งนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวมิได้เดินทางมาตัวเปล่า แต่ได้นำพาโลกทัศน์ วิธีคิด วัฒนธรรมของตน หรือแม้กระทั่งวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ชุมชนไม่คุ้นเคยหรือมีกรอบครอบงำเข้ามา การนำพาลักษณะนี้เข้ามาย่อมทำให้เกิดการกระทบกันของวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านกับวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวคิดตัวเข้ามา ซึ่งการกระทบกันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้น ย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนในทางใดทางหนึ่ง เช่น เกิดการเลียนแบบการบริโภคที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย เกิดการลอกเลียนแบบ หรือของปลอมในงานหัตถกรรม ศิลปกรรมต่างๆ เพื่อเพิ่มปริมาณการขาย

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั้นจะมีอาจเกิดขึ้นได้ หากว่าสถานที่ที่จัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ไม่สามารถที่จะสร้างภาพแทน (Representation) ทางวัฒนธรรมขึ้นมาได้ ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เรียกรวมๆ ว่า วัฒนธรรมนั้น มีลักษณะนามธรรมซึ่งไม่สามารถจับต้องได้ จึงต้องมีการสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งก็คือ ภาพแทนและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่อง เพื่อประโยชน์ในการอ้างอิงและการขาย โดยนัยดังกล่าวภาพแทนจึงเปรียบได้กับสื่อที่ทำให้ผู้รับสื่อเข้าใจภาพรวมของสถานที่ท่องเที่ยวที่นั้น และในขณะเดียวกันก็วาดภาพของสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ไว้ในใจ ก่อนที่จะเดินทางไปยังสถานที่นั้นๆ อาจกล่าวได้ว่านักท่องเที่ยวได้เดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวที่นั้นๆ ก่อนที่ตนเองจะได้เดินทางไปถึงด้วยซ้ำ ซึ่งภาพแทนที่ถูกสร้างขึ้นนี้ย่อมส่งผลต่อสถานที่ที่ถูกท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการพยายามปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงภูมิทัศน์สถานที่ วิถีชีวิต กิจกรรมให้สอดคล้องกับภาพแทนดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อที่จะแสวงหาประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่นั่นเอง

ชุมชนบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่มีการสืบทอดวิถีการผลิตเมี่ยงมาเป็นเวลานาน ทุกครัวเรือนมีรายได้หลักจากการผลิตเมี่ยง แต่ในปัจจุบันความนิยมในการบริโภคเมี่ยงมีแนวโน้มลดลง กอปรกับการขาดแคลนแรงงานในการผลิตเมี่ยง เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ใช้แรงงานค่อนข้างหนัก อีกทั้งคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านซึ่งจะเป็นแรงงานผลิตเมี่ยงในอนาคตนั้นส่วนใหญ่ก้าวเข้าสู่ระบบการศึกษาและระบบแรงงานในเมือง ทำให้แนวโน้มแรงงานผลิตเมี่ยงมีจำนวนลดลง ส่งผลให้การผลิตเมี่ยงมีปริมาณลดลงตาม หมู่บ้านจึงประสบกับปัญหาทางด้านต่างๆ และส่งผลต่อความยั่งยืนของชุมชน จึงมีการหยิบยกเอา “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม” เข้ามาในฐานะทางเลือกหนึ่งของการปรับตัว เพื่อแก้ไขปัญหา และสร้างหนทางในการเพิ่มรายได้ สร้างความยั่งยืนให้กับวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมีการประสานงานร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท.) บริษัทจัดการท่องเที่ยวเอกชน องค์กรพัฒนาของรัฐ รวมทั้งประสานงานร่วมกันภายในชุมชน จัดตั้งเป็นหมู่บ้านสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ในชุมชนแม่กำปองมีศักยภาพและความพร้อมในด้านสิ่งดึงดูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวก และความสามารถในการเข้าถึง กล่าวคือมีจุดดึงดูดอยู่ที่วิธีการผลิตเมี่ยงและพืชพาณิชย์ต่างๆ รวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สวยงามเอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยว โดยมีการบริหารจัดการท่องเที่ยวร่วมกันภายในชุมชน

นอกจากนี้ชุมชนบ้านแม่กำปองยังได้รับเอาแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจากภายนอกชุมชนมาประยุกต์ใช้ และผสมผสานให้เกิดการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบเฉพาะของหมู่บ้านขึ้น โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม กระทั่งเกิดเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีความยั่งยืนภายใต้ระบบนิเวศแบบชุมชนป่าเมี่ยง ซึ่งภายหลังจากเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ไม่นาน หมู่บ้านแม่กำปองก็ได้รับการคัดเลือกเป็น 1 ใน 16 โคมสเดย์มาตรฐานไทยปี 2547 (ชุมชนคนรักโคมสเดย์, 2547)

อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งในการปรับตัวของชุมชนบ้านแม่กำปอง ที่เลือกหยิบยกเอาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็นหนทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา ก็คือ ฐานะและบทบาทของ “เมี่ยง” และ “ป่าเมี่ยง” ในแง่มุมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็น “สินค้าเพื่อการบริโภค” ซึ่งเป็นรายได้หลักของแต่ละหน่วยครัวเรือนไปสู่การเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” ในธุรกิจบริการ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการเพื่อสร้างรายได้เสริมแก่คนในชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของบ้านแม่กำปองนี้ก็เช่นเดียวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในสถานที่อื่นๆ ที่จะต้องมีการสร้างภาพแทนขึ้นมา เพื่อใช้ในการอ้างอิงและสร้างเป็นจุดขายให้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเช่นกัน ซึ่งภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองนั้นน่าจะมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับภาพแทนที่ส่งผ่านออกไปยังนักท่องเที่ยว

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น จึงเกิดคำถามในการศึกษาว่านับตั้งแต่มีการเริ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนจนถึงปัจจุบันนั้น ภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านมีลักษณะเช่นไร การเกิดขึ้นของภาพแทนนั้น ใครเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการสร้างขึ้นมา ใครเป็นผู้นำภาพแทนไปใช้ ภาพแทนดังกล่าวถูกใช้อย่างไร และภาพแทนที่สร้างขึ้นมาได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนแม่กำปองอย่างไร ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ให้เข้ากับภาพแทนดังกล่าวหรือไม่ ซึ่งหลังจากทำการศึกษาแล้ว จะทำให้เข้าใจถึงที่มา การใช้ประโยชน์ภาพแทน และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากภาพแทนได้ รวมทั้งสามารถที่จะหาวิธีการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสร้างภาพแทนการท่องเทียวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของบ้านแม่กำปอง กระบวนการแปลงวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า รวมถึงการสะสมและแปลงรูปทุนต่างๆ

1.2.3 เพื่อศึกษาถึงผลของภาพแทนที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายในหมู่บ้านแม่กำปอง

1.3 สมมติฐาน

ภาพแทนการท่องเทียวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านแม่กำปองเกิดขึ้นจากการประกอบสร้างของภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนแม่กำปองเอง และภาพแทนที่สร้างขึ้นนี้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม ภายในหมู่บ้านแม่กำปอง

1.4 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในเรื่องภาพแทนการท่องเทียวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ผู้ศึกษาได้ทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ เพื่อช่วยในการอธิบายและทำความเข้าใจ รวมถึงทำการเชื่อมโยงบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.4.1 แนวคิดการสร้างภาพแทน (Representation)

ภาพแทน (Representation) คือ ผลผลิตของความหมายของสิ่งที่คิด (concept) ในสมองของเราผ่านภาษา เป็นการเชื่อมโยงระหว่างความคิดและภาษา ซึ่งทำให้เราสามารถอ้างอิงถึงโลกวัตถุจริงๆ ผู้คน เหตุการณ์ หรือจินตนาการถึงโลกสมมุติ ผู้คน และเหตุการณ์สมมุติได้

การสร้างภาพแทนนั้น ประกอบไปด้วยกระบวนการ 2 กระบวนการ หรือ ระบบการสร้างภาพแทน 2 ระบบ ด้วยกัน ระบบแรก คือ ระบบที่จะช่วยในการจัดจำแนกวัตถุ ผู้คน และเหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับชุดความคิด (a set of concept) หรือ ภาพแทนในความคิด (mental representation) ซึ่งมีอยู่ในสมองของเรา ถ้าไม่มีระบบนี้ เราจะไม่สามารถตีความโลกแห่งความหมายได้ ความหมายนั้นขึ้นอยู่กับระบบความคิด และภาพ (image) ที่ถูกสร้างขึ้นในความคิดของเราซึ่งสามารถใช้แทนที่หรืออ้างอิงโลกวัตถุ ทำให้เราสามารถที่จะอ้างอิงถึงสิ่งต่างๆ ทั้งที่อยู่ในสมองและนอกสมองของเราได้

การที่เราเรียกระบบที่ช่วยจำแนกแยกแยะว่าเป็นระบบการสร้างภาพแทน ก็เพราะว่า มันไม่ได้ประกอบไปด้วยความคิดที่เป็นปัจเจกเท่านั้น แต่มีความหลากหลายในการรวบรวม การจัดกลุ่ม การจัดหมวดหมู่ การจัดประเภทของความคิด และสร้างความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างกัน

ได้ ยกตัวอย่างเช่น เราใช้หลักเกณฑ์ความคล้ายคลึงและความแตกต่างในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความคิดหรือสร้างความแตกต่างของความคิดจากสิ่งต่างๆ เช่น เรามีความคิดว่า ในบางประการ นกเหมือนกับเครื่องบินบนท้องฟ้า ซึ่งความคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานของความจริงที่ว่า พวกมันเหมือนกันเพราะพวกมันบินได้ แต่ในขณะที่เดียวกันเราก็มีความคิดว่า มันมีความแตกต่างในประการอื่นๆ อีก คือ นกเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ในขณะที่เครื่องบินเป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์ การผสมและจับคู่ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดต่างๆ เพื่อก่อรูปของความเข้าใจ (idea) และความเห็นอย่างซับซ้อนนั้นเป็นไปได้ ก็เพราะ ความคิดของเราถูกจัดการด้วยระบบการจัดจำแนกความแตกต่าง จากตัวอย่างข้างต้น ในการแยกแยะครั้งแรก อยู่บนฐานของความแตกต่างระหว่างสิ่งที่บินได้กับบินไม่ได้ และในการแยกแยะครั้งที่สองอยู่บนฐานของความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมากับสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์อื่นๆ อีกในการจัดการแยกแยะซึ่งทั้งหมดทำงานภายใต้ระบบความคิด เช่น การจัดลำดับก่อนหลัง ความคิดใดมาก่อนและความคิดใดมาทีหลัง หรือ การจัดลำดับตามหลักเหตุผล อะไรเป็นสาเหตุของอะไร เป็นต้น ความคิดนั้นไม่ได้ถูกเก็บรวบรวมแบบสุ่ม แต่ความคิดถูกรวบรวม จัดการ และจำแนกเข้าสู่ความสัมพันธ์อันซับซ้อนกับสิ่งอื่นๆ

แผนที่ความคิด (conceptual map) ซึ่งเรามีในสมองนั้นย่อมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล นั่นทำให้เราตีความโลกและทำความเข้าใจโลกแตกต่างกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า พวกเราแต่ละคนเข้าใจและตีความ โลกในลักษณะเฉพาะและเป็นปัจเจก แต่อย่างไรก็ตาม เราสามารถที่จะสื่อสารกันได้ก็เพราะเราแบ่งปันแผนที่ความคิดที่มีความเหมือนกัน และทำความเข้าใจหรือตีความหมายโลกในแนวทางที่คล้ายคลึงกันแบบกว้างๆ นั่นคือความหมายที่แท้จริงเมื่อเราพูดว่า เราอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน เพราะเราตีความโลกแบบกว้างๆ เหมือนกัน ทำให้เราสามารถสร้างความหมายในเชิงวัฒนธรรมร่วมกันได้และสร้างโลกทางสังคมซึ่งพวกเราอาศัยอยู่ร่วมกันได้

อย่างไรก็ตาม แผนที่ความคิดร่วมกันก็ยังไม่พอ เราจะต้องสามารถอ้างอิงหรือแลกเปลี่ยนความหมายและความคิดได้ด้วย เราจะทำเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อเราใช้ภาษาร่วมกัน ซึ่งเป็นเพียงวิธีการเดียวเท่านั้น ดังนั้น ภาษา ก็คือ ระบบการสร้างภาพแทนระบบที่สอง ซึ่งเกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างความหมายทั้งหมด แผนที่ความคิดที่เรามีร่วมกันจะต้องถูกแปลไปเป็นภาษาที่เราใช้ทั่วไป เราจึงจะสามารถจับคู่ความคิดและความเข้าใจต่างๆ เข้ากับคำที่ต้องการเขียน เสียงที่ต้องการพูด หรือภาพที่ปรากฏได้อย่างแน่นอน โดยทั่วไป เราเรียกคำ เสียง หรือภาพที่มีความหมายว่า “สัญลักษณ์” สัญลักษณ์เหล่านี้แทนที่หรืออ้างอิงความคิดหรือความสัมพันธ์ระหว่างความคิดต่างๆ ที่เรามีในสมอง พร้อมกับ การสร้างระบบความหมายทางวัฒนธรรมของเราขึ้นมา

สัญลักษณ์ ถูกจัดการโดยภาษา ทำให้เราสามารถแปลงความคิดของเราไปสู่สัญลักษณ์ เสียง หรือภาพ และทันทีที่มีการใช้สัญลักษณ์ มันจะปฏิบัติการในฐานะภาษา แสดงความหมายและสื่อสารความคิดของเราไปยังคนอื่นๆ คำว่า “ภาษา” ในที่นี้นั้น มีความหมายกว้างขวาง ระบบการเขียนที่มีความเฉพาะ หรือระบบการพูดที่มีความเฉพาะทั้งสองสิ่งนี้ถูกจัดเป็น “ภาษา” อย่างไม่มีข้อสงสัย แต่ภาษายังรวมถึงภาพต่างๆ ที่เห็น แม้ว่าจะสร้างขึ้นโดยใช้มือ เครื่องจักร อิเล็กทรอนิกส์ ดิจิตอล หรืออื่นๆ เมื่อพวกมันถูกใช้แสดงความหมาย ก็จัดเป็นภาษา และยังรวมถึงสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่ “ภาษาศาสตร์” ซึ่งใช้แสดงความรู้สึกโดยทั่วไป ตัวอย่างเช่น “ภาษา” ของการแสดงความรู้สึกทางสีหน้า ท่าทาง หรือ “ภาษา” ของแฟชั่น เสื้อผ้า ไฟราจอร์ เป็นต้น แม้กระทั่ง บทเพลงก็เป็น “ภาษา” ที่มีความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างเสียง และคอร์ดต่างๆ ที่มีความแตกต่างกัน เสียง คำ ภาพ หรือสิ่งใดๆ ที่ทำหน้าที่ในฐานะสัญลักษณ์ และถูกจัดการด้วยสัญลักษณ์เข้าไปสู่ระบบซึ่งสามารถบรรจุและแสดงความหมายได้ ในมุมมองนี้ล้วนถูกจัดเป็น “ภาษา” ทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุป แก่นกลางของกระบวนการสร้างความหมายในวัฒนธรรมนั้น มีระบบการสร้างภาพแทน 2 ระบบเกี่ยวข้องอยู่ ระบบแรก ทำให้เราสามารถให้ความหมายกับโลกผ่านการสร้างชุดของความสัมพันธ์ หรือห่วงโซ่ของการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้คน วัตถุ เหตุการณ์ ความคิดทางนามธรรมต่างๆ กับระบบความคิดหรือแผนที่ความคิดของเรา ส่วนระบบที่สองขึ้นอยู่กับการสร้างชุดของความสัมพันธ์ระหว่างแผนที่ความคิดของเรากับชุดสัญลักษณ์ โดยการจัดการหรือรวบรวมมันเข้าสู่ภาษาที่หลากหลายซึ่งแทนที่หรืออ้างอิงถึงความคิดเหล่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง “สิ่งต่างๆ” ความคิด และสัญลักษณ์ วางอยู่บนแก่นกลางของการผลิตความหมายในภาษา กระบวนการที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนนี้เข้าด้วยกัน คือ สิ่งที่เราเรียกว่า “ภาพแทน” (Stuart Hall, 1997 : 17-19)

แนวทางการศึกษาในเรื่องภาพแทนนั้นสามารถแบ่งเป็นแนวทางหลักๆ ได้ 3 แนวทางด้วยกัน ซึ่งได้แก่

1. แนวทางการศึกษาภาพแทนที่เชื่อว่าภาพแทน คือ ภาพสะท้อน (reflective approach) แนวทางนี้เชื่อว่า ความหมายอยู่ในวัตถุ ผู้คน ความคิด หรือเหตุการณ์ที่อยู่บนโลกแห่งความจริง และภาษาทำหน้าที่เหมือนกับกระจก เพื่อสะท้อนความหมายที่แท้จริงซึ่งปรากฏบนโลก

2. แนวทางการศึกษาภาพแทนที่เชื่อว่าภาพแทน คือ ความตั้งใจ หรือเจตจำนง (intentional approach) แนวทางนี้เชื่อว่า ผู้แต่ง ผู้พูด เป็นคนกำหนดความหมายต่างๆ บนโลกผ่านภาษา คำต่างๆ จึงมีความหมายตามที่ผู้แต่งตั้งใจที่จะให้ความหมาย

3. แนวทางการศึกษาภาพแทนที่เชื่อว่าภาพแทน คือ การประกอบสร้าง (constructionist approach) ความหมายผ่านภาษา แนวทางนี้เชื่อว่า ไม่มีสิ่งใด หรือแม้กระทั่ง

ปัจเจกผู้ใช้ภาษาคนใดสามารถจะคงความหมายต่างๆ ในภาษาไว้ได้ สิ่งต่างๆ ไม่ได้มีความหมายใดๆ แต่เป็นเราที่สร้างความหมายขึ้นมา โดยการใช้ระบบภาพแทน ซึ่งได้แก่ ความเข้าใจ (concept) และสัญญาณ (sign) ต่างๆ

การศึกษาตามแนวทางนี้ เราจะต้องไม่สับสนกับ โลกวัตถุ ที่ซึ่งสิ่งของและผู้คนดำรงอยู่ ต้องไม่สับสนกับปฏิบัติการเชิงสัญญาณ (symbolic practice) ใดๆ ที่ทำงานผ่านภาพแทน ความหมาย หรือระบบภาษา แนวทางการศึกษานี้ไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของ โลกวัตถุ แต่โลกวัตถุนั้น ไม่ได้มีความหมายใดๆ บรรจู่อยู่ มันคือระบบภาษาหรือระบบใดๆ ก็ตามที่เรานำมาใช้เพื่อเป็นตัวแทนความคิดของเรา มันคือ เรา ในฐานะผู้กระทำในทางสังคม (social actor) ซึ่งใช้ระบบความคิดที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ภาษา และระบบภาพแทนอื่นๆ ในการสร้างความหมายขึ้นมา ทำให้โลกมีความหมาย และทำการสื่อสารโลกแห่งความหมายนี้ให้กับผู้อื่น (Stuart Hall, 1997 : 24-26)

สำหรับแนวทางการศึกษาการประกอบสร้างภาพแทนนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทางได้แก่ แนวทางสัญวิทยาและแนวทางวาทกรรม

แนวทางแรก คือ แนวทางสัญวิทยา (semiology) จะทำการศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม เพื่อค้นหาว่าสัญลักษณ์ทำหน้าที่สื่อความหมายในทางสังคมอย่างไร แนวทางนี้พัฒนามาจากแนวคิดของนักภาษาศาสตร์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ แฟร์ดินองส์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ที่เชื่อว่า ภาษาเป็นระบบของสัญญาณที่สังคมสร้างความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ จากการเปรียบเทียบความหมายของสิ่งนั้นกับสิ่งที่มีความหมายตรงข้าม นั่นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาณตัวหนึ่งกับสัญญาณตัวอื่นๆ เกิดขึ้นโดยตรรกะของความแตกต่าง สัญญาณแต่ละตัวจะมีความหมายได้ก็จากการเปรียบเทียบว่าตัวมันแตกต่างจากสัญญาณตัวอื่นๆ ในระบบเดียวกันอย่างไร โซซูร์ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์โครงสร้างของภาษา เพื่อค้นหากฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดโครงสร้างและความหมายของภาษา โซซูร์เชื่อว่า การเข้าใจโครงสร้างของความหมาย จะทำให้เข้าใจกฎเกณฑ์ที่ควบคุมการเข้าใจความจริงของสังคม

นักทฤษฎีที่พัฒนาวิธีการศึกษาสัญวิทยาในเวลาต่อมา คือ โรล็อง บาร์ตส์ (Roland Barthes) เขาเสนอว่า ภาพแทนความจริงเป็นที่มาของกระบวนการสร้างความรู้ทางสังคม จึงควรวิเคราะห์ระบบภาพแทนความจริงในฐานะตัวบท (text) เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม (context) เพื่อทำความเข้าใจว่า กระบวนการสร้างภาพแทนความจริงเกิดขึ้นเพื่ออะไร

ในงานศึกษาเรื่อง “มายาคติ” (Mythologies) บาร์ตส์ได้สาธิตวิธีการใช้สัญลักษณ์ทางภาษาสร้างมายาคติทางสังคม โดยวิธีการที่เรียกว่า “การเปิดโปงมายาคติ” (Demythification) เขาได้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างความหมายเชิงมายาคติเกี่ยวโยงกับการสร้างความจริง ในแง่ที่ว่ามายาคติถูก

สร้างขึ้นด้วยเทคนิควิธีที่ทำให้ผู้เป็นธรรมชาติ ทำให้เกิดความเชื่อว่า มายาคติเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผล และเป็นตัวแทนความจริง ทั้งนี้ก็เพื่อให้แนวคิดที่นำเสนอ ไม่ถูกตั้งคำถามถึงเป้าหมายที่มันถูกสร้างขึ้นมา (เนตรดาว แพทย์กุล, 2543)

สำหรับแนวทางศึกษาที่สอง คือ แนวทางศึกษาวาทกรรม (Discursive approach) แนวทางนี้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่าง “อำนาจ” กับ “ความหมาย” เพื่ออธิบายถึงกระบวนการสร้างภาพแทนความจริงกับนโยบายทางการเมืองที่เกิดขึ้น ผู้นำการศึกษาวาทกรรมคนสำคัญ ได้แก่ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

ในบทความเรื่อง Subject and Power (Michel Foucault, 1982 : 208-226)ฟูโกต์ แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา รัฐสร้างอำนาจด้วยการทำให้พลเมืองกลายเป็นปัจเจก โดยการใช้กลไกเชิงอำนาจสมัยใหม่ควบคุมการเข้าถึงความจริง เพื่อควบคุม วิจารณ์และตัดสินใจของปัจเจก โดยการให้คำมั่นสัญญาว่ารัฐจะให้หลักประกันด้าน เสรีภาพแก่ปัจเจก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการมีสุขภาพที่ดี การมีชีวิตที่ดี การกินคืออยู่ดี การมีความสุขของร่างกาย การมีความปลอดภัย เสรีภาพในการคิดและตัดสินใจ ฯลฯ การทำให้มนุษย์ กลายเป็นปัจเจก ทำให้มนุษย์กลายเป็นหน่วยที่ถูกควบคุม ถูกจัดการ ถูกทำให้สยบยอม และมีฐานะ ฟังฟัง อำนาจรัฐจึงแทรกซึมลงสู่ความคิดของปัจเจก และการตัดสินใจของปัจเจกได้อย่างลึกซึ้ง

ในหนังสือ Discourse on Language ฟูโกต์ตั้งคำถามถึงที่มาของ “อำนาจ” ที่สร้าง ความจริง และในหนังสือ The Order of Thing เขาได้ชี้ให้เห็นถึง แรงบันดาลใจที่ทำให้เกิดการ สร้างภาพแทนขึ้นมา ว่า เกิดจากความปรารถนาที่ผู้สร้างภาพ ต้องการให้ภาพแทนที่ถูกสร้างขึ้นเป็น ตัวแทนความรู้ และเป็นสิ่งที่ปราศจากข้อสงสัย เพื่อสถาปนาตัวผู้สร้างให้มีอำนาจ ฟูโกต์ได้เสนอ สมมุติฐานในการศึกษาความจริงไว้ 3 ข้อ คือ

1. ความจริง เป็นระบบความเข้าใจที่เกิดจากกระบวนการสร้างและกฎเกณฑ์ที่เผยแพร่ ความจริง ไม่มีความจริงใดเกิดขึ้นเอง โดยไม่มีเหตุสร้างขึ้น
2. ความจริงเชื่อมโยงกับระบบอำนาจที่สร้างและรักษาความจริง และเกิดจากความ พยายามในการใช้อำนาจสร้าง และยืนยันความจริงให้แผ่กว้างออกไป
3. ปริมาณของอำนาจที่สร้างความจริง มิได้จำกัดอยู่ที่สถาบันทางสังคม แต่อยู่ที่ กระบวนการสร้างภาพ “คนอื่น” และ “ความเป็นอื่น” ให้กับสิ่งต่างๆ ในโลกของความจริง (เนตร ดาว แพทย์กุล, 2543)

โดยสรุป ภาพแทน คือ กระบวนการที่สมาชิกของวัฒนธรรมนั้นๆ ใช้ภาษา (ภาษาในที่นี้ รวมถึงระบบสัญลักษณ์และระบบสัญลักษณ์ต่างๆ) เพื่อผลิตความหมายต่างๆ ขึ้นมา การนิยามเช่นนี้ แสดงถึงนัยยะสำคัญที่ว่า สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วัตถุ ผู้คน เหตุการณ์ต่างๆ ที่อยู่บนโลกนั้น ไม่มี

ความหมายในตัวของมันเอง ไม่มีความหมายที่คงที่แน่นอน ไม่มีความหมายที่เป็นสุดท้าย และไม่มีแม้กระทั่งความหมายที่จริงแท้ ความหมายเกิดขึ้นจากพวกเรา จากวัฒนธรรมของมนุษย์ ผู้ที่ทำให้สิ่งต่างๆ มีความหมายขึ้นมา ดังนั้น ความหมายจึงมีการเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมหนึ่งสู่อีกวัฒนธรรม และจากช่วงเวลาหนึ่งสู่อีกช่วงเวลาอยู่เสมอ มันไม่มีหลักประกันว่า วัตถุต่างๆ ในวัฒนธรรมหนึ่งจะมีความหมายเหมือนกันกับวัฒนธรรมอื่น นั่นก็เพราะว่า วัฒนธรรมแตกต่างกันตรงรหัส (code) ซึ่งปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมนั้นๆ

ในมุมมองของการประกอบสร้างนั้น ภาพแทนเกี่ยวพันกับการสร้างความหมายโดยการเชื่อมโยงความแตกต่างในการจำแนกแยกแยะสรรพสิ่ง 3 ประการ ประการแรก คือ อะไรก็ตามที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าโลกทางวัตถุ ผู้คน เหตุการณ์ และประสบการณ์ต่างๆ ประการที่สอง คือ โลกทางความคิด ซึ่งหมายถึง ความคิดที่อยู่ในความทรงจำที่เรามีอยู่ในสมองของเรา และ ประการที่สาม คือ สัญญะ ซึ่งถูกจัดเข้าสู่ภาษาต่างๆ ซึ่งใช้เป็นตัวแทนหรือใช้ในการสื่อสารความคิดเหล่านี้

การผลิตความหมายขึ้นอยู่กับรหัส (code) ในการเปลี่ยนวัตถุและสิ่งต่างๆ เป็นรหัส เรียกว่า การใส่รหัส (encoding) และบุคคลซึ่งอยู่ปลายทางจะต้องทำ การถอดรหัส (decoding) จึงจะเข้าใจความหมายที่ถูกสร้างขึ้นมา แต่เราต้องระลึกไว้เสมอ ความหมายมีการเปลี่ยนแปลงและเลื่อนไหลเสมอ รหัสเหมือนกับข้อตกลงทางสังคม (social conventions) มากกว่ากฎหมายที่แน่นอนตายตัวหรือกฎที่ไม่สามารถฝ่าฝืนได้ ขณะที่ความหมายเกิดการเปลี่ยนและเลื่อนไหล จะทำให้รหัสทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Stuart Hall, 1997 : 61-62)

1.4.2 แนวคิดโลกาภิวัตน์ (Globalization)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ได้ให้ความหมายของโลกาภิวัตน์ ไว้ว่า โลกาภิวัตน์ แปลว่า “การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ”

ซูซาน สเตรนจ์ (Susan Strange) อธิบายว่า โลกาภิวัตน์เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลง 3 ประการด้วยกัน คือ (สุพจน์ บุญวิเศษ, 2546 : 336 - 337)

1. การมีสินค้าร่วมกันในตลาดโลก โดยเป็นการร่วมกันผลิตจากหลายประเทศ
2. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเงินระหว่างประเทศ เกิดจากการผลิตและการค้าสินค้าและบริการในระดับชาติ โดยมีอัตราการขยายตัวที่รวดเร็วกว่าอดีตมากมาหลายทศวรรษ อันเนื่องมาจากมีหลายชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่งผลทั้งต่อกำไรและการขาดทุนในระดับวงเงินที่สูงมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

3. การปรับเปลี่ยนความแตกต่างทางความคิด ทศนคติ กระแสนิยมให้เข้ามารวมกันเป็นแบบเดียวในระดับโลก (Global Hegemonization)

แอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) เสนอว่า เราจะเข้าใจเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ได้ดีขึ้น หากพิจารณาประเด็นเรื่อง “การห่างไกลทางเวลาและพื้นที่” ซึ่งหมายถึงเงื่อนไขที่เวลาและพื้นที่ถูกจัดระบบใหม่ให้ “สิ่งที่เห็นมีอยู่” เชื่อมโยงกับ “สิ่งที่ไม่อยู่ไม่เห็น” (to connect present and absent) กิดเดนส์ เสนอว่า การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทได้แก่ การติดต่อที่ต้องเจอหน้าค่าตาพบปะกัน ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมก่อนสมัยใหม่ และการสัมพันธ์ที่ติดต่อกันจากระยะไกล โดยมีระบบสื่อสารและคมนาคมสมัยใหม่เข้ามาช่วย ทำให้ผู้คนสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ข้ามเวลาและพื้นที่ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประเภทแรกนั้นกำหนดกรอบงำโดย “สิ่งที่เห็นมีอยู่” (present) หรือกิจกรรมในแต่ละที่แต่ละแห่ง แต่ด้วยสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความทันสมัย การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประเภทที่สองกลับเพิ่มพูนความสำคัญและมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ความทันสมัยได้ทำให้ชีวิตทางสังคมของผู้คนในที่ต่างๆ เป็นอิสระจากข้อจำกัดของแต่ละท้องถิ่น แต่ละสถานที่ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง “พวกอื่นที่ไม่อยู่ไม่เห็น” (“absent” others) ได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงแค่การติดต่อที่ต้องเจอหน้าค่าตากันแบบเดิมๆ อีก (นิตี ภาวครพันธุ์, 2550)

โลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดความสัมพันธ์เวลาและพื้นที่ใหม่ กิดเดนส์ ให้ความสำคัญกับเรื่องการขยายชีวิต หรือความสัมพันธ์สังคมข้ามเวลาและพื้นที่ หรือที่เรียกว่า “การจัดความสัมพันธ์ข้ามเวลาและพื้นที่” (time – space distanciation) เนื่องจากสังคมเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิม หรือวิถีชีวิตที่ยึดติดถิ่นที่และมีการติดต่อกันใกล้ชิด ไปสู่สังคมสมัยใหม่ ที่ผู้คนสามารถติดต่อสัมพันธ์ทางไกลกับคนอื่น ๆ ข้ามเวลาและพื้นที่ ผ่านระบบคมนาคมและการสื่อสาร สังคมสมัยใหม่จึงแยกชีวิตสังคมออกจากขอบเขตจำกัดของสถานที่และช่วยผลักดันให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างคนที่ “อยู่” ในพื้นที่กับผู้ที่ “ไม่อยู่” ในพื้นที่ พูดอีกอย่างก็คือ สังคมสมัยใหม่ “แยก” หรือ “ยก” ความสัมพันธ์สังคมออกจากบริบทท้องถิ่นหรือท้องถิ่นหนึ่งๆ แล้วนำไปจัดเป็นระบบความสัมพันธ์ใหม่ข้ามมิติเวลาที่ยาวนานและพื้นที่กว้างขวางกว่าเดิม นี่หมายถึงว่า ในเงื่อนไขชีวิตสังคมสมัยใหม่ สิ่งที่อยู่ในที่หนึ่งจะถูกครอบงวนด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ที่เดียวกัน ชะตาชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในที่หนึ่งๆ ถูกกำหนด ไม่ใช่แค่จากสิ่งที่ปรากฏอยู่ให้เห็นและสัมผัสรับรู้ได้ใกล้ๆ แต่รวมถึงสิ่งที่อยู่ไกลหูไกลตาออกไปด้วย สถานที่และถิ่นที่ตั้งในสังคมใหม่ จึงเป็นที่ตั้งของความสัมพันธ์ทางไกลที่ขยายขอบเขตข้ามเวลาและพื้นที่ โลกาภิวัตน์จึงเป็นกระบวนการที่เร่งระบบความสัมพันธ์ข้ามเวลาและพื้นที่ให้ขยายกว้างและเข้มข้นมากขึ้น

ควบคู่ไปกับการขยายความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกิจกรรม หรือการกระทำและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นและที่เกิดขึ้นในที่ห่างไกลออกไป

กิดเดนส์ จึงให้นิยามโลกาภิวัตน์ว่า “ความสัมพันธ์ทางสังคมทั่วโลกที่ใกล้ชิดและเข้มข้นมากขึ้น อันส่งผลให้ผู้คนและสถานที่ที่ห่างไกลกัน มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันขึ้น จนกระทั่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแห่งหนึ่งแห่งใด สามารถก่อให้เกิดผลหรือมีอิทธิพลต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในอีกที่หนึ่งห่างไกลออกไปและในทางกลับกัน” (วัฒนา สุทัศน์กุล, 2548 : 18 อ้างอิงจาก Anthony Giddens, 1990 : 64)

กิดเดนส์ อธิบายภาพรวมของกระแสโลกาภิวัตน์ ไว้ว่า “การติดต่อสัมพันธ์กันของคนทั่วโลกเป็นไปอย่างเข้มข้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงท้องถิ่นต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลกันเข้าด้วยกัน (ในมิติที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในหน้าประวัติศาสตร์) อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นล้วนเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์อื่นที่เกิดขึ้นอยู่ในที่อื่นที่อยู่ห่างไกลออกไป แต่ในทางตรงกันข้ามสังคมแต่ละท้องถิ่นทั้งหลายก็ส่งผลกระทบต่อสังคมระดับโลกเช่นกัน” (พัฒนา กิติอาษา, 2456)

Resenau (1981) นักวิชาการอาวุโสแขนงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้ให้ความหมายแก่โลกาภิวัตน์ว่า โลกาภิวัตน์ คือ “การที่คน กิจกรรม บรรทัดฐาน ความคิด สินค้า บริการ เงินตรา ฯลฯ ลดบทบาทที่เคยอยู่ภายในความจำกัดของขอบเขตทางภูมิศาสตร์หรือเคยมีวิธีปฏิบัติดั้งเดิมที่แตกต่างกัน ให้มาอยู่ร่วมกันในขอบเขตระดับโลก และมีวิธีปฏิบัติอย่างเดียวกัน”

Roberson (R. Roberson, 1992 อ้างใน Hoogvelt, 1997) ได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงของทฤษฎีทางสังคมวิทยากับระบบของสังคม โดยอธิบายถึงระบบที่มีความเชื่อมโยงกัน 4 ประเภทซึ่งมีหน้าที่ร่วมกันในการค้ำจุนระบบโลก คือ ระบบทางเศรษฐกิจ ระบบทางการเมือง ระบบทางสังคม และระบบทางวัฒนธรรม การสร้างระบบสังคมในระดับโลกมีมานานแล้ว ในทางเศรษฐกิจอาจเกิดขึ้นมาก่อนระบบทุนนิยมด้วยซ้ำ Roberson ได้กล่าวยืนยันถึงอุปสรรคอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจนทำให้กระบวนการโลกาภิวัตน์เกิดการชะงักงัน นั่นคือ อุปสรรคทางด้านวัฒนธรรมที่ยังมีความแตกต่างกันอยู่ทำให้ไม่สามารถประสานเข้าเป็นระบบเดียวกันได้ โดยกระบวนการของโลกาภิวัตน์ส่งผลทำให้เกิดปัญหาและเกิดความวุ่นวายทางวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากปัญหาการขัดขวางการพัฒนาที่เพิ่มมากขึ้น นำมาซึ่งปัญหาใหญ่ 3 ประการ คือ ความบาดหมางกันในด้านศาสนา (ระหว่างอิสลามและคริสต์) เกี่ยวกับระบบของกฎหมายและระบบการปกครอง (ระหว่างประชาธิปไตยและลัทธิเผด็จการ) และในทางอุตสาหกรรม (ระหว่างวัฒนธรรมที่ไม่ต้องการสูญเสียรากเหง้าเดิมกับการพัฒนาระบบอุตสาหกรรม)

Roberson เห็นว่า โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม เริ่มเกิดขึ้นมาด้วยสาเหตุ 2 ประการที่นำเข้ามาพิจารณาความหมายของโลกาภิวัตน์นั่นคือ การบีบย่อโลกให้เล็กลงและการเกิดจิตสำนึก

ของการเป็นโลกใบเดียวกัน จากประสบการณ์จริงที่การพึ่งพาซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจของโลก ในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนเราในซีกหนึ่งของโลกอาจไปมีผลกระทบต่ออีกภูมิภาคหนึ่งของโลก การเปลี่ยนความนิยมในการบริโภคในยุโรปและอเมริกาอาจไปมีผลกระทบต่อการผลิตในเอเชียตะวันออก กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศหนึ่งอาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านนิเวศวิทยากับประเทศเพื่อนบ้าน การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่บนแม่น้ำโขงอาจส่งผลกระทบต่อประเทศต่างๆ ที่อยู่บริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง หรือการเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในประเทศญี่ปุ่นอาจส่งผลกระทบต่อค่าเงินดอลลาร์ในสหรัฐอเมริกา การแผ้วถางป่าในประเทศบราซิลอาจมีผลกระทบต่อปฏิกริยาเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศโลก ดังที่กล่าวมา คือ ความหมายของ “การบีบย่อโลก” ดังนั้นเราอาจสรุปได้ว่า ทศนะเรื่องโลกาภิวัตน์จากแนวคิดของ Roberson เห็นว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นมานานแล้วอาจจะก่อนระบบทุนนิยมและความเป็นสมัยใหม่ เพียงแต่ว่าเพิ่งจะถูกทำให้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อถูกแทรกเข้าไปในระดับจิตสำนึกเมื่อประมาณทศวรรษที่ผ่านมา (ชูศักดิ์ วิทยากัก, 2547)

อาจัน อับพาคุไร (Arjun Appadurai) เสนอว่า กระแสโลกาภิวัตน์ได้พัดพาให้คนต่างชาติพันธุ์ ต่างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ต่างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เทคโนโลยีรูปแบบต่างๆ ข่าวสารข้อมูล เงินทุน แนวคิดและอุดมการณ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติด้วยอัตราความเร็วปริมาณและทิศทางที่อำนาจรัฐไม่อาจจะควบคุมได้อีกต่อไป โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดวัฒนธรรมมวลชนในระดับโลก การค้นหา ต่อสู้ และการใช้ความรุนแรงรูปแบบต่างๆ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกัน โลกาภิวัตน์ก็เป็นกระแสที่ทำให้ประชากรโลกที่ต่างชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ผิวพรรณ และวัฒนธรรม ได้มีโอกาสติดต่อ เชื่อมโยงถึงกันและกันมากขึ้น และได้แบ่งกระแสการไหลเวียนของวัฒนธรรมโลก (Global Cultural Flows) ออกเป็น 5 มิติด้วยกัน (วัฒนา สุทัศนศิลป์, 2548 : 49 อ้างอิงจาก Arjun Appadurai, 1990) ได้แก่

1. Ethnoscapes เป็นกระแสความเคลื่อนไหวของผู้คน เช่น นักท่องเที่ยว กลุ่มคนย้ายถิ่น ผู้ลี้ภัย ผู้หนีภัยการเมือง แรงงานข้ามประเทศ เป็นต้น
2. Technoscapes หมายถึง การเคลื่อนย้ายและการไหลเวียนข้ามพรมแดนประเทศและขอบเขตอื่นๆ ของเทคโนโลยีต่างๆ ทั้งที่เป็นเทคโนโลยีขั้นสูงและขั้นต่ำ เทคโนโลยีการผลิตและเทคโนโลยีการสื่อสาร
3. Finanscapes เป็นเรื่องของการไหลเวียนเงินจำนวนมหาศาลด้วยเวลาอันรวดเร็ว ผ่านตลาดแลกเปลี่ยนเงินตรา ตลาดหุ้นในประเทศและตลาดซื้อขายสินค้าล่วงหน้า
4. Mediascapes เป็นมิติของการกระจายและขยายตัวของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในการผลิตสร้างและแพร่ข่าวสาร สัญลักษณ์ต่างๆ ไปทั่วทุกมุมโลก

5. Ideoscapes เป็นการเคลื่อนย้าย การกระจายตัวและการไหลเวียนของความคิด ความเข้าใจและอุดมการณ์ความเชื่อต่างๆ ผ่านภาพและสัญลักษณ์หลากหลายที่แพร่กระจายโดยสื่อออกไปทั่วโลก

โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดกระแสของการไหลเวียนวัฒนธรรม ซึ่งการไหลเวียนดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องไหลไปตามทิศทางหรือเส้นทางที่กำหนด หรือควบคุม โดยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่กระแสการไหลเวียนของวัฒนธรรมสามารถที่จะไหลไปได้หลายๆ ทิศทางพร้อมๆ กัน ดังเช่น การแพร่กระจายของแฟชั่นการแต่งกาย เพลง ซึ่งมีทั้งการไหลเข้ามาทั้งของตะวันตก และขณะเดียวกันก็ไหลบ่ามาจากตะวันออกด้วย ซึ่งการไหลบ่าเหล่านี้ไม่มีทิศทางที่แน่นอนแต่อย่างใด

ปรากฏการณ์การแพร่กระจายของสื่อการรบกวนกับระบบเครือข่ายที่ครอบคลุมไปทั่วโลกในยุคโลกาภิวัตน์นี้ มีนัยยะสำคัญหลายประการ ดังที่ Lash และ Urry ได้กล่าวไว้ดังนี้ รูปสัญลักษณ์และสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถ่ายทอดผ่านเทคโนโลยีสื่อสารข้ามโลกกลายเป็นสาระและองค์ประกอบสำคัญสำหรับรูปแบบขององค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมร่วมสมัยพัฒนาการของระบบสื่อสารโลก ช่วยแพร่กระจายสัญลักษณ์ต่างๆ ออกไปในวงกว้างและทำให้พื้นที่ความคิด ความหมาย ความเข้าใจหรืออุดมการณ์ต่างๆ (ทั้งแบบตะวันตกและแบบอื่นๆ) ขยายครอบคลุมอาณาบริเวณและผู้คนกว้างขวางขึ้น ทั้งในแง่เวลา และพื้นที่ การกระจายและการขยายพื้นที่ของสัญลักษณ์และความหมายนี้ก่อให้เกิดรูปแบบและลักษณะการปฏิสัมพันธ์ใหม่ๆ ขึ้นและที่สำคัญคือ ภาพลักษณ์ (Image) ต่างๆ ที่หลากหลาย ซับซ้อน และท่วมท้น (วัฒนา สุกัณสีล, 2548 : 48 อ้างอิงจาก Lash and Urry, 1994)

S.Castles and A.Davidson กล่าวว่า โลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งสรุปได้ดังนี้ คือ (Castle และ Davidson, 2002 : 4-9)

1. การปรากฏขึ้นของระบบเศรษฐกิจโลก โดยมีกิจกรรมพื้นฐานจากการเคลื่อนย้ายและความร่วมมือทางการตลาดและทุนในระดับนานาชาติ ทั้งทางด้านสินค้าและบริการ

2. ความก้าวหน้าเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ ได้นำมาสู่การปฏิวัติการระบบการสื่อสาร ภาคการผลิตและการค้า และการเผยแพร่คุณค่าทางวัฒนธรรมในระดับชาติเป็นไปได้โดยง่ายและสะดวกรวดเร็วขึ้น

3. เกิดการเคลื่อนย้ายเศรษฐกิจ การตลาด ทุน สินค้า แรงงานข้ามรัฐชาติ หรือพรมแดนเขตเศรษฐกิจต่างๆ

4. เกิดการพัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันเหนือรัฐชาติ (supra-nation institutions) กฎหมายพื้นฐาน กฎเกณฑ์ทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางการเมือง เช่น การเกิด EU ศาลโลก และศาลยุติธรรมยุโรป และองค์การการค้าโลก (WTO)
5. การเติบโตของประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนเป็นพื้นฐานสากล
6. การเกิดข้อผูกมัดพื้นฐานของโลกอันว่าด้วยพื้นฐานของการรับรู้/การแลกเปลี่ยนเชิงวัฒนธรรม

1.4.3 แนวคิดการบริโภค

ฌอง โบร์ดริยาร์ด (Jean Baudrillard) เห็นว่า ในเศรษฐศาสตร์แบบเดิมนั้น ไม่สามารถอธิบายเรื่องการบริโภคในสังคมปัจจุบันได้อย่างเพียงพอ สังคมปัจจุบันได้แปรเปลี่ยนเป็นสังคมแห่งการบริโภคไปเสียแล้ว ในสังคมแห่งการบริโภคนี้ ประโยชน์ใช้สอยถูกทำให้หมดบทบาทลงอย่างสิ้นเชิง ด้วยเรื่องของความแตกต่างและการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งวัตถุจะถูกกำหนดในฐานะที่เป็นส่วนประกอบในการสร้างบรรยากาศของระบบคุณค่าในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้นการอธิบายการบริโภคโดยเศรษฐศาสตร์แบบเดิม จึงไม่เพียงพอในปัจจุบัน แต่การบริโภคจะเป็นปรากฏการณ์ของมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

โบดริยาร์ด มีความเห็นว่าทฤษฎีเกี่ยวกับวัตถุและการบริโภคในสังคมปัจจุบันไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าด้วยเรื่องของอรรถประโยชน์ (utility) หรือทฤษฎีแห่งความพึงพอใจ (pleasure) โดยทั่วไป แต่น่าจะวางอยู่บนรากฐานของการสร้างคุณค่าและความหมายของวัตถุที่ถูกสร้างขึ้นในสังคม ซึ่งตั้งอยู่บนตรรกะแห่งความแตกต่าง (difference) และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้มนุษย์ก้าวเข้าสู่การบริโภคเชิงสัญลักษณ์ (อริคม โกมลวิทยาธร, 2548 : 16-29)

การศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคของโบดริยาร์ด จึงเน้นประเด็นหลักไปที่ “การบริโภค” เนื่องจาก “ความจริงเกี่ยวกับการบริโภคไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก หากเป็นหน้าที่หนึ่งของการผลิต ดังนั้น มันจึงไม่ได้เป็นเรื่องของปัจเจก แต่เป็นเรื่องของส่วนรวมโดยตรงทั้งหมด เช่นเดียวกับการผลิตเชิงวัตถุ” กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เมื่อสินค้าชนิดหนึ่งถูกผลิตขึ้นมา มันย่อมต้องมีคุณค่าทางการใช้สอย ฉะนั้นมันย่อมถูกผลิตซ้ำเพื่อตอบสนองทั้งความต้องการและความจำเป็นต่อใช้ของเรา ดังนั้นการบริโภค คือ ปัจจัยสำคัญที่อยู่ควบคู่กับการผลิตนั่นเอง

โบดริยาร์ด นิยามการบริโภคว่า เป็นการกระทำอันเป็นระบบของการจัดการกับสัญลักษณ์ (“a systematic act of the manipulation of signs”) กล่าวคือ ในระบบบริโภคนิยม สินค้าหรือวัตถุไม่ได้หมายถึงแต่ตัวของมันเองอีกต่อไป หากแต่เป็นสัญลักษณ์สื่อไปถึงสถานภาพหรือวิถีชีวิตหนึ่ง นอกจากนี้ สินค้าและหน้าที่ในการเป็นสัญลักษณ์ยังเชื่อมโยงกันในสายสัมพันธ์ที่ไร้ซึ่งเหตุผล

หรือกฎเกณฑ์ แต่ถูกทำให้ดูเป็นเรื่องธรรมชาติที่ใครต่อใครก็เห็นพ้องต้องกัน (สุรเดช โชติอุดมพันธ์ 2550 : 168-169)

ในหนังสือ *For a Critique of the Political Economy of the Sign* (1981 อ้างใน เกษม เพ็ญพิณนัท 2550 : 39) โบคิริยาร์ดได้จัดวางระนาบของคุณค่าทางการใช้สอยและคุณค่าทางการแลกเปลี่ยนใหม่ ด้วยการสอดแทรกระบบสัญชัญะเข้ามาในการวิเคราะห์การบริโภค ที่ความหมายทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในสินค้าได้กลายเป็นปัจจัยหลักที่มาควบคุมการแลกเปลี่ยน ด้วยเหตุนี้ โบคิริยาร์ด จึงได้จัดวางระนาบความสัมพันธ์ออกเป็น 2 ชุด คือ

1. ระหว่างคุณค่าทางการแลกเปลี่ยนและคุณค่าทางการใช้สอย หรือสินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนและประโยชน์ใช้สอยของมัน

2. ระหว่างรูปลักษณะทางสัญชัญะและความหมายของสัญชัญะ

เขาได้จัดวางคู่ความสัมพันธ์เหล่านี้ใหม่ให้เกี่ยวเนื่องกับสินค้าที่เราบริโภค โดยพิจารณาจาก “หน้าที่ในเชิงช่วงชั้น ระหว่างรูปแบบที่ครอบงำอยู่และรูปแบบที่อ้างอิง (หรือสิ่งที่กล่าวถึง)” ดังนั้นคุณค่าทางการแลกเปลี่ยนกับรูปแบบทางสัญชัญะจึงเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะว่าสิ่งที่เรานำมาแลกเปลี่ยน ไม่ใช่ความเป็นวัตถุ (materiality) หรือแรงงานที่ผลิตมันขึ้นมาแล้วให้มูลค่าแก่สินค้านั้นๆ หากขึ้นอยู่กับรูปแบบที่ปรากฏให้เราได้เห็น ในขณะเดียวกันคุณค่าทางการใช้สอยกับความหมายทางสัญชัญะเทียบเคียงได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะมันบ่งบอกถึงสิ่งที่เราตระหนักถึงประโยชน์ที่ได้รับ หรือความหมายที่กำกับสามัญสำนึกของเราว่ามันมีนัยทางสังคมวัฒนธรรมของสินค้า

โบคิริยาร์ดแจ้งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันนี้ว่า จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจถึงระบบตรรกของสินค้า ที่มูลค่าของคุณค่าทางการแลกเปลี่ยนและคุณค่าทางการใช้สอยเป็นตัวบ่งชี้ว่าสินค้าเป็นสินค้าที่มีราคาเพียงใด ในขณะที่ระบบตรรกของสัญชัญะบ่งบอกรูปลักษณะทางสัญชัญะและความหมายทางสัญชัญะเป็นตัวบ่งชี้ชั้นต่างๆที่ทำให้เราบริโภคสินค้า

โบคิริยาร์ด (1981) กล่าวว่า มีตรรกวิทยาอยู่ 4 ชุดที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับตรรกแห่งการบริโภค (logic of consumption) อันได้แก่

1. ตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ (A functional logic of use value) ซึ่งเป็นตรรกวิทยาในเชิงปฏิบัติของวัตถุหรือเป็นตรรกวิทยาเชิงอรรถประโยชน์ (utility) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การมองวัตถุในฐานะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (tool/instrument)

2. ตรรกวิทยาเชิงเศรษฐศาสตร์ของค่าการแลกเปลี่ยน (An economic logic of exchange value) ซึ่งเป็นตรรกวิทยาเชิงเปรียบเทียบค่า (equivalence) หรือถ้าพูดในเชิงตลาด คือ การมองวัตถุในฐานะสินค้า (commodity)

3. ตรรกวิทยาค่าสัญญาณ (A logic of sign value) ซึ่งเป็นตรรกวิทยาแห่งความแตกต่างหรือตรรกวิทยาของสถานะ (status) โดยวัตถุจะถูกมองในฐานะที่เป็นสัญญาณ (sign) ที่บ่งบอกสถานภาพทางสังคม (standing) อัตลักษณ์ (identity) รูปแบบการใช้ชีวิต (style) เกียรติภูมิ (prestige) หรืออำนาจ (power) ของบุคคลหนึ่ง

4. ตรรกวิทยาการแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ (A logic of symbolic exchange) ซึ่งเป็นตรรกวิทยาหลายความหมาย (ambivalence) โดยวัตถุจะอยู่ในฐานะที่เป็นของขวัญ (gift) หรือเป็นสัญลักษณ์ แทนความสัมพันธ์

นอกจากนี้ โบ德里ยาร์ด ยังเสนอว่า วัฒนธรรมของโลกยุคหลังทันสมัยมีเนื้อหาหลักอยู่ที่ (พัฒนา กิตติอาษา, 2546 : 128-129)

1. เศรษฐกิจที่เน้นเรื่องการผลิตกับวัฒนธรรมที่ครั้งหนึ่งเป็นเพียงแบบแผนหรือวิถีชีวิต กลายเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก เศรษฐกิจกับวัฒนธรรมไม่มีเส้นแบ่งแยกกันอีกต่อไป วัฒนธรรมสมัยใหม่กลายเป็นวัฒนธรรมของสัญญาณ (Culture of Sign) ที่สามารถนำมาผลิตเป็นสินค้า ซื้อง่ายขายแลกเปลี่ยนกันในห้องตลาด เศรษฐกิจที่มีมูลค่ามากที่สุดและมีความยั่งยืนมากที่สุดมีฐานมาจากวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี แฟชั่นเสื้อผ้า เครื่องสำอางเสริมความงาม

2. เศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรมของโลกสมัยใหม่เดินทางมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ กล่าวคือ สินค้าที่มีมูลค่าที่สุดในตลาดโลกไม่ใช่สินค้าและบริการในความหมายดั้งเดิม หากแต่เป็นข่าวสาร ข้อมูล โดยเปลี่ยนจากการผลิตสินค้าและบริการที่มีฐานอยู่ที่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นการผลิตความรู้และข่าวสารข้อมูล

3. ลักษณะที่โดดเด่นของวัฒนธรรมโลกยุคหลังทันสมัยอย่างหนึ่ง คือ การสร้างความจริงที่เหนือจริง (hyperreality) โดยผ่านกระบวนการผลิตซ้ำแบบจำลองหรือปลอมแปลงเลียนแบบ (simulation) โดยอาศัยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าซับซ้อนเข้าช่วย ความจริงไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้ว ไม่ใช่สิ่งที่ไม่ตาย แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น และถูกสร้างขึ้นได้หลายรูปแบบ ด้วยความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ความจริงที่เหนือความจริงที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ การติดต่อสื่อสารผ่านโทรทัศน์ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ภาพยนตร์ การจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ การโฆษณาผ่านสื่อมวลชนต่างๆ การเดินทางท่องเที่ยว หรือแม้กระทั่งการจัดสวนสนุกกลางแจ้ง เช่น ดิสนีย์แลนด์

ในความคิดของ โบ德里ยาร์ด ความเสมือนจริง (simulation) คือ ความเป็นจริงที่เราสัมผัสกันอยู่นั้นกลับกลายเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นอย่างที่เป็นจริงได้ เมื่อการรับรู้ของเราต่อความเป็นจริงไม่ได้เกิดขึ้นจากการเข้าถึงเนื้อแท้หรือเนื้อหาของความเป็นจริงนั้นๆ แต่การรับรู้ของเราเกิดขึ้นจาก

ความเสมือนจริง ที่ความเป็นจริงได้กลายเป็นองค์ประกอบของการทำให้สมจริง นี้ไม่ได้หมายความว่า ความเสมือนจริงคือภาพลวงตา แต่เป็นความจริงที่ยิ่งกว่าจริง

ในบทสัมภาษณ์ของโบครียาร์ด เขาได้แจกแจงนิยามของความเสมือนจริงคือการทำให้เป็นจริง ในขณะที่เรารับรู้มันอย่างที่เป็นจริง “การทำให้มองเห็นโลกอย่างที่เป็นจริงผ่านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คือ ความเสมือนจริง – กระบวนการทำให้เห็นโลกอย่างที่เป็นจริงนี้ หมายถึง การไล่ล่าพื้นที่ของภาพลวงตาให้สูญหายไป”

สำหรับโบครียาร์ดแล้ว ความเสมือนจริงไม่ได้เกิดขึ้นมาเพื่อทดแทนความจริง ปกปิดความจริง หรือแม้กระทั่งกลายเป็นความจริงแทน แต่ความเสมือนจริงคือสิ่งที่เป็นจริงอย่างถาวร เช่นนั้นจริงๆ ดังเช่นที่โบครียาร์ด ยกตัวอย่างว่า ความสำเร็จของคิสนีย์แลนด์ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างจินตนาการและความคิดฝันในโลกแบบเด็กๆ ให้กับผู้เข้าเที่ยวชม โดยการปกปิดหรือหลีกเลี่ยงที่จะนำเสนอความจริงที่ว่า โลกของผู้ใหญ่และชีวิตจริงนั้นอยู่แยกต่างหากออกไป ในห้วงเวลานี้ ผู้ที่เข้าเที่ยวชมสวนสนุกกำลังอยู่ในดินแดนเนรมิต ดินแดนในนิทานหรือจินตนาการเท่านั้น จงทำตัวให้สนุกสนานแบบเด็กๆ ให้ถึงที่สุด (เกษม เพ็ญพิณันท์, 2550 : 79-79)

ภาพเสมือนจริงเกิดขึ้นได้ในกระบวนการที่มีขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2551 : 299)

ขั้นที่หนึ่ง รูปจำลอง (image หรือ simulation) เป็นภาพสะท้อนของความจริง ในขั้นนี้ยังมีการปรากฏตัวของความจริงหรือต้นแบบของรูปจำลองอย่างชัดเจน

ขั้นที่สอง รูปจำลองปิดบังและเปลี่ยนแปลงลักษณะของความจริง ในขั้นนี้ความจริงยังปรากฏตัวอยู่อย่างเลื่อนราง

ขั้นที่สาม รูปจำลองปิดบังการหายไป (absence) หรือการไม่มีอยู่ของความจริง รูปจำลองทำเสมือนตัวมันเองคือความจริง

ขั้นที่สี่ รูปจำลองกลายเป็นภาพเสมือนจริงโดยสิ้นเชิง ไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ กับความเป็นจริง ไม่มีการปรากฏตัวใดๆ ของต้นแบบ มีแต่แบบจำลองที่ไม่มีต้นแบบเท่านั้น

โบครียาร์ดเชื่อว่าการสร้างความเสมือนจริงเป็นหัวใจของความสำเร็จในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่อาศัยอำนาจของเทคโนโลยีการสื่อสารในการสร้างจินตนาการ กระตุ้นความอยาก และเร้าความอยากรู้อยากเห็นของคนจำนวนมาก ความจริงแบบนี้อยู่เหนือความจริง และจะอยู่เหนือจริงได้ก็เพราะความสามารถในการปกปิดสิ่งที่เป็นจริงไว้อย่างมิดชิด แล้วปล่อยให้ผู้คนใช้จินตนาการและความคิดฝันของตัวเองไปขยายต่อ เพื่อสนองความอยากของตนเอง

1.4.4 แนวคิดทุน

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (Pierre Bourdieu) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ได้ใช้เครื่องมือที่สำคัญ 5 ประการในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจสังคม ซึ่งได้แก่

ประการที่หนึ่ง “อาณาบริเวณหรือปริมาตร” (field) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล/ปัจเจกกับสถาบัน มโนทัศน์เรื่องอาณาบริเวณนี้มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นการอำนวยความสะดวกให้เกิดปฏิบัติการภายใต้ตรรกะชุดหนึ่งของมัน อาณาบริเวณนี้เป็นเขตแดนของการต่อสู้ เป็นปริมาตรของการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรหรือแม้กระทั่งเป็นแหล่งของการต่อสู้เพื่อการยึดพื้นที่ ขยายขอบเขตอำนาจเหนือพื้นที่นั้นด้วย บูร์ดิเยอร์ใช้คำอุปมาในการอธิบายอาณาบริเวณว่าเป็นสนามของการเล่นเกม (“field” as the playing field) การแข่งขันกันนั้นไม่เพียงเอาชนะคู่แข่งตรงข้ามเท่านั้น แต่เพื่อจะครองกฎหรือออกกฎในการควบคุมแข่งขัน ควบคุมผู้เล่นครองเกมการแข่งขัน และการขยายพื้นที่ของการแข่งขันออกไป

ประการที่สอง “ทุน” (capital) คือ แรงงานที่ถูกสะสมในรูปแบบที่กลายเป็นวัตถุ เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกหรือกลุ่มของปัจเจก ทำให้เขาสามารถเข้าครอบครองพลังทางสังคมในรูปของแรงงานที่เปลี่ยนสภาพจากนามธรรมเป็นรูปธรรม (reified labour) หรือแรงงานแท้ๆ ได้ ทุนถือเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องสามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ เป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมของบุคคล

เมื่อ “ทุน” มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก บูร์ดิเยอร์จึงแบ่งทุนออกเป็น 4 แบบ คือ

1. ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) ประกอบด้วยทุนตามความหมายของมาร์กซ์ รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของผู้กระทำในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็น “เงิน” ได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใด และอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปของสิทธิในทรัพย์สิน

2. ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) มี 3 รูปแบบ คือ

- 1) ทุนที่เป็นฮาบิตุส ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ มักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง ทุนแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด หากต้องขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม

ทุนที่เป็นฮาบิตุสนี้ เป็นการส่งผ่านทางพันธุกรรมในครอบครัวและเป็นมรดกที่คนมักไม่ได้นึกถึง เช่น ความสวย ผิวพรรณ สีมุม ดวงตา ฯลฯ ถือเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมอื่นๆ การส่งผ่านทุนฮาบิตุสอาศัยเวลา และสามารถเชื่อมโยงไปยังทุนทางเศรษฐกิจได้ ฮาบิตุสอาจลดลงหรือหายไปได้ด้วย

2) **ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม (objectified state)** ทุนวัฒนธรรมแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบอื่นๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ ความเป็นทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมภาพวาด การสะสมทุนสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ ซึ่งคือ ความเป็นเจ้าของในวิธีการบริโภคภาพเขียน ฉะนั้นสินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุน

3) **ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (institutionalization state)** คือ ทุนที่ถูกทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คืออาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา

ทุนแบบนี้ได้สร้างความแตกต่างระหว่าง ความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถ กับทุนทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนนี้ยังทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย โดย “การรับประกันทุนทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าในรูปของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรอง ขึ้นกับ ความหายาก การลงทุนในแง่เวลา และความพยายาม

3. ทุนทางสังคม (social capital) ประกอบด้วยทุน 2 แบบ ดังนี้

1) **ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม** ทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น คุณภาพของทุนทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น

2) **การรับรู้และการยอมรับ (cognition and recognition)** การได้มาซึ่งการรับรู้และการยอมรับ เป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ได้ (symbolic capital)

สำหรับบูร์ดิเยอร์ “ทุนทางสังคม” ถูกสร้างโดยอำนาจทางสังคม และขึ้นอยู่กับการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอของความไม่เท่าเทียมกันรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม “การคงอยู่ของ

เครือข่ายความสัมพันธ์” มิได้เป็นไปโดยธรรมชาติหรือได้มาโดยสังคัมสร้าง หากเป็นผลผลิตของความพยายามที่ไม่สิ้นสุดของสถาบันทางสังคัม

4. ทูทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) ทูแบบนี้เกิดขึ้นจากเกือบทุกที่ที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ สักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ทูทางสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทูทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทูทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทูทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทูทางเศรษฐกิจไปเป็นทูทางสัญลักษณ์ จะไม่สามารถสำเร็จได้หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิด (complicity) ของทุกกลุ่ม แรงขับในการให้ได้มาและต่อสู้เพื่อรักษาทูทางสัญลักษณ์ มาจากการแสดงออกมา (disposition) ที่ถูกสร้างขึ้นจากฮาบิตุส เป็นกระบวนการสืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อยๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้นโดยครอบครัวและโรงเรียน

ทั้งนี้ ทูทางวัฒนธรรม ทูทางสังคัม และทูทางสัญลักษณ์ เป็นทูที่อยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทูทางเศรษฐกิจ แต่ทูทุกชนิดสามารถมาได้จาก “ทูทางเศรษฐกิจ” การเปลี่ยนรูปของทูไม่ได้เป็นไปอย่างอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายามและจะแสดงให้เห็นผลในระยะยาว (สุภางค์ จันทวานิช, 2551 : 242-246)

ประการที่สาม “ปัจเจกผู้กระทำการ” (agents) ซึ่งเป็นผู้ที่ปฏิบัติการอยู่ในอาณาบริเวณคนที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันก็อาจจะมีความคิดคล้ายคลึงกันแต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว หรืออาจมีกลุ่มทูที่คล้ายคลึงกันได้

ประการที่สี่ “ฮาบิตุส” (habitus) หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่ได้มา และสั่งสมอยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามันดำรงอยู่ มันกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดความอ่านในชีวิตประจำวัน อยู่ในจิตไร้สำนึก ทำให้เราทำสิ่งต่างๆ โดยไม่ต้องคิด

บูร์ดิเยอร์ ได้ให้คำอธิบายฮาบิตุสไว้ต่างๆ กันดังนี้

- 1) เป็นระบบแบบแผนเพื่อสร้างการกระทำบางอย่างโดยเฉพาะ ได้มาจากการรับมรดกทูทางวัฒนธรรมผ่านสิ่งแวดล้อมในครอบครัว ผู้ที่ได้รับมรดกทูทางวัฒนธรรมจะมีความรู้ความเข้าใจ และรสนิยมที่ถูกหล่อหลอมโดยไม่รู้ตัว เพราะไม่มีการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ
- 2) การแสดงออกของคุณสมบัติต่างๆ ในพื้นที่ทางสังคัม
- 3) การแสดงออกของการลงทุน (โดยไม่รู้ตัว) ของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ทางสังคัมเกี่ยวกับเรื่องอำนาจ
- 4) เป็นกฎของการกระทำที่ระบุชั้นทางสังคัมของผู้กระทำในสนามทางสังคัม (social field) ระหว่างชนชั้นที่เป็นผู้ครอบงำกับชนชั้นที่ถูกครอบงำ

5) เป็นหลักการที่กระตุ้นให้บุคคลมีการกระทำที่เด่นชัดและโดดเด่นไม่เหมือนคนอื่น บุรีดิเยอร์รี่ยกตัวอย่าง เช่น สิ่งที่คนงานกินและมารยาทในการกินอาหารของเขา กีฬาของคนงาน และวิธีเล่น ความคิดเห็นทางการเมือง และวิธีแสดงความคิดเห็นเหล่านั้น วิธีจำแนกหรือจัดประเภทสิ่งต่างๆ การรับรู้และการแจกแจงตลอดจนรสนิยม

ฮาบีตุสเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความโดดเด่นของชนชั้นนำ โดยที่ฮาบีตุสทำให้ชนชั้นนำมีลักษณะนิสัยที่ต่างไปจากคนโดยทั่วไป และแสดงออกผ่านสิ่งที่เรียกว่า “รสนิยม” รสนิยมไม่ใช่เรื่องที่ยื่นอยู่กับรายได้ แต่เป็นเรื่องของการสั่งสมที่ตกทอดมาเป็นมรดกของครอบครัวและวงศ์ตระกูล

นอกจากนี้ฮาบีตุสยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแบบแผนการใช้ชีวิตอย่างมาก เพราะฮาบีตุสเป็นตัวกำหนดแบบแผนการใช้ชีวิตของบุคคล และแบบแผนการใช้ชีวิตนั้นบางครั้งก็ไม่ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ ดังจะพบว่า ผู้ที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงอาจมีทุนทางวัฒนธรรมต่ำ และมีฮาบีตุสที่คล้ายคลึงกับชนชั้นแรงงานต่างๆ ที่มีฐานะดี ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มคนที่เรียกว่า กระจุกพี (bourgeoisie) คือ กลุ่มคนรวยใหม่ กลุ่มคนรวยใหม่เป็นกลุ่มที่ต้องการทำให้เหมือนคนที่มียุโรปและวัฒนธรรมสูง แต่เนื่องจากขาดทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกมาแต่ดั้งเดิม การแสดงออกของคนกลุ่มนี้จึงเป็นการแสดงออกเพื่อเลียนแบบแต่ไม่เหมือน (สุภาวศ์ จันทวานิช, 2551 : 246-250)

ประการที่ห้า “ปฏิบัติการ” (practices) ซึ่งเป็นการกระทำ เป็นสิ่งที่เราเลือกทำหรือเป็นสิ่งที่เราทำได้ ซึ่งได้รับอิทธิพล แรงผลักดันภายในอาณาบริเวณหนึ่ง ภายใต้ระบบฮาบีตุสชุดหนึ่งของเรา ดังกรณีการเล่นเกมที่บุรีดิเยอร์รี่ยกตัวอย่าง ผู้เล่นจะมีทิศทางและความเข้าใจกฎของเกมอยู่ชุดหนึ่งรวมกับความสามารถของเขามีอยู่ในการเล่น ในวินาทีของการเล่น ผู้เล่นจะคาดการณ์หรือตอบสนองโดยอัตโนมัติตามสมรรถภาพของฮาบีตุสของเขา ดังนั้นเราสามารถเข้าใจปฏิบัติการได้อย่างถ่องแท้ก็เฉพาะในอาณาบริเวณหนึ่งและจะต้องเห็นหลากหลายตามฮาบีตุสของเขาแต่ละคน หากคนหนึ่งต้องการที่จะเล่นอยู่ในอาณาบริเวณหนึ่ง โดยไม่มีระบบฮาบีตุสเป็นตัวนำทางก็จะไม่สามารถมีส่วนร่วมในเกมได้อย่างสมบูรณ์

บุรีดิเยอร์รี่มักจะเปรียบเทียบปฏิบัติการทางสังคมว่าเหมือนดังการเล่นเกมส์ชนิดหนึ่ง สนามแข่งขันจึงเป็นพื้นที่/ปริมาตรที่ปัจเจกแต่ละคนเข้ามาแข่งขันต่อสู้เพื่อจะได้ทรัพยากรที่มีอยู่ซึ่งต่างต้องรู้ถึงวิธีเล่น (The feel for the games) เพื่อการหลบหลีกหรือครองเกมการแข่งขันเพื่อความบันเทิงต่อเสมอ ดังนั้นปัจเจกแต่ละคนเข้ามาในสนามการแข่งขันโดยมีเป้าหมายของการแข่งขันซึ่งที่จริงถูกกำหนดโดยสังคมอยู่แล้ว

ในส่วนของการศึกษาทางมิติวัฒนธรรม บูร์ดิเยอร์ มองว่าวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานของการสื่อสาร ทำหน้าที่เป็นสื่อที่สร้างความเข้าใจสารที่มนุษย์ต้องการสื่อให้แก่กัน เป็นระบบของความเข้าใจร่วมกันเพื่อที่จะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ อีกทั้งยังเป็นตัวถ่ายทอดความรู้สึคนึกคิด มโนทัศน์เกี่ยวกับโลก เพื่อที่จะสามารถมีหลักปฏิบัติต่อโลกได้อย่างถูกต้อง วัฒนธรรมจึงเป็นการนำพาวิถีชีวิตแบบหนึ่งของคนรุ่นหนึ่งส่งผ่านสืบสานให้กับผู้คนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อให้เป็นแนวทางปฏิบัติหรือเป็นช่องทางในการดำรงชีวิตอยู่บนโลกนี้และสร้างพื้นฐานของการดำรงชีวิตในอนาคตต่อไป

แต่วัฒนธรรมมิได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อการสื่อสารอย่างเดียวเท่านั้น วัฒนธรรมยังทำหน้าที่ครอบงำผ่านระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ศิลปะ ภาษา พิธีกรรม ศาสนา หรือภูมิปัญญา ล้วนมีมิติของการครอบงำและจำแนกความแตกต่างของคนทั้งสิ้น คือ ทำหน้าที่จัดหมวด แยกแยะ ลำดับความแตกต่าง ซึ่งให้เห็นความเหลื่อมล้ำของผู้คนในสังคมให้อยู่ในลำดับชั้นของฐานานุกรมทางสังคม (Social Hierarchy) ตามตำแหน่งแห่งที่ที่แตกต่างกันไป (Bourdieu, 1993)

ดังนั้นการทำความเข้าใจวัฒนธรรม หรือกระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural Production) นั้น จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับอำนาจหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในแต่ละพื้นที่ทางสังคมเสมอ

บูร์ดิเยอร์จึงได้พัฒนาแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยปฏิบัติการของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (Political Economy of Symbolic Power) ที่มีมโนทัศน์หลักว่าด้วยผลประโยชน์เชิงสัญลักษณ์ แนวคิดว่าด้วยทุนประเภทต่างๆ และทฤษฎีว่าด้วยความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ เพื่ออธิบายว่ามนุษย์ได้ใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจอย่างไรเพื่อเป็นการสะสมผลประโยชน์เชิงสัญลักษณ์ เขาเห็นว่า วัฒนธรรมก็เป็นทุนอย่างหนึ่ง สามารถสะสมกองเงย แลกเปลี่ยน และกระจายได้ ตามหลักตรรกของทุนทางเศรษฐกิจ

เมื่อวัฒนธรรมมีศักยภาพเป็นทุนที่สามารถนำมาลงทุนในปริภูมิของเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยปฏิบัติการของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ได้ จึงจำเป็นต้องมีปฏิบัติการเชิงอำนาจ (Exercise of power) เพื่อจะครองความชอบธรรมในการมีอำนาจโดยปราศจากข้อกังขาและปราศจากการตั้งคำถามใดๆ

การสะสมทุนทางวัฒนธรรมนั้นผ่านการลงทุนแรงงานและเวลา ความหมายของแรงงานไม่เพียงแต่เป็นการออกแรงทางกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงการลงแรงทางด้านสังคม การเมือง ศาสนา และการคุ้นเคย ซึ่งเป็นการสะสมทุนในรูปแบบต่างๆ เอาไว้ และสามารถเรียกใช้ปรับเปลี่ยนในยามที่ต้องการ

บูร์ดิเยอร์ไม่เพียงแบ่งทุนออกเป็นประเภทต่างๆ และชี้ให้เห็นถึงรูปแบบของทุนแต่ละประเภทเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่า ทุนประเภทต่างๆ นั้นสามารถสลับสับเปลี่ยนและแปลงตน

จากทุนประเภทหนึ่งไปสู่ทุนอีกประเภทหนึ่งได้ และรูปแบบของการแปลงทุนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม โดยปกติแล้ว เราสามารถแปลงทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมได้ง่ายกว่าการแปลงทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามเราอาจจัดหาหรือได้มาซึ่งสินค้าและบริการบางอย่างโดยการใช้ทุนทางเศรษฐกิจ ในขณะที่สินค้าและบริการบางอย่าง อาจแลกเปลี่ยนได้ด้วยการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น นักการเมืองบางคนอาจใช้ทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญของการหาเสียง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องใช้ทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายห้วคณะแน และทุนทางวัฒนธรรมในแง่ของการเป็นคนท้องถิ่น เพื่อเป็นทุนในการต่อสู้ทางการเมืองให้ได้รับการเลือกตั้ง เป็นต้น

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของทุน ช่วยทำให้เราตระหนักถึงมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงอยู่ในทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพของการที่ทุนวัฒนธรรมจะปรับเปลี่ยนหรือแปลงเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ บูร์ดิเยอร์เสนอว่า ในสังคมอุตสาหกรรมนั้น รูปแบบหลักของอำนาจและการครอบงำได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้กำลังบังคับและการใช้ความรุนแรง ไปสู่การใช้สัญลักษณ์เป็นยุทธวิธีในการหลอกล่อและครอบงำประชาชนกลุ่มต่างๆ ด้วยเหตุนี้ บูร์ดิเยอร์จึงสนใจบทบาทของกระบวนการทางวัฒนธรรม ตลอดจนผู้ผลิตวัฒนธรรม (cultural producers) เช่น ผู้นำ ครู นักเขียน นักวิชาการ ฯลฯ และสถาบันต่างๆ ในกระบวนการครอบงำเชิงสัญลักษณ์และการสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลอกล่อในสังคม

ตามทัศนะของบูร์ดิเยอร์ อำนาจเชิงสัญลักษณ์มีความสำคัญแทบจะเท่าเทียมกับอำนาจทางเศรษฐกิจเลยทีเดียว อำนาจเชิงสัญลักษณ์เป็นอำนาจในการครอบงำผ่านการสร้างความชอบธรรม (legitimacy) หรือที่มาร์กเรียกว่าอุดมการณ์ (ideology) เขานิยามอุดมการณ์หรือที่เขาเรียกว่าความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) ว่าเป็นศักยภาพในการสร้างและยึดยึดรูปแบบและวิธีการทำความเข้าใจและปรับตัวเข้ากับสังคมด้วยการนำเสนออำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองในรูปแบบที่กลบเกลื่อนหรือปิดบังซ่อนเร้นอำนาจที่แท้จริงเอาไว้ การใช้อำนาจจำเป็นต้องมีความชอบธรรมบางอย่างที่สร้างให้เกิด “ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน” หรือสำนึกที่ผิดพลาดเกี่ยวกับการใช้อำนาจนั้น บูร์ดิเยอร์มองว่า สำนึกที่ผิดพลาดเกิดจากการ “เสริม” ปฏิเสธผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่แฝงอยู่ในกิจกรรมทุกประเภท นั่นคือ ตรรกของผลประโยชน์ที่เป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกอย่างถูกทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปว่าเป็นเรื่องของการไม่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้อง ปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์หลอกล่อหรือบิดเบือนความสนใจไปจากผลประโยชน์ที่อยู่ในกิจกรรมเหล่านั้น และทำให้ดูราวกับว่ากิจกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นและดำเนินไปโดยไม่มีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง กิจกรรมหรือการกระทำบางอย่างอาจสร้างให้เกิดอำนาจเชิงสัญลักษณ์หรือความชอบธรรมขึ้นมาได้ เมื่อกิจกรรมนั้นถูกนำเสนอในลักษณะที่แตกต่างหากจาก

ผลประโยชน์ที่อยู่เบื้องหลัง และทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่มีผลประโยชน์แอบแฝงเลยแม้แต่น้อย

ปัจเจกบุคคลและกลุ่มที่สามารถกลบเกลื่อน และปรับเปลี่ยนผลประโยชน์ส่วนตนไปสู่การนำเสนอว่าไม่มีผลประโยชน์อะไรเกี่ยวข้องกับกิจกรรมบางอย่าง สามารถสะสมหรือเพิ่มพูนทุนสัญลักษณ์ของตนได้ ทุนสัญลักษณ์จึงหมายถึงทุนที่ถูกปฏิเสธ (denied capital) นั่นคือผลประโยชน์ถูกกลบเกลื่อนภายใต้การกระทำที่ดูเผินๆ แล้วไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง ความสำคัญของทุนสัญลักษณ์เกิดจากการปฏิเสธทุนทางเศรษฐกิจ ทุนสัญลักษณ์เป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจซึ่งคนทั่วไปมักไม่มองว่าเป็นอำนาจ หากแต่เป็นการยอมรับ เป็นความจงรักภักดีและความเชื่อตรงมันคง ในความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใดชุดหนึ่ง บูร์ดิเยอร์ยกตัวอย่างการแลกเปลี่ยนของขวัญของก้านัลในสังคมชาวคาบิเลีย ซึ่งแบบแผนของการแลกเปลี่ยนกลบเกลื่อนหรือทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายแท้จริงของการแลกเปลี่ยน ในทำนองเดียวกัน ปฏิบัติการของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ลงพื้นที่ไปเยี่ยมชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการไปงานแต่งงาน ไปช่วยงานศพ ล้วนแล้วแต่ถูกนำเสนอว่าเป็นการแสดง “น้ำใจ” แก่คนคุ้นเคย ทั้งๆ ที่การกระทำดังกล่าวคือการเปลี่ยนทุนเศรษฐกิจ ในรูปของเงินและสิ่งของช่วยเหลือต่างๆ ให้กลายเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ นั่นคือ การสร้างภาพของคนดีมีน้ำใจ ซึ่งอาจเปลี่ยนไปเป็นความชอบธรรมที่จะได้รับเลือกตั้ง ในทำนองเดียวกัน การแจกผ้าห่มของบริษัทเบียร์ยี่ห้อดัง หรือการเป็นเจ้าของภาพถ่ายทอดฟุตบอล ก็คือความพยายามที่จะสะสมทุนเชิงสัญลักษณ์ โดยการเปลี่ยนทุนเศรษฐกิจไปสู่การจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อสร้างภาพลักษณ์และการยอมรับจากสาธารณชน (ยศ สันตสมบัติ, 2546 : 99-101)

1.4.5 แนวคิดการท่องเที่ยวสมัยใหม่

สำหรับแนวคิดการท่องเที่ยวสมัยใหม่นั้น ประกอบไปด้วย

- 1.4.5.1 ความหมายและลักษณะทั่วไปของการท่องเที่ยว
- 1.4.5.2 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 1.4.5.3 แนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1.4.5.1 ความหมายและลักษณะทั่วไปของการท่องเที่ยว

องค์การสหประชาชาติ (อ้างในบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2543:2-3) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวไว้ในการประชุมว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลีว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางที่มีเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. เป็นการเดินทางที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้าง
2. เป็นการเดินทางที่มีจุดหมายปลายทางที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราว และต้องเดินทางกลับที่อยู่หรือภูมิลำเนาเดิม

3. มีความมุ่งหมายในการเดินทาง ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพ หรือไปอยู่ประจำ

Douglas Foster (อ้างในบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2543:3-4) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวในแง่ของความมุ่งหมายในการเดินทางของนักท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งได้เป็น 8 ประเภท คือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (Holiday-mass popular individual)
2. การท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (Cultural Religion) เป็นการเดินทางเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมต่างๆ เช่น การศึกษาความเป็นอยู่ ชมศิลปะ ดนตรี การนมัสการ ศูนย์กลางศาสนา
3. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational) เป็นการเดินทางเพื่อการทำวิจัย การศึกษา สอนหนังสือ ฝึกอบรม หรือการดูงาน ซึ่งจะต้องพำนักอยู่ในสถานที่นั้นเป็นเวลานานๆ
4. การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬาและบันเทิง (Sport and Recreation) คือ การเดินทางไปชมหรือร่วมการแข่งขันกีฬา หรือนันทนาการต่างๆ
5. การท่องเที่ยวเพื่อประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (Historical and Special Interests)
6. การท่องเที่ยวเพื่องานอดิเรก (Hobbies)
7. การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting Friends and Relative)
8. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business) เป็นการเดินทางของนักธุรกิจ ที่จัดเวลาบางส่วนของการเดินทางหลังจากทำธุรกิจเสร็จสิ้นแล้ว ใช้เวลาในการท่องเที่ยวก่อนเดินทางกลับ

ฉลองศรี พิมลสมพงษ์ (2542 : IV-VI, 18) กล่าวถึงการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางเพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นชั่วคราว เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และเป็นการเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ได้ แต่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือเพื่อหารายได้ ปัจจัยที่มีผลผลักดันให้ประชาชนมีการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวกันมากขึ้นได้แก่การเกษียณก่อนกำหนดเวลา การมีชีวิตที่ยืนยาวมากขึ้น การมีรายได้เพิ่มขึ้น ความสะดวกด้านการคมนาคม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและรูปแบบการบริโภค ขนาดครอบครัวที่เล็กลง และนโยบายของรัฐที่สนับสนุนการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ฉลองศรี ยังได้กล่าวถึงลักษณะของธุรกิจท่องเที่ยวเอาไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจบริการประเภทหนึ่งที่มีคุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งสามารถแยกลักษณะเด่น ออกเป็น 4 ประการ

1. เป็นการให้บริการแบบใกล้ชิด ตัวต่อตัว สามารถทราบความพึงพอใจของลูกค้าได้ทันที การควบคุมคุณภาพของการบริการให้คงที่ทำได้ยาก เพราะมีเรื่องของอารมณ์และทัศนคติของผู้รับบริการและผู้ให้บริการเข้ามาเกี่ยวข้อง

2. เป็นการบริการที่ต้องมีการวางแผน และเตรียมการล่วงหน้าเป็นเวลานาน การเพิ่มบริการที่เร่งด่วนเฉพาะหน้าทำได้น้อยและทำได้ยาก

3. นักท่องเที่ยวใช้เวลาในการรับบริการสั้นมาก การพัฒนาบริการจึงต้องทำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะรูปแบบ ความรวดเร็ว ประสิทธิภาพของการบริการ และบุคลากรในการให้บริการ

4. เป็นธุรกิจบริการที่ต้องใช้แรงงานคนในการให้บริการ

Erik Cohen เห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่มีผลมาจากการที่คนเราเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตัวเอง กล่าวคือ มีการเปิดใจกว้างในการที่จะได้รู้เห็นและยอมรับสิ่งต่างๆ ที่ไม่มีอยู่ในบ้านเมืองของตน เพราะตราบดีก็ตามที่คนในสังคมหนึ่งละเลยหรือไม่สนใจสังคมหรือวัฒนธรรมของสังคมอื่นก็เท่ากับตัวเขาอยู่ในโลกแคบๆ

สำหรับคนที่เปิดใจกว้างแล้วจะยิ่งคืออย่างยิ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติและไม่ยึดติดกับสิ่งแวดล้อมภายในสังคมของตนเท่านั้น และยังมีความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ได้ บุคคลเหล่านี้มีความสนใจในสิ่งต่างๆ เช่น ธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมซึ่งแตกต่างไปจากที่เป็นอยู่ในบ้านเมืองของตน

Cohen เชื่อว่า การท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นหรือเป็นไปได้ จะต้องมีเงื่อนไขอยู่อย่างหนึ่งคือ เมื่อบุคคล (นักท่องเที่ยว) ผู้ที่พัฒนาแนวความคิดหรือความสนใจของตนให้หันออกเหนือไปจากสังคมตน เมื่อมีโอกาสติดต่อกับสังคมอื่น และมีความรู้สึกชื่นชมกับสิ่งแปลกใหม่ของสังคมอื่น กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ ต้องมีความตื่นตัวในโลกภายนอกเพิ่มขึ้น

ความรู้สึกตื่นตัวในโลกภายนอกเป็นสิ่งที่นำไปสู่การเดินทางท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นหรือการย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสิ่งแปลกใหม่ของสังคมอื่นจะเป็นตัวดึงดูดสำคัญในการก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยว แต่ถ้าสิ่งเหล่านั้นอยู่ในระดับที่ “มากเกินไป” ถึงขนาดที่ยอมรับไม่ได้ เช่น เกินความสามารถที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับท้องถิ่นได้ ก็อาจทำให้การเดินทางท่องเที่ยวยังท้องถิ่นนั้นลดลงได้ เพราะนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังคงต้องการมีบางสิ่งบางอย่างที่ตัวเองคุ้นเคยสำหรับตนเองบ้าง โดยเฉพาะสิ่งที่ทำให้นึกถึงบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร หนังสือพิมพ์ หรือนักท่องเที่ยวชาติเดียวกัน (เทียนชัย มัชฌมาน, 2524)

David A. Fennell (1999) ได้ให้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวไว้ในฐานะที่เป็นระบบที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ซึ่งประกอบไปด้วยนักท่องเที่ยวและการบริการที่เกี่ยวข้องซึ่งถูกจัดแบ่งและใช้ประโยชน์ เช่น เครื่องอำนวยความสะดวก สิ่งดึงดูดใจ การขนส่ง และการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ความเคลื่อนไหวของระบบนั้นๆ ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวย่อมส่งผลกระทบต่อพื้นที่ที่ถูกจัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและส่วนประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพื้นที่ดังกล่าวในหลายด้านด้วยกัน

เราถือว่าการท่องเที่ยวในช่วงหลังนี้มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมประเภทหนึ่ง เรียกว่า อุตสาหกรรมการบริการ (service industry) อันเป็นผลพวงจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมทุนนิยม อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจัดเป็นอุตสาหกรรมบริการ เพราะมีลักษณะของกระบวนการผลิต เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมทั่วไป คือ (สมหมาย ชินนาค, 2541)

1. โรงงาน ได้แก่ อาณาบริเวณที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือน เป็นบริเวณที่เข้าถึงได้ไม่ยาก มีสถานที่พักและบริการที่สะดวกสบายพอสมควรสำหรับการพักอยู่ชั่วคราว
2. วัตถุดิบ ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชักจูงให้นักท่องเที่ยวสนใจมากขึ้น
3. การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่างๆ เช่น ที่พัก ร้านอาหาร สถานพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น
4. การใช้แรงงานเพื่อสร้างสาธารณูปโภค การผลิตสินค้าและบริการ
5. ผลผลิต ได้แก่ บริการของธุรกิจที่ประกอบกันเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม กิจการคาร บริษัทนำเที่ยว เป็นต้น
6. การส่งเสริมการขาย มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ผลผลิตเป็นที่รู้จักแพร่หลาย และรณรงค์ให้เกิดความต้องการซื้อผลผลิตเหล่านี้จากทั้งภายในและต่างประเทศ

กิติพร ใจบุญ (2538 : 78-80) แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ด้วยเหตุที่ทุนนิยมเป็นระบบที่กระตุ้นให้คนในสังคมมีความรู้สึกที่อยากจะบริโภคสินค้าทุกชนิด และรูปแบบการบริโภคที่สำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยมก็คือ การท่องเที่ยว ดังที่หนังสือ Tourism Today (1989) ได้ให้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวสมัยใหม่ไว้ว่า

“Tourism is the temporary movement of people to destinations outside their normal place of work and residence, the activities undertaken during their stay in those destinations, and the facilities to cater to their needs”

จากคำนิยามดังกล่าว เราอาจสรุปย่อเหลือเพียง 3 คำที่ถือว่าเป็นหัวใจของการท่องเที่ยวสมัยใหม่ คำทั้ง 3 คำนี้ไม่ได้จำกัดความหมายเพียงแต่ความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น หากยังเป็นสิ่งที่สะท้อนกลับไปนิยามตัวของนักท่องเที่ยวเองด้วย และกลับมาเป็นขอบเขตจำกัดสนิยมใน

การบริโภคของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวทั่วไปเป็นผู้กำหนดนิยามความหมายเหล่านี้ขึ้นมา คำทั้ง 3 คำนี้ ได้แก่ exotic, facilities และ experience หรือ souvenir

คำแรกนี้ ถ้าจะแปลเป็นภาษาไทยก็ได้แก่คำว่า “แปลก” หรือ “ไม่คุ้นเคย” ดังนั้นความหมายของ exotic ในแง่นี้ จึงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนคติการใช้พื้นที่ (space) นั่นก็คือ การออกไปจากสถานที่ที่คุ้นเคยหรือเคยชิน นอกจากนี้ exotic ยังสัมพันธ์กับการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ อีกด้วย เราจะพบว่า ยิ่งถ้าได้เดินทางมากเท่าใด ความรู้ก็จะยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้นเท่านั้น และถ้าการเดินทางของเรายิ่งแปลกใหม่เท่าใด การเดินทางนั้นๆ ก็จะมีมีความหมายมากขึ้นด้วย แต่การเดินทางที่ว่านี้ ไม่ว่าจะตื่นตาตื่นใจมากเพียงใด ก็ยังต้องอยู่ในขอบเขตของคำว่า “ความปลอดภัยและสะดวกสบาย” ซึ่งเป็นสิ่งที่กล่าวถึงเป็นประการต่อไปในเรื่อง facilities

แม้ว่านักท่องเที่ยวจะเดินทางมาไกลบ้านเพียงใด และต้องการความแปลกใหม่มากมายเท่าใด แต่นักท่องเที่ยวก็ยังต้องการความสะดวกสบายที่เหมือนหรือมากกว่าความเป็นอยู่ในบ้านของตน ดังนั้นความสะดวกสบายและการบริการ จึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในหลายๆ แหล่งท่องเที่ยว และที่สำคัญก็คือเรื่องของการรักษาความปลอดภัย ดังเช่น ในประเทศไทยก็ต้องมีตำรวจท่องเที่ยวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ ททท. คอยรับผิดชอบให้ความสะดวกปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

ส่วนคำที่ 3 นั้นคือ experience อันหมายถึงประสบการณ์ที่ว่านี้ย่อมต้องผูกพันกับความแปลกใหม่ที่กล่าวข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราเปรียบเทียบความแปลกใหม่ที่เท่ากับความรู้ ประสบการณ์เหล่านี้นอกจากจะเกิดจากกิจกรรมต่างๆ ที่กระทำในระหว่างการท่องเที่ยวแล้ว ยังสามารถถ่ายทอดออกทางรูปธรรม อันได้แก่ของที่ระลึกจากการไปท่องเที่ยวได้อีกด้วย และของที่ระลึกที่เป็นที่นิยมมากที่สุดเห็นจะได้แก่ “ภาพถ่าย” ที่เป็นสิ่งที่บรรดานักท่องเที่ยวแทบทุกคนมักจะขาดไม่ได้ นอกเหนือไปจากรูปถ่ายแล้ว สิ่งของเล็กๆ น้อยๆ ที่วางขายตามแหล่งท่องเที่ยว ก็เป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวนำพากลับมาสะสมเป็นที่ระลึก หรือเอาไปฝากและอวดประสบการณ์ของการไปท่องเที่ยวของตนได้ “ของที่ระลึก” เหล่านี้ จึงจำเป็นที่จะต้องแสดงคุณสมบัติบางประการที่น่าจะแตกต่างจากสินค้าทั่วไป ดังนี้

1. ของที่ระลึกนั้นจะต้องถูกผลิตขึ้นมาอย่างมีคุณค่า (workmanship) เช่น มีความละเอียดประณีต ซึ่งส่วนมากจะต้องเป็นสิ่งของที่สร้างขึ้นด้วยมือ (handmade) ความละเอียดประณีตจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเป็นการลอกเลียนของเก่า ซึ่งจะต้องกระทำอย่างเนบเนียนที่สุด

2. ของที่ระลึกนั้นจะเป็นที่นิยมมากยิ่งขึ้น หากมีกลิ่นอายของการผลิตจากมือของผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ดังจะเห็นได้จากการแสดงสินค้าพื้นเมืองต่างๆ ที่มักให้คนที่ผลิตเข้านั่งประดิษฐ์ให้ดูกันสดๆ หรือบางครั้งที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเลือกซื้อจากมือของคนพื้นเมืองเองแทนที่จะซื้อจาก

ร้านขายของที่ระลึกในเมือง ทั้งที่สะดวกกว่า นั้นเป็นเพราะนักท่องเที่ยวต้องการบริโภคคุณค่าของของแท้ที่ถูกผลิตขึ้นมาเดี่ยวนั้นนั่นเอง

3. รูปแบบที่เป็นที่นิยมของของที่ระลึกนั้น มักมีลักษณะดังต่อไปนี้

- เป็นของที่มาจากธรรมชาติ (a trend towards naturalism) เช่น เขาสัตว์ กระจกสัตว์ กระจก แก้ว หรือสัตว์สตัฟฟ์ เป็นต้น

- ต้องเป็นของที่มีรูปร่างแปลกประหลาด (a trend towards grotesqueness) นั่นคือ จะต้องบิดเบือนผิดธรรมชาติ เช่น ตุ๊กตาป้องกันอุบัติเหตุของชนเผ่าต่างๆ หรือ หม้อ ไห ภาษาที่มีรูปร่างแปลกๆ เป็นต้น

- ถึงแม้จะเป็นของที่เลียนแบบของเดิมที่มีอยู่แล้วก็ตาม แต่ของที่ระลึกที่ทำขึ้นใหม่นั้น จะต้องมิขนาดผิดแผกไปจากธรรมชาติ นั่นคือ ไม่ใหญ่ขึ้นก็เล็กลงตามความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น รูปปั้นต่างๆ

4. ถึงแม้จะเป็นงานผลิตแบบ handmade แต่ก็ต้องมีการรับประกันว่าเป็นงาน handmade จริงๆ ดังที่เป็นที่สังเกตว่า ของที่ระลึกต่างๆ ที่มีตรา “original” หรือ hand-made ติดอยู่ มักจะขายดีกว่าที่ไม่มีตราติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นของที่มีการผลิตซ้ำๆ กันเป็นจำนวนมาก หรือพวกวัตถุโบราณ (antique) ก็ต้องมีผู้เชี่ยวชาญรับรองว่าเป็นของเก่าแก่แท้จริง

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า คำทั้ง 3 คำนี้ มิได้มีความหมายแค่นิยามของการท่องเที่ยวสมัยใหม่หรือเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการจะเสพเท่านั้น หากยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกความหมายเฉพาะตัวของนักท่องเที่ยวได้อีกด้วย ความหมายเฉพาะตัวที่ว่านี้ ได้แก่ สถานะทางการเงิน และรสนิยมส่วนตัวของนักท่องเที่ยว ยกตัวอย่างเช่น นักท่องเที่ยวที่มีเงินพอจะซื้อความสะดวกสบายได้และไม่นิยมการผจญภัยเท่าใดนัก มักเลือกไปท่องเที่ยวกับกรุ๊ปทัวร์ ที่ปัจจุบันสามารถไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ได้ทั่วโลก ในขณะที่ผู้ที่ต้องการผจญภัย อาจเลือกไปในสถานที่ที่ไม่เคยมีใครไปมาก่อน หรือเป็นสถานที่ที่ท้าทายความสามารถของตน เช่น การเลือกไปปีนยอดเขาที่สำคัญต่างๆ ของโลก การเลือกไปที่สถานที่ท่องเที่ยวในสถานที่ต่างๆ ด้วยวิธีการต่างๆ เหล่านี้ เป็นตัวบ่งบอกถึงรสนิยมเฉพาะตัวของนักท่องเที่ยว และยังเป็นการจัดลำดับชั้นทางสังคม ที่นักท่องเที่ยวสามารถเลือกกำหนดความหมายให้กับตนเองอีกด้วย

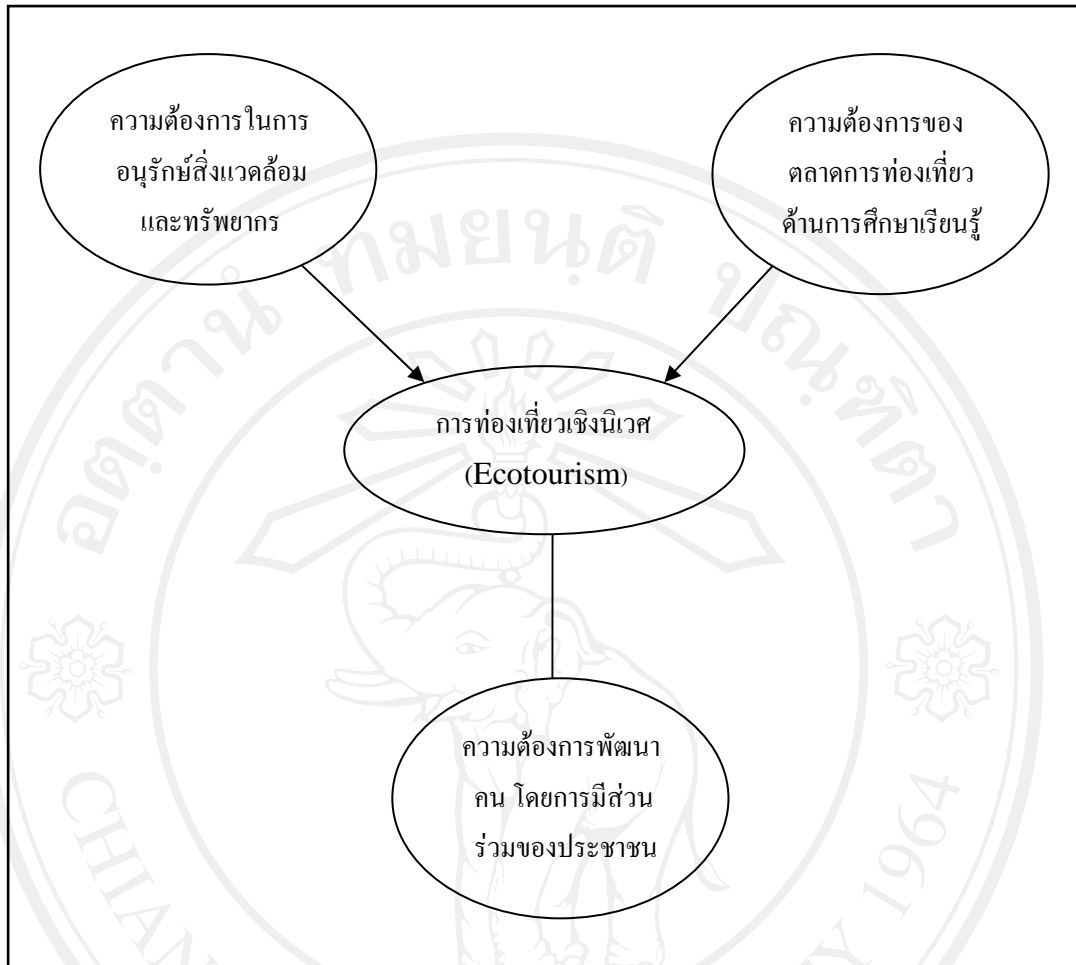
นอกจากนี้การท่องเที่ยวในยุคทุนนิยม แม้จะมีบางอย่างคล้ายคลึงกับการท่องเที่ยวในอดีต คือ การบริโภคความหมายอันเกิดจากการได้ไปท่องเที่ยวก็ตาม แต่ก็มีนัยยะที่ต่างไปจากการท่องเที่ยวในอดีตเป็นอย่างมาก นั่นก็คือ มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกระบวนการบริโภคเชิงสัญญะ (The Consumption of the Sign) อันเป็นลักษณะพื้นฐานของสังคมบริโภคนิยม กล่าวคือ การบริโภคในยุคปัจจุบันนั้น อุดมการณ์เรื่องประโยชน์ใช้สอย (utility) ได้ถูกทำให้หมด

บทบาทลงอย่างสิ้นเชิงบนกระบวนการสร้างคุณค่าและความหมายของวัตถุที่ถูกสร้างขึ้นมาในสังคม ภายใต้ตรรกะที่มุ่งเน้นและแสวงหาความแตกต่าง (differentiation) อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้มนุษย์ก้าวเข้าสู่การบริโภคนิยมเชิงสัญลักษณ์

ดังนั้น เราจึงอาจสรุปได้ว่า คติของการท่องเที่ยวสมัยใหม่นี้ คือ การบริโภคนิยมของความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ อันได้แก่ exotic, facilities และ experience/souvenir ที่เป็นหัวใจหลักของการท่องเที่ยวสมัยใหม่และสัญลักษณ์ต่างๆ เหล่านี้ ก็กลับกลายมาเป็นตัวบ่งชี้ความหมายของนักท่องเที่ยวและการเดินทางท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีอยู่มากมายหลากหลายไปตามรสนิยมของแต่ละคน แต่ทั้งหมดนี้ก็ยังอยู่ภายใต้สัญลักษณ์ใหญ่อีกตัวหนึ่ง นั่นก็คือ “การพักผ่อน” นั่นเอง

1.4.5.2 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มาของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เกิดจากการต้องการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ และการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยที่มาจากรากหญ้าให้มากที่สุด ประกอบกับกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2535 มีส่วนผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาคีรัฐบาลกับภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในการจัดตั้งระบบและกระบวนการประสานการพัฒนาอย่างยั่งยืนตั้งแต่ในระดับการตัดสินใจและการระบุแนวทางปฏิบัติที่จำเป็น

รูป 1.1 กระแสความต้องการ 3 ด้านที่นำมาซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท., 2542 : 2-10) ได้ให้นิยามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว โดยเสนอกรอบในการอธิบายระบบการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market) ซึ่งทั้ง 3 ส่วนมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน โดยมีสิ่งแวดล้อมของระบบอันได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจและการลงทุน องค์กรและความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชน สภาพสังคมและวัฒนธรรม และกฎหมาย

สมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ของการเดินทางเข้าไปในพื้นที่ธรรมชาติ เพื่อทำความเข้าใจกับธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แห่งนั้น การเข้าไปในพื้นที่ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ โอกาสทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นต้องสอดคล้องต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น (Borneneier, Victor and Drust. ed., 1997 อ้างในสุทธิรัฐ ชูชาติ, 2544)

World Wildlife Fund (WWF) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ปกป้องพื้นที่ต่างๆ ทางธรรมชาติ และเป็นวิถีทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ (Ruschman, 1992 อ้างในวรรณพร วนิชชานุกร, 2540 : 13) ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งการศึกษาเป็นหลัก เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในการทำงานของสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร ซึ่งเป็นฐานของวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละพื้นที่ และเมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมนั้นๆ สภาพแวดล้อมจึงมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการเมืองในท้องถิ่นนั้นๆ เช่นกัน (วรรณพร วนิชชานุกร, 2540 : 13)

ยศ สันตสมบัติ และคณะ (2544 : 10) ให้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และ/หรือในระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศชุดหนึ่ง เพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาตนเอง รวมทั้งการจัดการและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อมสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน และความสมดุลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นสำคัญ

นอกจากมุมมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแนวทางการอนุรักษ์แล้ว ยังมีผู้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแนวทางการดำเนินธุรกิจไว้ด้วย

Wight (1993) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กลายเป็นกระแสสำหรับการขายผลิตภัณฑ์ต่างๆ โดยผู้ผลิตได้ตีตราสินค้าว่าเป็นสินค้าเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งปัญหาก็คือผู้บริโภคนั้นไม่ทราบว่าตนได้รับสินค้าชนิดใดไปและไม่รู้ถึงผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมหรือแม้แต่ไม่รู้ว่าสินค้าดังกล่าวต่างไปจากสินค้าอื่นๆ อย่างไร แสดงให้เห็นว่าสินค้าใดที่บ่งชี้ด้วยคำว่า “eco” จะเพิ่มความน่าสนใจและสร้างจุดขายให้มีมากขึ้น (Wight, 1993 อ้างใน Weaver, 1998: 22)

ส่วน Wheeler B. (1994) มองว่าการท่องเที่ยวทุกประเภทรวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รวมเอาส่วนประกอบของการมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ของบริษัทนำเที่ยวต่างๆ ทั้งในการหาผล

ถ้าไรระยะสั้น การเรียกลูกค้า (นักท่องเที่ยว) รวมถึงชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวก็แสวงหาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการแสดงภาพที่ผิดๆ ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ Wheeler ยังกล่าวอีกว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกำลังถูกทำให้เป็นจุดขายโดยกลุ่มผลประโยชน์ 2 กลุ่มด้วยกัน กลุ่มหนึ่งเรียกว่า “Distressingly Naive” ซึ่งเห็นแต่ข้อดีของการท่องเที่ยวแนวนี้จนมองข้ามธรรมชาติของการท่องเที่ยวที่มีไว้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ไป ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “Disturbingly Devious” ซึ่งมองเห็นเพียงแต่นัยยะทางการค้าและการแสวงหาผลประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่านั้น (อ้างแล้ว, 1998 : 22-23)

1.4.5.3 แนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540 : 1-10) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่าเป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและวิถีชีวิตผู้คน หรือสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเอง อย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่างๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

พลอยศรี โปราณนันทน์ (2539 : 94) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่าเป็นการทำให้นักท่องเที่ยวได้มองเห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพและมิติทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวนั้น

World Tourism Organization (อ้างใน Richards, 1995 : 23) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า เป็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยกระตุ้นทางด้านวัฒนธรรม เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมกับงานศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาล การเข้าเยี่ยมชมอนุสรณ์สถาน การเดินทางเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา

The European Association for Tourism and Leisure Education หรือ ATLAS (อ้างใน Richards, 1995 : 24) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า เป็นการเดินทางของผู้คนไปสู่สิ่งดึงดูดใจทางวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ตนเองมีหรือพบเห็นในชีวิตประจำวัน เป็นการแสวงหาความรู้และค้นหาประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการให้คำจำกัดความเฉพาะ (Technical Definition) เอาไว้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการเดินทางของผู้คนเข้าไปสู่สิ่งดึงดูดใจเฉพาะอย่างทางวัฒนธรรม เช่น ศิลปะ ประเพณี การแสดง การละเล่น ที่มีอยู่ภายนอกชุมชนของตน

The European Centre for Traditional and Regional Cultures หรือ ECTARC (อ้างใน Richards, 1995 : 22) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่

1. โบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานต่างๆ
2. สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง รวมถึงซากปรักหักพังของสิ่งปลูกสร้างในอดีต
3. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่างๆ
4. ความน่าสนใจในเรื่องของดนตรี ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของดนตรีคลาสสิก ดนตรีพื้นบ้าน หรือดนตรีร่วมสมัย
5. การแสดง ละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ
6. ภาษาและวรรณกรรม
7. ประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
8. วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย

Suger (อ้างในพลอยศรี โปราณานนท์, 2539 : 94) กล่าวถึงส่วนประกอบทางวัฒนธรรมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวในเชิงของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ งานหัตถกรรม กิจกรรมทางประเพณี ภาษา อาหาร ศิลปะ ดนตรี ศาสนา สถาปัตยกรรม การศึกษา ลักษณะการแต่งกาย เทคโนโลยีของชุมชนท้องถิ่น และกิจกรรมยามว่าง

1.4.6 แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

ฟองพันซ์ มณีรัตน์ (2521 : 86) เสนอแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ไว้ 3 กระแสหลัก ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสมดุลของโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม แนวคิดนี้ถือว่า หน้าที่ของสถาบันต่างๆ ในสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกัน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว ก็ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่างๆ ต่อไป นอกจากนี้แล้วส่วนประกอบต่างๆ ภายในสังคมอาจเกิดการขัดแย้งกันเองได้ เมื่อเกิดความขัดแย้งกันแล้วก็จะส่งผลให้เกิดความตึงเครียด ซึ่งความตึงเครียดดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดที่แตกต่างกันหลายแบบที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากเดิมเล็กน้อยจนถึงมากขึ้น แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นก็มีกระบวนการบางอย่างเกิดขึ้น เพื่อรักษาวัฒนธรรมเดิมเช่นเดียวกัน การเกิดกระบวนการเหล่านี้ทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างล่าช้า

2. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้เป็นการใช้แนวคิดของมาร์กซ์ (Karl Marx) โดยอธิบายว่า รูปแบบของการผลิต หรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเป็นตัวกำหนด

วิถีชีวิตมนุษย์ เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของโครงสร้างด้านสังคม การเมือง สติปัญญา และความนึกคิด โดยทั่วไปไม่ใช่สามัญสำนึกของมนุษย์ที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำเนินชีวิต ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว การดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

3. แนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกันไป ไม่ว่าจะเป็นอาณาเขตหนึ่งไปยังอีกอาณาเขตหนึ่ง เช่น จากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท เรื่องของการอุปโภค บริโภค ระบบความคิดต่างๆ ประเพณีวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาเพื่อปรับเปลี่ยนในสิ่งที่มียุคเดิม ซึ่งทำให้บางส่วนยังคงอยู่สามารถต่อต้านได้ แต่บางส่วนล้มสลายไป การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนั้นย่อมมีส่วนประกอบอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเป็นกระบวนการ คือ ต้องมีการยอมรับ โดยอาศัยเวลา การยอมรับวัตถุหรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง และยอมรับความคิด หรือการกระทำได้ ในการรับวัฒนธรรมใหม่นั้นผู้รับจะรับโดยวิธีการคมนาคม หรือการสื่อสารอย่างใดอย่างหนึ่ง วัฒนธรรมที่รับมานั้นย่อมเกี่ยวข้องกับโครงสร้างสังคม และระบบค่านิยม หรือวัฒนธรรม

รัชนิกร เศรษฐ (2528) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมหนึ่งๆ ว่า มีหลายด้าน เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านบทบาท การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงทางเทคนิค การเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงประชากร การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น มองรวมไปถึงวิธีการกระทำต่างๆ อย่าง ไม่ว่าจะเป็น การกินการอยู่ การแต่งกาย การพักผ่อน การแสดงอารมณ์ การอยู่ร่วมกัน เป็นหมู่คณะ ตลอดจนการแสวงหาความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้หรือวัตถุสิ่งของต่างๆ

นอกจากนี้รัชนิกร ยังได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทว่า อาจเกิดขึ้นได้ใน 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในทั้งหมด โดยตอบสนองต่อปัจจัยใหม่ สภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ โอกาสและบทบาทใหม่ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว เช่น หมู่บ้านถูกกำหนดให้กลายเป็นเขตชาวประมง เศรษฐกิจจะดีขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่สังคม และเศรษฐกิจ

2. การเปลี่ยนแปลงโดยคนใดคนหนึ่ง หรือ 2 – 3 คน บุคคลกลุ่มนี้มักเป็นผู้มีเงิน สามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้ หรือมีญาติอยู่ในเมือง ส่งลูกไปรับการศึกษาในเมืองหรือใช้บริการจากหน่วยส่งเสริม หรือจากผู้เชี่ยวชาญที่เข้าไปในท้องถิ่น

3. การเปลี่ยนแปลงซึ่งเริ่มขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็ถูกกระตุ้น โดยรัฐบาล หรือโดยการที่มีการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา

ณรงค์ เสียงประชา (2531) กล่าวถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมไว้ดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ไม่ได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น อุดมคติ เทคโนโลยี ศาสนา ค่านิยม และเศรษฐกิจ

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม อาจเป็นไปได้ทั้งช้าๆ หรือเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ขึ้นกับปัจจัยที่เป็นแรงเสริมหรือแรงต้านการเปลี่ยนแปลง

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม เปรียบเสมือนภาพถ่ายปรากฏการณ์ทางสังคมในระยะหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนั้นจะไม่ปรากฏในลักษณะรูปแบบเดิมอีก

4. พฤติกรรมของแต่ละบุคคล ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสังคม จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น

5. พฤติกรรมฝืนสังคม หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามมา เพราะสังคมย่อมจะต้องมีการปรับตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การไม่ยอมรับการปกครองแบบเผด็จการของผู้คนในระยะใด ก็จะทำให้สังคมต้องปรับรูปแบบการปกครอง

6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมจะต้องมีปัจจุบันเสมอ

7. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม อาจเกิดขึ้นจากการกระทำต่อกันทางสังคม และคนเรามีปฏิกิริยาโต้ตอบกัน

8. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมย่อมมีทิศทางและมีเป้าหมาย อย่างน้อยที่สุดก็เปลี่ยนจากของเก่าไปเป็นของใหม่ เราจะทราบทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเราสามารถทราบเป้าหมาย และอุดมการณ์ของสังคม

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมอาจจะกล่าวได้กว้างๆ อยู่ 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน ซึ่งได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม เช่น การสาธารณสุขโลก เมื่อรัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาโดยการเร่งสร้างถนน ไฟฟ้า โรงเรียน ทำให้ชุมชนชนบทได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น และต่อเนื่องอยู่

ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนบทและสังคมเมืองมีอยู่มากมาย มีการพึ่งพาอาศัยกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม

2. ปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในชุมชน ซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมได้ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ ปัจจัยทางนิเวศวิทยา เช่น สิ่งแวดล้อม ที่ตั้งของหมู่บ้าน ที่ดิน และอื่นๆ ถ้าหากชุมชนตั้งอยู่ในสภาพนิเวศวิทยาที่ดีก็อาจจะพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล หรือสมาชิกแต่ละคนก็มีส่วนที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะ หากบุคคลได้รับการศึกษาสูง มีประสบการณ์ต่างๆ ได้ออกไปท่องเที่ยวก็อาจทำให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ๆ ได้ง่ายกว่าบุคคลอื่น ตลอดจนความเป็นผู้นำของชุมชนที่มีความรู้ความสามารถก็มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน, 2527 : 11)

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในรายงานวิจัยของขวัญสุดา ชันชวิทย์ (2542) เรื่องการศึกษาผลขององค์การจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ซึ่งศึกษารูปแบบและองค์ประกอบการบริหารจัดการระหว่างการจัดการแบบมูลนิธิ กับแบบชุมชนดั้งเดิม และเปรียบเทียบผลของการบริหารจัดการที่มีต่อชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า การจัดการแบบมูลนิธินั้น ชุมชนไม่มีส่วนในการบริหารจัดการพื้นที่ นโยบายการท่องเที่ยวถูกกำหนดโดยคณะกรรมการที่มาจากกลุ่มข้าราชการเกษียณอายุ และมีนโยบายที่มุ่งเน้นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ในขณะที่การจัดการแบบชุมชนดั้งเดิม มีคนในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดวางนโยบายที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวของคนในชุมชน

ผลที่ชุมชนได้รับจากการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า การจัดการแบบมูลนิธิสร้างอาชีพ/รายได้มากกว่าการจัดการแบบชุมชนดั้งเดิม การจัดการแบบมูลนิธิทำให้ชุมชนมีอาชีพมากกว่าการจัดการแบบชุมชนดั้งเดิม แต่ในด้านการเข้าร่วมงานประเพณีวัฒนธรรม งานของกลุ่มมูลนิธิมีประชาชนเข้าร่วมงานน้อยกว่างานของกลุ่มชุมชนดั้งเดิม ส่วนด้านการอนุรักษ์พื้นที่นั้น กลุ่มมูลนิธิมีการอนุรักษ์พื้นที่มากกว่า แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มมูลนิธิก็สร้างผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมมากกว่าการจัดการแบบชุมชนดั้งเดิม

จิรพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขา พบว่า การท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในหลายด้าน ในด้านอาชีพ ได้มีการเปลี่ยนจากที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมาทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการ

ท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การให้บริการนั่งช้าง การขายของที่ระลึก การให้บริการที่พักแรม ในด้านรายได้ มีครัวเรือนบางส่วนมีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพและรายได้นี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงในครัวเรือนตัวอย่างที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงของทุกครัวเรือนที่อยู่ในชุมชน แต่ก็มีส่วนกระทบต่อทุกครัวเรือนในชุมชน ต่อมาในภายหลังจำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มลดลง ผู้ที่เคยมีอาชีพและรายได้จากการท่องเที่ยวจึงเริ่มประสบปัญหาต่างๆ ตามมา ในด้านสังคม พบว่า มีความเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์และการร่วมกิจกรรมทางสังคมของคนในชุมชน จากที่เคยกระทำเป็นประจำก็เริ่มห่างเหินไป โดยเฉพาะในชุมชนที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปมาก นอกจากนี้ยังพบว่าการย้ายถิ่นฐานของคนภายนอกเข้าไปในชุมชนมากขึ้นด้วย ทางด้านวัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบและวัสดุที่ใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย มีการบริโภคอาหารกึ่งสำเร็จรูปมากขึ้น และการแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าลดลง จะแต่งเฉพาะเมื่อเข้าร่วมในกิจกรรมประเพณีของชุมชนเท่านั้น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และพบว่า ปัจจุบันการท่องเที่ยวถูกทำให้เป็นอุตสาหกรรม ดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อจะรีดเงินจากกระเป๋านักท่องเที่ยว พัฒนาการของการท่องเที่ยวจึงเป็นธุรกิจที่มีผู้ซื้อ – ผู้ขายชัดเจน มุ่งสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา ซึ่งได้แก่ การขายบริการทางเพศ การก่อสร้างตึก – อาคารขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อจัดการทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ที่ดิน แหล่งท่องเที่ยว ถูกทำลายด้วยแสง สี เสียง วัฒนธรรมชุมชนได้รับผลกระทบ เกิดการเลียนแบบการบริโภคที่หรูหราฟุ่มเฟือยของประชาชนในท้องถิ่น และเกิดปัญหาการกระจายรายได้อย่างไม่เป็นธรรม เพราะที่ผ่านมามีรายได้จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ตกอยู่กับเจ้าของธุรกิจ โรงแรม บริษัททัวร์ แต่ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์น้อยที่สุด

ธวัชชัย รัตนซ้อน (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง โดยศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูง แนวคิดและระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการองค์กรและการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่ที่ศึกษา คือ บ้านห้วยฮี ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลักทางวัฒนธรรมของชุมชนด้านระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน มีการเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนา แต่ระบบคุณค่าของการเคารพธรรมชาติยังคงทำให้ระบบการผลิตของชุมชนเป็นการผลิตแบบยังชีพอยู่ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนยังคงเป็นระบบเครือญาติ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวได้ใช้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือในการรักษาระบบ

นิเวศน์ และรักษาทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว

ธีรวดี จำเดิม (2549) ได้ศึกษาถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามอย่างรวดเร็ว และมีลักษณะการพัฒนาที่มาจากส่วนบน คือ รัฐ ลงสู่ส่วนล่าง คือ ชุมชน ทำให้ชุมชนขาดความพร้อมและการมีส่วนร่วมในการรองรับการท่องเที่ยว ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนจึงเป็นไปในด้านลบมากกว่าด้านบวก ซึ่งได้แก่ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น แต่ก็เกิดปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ การกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง ในด้านสังคม การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ทางด้านต่างๆ แต่ก็เกิดปัญหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเสื่อมถอยลง ทางด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ก็ทำให้โบราณสถานในชุมชนถูกนำไปใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างไม่เหมาะสม และทางด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือช่วยในการสร้างความตระหนักในการดูแลอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ขณะเดียวกันก็นำมาซึ่งปัญหามลพิษทางเสียง ฝุ่น และปัญหาขยะ

ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนในเมืองประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย พบว่า ในภาวะของกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ทำให้แบบแผนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านจำต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสที่ไหล เข้ามา ชาวเมืองพิมายจึงหาทางที่จะทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนอยู่รอดได้ด้วยการนำเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเหล่านั้น มาปรับปรนเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความคิดแบบภูมิปัญญาชาวบ้านและแนวคิดจากภายนอก

พิมุข ชาญธนะวัฒน์ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การปรับปรน เปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ : กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ในแรกเริ่มชุมชนบ้านถ้ำลอดเป็นชุมชนขนาดเล็ก สมาชิกในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน เนื่องจากมีลักษณะของความเป็นเครือญาติค่อนข้าง มีการผลิตเพื่อการยังชีพ ระบบการแลกเปลี่ยนเงินตรามีความสำคัญน้อยมาก ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาศัยทรัพยากรจากธรรมชาติแวดล้อม และมีการพึ่งพาสังคมภายนอกค่อนข้างน้อย ต่อมาในภายหลังชุมชนบ้านถ้ำลอดแห่งนี้เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมและวัฒนธรรมขึ้น ทั้งนี้ผู้แต่งพบว่ามิสาเหตุมาจากปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การเพิ่มของประชากร ลักษณะเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับคนไทย ซึ่งทำให้การปรับปรน เปลี่ยนแปลงเป็นไปโดยง่าย และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การพัฒนาขององค์กรภาครัฐ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชุมชนหมู่บ้านถ้ำลอดเกิดการปรับปรนเปลี่ยนแปลง

ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมไปอย่างมาก กระบวนการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลงนั้นถูกกระทำผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเลียนแบบ ค่านิยมแบบใหม่ที่เข้ามา การยอมรับลักษณะความเป็นสากล และการหยิบยืมทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อชุมชนชาวไทยใหญ่ในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม

สุริย์ บุญญาอนุพงศ์ (2539) ได้เสนอผลการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา การท่องเที่ยวได้เป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างรวดเร็ว การพัฒนาด้านการคมนาคม การบริการ สาธารณสุข รวมทั้งการบริการทางสังคมอื่นๆ ได้รับการสนับสนุนมากขึ้น เพื่อให้สามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจแล้ว ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนอีกด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าว ชุมชนท้องถิ่นจึงได้ร่วมมือกับภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน กำหนดแนวทางและแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในระยะยาวขึ้น โดยมีมาตรการและวิธีการต่างๆ เช่น การกำหนดพื้นที่ท่องเที่ยว การเตรียมความพร้อมในด้านสิ่งบริการ การส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นต้น

อภิญา จิตรวงษ์นันท์ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่า จังหวัดน่าน พบว่า ก่อนการเข้ามาของการท่องเที่ยว พื้นที่ชุมชนลำน้ำว่า มีปัจจัยดึงดูดที่สำคัญ คือ ความสวยงามของธรรมชาติ และกิจกรรมการท่องเที่ยวผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ประเภทล่องแก่ง แพยาง ซึ่งแนวโน้มในอนาคตอาจมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และชุมชนมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถดำเนินการเอง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่าหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวเกิดขึ้นอย่างช้าๆ ทำให้ชุมชนค่อยๆ ปรับตัวยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ และความสามารถในการปรับตัวของชาวบ้านที่แตกต่างกัน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวและบางส่วนไม่ได้รับผลประโยชน์ ทำให้ยังคงมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ภายหลังจากการจัดการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ทำให้เข้าใจกระบวนการประกอบสร้างภาพแทนทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์จากภาพแทนที่ประกอบสร้างขึ้น

1.6.2 ทำให้ทราบผลกระทบของภาพแทนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

1.6.3 สามารถนำข้อมูลไปใช้อ้างอิงในการปรับเปลี่ยนทิศทางและนโยบายการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและได้รับผลกระทบน้อยที่สุด

1.6.4 ผลการศึกษาในรูปแบบภาพถ่าย ซึ่งสามารถสะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

1.7 แผนการดำเนินงาน ขอบเขต และวิธีการศึกษา

1.7.1 แผนการดำเนินงาน

ในการศึกษาเรื่องภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ มีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

1.7.1.1 รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่วิจัยในด้านต่างๆ

1.7.1.2 สร้างแบบสอบถาม

1.7.1.3 เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ และถ่ายภาพ

1.7.1.4 วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

1.7.1.5 จัดทำและนำเสนอรายงานในรูปแบบรูปเล่ม

1.7.2 ขอบเขตการศึกษา

1.7.2.1 ขอบเขตเนื้อหา

เนื้อหาในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย

1.7.2.1 ศึกษาสภาพความเป็นอยู่ต่างๆ ไปในช่วงก่อนและหลังการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ ความเชื่อ วัฒนธรรม เป็นต้น

1.7.2.2 ศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม นโยบายการส่งเสริมของภาครัฐ

1.7.2.3 ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชน

1.7.2.2 ขอบเขตประชากร

ประชากรในการศึกษาค้างนี้ คอ ขาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแม่กำปอง โดยเน้นไปที่กลุ่มผู้นำในชุมชน ทั้งผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากภาครัฐ และผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากผู้ที่อาศัยในหมู่บ้าน กลุ่มคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้าน

1.7.3 วิธีการศึกษา

1.7.3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสอบถามแบบเจาะลึกกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน รวมทั้งการเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในชุมชน และบันทึกภาพ

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ เอกสาร ฐานข้อมูลและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

1.7.3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลข้อมูลปฐมภูมิ คือ แบบสอบถาม โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม
- ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวัน
- ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ
- ส่วนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

1.7.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมจะนำมาวิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของการพรรณนา

1.8 สถานที่ในการดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้างนี้ ใช้สถานที่ในการดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลค้างนี้

1. สาขาวิชาสื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3. ห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. ห้องสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. ห้องสมุดสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
6. การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถาม จะดำเนินการที่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

1.9 ระยะเวลาในการศึกษา

การศึกษานี้ คาดว่าจะใช้เวลาทั้งสิ้น 10 เดือน ดังนี้

ขั้นตอนการทำวิจัย	ระยะเวลา										
	มี.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	
	50	50	50	50	50	50	50	51	51	51	
1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	←	→									
2. เก็บรวบรวมข้อมูล			←	→							
3. ศึกษาเอกสารและข้อมูล				←	→						
4. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม					←	→					
5. วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล							←	→			
6. นำเสนอผลการศึกษา									←	→	
7. ปรับปรุงแก้ไขและส่งผลงาน										←	→

บทที่ 2

บริบททั่วไปของชุมชนบ้านแม่กำปอง

2.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่มีความเก่าแก่หมู่บ้านหนึ่ง มีอายุมากกว่า 100 ปี บริเวณหมู่บ้านมีแม่น้ำไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ประกอบด้วยมีสภาพภูมิศาสตร์และภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ไม้ ทำให้มีดอกกำปอง¹ ขึ้นอยู่ตามบริเวณลำห้วยและแม่น้ำเป็นจำนวนมาก จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแม่กำปอง” ตามลักษณะและสภาพของชุมชน

ผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานช่วงแรกในหมู่บ้านแม่กำปอง คือ พ่ออู๋ปลา กิ่งแก้ว ซึ่งเป็นชาวบ้านจากบ้านดอกแดง อ.คอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ โดยในครั้งแรกได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านปางโดน จากนั้นจึงได้โยกย้ายมาจนถึงบริเวณที่ตั้งชุมชนบ้านแม่กำปองในปัจจุบัน สาเหตุของการอพยพก็เนื่องมาจากต้องการมาทำสวนเมี่ยง หรือสวนชา เพราะในสมัยก่อนชาวล้านนานิยมนำใบชามาทำเป็นเมี่ยงบริโภคกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ด้วยความที่พื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์และมีอากาศที่ดีเหมาะสมแก่การปลูกเมี่ยง ดังนั้นหลังจากที่พ่ออู๋ปลาได้บุกเบิกทำสวนเมี่ยงได้ไม่นาน ก็มีญาติพี่น้องอพยพโยกย้ายตามมา รวมทั้งชาวบ้านบางส่วนในพื้นที่คอยสะเก็ดที่มีอาชีพปลูกเมี่ยงอยู่แล้วก็อพยพมาปลูกเมี่ยงในบริเวณบ้านแม่กำปอง ทำให้ชุมชนขยายตัวออกไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นชุมชนบ้านแม่กำปองในที่สุด

การตั้งถิ่นฐานในระยะแรกจะตั้งที่บ้านปางกลางก่อน จากนั้นจึงมีการขยายไปตั้งบ้านเรือนบริเวณปางนอก ปางขน ปางโดน ปางใน1 และปางใน2 โดยกลุ่มคนที่เริ่มตั้งถิ่นฐานในแต่ละปางอาจจำแนกที่มาได้ดังนี้ กลุ่มคนที่มาตั้งถิ่นฐานบริเวณปางนอกนั้น เป็นกลุ่มคนที่มาจากตำบลแม่โป่ง อ.คอยสะเก็ด เกือบทั้งหมด ส่วนกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานบริเวณปางกลาง และปางใน1 และ2 เป็นกลุ่มคนที่มาจากตำบลป่าป้อง อ.คอยสะเก็ด สำหรับบริเวณปางขนและปางโดนนั้นเป็นกลุ่มชนเผ่าขมุซึ่งเดินทางขึ้นมารับจ้างเก็บเมี่ยง แต่ในปัจจุบันคนที่เป็ขมุโดยเชื้อชาติไม่มีแล้ว เนื่องจากมีการแต่งงานกับคนเมืองทำให้มีการผสมกลมกลืนกันทั้งทางสายเลือดและวัฒนธรรมเป็นคนเมืองทั้งหมด

สำหรับชื่อของปางแต่ละปางนั้น มีที่มาดังนี้ ชื่อปางนอก ปางกลาง และปางใน เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นตามตำแหน่งที่ตั้งของแต่ละปางในหมู่บ้าน และถึงแม้ชื่อปางกลางนั้นจะไม่ได้ตั้งอยู่ตรง

¹ เป็นพืชล้มลุกชนิดหนึ่ง ดอกมีสีเหลืองแดงผสมกัน

² ปาง หรือ ป๊อก หมายถึง บ้านที่ปลูกติดกันเป็นหล่มๆ หรือ กลุ่มบ้าน

กลางของหมู่บ้าน แต่เนื่องจากเป็นจุดศูนย์กลางเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานจึงได้ชื่อนี้มา สำหรับชื่อปางขอนนั้นมีที่มาจากกรณีที่บริเวณปางนี้ในสมัยก่อนมีขอนไม้กองอยู่เป็นจำนวนมากนั่นเอง สำหรับชื่อปางโดนนั้นมีที่มาจากกรณีที่หมู่บ้านตั้งอยู่เพียงหลังเดียวในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐาน

สาเหตุของการมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ส่วนหนึ่งก็มาจากการแสวงหาพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกเมี่ยง และอีกส่วนหนึ่งก็มาจากการไม่มีที่ทำกินหรือบางส่วนมีที่ทำกินแต่ที่ทำกินมีขนาดเล็กทำให้ได้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว จึงได้มีการอพยพโยกย้ายขึ้นมาประกอบอาชีพเก็บเมี่ยง ต่อมาก็ได้ทำการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำสวนเมี่ยงของตัวเอง ในตอนแรกนั้นต้นเมี่ยงที่ชาวบ้านเก็บนำไปขายนั้น เป็นต้นเมี่ยงที่ขึ้นตามธรรมชาติซึ่งขึ้นแซมอยู่กับต้นไม้ต่างๆ ต่อมาจึงได้มีการแผ้วถางบริเวณ โดยรอบเพื่อความสะดวกในการเก็บผลผลิตและทำการปลูกเมี่ยงเพิ่มเติมจนเกือบเต็มพื้นที่ภูเขา หากมองอย่างผิวเผินแล้วจะไม่สามารถทราบได้เลยว่าบริเวณหมู่บ้านเต็มไปด้วยต้นเมี่ยง ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านมักจะปลูกต้นเมี่ยงแซมไปกับต้นไม้อื่นๆ โดยเฉพาะมักจะปลูกอยู่ภายใต้เงาของร่มไม้ใหญ่ ทำให้เมื่อมองผ่านๆ จะไม่สามารถเห็นต้นเมี่ยงจำนวนมากเหล่านั้นได้นั่นเอง การทำสวนเมี่ยงอาศัยแต่การลงทุนทางด้านแรงงานเท่านั้น ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการบุกเบิกของแต่ละครัวเรือน

บริเวณหมู่บ้านแม่กำปองในระยะเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานนั้นเป็นป่ารกทึบไม่ได้เป็นป่าโปร่งดังเช่นในปัจจุบัน มีสัตว์ป่าต่างๆ อาศัยอยู่มากมาย เช่น เสือ หมี และนกนานาชนิด ทำให้ไม่จำเป็นต้องไปซื้ออาหารจากภายนอกหมู่บ้าน เมื่อต้องการอาหารก็เพียงเดินเข้าป่าหาของป่าและล่าสัตว์มาทำเป็นอาหาร แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังจำเป็นต้องซื้อข้าวจากคนภายนอกหมู่บ้านมาบริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้ก็เพราะสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านนั้นไม่สามารถที่จะทำนาปลูกข้าวได้เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ไม่มีที่ราบเพียงพอต่อการเพาะปลูกข้าว

เมื่อมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมากขึ้น ชาวบ้านในหมู่บ้านจึงได้มีการรวมตัวกันสร้างอารามขึ้นในบริเวณสามแยกทางไปน้ำตกแม่กำปองในปัจจุบัน เมื่อสร้างเสร็จก็ได้นิมนต์พระสงฆ์จากหมู่บ้านที่อยู่พื้นราบขึ้นมาจำพรรษาที่อารามแห่งนี้ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในชุมชน ต่อมามีการตัดถนนเพื่อทำเส้นทางเชื่อมต่อไปยังอำเภอแจ้ห่มจังหวัดลำปาง ทำให้พื้นที่บริเวณอารามถูกตัดเป็นถนนบริเวณกว้าง ชาวบ้านจึงร่วมแรงร่วมใจกันย้ายอารามจากที่ตั้งเดิมมาอยู่ที่ตั้งในปัจจุบัน และได้ทำการยกฐานะจากอารามขึ้นมาเป็นวัด โดยให้ชื่อว่า วัดคันธาพุกฤษา เมื่อนับอายุของวัดนับตั้งแต่ได้รับการยกฐานะจะมีอายุประมาณ 75 ปี และมีพระจำพรรษาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของการสร้างบ้านเรือนนั้น ในระยะแรกตัวบ้านและพื้นบ้านจะสร้างด้วยไม้ไผ่ที่ทำกรสับให้เป็นแผ่น แผ่ขยายเรียงต่อกันไปในแนวตั้ง สำหรับหลังคามุงด้วยวัสดุจากธรรมชาติ

ได้แก่ หญ้าคา และใบตองคิง โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไปเกี่ยวหญ้าคาสำหรับมุงหลังคาในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ และเมื่อว่างเว้นจากการเก็บเมียงหัวปีก็จะสานหญ้าคาเป็นแผงไว้สำหรับมุงหลังคาในช่วงก่อนเข้าสู่ฤดูฝน บ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมักจะมุงหลังคาด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องดินขอ สำหรับการสร้างบ้านด้วยไม้เนื้อแข็งนั้น เพิ่งเริ่มมีการสร้างในระยะ 20-30 ปีที่ผ่านมาเอง ทั้งนี้เพราะในระยะแรกชาวบ้านยังไม่มีเครื่องมือในการตัดไม้และไม่มีการรวมกลุ่มกันไปตัดไม้ จะเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ต่อมาเมื่อมีการรวมกลุ่มลงแขกกันไปตัดไม้ การสร้างบ้านด้วยไม้เนื้อแข็งจึงได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากไม้เนื้อแข็งมีความทนทานมากกว่าไม้ไผ่และรอบระยะเวลาของการซ่อมแซมก็มีความถี่น้อยกว่าด้วย ในช่วงแรกชาวบ้านจะใช้มีดเป็นเครื่องมือในการตัดและแปรรูปไม้ ทำให้ไม้ที่แปรรูปได้มีลักษณะเป็นแผ่นไม่เรียบ ไม่สวยงามเหมือนปัจจุบัน ต่อมาชาวบ้านได้เปลี่ยนจากการใช้มีดตัดไม้มาใช้เลื่อยตัดไม้ซึ่งใช้แรงงานคนแทน เลื่อยตัดไม้เช่นนี้มีขนาดใหญ่และต้องใช้คน 2 คนในการเลื่อย โดยจะมีการตั้งห้างสำหรับเลื่อยไม้ให้คน 1 คนขึ้นไปอยู่บนห้างถือปลายเลื่อยด้านหนึ่ง และอีกคนอยู่ด้านล่างถือปลายเลื่อยอีกด้านหนึ่ง แล้วผลัดกันดึง ไม้แปรรูปที่ได้จากเลื่อยมือนี้จะมีลักษณะเป็นแผ่นเรียบและสวยงาม แต่การใช้เลื่อยมือนี้ต้องเสียเวลามากกว่าจะเลื่อยไม้จนใช้สร้างบ้านได้ 1 หลัง ในระยะต่อมาเมื่อเทคโนโลยีของเครื่องมือมีการพัฒนามากขึ้น ชาวบ้านก็หันมาใช้เลื่อยยนต์ ซึ่งนอกจากเลื่อยยนต์จะช่วยประหยัดเวลาและแรงงานในการตัดไม้แล้ว ไม้แปรรูปที่ได้ยังมีความเรียบและสวยงามมากกว่าการใช้เลื่อยมือด้วย แต่ขณะเดียวกันต้นไม้ก็ถูกตัดโค่นทำลายลงอย่างรวดเร็วเช่นกัน มีชาวบ้านหลายคนลงทุนซื้อเลื่อยยนต์ไว้เพื่อรับจ้างตัดไม้ขาย ซึ่งส่งผลให้ในเวลาต่อมาเกิดการออกกฎหมายการตัดไม้ในหมู่บ้านขึ้น เพื่อป้องกันการตัดไม้ไปขาย

ในด้านความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นไม่ได้สะดวกสบายดังเช่นปัจจุบัน ในเวลากลางคืนต้องอาศัยแสงสว่างจากตะเกียงน้ำมันก๊าดและตะเกียงเจ้าพายุ ชาวบ้านเพิ่งจะมีไฟฟ้าใช้เมื่อปี พ.ศ. 2526 หลังจากการเสด็จพระราชดำเนินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2524 พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้หน่วยงานราชการเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำให้แก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีไฟฟ้าซึ่งผลิตจากพลังน้ำใช้ แต่ในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา ปริมาณน้ำในแม่น้ำซึ่งใช้ผลิตไฟฟ้ามีจำนวนน้อยลงประกอบกับชาวบ้านมีความต้องการใช้กระแสไฟฟ้าเพิ่มขึ้น ทำให้ในบางครั้งกระแสไฟฟ้าเกิดการขัดข้อง และมีกำลังการผลิตไม่เพียงพอกับความต้องการของชาวบ้านในหลายช่วงเวลา ทำให้การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ทำการขยายเขตการให้บริการกระแสไฟฟ้าเข้ามาสู่หมู่บ้านแม่กาบอง ในปัจจุบันชาวบ้านได้หันมาใช้กระแสไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคร่วมกับไฟฟ้าที่ผลิตจากโรงไฟฟ้าพลังน้ำของหมู่บ้าน โดยติดตั้งมิเตอร์ไฟฟ้าของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเพื่อไว้ใช้ในเวลาที่ไฟฟ้าพลังน้ำขัดข้อง

การแลกเปลี่ยนสินค้าในระยะแรกจะทำการแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายยังหมู่บ้าน โดยเริ่มตั้งแต่พ่อค้าที่หาบข้าวจากบริเวณตัวเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้าน ต่อมาก็พัฒนามาเป็นพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง ในการแลกเปลี่ยนจะมีการตราสินค้า จากนั้นจะทำการเอาเมียงแลกกับข้าวตามราคาที่ได้ตกลงกันไว้ หากพ่อค้ามีข้าวที่นำมาแลกน้อยกว่าจำนวนเมียงที่ชาวบ้านมีก็จะเพิ่มเป็นตัวเงินให้แก่ชาวบ้านแทน การเปรียบเทียบราคของข้าวนั้นมักจะขายกันเป็นหน่วยแสน (ข้าว 1 แสนเท่ากับ 160 ลิตร) โดยสมัยก่อนจะซื้อกันในราคาแสนละ 160 บาทหรือเมื่อเทียบสัดส่วนแล้วก็คือราคาดิตรละ 1 บาทนั่นเอง ต่อมาเมื่อรถยนต์สามารถเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านได้ พ่อค้าวัวต่างม้าต่างก็ค่อยๆ หดไป เปลี่ยนเป็นพ่อค้าที่ใช้รถยนต์เป็นพาหนะแทน การเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านทางรถยนต์ของพ่อค้าในระยะแรกนั้นสามารถเข้ามาถึงเพียงแค่บริเวณ โรงเรียนวัดแม่คำปอง³ เท่านั้น เพราะสภาพถนนลำบากมาก โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ดังนั้นชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณปางในก็ต้องเดินทางออกมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าบริเวณหน้าโรงเรียนเอง สำหรับอาหารและเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอาหารแห้ง เช่น เกลือ พริก ชาวบ้านจะเดินทางมาซื้อบริเวณตัวอำเภอคอยสะเก็ดเพื่อเก็บไว้ใช้ เนื่องจากไม่มีพ่อค้าแม่ค้านำขึ้นไปขายในหมู่บ้านเหมือนเช่นปัจจุบัน มีเพียงข้าวเท่านั้นที่มีการนำขึ้นไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับเมียงในหมู่บ้าน

สภาพของถนนในระยะเริ่มแรกเป็นเพียงเส้นทางเดินแคบๆ ที่คนหรือสัตว์สามารถเดินผ่านไปมาได้ ดังนั้นการเดินทางคมนาคมของชาวบ้านจึงต้องใช้การเดินเท้าเป็นสำคัญ การเดินทางในแต่ละฤดูกาลจะมีความแตกต่างกัน โดยในช่วงฤดูร้อนชาวบ้านมักจะเดินทางในเวลากลางวัน เนื่องจากในช่วงกลางวันอากาศจะร้อน สำหรับฤดูอื่นๆ ชาวบ้านมักจะเดินทางในเวลากลางวัน ซึ่งจะเริ่มออกเดินทางตั้งแต่เช้ามีคิดว่าเดินถึงตัวอำเภอก็เป็นเวลาใกล้ค่ำ เวลาที่ใช้ในการเดินทางประมาณ 12-13 ชั่วโมง เมื่อชาวบ้านซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเสร็จเรียบร้อยแล้วมักจะพักค้างคืนที่อำเภอและออกเดินทางกลับหมู่บ้านในช่วงเช้ามืดของอีกวันหนึ่ง

ในปี พ.ศ. 2517 เริ่มมีการขยายความกว้างของถนนจากทางเดินแคบๆ เป็นถนนที่รถยนต์สามารถวิ่งได้ ซึ่งแรงงานและเครื่องจักรที่ใช้ในการขยายถนนในเวลานั้นเป็นแรงงานทหารและเครื่องจักรของทางราชการทั้งหมด ไม่มีแรงงานของชาวบ้านเข้าไปร่วมด้วยแต่อย่างใด การขยายถนนครั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีการชุมนุมประท้วงรัฐบาลและก่อให้เกิดเหตุการณ์นองเลือดขึ้นที่กรุงเทพมหานคร นักศึกษาและกลุ่มผู้ชุมนุมที่หนีเข้าป่าบางส่วนได้หนีมาอาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาสูงทางด้านตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานเดิมของชาวเขาเผ่าม้งที่เข้ามาทำไร่ฝิ่นและเพาะปลูกพืชอื่นๆ และได้ทิ้งร้างไว้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้

³ ปัจจุบันโรงเรียนวัดแม่คำปองไม่ได้ทำการเรียนการสอน เนื่องจากถูกยุบไปรวมกับโรงเรียนรวมศูนย์บ้านห้วยแก้ว

ทางรัฐบาลจึงเล็งเห็นความสำคัญที่ต้องทำการขยายถนนเพื่อให้การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านแม่กำปองกับพื้นที่ภายนอกสามารถเดินทางได้สะดวกขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการจัดส่งกำลังทหารเข้าไปตรวจตราและปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์ อีกทั้งยังเป็นการป้องกันไม่ให้ชาวบ้านเข้าร่วมกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ด้วย

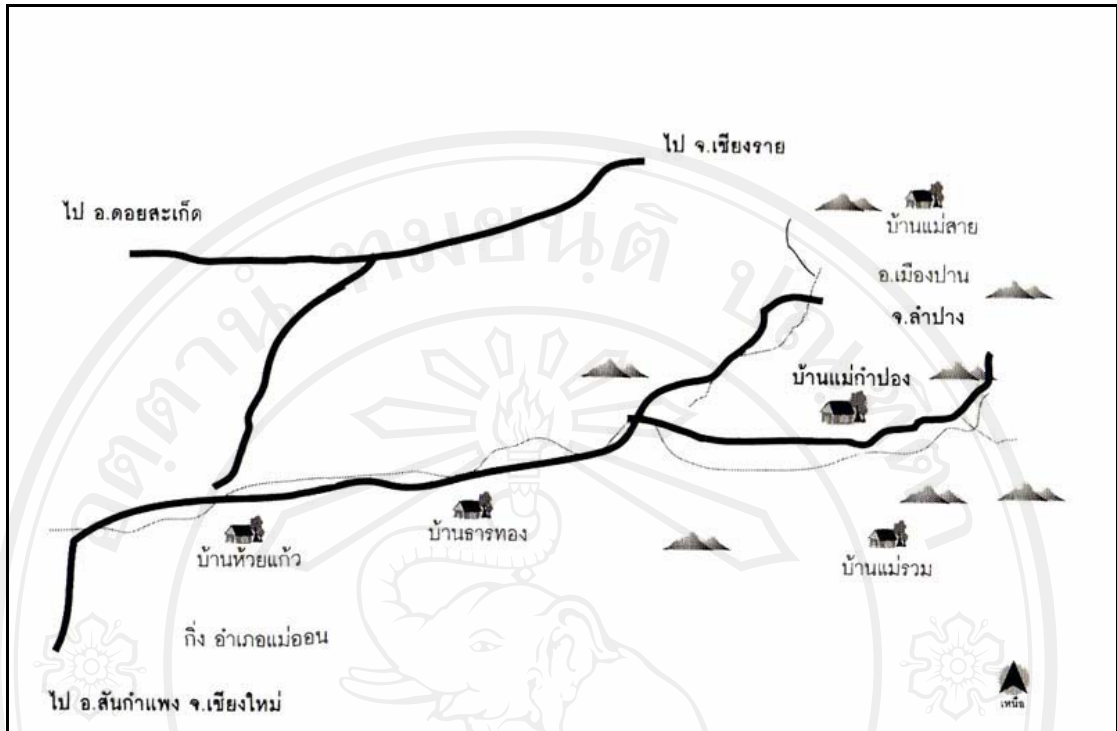
ในส่วนของ การปกครอง แรกเริ่มเดิมทีไม่ได้มีการปกครองด้วยผู้นำที่เป็นทางการ มีเพียงกลุ่มอาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเท่านั้น ลักษณะการปกครองที่มีผู้นำอย่างเป็นทางการเริ่มในปี พ.ศ. 2457 ตาม พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ ปี พ.ศ. 2457 ที่กำหนดให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าปกครองดูแลประชาชนในตำบลหมู่บ้านของตน เมื่อนับรวมจำนวนผู้ใหญ่บ้านของบ้านแม่กำปองทั้งหมด จะมี 13 คน (รวมผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน) ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. นายแก้ว	จันทะวัน
2. นายตา	ไม่ทราบนามสกุล
3. นายคำ	สิงโต
4. นายตา	กันทา
5. นายสี	พากรทิพย์
6. นายปิ่น	พวงมาลา
7. นายอ้าย	จิโน
8. นายจัน	วงศ์เสน
9. นายคำ	อุ่นเรือน
10. นายนวล	พวงอ้อย
11. นายบุญรัตน์	อุ่นคำเมือง
12. นายพรมมินทร์	พวงมาลา
13. นายสมศักดิ์	พวงเรือนแก้ว

2.2 ลักษณะทางกายภาพ

2.2.1 ที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขตติดต่อ

บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวอำเภอแม่ออน 20 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 50 กิโลเมตร มีแผนที่โดยสังเขปดังนี้ (รูป 2.1)

รูป 2.1 ทางเข้าหมู่บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ (ที่มา : สุภาวิณี ทรงพรวาณิชย์. เรื่องเล่าของคนแม่กำปอง หมู่บ้านท่องเที่ยวกลางหุบเขา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548. หน้า 6)

บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ที่หมู่ 3 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 6.22 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,887.50 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยประมาณ 433.30 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร (สวนเมี่ยง กาแฟ ปลูกผัก) ประมาณ 2,523.82 ไร่ และพื้นที่ป่าประมาณ 930.38 ไร่ ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงตั้งแต่ 800-1,600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง สำหรับอาณาเขตติดต่อมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านแม่ลาย หมู่ที่ 2 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านแม่รวม หมู่ที่ 1 ต.ออนเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อ.เมืองปาน จ.ลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านธารทอง หมู่ที่ 8 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่

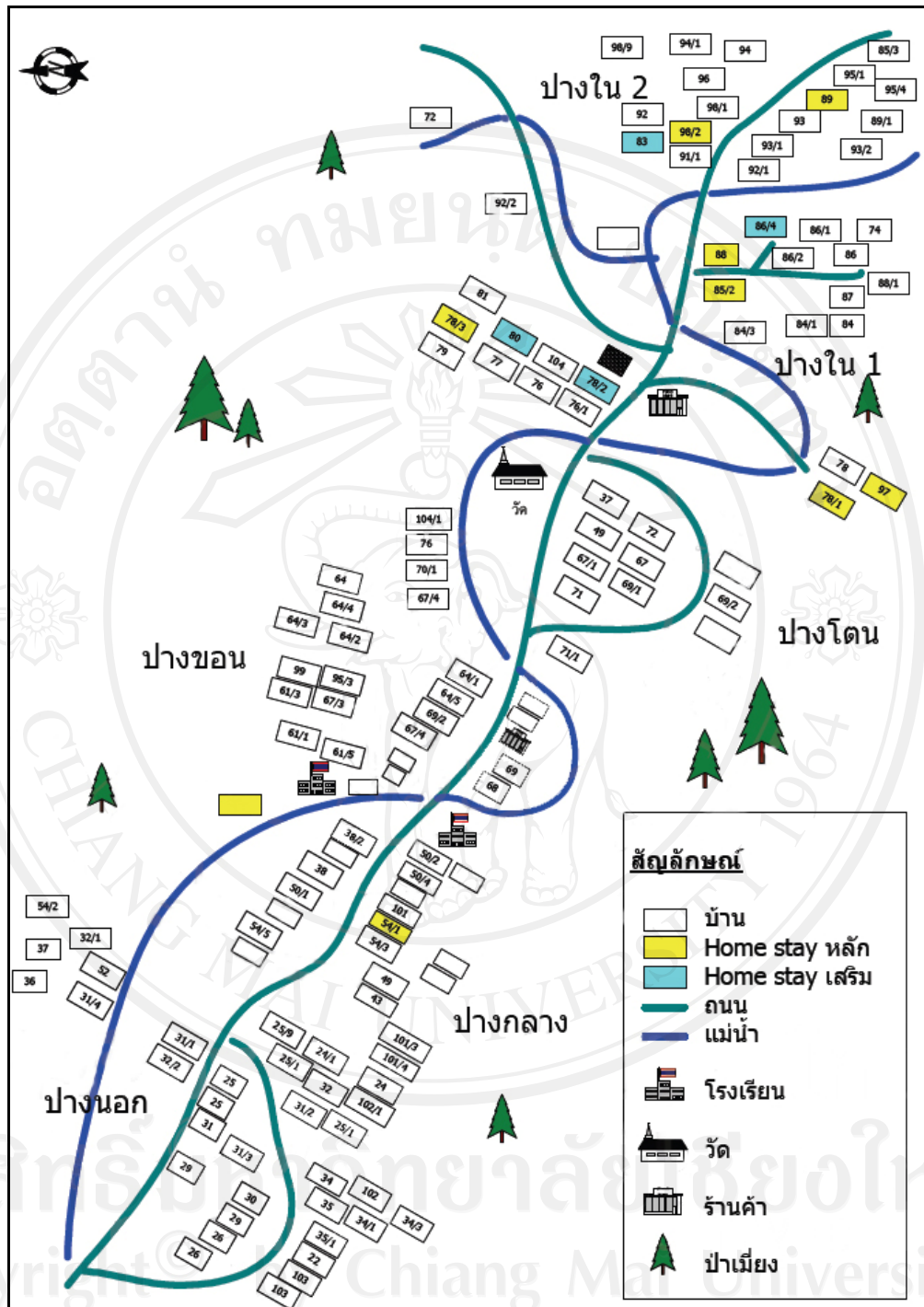
ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านแม่กำปอง 98% เป็นเขตภูเขา เนินเขา มีความลาดชันมากกว่า 35% ชาวบ้านมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกันตามเนินเขา ติดกับลำห้วยและถนนเป็นหย่อมหรือเป็นกลุ่มบ้าน (รูป 2.2) ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ปोक” หรือ “ปาง” บ้านแต่ละหลังส่วนใหญ่

ไม่มีรั้วกั้นขอบเขตที่ถาวร ตัวบ้านสร้างด้วยไม้เกือบทั้งหมด หลังคามุงด้วยกระเบื้อง และแบ่งออกเป็น 6 ปาง ดังนี้ (รูป 2.3)

1. ปางนอก	มีจำนวน	30	หลังคาเรือน
2. ปางกลาง	มีจำนวน	19	หลังคาเรือน
3. ปางขน	มีจำนวน	19	หลังคาเรือน
4. ปางโตน	มีจำนวน	15	หลังคาเรือน
5. ปางใน 1	มีจำนวน	9	หลังคาเรือน
6. ปางใน 2	มีจำนวน	36	หลังคาเรือน

รูป 2.2 ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านแม่กำปอง

รูป 2.3 ตำแหน่งของบ้านเรือนและสถานที่สำคัญต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง (ที่มา : ดัดแปลงจาก ไบชา วงศ์คุ้ม, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน : กรณีศึกษา บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย, 2546. หน้า 59)

2.2.2 ลักษณะภูมิอากาศ

หมู่บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจากทะเลจีนใต้ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากอ่าวเบงกอล แบ่งเป็น 3 ฤดู ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน ประมาณ 39.6 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคม ปริมาณน้ำฝนสูงสุดในเดือนสิงหาคม ประมาณ 180.0 มิลลิเมตร

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดในเดือนมกราคม ประมาณ 9.9 องศาเซลเซียส

2.2.3 โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค

น้ำที่ใช้ในการบริโภคนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงใช้น้ำที่ไหลมาจากตาน้ำ ซึ่งอยู่บริเวณทางด้านเหนือของหมู่บ้าน โดยแต่ละปางจะมีตาน้ำของตนเอง ในการนำน้ำมาใช้ชาวบ้านจะต่อรางไม้ไผ่ผ่านบริเวณใจกลางของแต่ละปางมีจุดรับน้ำเพียงบางจุดไม่ผ่านทุกครัวเรือน หากครัวเรือนใดต้องการใช้น้ำก็จะเอาถังมารองแล้วหิ้วไปยังครัวเรือน แต่ถ้าครัวเรือนนั้นๆ อยู่ในเส้นทางที่รางน้ำพาดผ่านก็จะนำเอาไม้ไผ่อีกอันมาทำเป็นรางรองน้ำเข้ามาใช้ในบ้านได้เลย น้ำที่ใช้บริโภคนี้ไม่ได้ผ่านขั้นตอนการกรองหรือการต้มก่อน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าน้ำที่ไหลผ่านมาตามรางไม้ไผ่มีความสะอาดคืออยู่แล้ว

ต่อมาในปี พ.ศ.2526 จึงมีการจัดสร้างประปาภูเขา ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างทั้งกั้นน้ำจากสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว ชาวบ้านจึงหันมาใช้ น้ำในการอุปโภคบริโภคจากแหล่งน้ำธรรมชาติของหมู่บ้านผ่านประปาภูเขา ซึ่งมีจำนวนทั้งกั้นน้ำรวมทั้งหมด 13 แท่งกั้น ในการติดตั้งครั้งแรกแต่ละครัวเรือนต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการติดตั้ง และค่าวัสดุอุปกรณ์เอง จำนวนของจุดที่ติดตั้งก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละครัวเรือน แต่โดยมากมักจะติดตั้งไว้ 2 จุด คือ บริเวณห้องครัวและห้องน้ำ ในการใช้บริการประปาภูเขาจะมีการเก็บค่าธรรมเนียมในการใช้บริการเพื่อเป็นค่าตอบแทนสำหรับคนที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาแท่งกั้นน้ำของแต่ละปาง ซึ่งในหมู่บ้านแม่กำปองที่ผู้ดูแลทั้งหมด 3 คนด้วยกัน ส่วนค่าตอบแทนที่ได้รับนั้นจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับค่าธรรมเนียมการให้บริการที่เก็บได้ซึ่งเป็นไปตามอัตราที่แต่ละปางกำหนดไว้

กระแสไฟฟ้าที่ใช้ในหมู่บ้านนั้น สามารถใช้ได้ทั้งกระแสไฟฟ้าจากระบบไฟฟ้าพลังน้ำของหมู่บ้านและกระแสไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้กระแสไฟฟ้าจากทั้ง 2 ระบบ ทั้งนี้เพราะ ระบบไฟฟ้าพลังน้ำมักมีเหตุขัดข้องเกิดขึ้นบ่อยๆ และการเกิด

เหตุขัดข้องแต่ละครั้งก็มักจะกินเวลาหลายวันด้วยกัน อีกทั้งในช่วงฤดูแล้งกระแสไฟฟ้าที่ใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้ามีจำนวนไม่พอ ทำให้ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ไม่พอกับความต้องการของชาวบ้าน โดยปกติแล้วชาวบ้านมักจะใช้ไฟฟ้าจากระบบไฟฟ้าพลังน้ำมากกว่าไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคทั้งนี้ก็เพราะไฟฟ้าพลังน้ำมีราคาถูกกว่านั่นเอง สำหรับกระแสไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคชาวบ้านจะใช้ในเวลาที่ระบบกระแสไฟฟ้าพลังน้ำเกิดการขัดข้องขึ้นเท่านั้น

ในส่วนของถนนนั้น ในปี พ.ศ.2517 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ได้เข้ามาทำการขยายถนนทางเข้าหมู่บ้านจากเดิมที่เป็นเพียงทางเดินแคบๆ ให้เป็นถนนที่รถสามารถสัญจรไปมาได้ ในการขยายถนนครั้งนี้ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมกับทาง รพช. แต่อย่างใด การขยายถนนในครั้งนั้น ทาง รพช. ใช้เครื่องจักรเป็นส่วนใหญ่และได้รับความช่วยเหลือทางด้านแรงงานจากหน่วยทหาร ซึ่งการขยายถนนในครั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ที่เกิดการเดินขบวนประท้วงรัฐบาลของกลุ่มนักศึกษาและทำให้เหตุการณ์บานปลายจนเกิดการต่อสู้นองเลือดขึ้นในกรุงเทพมหานคร นักศึกษาและกลุ่มผู้ชุมนุมที่หลบหนีรัฐบาลบางส่วนได้เข้ามาอาศัยอยู่ในป่าบริเวณภูเขาทางด้านตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเดิมทีบริเวณนี้เป็นไร่ของชาวเขาเผ่าม้งที่ขึ้นมาปลูกฝิ่นและทิ้งร้างเอาไว้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ รัฐจึงเร่งทำการขยายถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปราบปรามนักศึกษาและกลุ่มผู้ประท้วงที่หนีขึ้นมาอาศัยในพื้นที่ดังกล่าว อีกทั้งยังเป็นการป้องปรามไม่ให้ชาวบ้านเข้าร่วมกับกลุ่มดังกล่าว

สภาพถนนของหมู่บ้านแม่กำปองยังคงเป็นพื้นผิวดินลูกรังเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 เริ่มมีการปรับปรุงพื้นผิวถนนจากดินลูกรังมาเป็นถนนคอนกรีต แต่ยังไม่ได้ทำทั้งหมด คงทำเพียงแต่บริเวณถนนช่วงที่มีความลาดชันสูงเท่านั้น การพัฒนาถนนสายนี้เริ่มต้นในสมัยของนายพล พวงย้อยแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยเริ่มต้นเทคอนกรีตตั้งแต่ถนนช่วงคอยยาวมาจนถึงบริเวณป่าช้าซึ่งเป็นช่วงที่มีความลาดชันสูงและเป็นอันตรายในการเดินทางของชาวบ้าน รวมเป็นระยะทางทั้งสิ้น 400 เมตร ต่อมาในปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นสมัยที่นายพรหมินทร์ พวงมาลา ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้น ได้มีการผิบบประมาณของสภาตำบลผนวกกับความร่วมมือของ รพช. ทำให้สามารถปรับปรุงถนนเป็นถนนคอนกรีตได้เกือบตลอดสาย ยกเว้นถนนใน 2 ช่วง ก็คือ ถนนช่วงรอยต่อระหว่างปางนอกกับปางกลาง และช่วงบริเวณปางกลางกับปางขอน (บริเวณหน้าโรงเรียนแม่กำปอง) รวมเป็นระยะทางประมาณ 800 เมตร สำหรับสาเหตุที่ถนนทั้ง 2 ช่วงไม่ได้รับการพัฒนา ก็เนื่องมาจากการเกาะง่ามติดต่อกันระหว่างหน่วยงานรัฐ 2 หน่วยงาน ก็คือ อบต.และรพช. จึงทำให้ถนนทั้ง 2 ช่วงยังเป็นดินลูกรังมาเรื่อยจนกระทั่งในที่สุดหน่วยงาน รพช. ถูกยุบไปรวมกับหน่วยงานอื่น กองทัพภาคที่ 3 จึงได้เข้าทำการพัฒนาถนนทั้ง 2 ช่วงดังกล่าว พร้อมๆ ไปด้วยการตัดเส้นทางจากบ้านแม่กำปองเชื่อมต่อไปยังบริเวณอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง ในปลาย

เดือนธันวาคม พ.ศ. 2545 ซึ่งเป็นหนึ่งในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจากเชียงใหม่ไปยังจังหวัดลำปาง

ความกว้างของถนนในการก่อสร้างนั้นมีขนาดแตกต่างกันตามหน่วยงานที่รับผิดชอบ กล่าวคือ ถนนที่อยู่ในความรับผิดชอบของ อบต. จะมีขนาดกว้าง 4 เมตร ซึ่งเป็นความกว้างของถนนส่วนใหญ่ในเขตบ้านแม่กำปอง สำหรับถนนที่อยู่ในความรับผิดชอบของ รสพ. จะมีขนาดความกว้าง 5.50 เมตร

ในหมู่บ้านแม่กำปองมีโทรศัพท์สาธารณะระบบสัญญาณดาวเทียมไว้บริการ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่บ้านของอดีตผู้ใหญ่บ้านคนก่อน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องการท่องเที่ยวในหมู่บ้านด้วย นั่นคือ บ้านคุณพรหมินทร์ พวงมาลา แต่ในปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีโทรศัพท์เคลื่อนที่ใช้กันแล้ว บางระบบสามารถใช้ได้ทั้งในและนอกหมู่บ้าน แต่บางระบบจะมีสัญญาณเฉพาะบริเวณที่เป็นศาลาชมวิวก่อนถึงตัวน้ำตกแม่กำปองเท่านั้น การมีโทรศัพท์เคลื่อนที่ทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างคนในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านกับในเมืองมีความสะดวกสบายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

ในหมู่บ้านแม่กำปองมีการจัดการขยะจากครัวเรือนและขยะที่เกิดจากนักท่องเที่ยวด้วยวิธีการเผา โดยจะมีเตาเผาขยะประจำอยู่ในแต่ละปาง ซึ่งรวมกันแล้วมีจำนวนทั้งหมด 12 เตา ลักษณะของเตาเผาขยะนั้น ตัวฐานจะสร้างด้วยซีเมนต์บล็อกสูงประมาณ 80 เซนติเมตร ไม่มีการฉาบปูนทับ หลังคามุงด้วยสังกะสี และใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงในการเผา สำหรับฟืนที่ใช้ชาวบ้านจะนำมาจากที่บ้านเอง การเผาขยะนี้ไม่มีการกำหนดว่าเป็นหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง ทุกคนสามารถมาใช้เตาเผาขยะได้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ สำหรับในปัจจุบันทางหมู่บ้านแม่กำปองได้มีการติดตั้งเตาเผาขยะแบบไร้ควันเพิ่มขึ้นมาจากเตาเผาขยะแบบเก่า ซึ่งเตาเผาขยะชนิดนี้จะช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านได้ดีกว่าเตาเผาแบบเก่า สำหรับเตาเผาแบบนี้ มีขนาดเล็ก ภายนอกทำด้วยโลหะทนไฟ มีที่ใส่ขยะข้างล่าง และข้างบนมีที่ใส่น้ำมันเพื่อจุดไฟ โดยชาวบ้านที่ต้องการเผาขยะจะต้องนำน้ำมันมาเอง เตาเผาขยะแบบใหม่นี้มีที่ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับเตาเผาแบบเก่า และบางเตาก็ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างหนาแน่น ในปัจจุบันเตาเผาขยะแบบใหม่นี้ ยังมีจำนวนไม่มากเท่าเตาเผาขยะแบบเก่า และชาวบ้านก็ยังคงใช้ทั้งเตาเผาขยะทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ร่วมกัน แต่โดยมากมักจะใช้เตาเผาขยะแบบเก่ามากกว่า ทั้งนี้เพราะเตาเผาแบบใหม่นั้น ถึงแม้จะปลอดภัย แต่ด้วยความที่มีขนาดเล็ก ทำให้เผาขยะได้น้อย และสิ้นเปลืองเชื้อเพลิง ในขณะที่เตาเผาแบบเก่ามีขนาดใหญ่ สามารถเผาขยะในแต่ละครั้งได้จำนวนมากกว่า และเชื้อเพลิงที่ใช้ก็คือ ฟืน ซึ่งชาวบ้านแต่ละบ้านสามารถตัดมาจากสวนของตนเองได้

รูป 2.4 เตาเผาขยะแบบเก่า (ซ้าย) และเตาเผาขยะแบบไร้ควัน (ขวา)

2.2.4 การคมนาคมติดต่อ

การเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับพื้นที่ภายนอกสามารถเดินทางได้สะดวกในทุกฤดูกาล สำหรับในช่วงฤดูฝนอาจต้องเดินทางด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ เนื่องจากเส้นทางบางช่วงสูงชันและคดเคี้ยวและบางครั้งมีดินจากภูเขาถล่มลงมาปิดขวางเส้นทางในบางช่วง พื้นที่วิจารณ์ตามเส้นทางอำเภอแม่ฮ่อน – บ้านแม่กำปอง เป็นพื้นที่ลาดยางและคอนกรีต

การเข้าถึงหมู่บ้านแม่กำปองสามารถเดินทางโดยรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ส่วนตัว เนื่องจากไม่มีรถโดยสารให้บริการ ต้องเช่าเหมารถยนต์ส่วนตัวหรือรถจักรยานยนต์ส่วนตัวและคอยสะเก็ดบริการ หรืออาสาสมัครของชาวบ้านที่เดินทางมาซื้อของในตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมักจะจอดรอหรือพักรถบริเวณริมถนนหน้าวัดพระธาตุดอยสะเก็ด เพื่อเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งอัตราค่าโดยสารแล้วแต่จะตกลงกันเอง ในส่วนของชาวบ้านที่ไม่มีรถยนต์สำหรับเดินทางเข้ามาในตัวเมืองเชียงใหม่ นั้น จะอาศัยติดรถของชาวบ้านคนอื่นที่ลงมาทำธุระในเมือง และในการเดินทางกลับก็จะใช้วิธีการนัดแนะสถานที่มารับ เพื่อเดินทางกลับเข้าหมู่บ้าน แต่ถ้าหากเป็นเรื่องเร่งด่วนก็จะใช้การเช่าเหมารถจากคนในหมู่บ้านเพื่อเดินทางเข้ามาในตัวเมืองแทน

เส้นทางที่สามารถเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านได้โดยสะดวกมี 3 เส้นทางด้วยกัน ได้แก่

1. เส้นทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ – อำเภอสันกำแพง – บ้านแม่กำปอง ระยะทางประมาณ 50 กิโลเมตร

2. เส้นทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ — อำเภอคอยสะเก็ด — บ้านแม่กำปอง ระยะทางประมาณ 51 กิโลเมตร

3. เส้นทางจากอำเภอแม่ออน — น้ำพุร้อนสันกำแพง — บ้านแม่กำปอง ระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร

2.3 ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

2.3.1 โครงสร้างประชากร

หมู่บ้านแม่กำปองมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 383 คน จำแนกเป็น ประชากรเพศชาย จำนวน 181 คน และประชากรเพศหญิง จำนวน 200 คน โดยประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน (ช่วงอายุ 15-59 ปี) คิดเป็นร้อยละ 70.08 ของประชากรทั้งหมด รองลงมาได้แก่วัยเด็ก (ช่วงอายุต่ำกว่า 15 ปี) คิดเป็นร้อยละ 18.90 และวัยชรา (ช่วงอายุตั้งแต่ 60 ปี) คิดเป็นร้อยละ 11.02 (มิ่งสรรพ ขาวสอาด และคณะ, 2548 : 265)

นอกจากนี้ ในเขตบ้านแม่กำปองยังมีชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ไม่ใช่คนในพื้นที่เข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนเพื่อพักอาศัยหรือทำเป็นบ้านพักตากอากาศ ซึ่งบ้านพักตากอากาศส่วนใหญ่จะไม่มีกรกัณฑ์รั้วบ้านไว้ ทำให้ชาวบ้านเจ้าของที่ดินสามารถเข้าไปเก็บใบเหมียงในบริเวณดังกล่าวได้ตามปกติ การเข้ามาปลูกสร้างบ้านพักอาศัยหรือบ้านพักตากอากาศของบุคคลภายนอกนั้นจะซื้อที่ดินจากชาวบ้านในราคาไร่ละ 20,000 – 50,000 บาท (ราคาที่ดินบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้ติดลำน้ำ แต่ถ้าเป็นที่ดินติดลำน้ำ ราคาจะพุ่งขึ้นไปถึงหลักแสนบาทต่อไร่) แต่ไม่มีการเปิดเป็นบ้านพักต้อนรับนักท่องเที่ยว ยกเว้นบ้านของคุณจอห์น ซึ่งเปิดเป็นบ้านพักให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพักได้ โดยการเข้าพักที่บ้านคุณจอห์นนั้น จะไม่มีความเกี่ยวข้องกับโฮมสเตย์ของหมู่บ้านแต่อย่างใด จากการสัมภาษณ์คุณพรหมินทร์ ทำให้ทราบว่า ในอดีตคุณจอห์นก็ให้ความร่วมมือกับหมู่บ้านเป็นอย่างดี ทำให้ทางหมู่บ้านจัดให้บ้านพักของคุณจอห์นเป็นโฮมสเตย์เสริม โดยจะส่งนักท่องเที่ยวให้เข้าพักในกรณีที่บ้านพักโฮมสเตย์หลังหลักเต็ม และจะได้รับค่าตอบแทนในอัตราที่หมู่บ้านกำหนดไว้ แต่ต่อมาภายหลังคุณจอห์นไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน อีกทั้งยังเปิดรับนักท่องเที่ยวด้วยตนเอง ทำให้ทางคณะกรรมการการท่องเที่ยวของหมู่บ้านและชาวบ้านตัดคุณจอห์นออกจากชุมชน และไม่ให้ความช่วยเหลือใดๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอีก ซึ่งในปัจจุบันนี้ คุณจอห์นก็ได้ประกาศขายบ้านในหมู่บ้านแม่กำปอง เพื่อย้ายไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากไม่มีนักท่องเที่ยวเข้าพัก และประกอบกับตัวชุมชนไม่ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ดังแต่ก่อน

สำหรับระดับการศึกษาของประชากรนั้นพบว่าส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาคิดเป็นร้อยละ 54.06 รองลงมาได้แก่ ระดับมัธยมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 11.55 ระดับอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 2.89 (มิ่งสรรพ ขาวสอาด และคณะ, 2548 : 265)

รูป 2.5 บ้านพักของชาวต่างชาติที่เปิดบริการนักท่องเที่ยวในหมู่บ้าน (John Hut)

2.3.2 ความสัมพันธ์ในชุมชน

หมู่บ้านแม่กำปองเป็นสังคมแบบชนบท มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ โดยเฉพาะในแต่ละกลุ่มบ้านจะมีกลุ่มเครือญาติซึ่งใช้นามสกุลเดียวกันหลายครัวเรือน ชาวบ้านแม่กำปองมีความเป็นอยู่แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความนับถือผู้นำ ทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการและผู้นำที่เป็นทางการ มีการให้ความร่วมมือกับทางราชการในด้านต่างๆ เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน แต่ถ้ามีโครงการที่อาจจะเกิดผลกระทบต่อหมู่บ้าน ก็จะมีการเรียกประชุมชาวบ้านเพื่อทำการพิจารณาโครงการนั้นๆ เป็นกรณีไป จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า หากมีการจัดการประชุมในเรื่องต่างๆ ขึ้นเมื่อใด ชาวบ้านโดยมากมักจะไม่แสดงความคิดเห็นใดๆ ออกมา ส่วนใหญ่จะเพียงรับฟังข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นก็จะทำการออกเสียงว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับเรื่องนั้นๆ ซึ่งจากการสังเกตพบว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุด คือ ผู้ใหญ่บ้าน เพราะชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ผู้ใหญ่บ้านและเชื่อว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีความรู้ ดังนั้นหากผู้ใหญ่บ้านว่าดี เรื่องนั้นๆ ก็จะผ่านวาระการประชุมได้โดยสะดวก ในส่วนของการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของทางหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านส่วน

ใหญ่จะเข้าร่วมกิจกรรมโดยพร้อมเพรียงกัน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรืองานพัฒนาพื้นที่ต่างๆ ของหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียง

ชาวบ้านแม่กำปองส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวไทยล้านนาภาคเหนือ จึงมีวิถีชีวิตแบบคนไทยภาคเหนือโดยทั่วไป จัดเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท กล่าวคือ มีการดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรม มีการปลูก ผลิต และแปรรูปเมี่ยง แต่ในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กับคนในเมืองรวมทั้งมีการเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อค้าขาย ซื้อสินค้า ศึกษาต่อ และติดต่อกับทางราชการ การติดต่อสัมพันธ์กับคนในเมืองทำให้ชาวบ้านแม่กำปองมีความคุ้นเคยกับคนต่างถิ่น ซึ่งส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านในอนาคต และจะได้มีการกล่าวถึงในบทต่อไป

2.3.3 ที่อยู่อาศัย

บ้านเรือนของชาวบ้านแม่กำปองใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก ตั้งอยู่ตามไหล่เขาสองข้างทางของถนนสายหลักในหมู่บ้าน ปลูกเรียงชิดติดกัน โดยไม่มีการกั้นรั้วเป็นอาณาเขต ภายในตัวบ้านประกอบด้วยห้องโถง ห้องนอน ห้องครัวแบบพื้นบ้าน และห้องน้ำซึ่งมีทั้งอยู่ในตัวบ้าน และแยกออกจากตัวบ้าน

รูปแบบการสร้างบ้านเรือนดั้งเดิม จะใช้ไม้ที่ตัดจากป่าใกล้ๆ บ้าน หรือจากที่ดินของตน ประกอบเป็นตัวบ้านและหลังคา นิยมสร้างบ้านเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวได้ถุนสูง เพื่อใช้สำหรับเก็บของ

ในปัจจุบัน มีการสร้างบ้านเรือนเป็นบ้าน 2 ชั้นเพิ่มขึ้น ส่วนไม้ที่นำมาใช้ก็มีราคาแพงมากขึ้น ประกอบกับมีกฎระเบียบควบคุมการตัดไม้ในหมู่บ้านเข้มงวดมากขึ้น ทำให้มีการวัสดุชนิดอื่นมาใช้แทน เช่น อิฐมอญ อิฐบล็อก หรือใช้วิธีนำไม้จากพื้นที่อื่นมาแทน ในส่วนของหลังคาก็นิยมใช้กระเบื้องมาแทนเป็นเกล็ด สำหรับฝาผนังชั้นล่างจะใช้อิฐแทนไม้ เป็นบ้านที่มีลักษณะครึ่งอิฐครึ่งไม้

สำหรับบ้านที่เปิดเป็นบ้านพักโฮมสเตย์จะต้องมีห้องนอนอย่างน้อย 2 ห้อง สำหรับเจ้าของบ้านและนักท่องเที่ยว ห้องโถงสำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น รับประทานอาหาร นั่งพูดคุย มีห้องน้ำและห้องครัวที่สะอาดถูกสุขอนามัย

รูป 2.6 ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านแม่กำปอง

2.3.4 การแต่งกาย

ชาวบ้านแม่กำปองเมื่ออยู่ในหมู่บ้านผู้ชายนิยมใส่เสื้อยืดเมือง⁴ ส่วนผู้หญิงนิยมนุ่งผ้าซิ่น เมื่อไปทำงานยังสวนเมี่ยง มักพกผ้าขาวม้าที่เอวหรือที่ศีรษะ สะพายกระชู่ สำหรับใส่ผลผลิต และถือมีดเหล็กซึ่งทำขึ้นเองในหมู่บ้านเพื่อถางหญ้า ในปัจจุบันเพื่อความสะดวกทั้งชายและหญิงวัยทำงานจึงแต่งกายแบบลำลองด้วยเสื้อยืดเหมือนผู้ที่อยู่ชุมชนในเมืองทั่วไปเมื่อต้องออกไปเก็บผลผลิตหรือเดินทางออกจากชุมชนเพื่อไปติดต่อธุระต่างๆ

2.3.5 สถาบันสำคัญของชุมชน

1) สถาบันศาสนา

ในหมู่บ้านแม่กำปองมีสถาบันศาสนาหลัก 1 แห่ง คือ วัดคันธาพฤกษา โดยมีพระอธิการเฉลิม กิตติสารโ เป็นเจ้าอาวาส สิ่งก่อสร้างภายในวัด ประกอบด้วยวิหาร 2 หลัง ศาลาบาตร 1 หลัง และกุฏิวัด 2 หลัง นอกจากนี้ยังมีโบสถ์กลางน้ำ (ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการบูรณซ่อมแซม) ซึ่งในภาคเหนือเหลืออยู่เพียง 2 แห่ง คือ ที่วัดพระพุทธเอ็น อำเภอมะแม่ม กับที่วัดแม่กำปอง วัดจัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านจิตใจและด้านสังคม ด้านจิตใจชาวบ้านจะมา

⁴ ภาษาพื้นเมืองของภาคเหนือ หมายถึง กางเกงพื้นเมือง มีลักษณะคล้ายกางเกงจีน ชาวเหนือ เรียกว่า สะดอ

⁵ ตะกร้าขนาดใหญ่ใช้ในการบรรจุทุเรียนที่เก็บได้จากสวนลงมายังบ้านของตนเอง

ทำบุญฟังเทศน์กันเป็นประจำในวันพระ เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรม ในด้านสังคม เป็นศูนย์กลางการกระทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน เช่น เป็นสถานที่จัดประชุมฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน เป็นหน่วยเลือกตั้ง เป็นสถานที่จัดงานต้อนรับนักท่องเที่ยวและแขกผู้มาเยือนจากองค์กรต่างๆ ใช้จัดงานบายศรีสู่ขวัญ พิธีอกราคาต่างๆ รวมทั้งจัดงานเฉลิมฉลองของหมู่บ้าน

ชาวบ้านจะมีการแบ่งเวรกันในแต่ละวันเพื่อทำหน้าที่ส่งปิ่นโตให้กับพระสงฆ์หมุนเวียนกันไปแต่ละครัวเรือน ซึ่งมีระยะเวลาหมุนเวียนมาครบรอบครัวเรือนเดิมประมาณ 15 วัน ถือได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดมีความใกล้ชิดกันในระดับสูง เนื่องจากอย่างน้อยในรอบ 15 วัน ครัวเรือนหนึ่งจะต้องส่งปิ่นโตให้กับพระสงฆ์ 1 ครั้ง สำหรับสาเหตุที่ไม่มีการเดินบิณฑบาตของพระสงฆ์ในหมู่บ้านของวัดแม่กำปอง เพราะสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นอุปสรรคต่อการบิณฑบาต กล่าวคือ พื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะลาดชันและการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านอยู่ตามไหล่เขา อีกทั้งแต่ละกลุ่มบ้านก็ตั้งอยู่ห่างไกลกันพอสมควร ดังนั้นจึงทำให้การเดินบิณฑบาตทำได้โดยยาก และไม่สามารถเข้าถึงทุกกลุ่มบ้านได้

ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนานอกจากจะมีพระสงฆ์เป็นแกนหลักแล้ว ยังมีหมักทายกวัด หมอไสยศาสตร์ที่จะทำหน้าที่ปิดเป่าหรือเสกคาถารักษาในกรณีที่ชาวบ้านบางรายเจ็บป่วยและมีความเชื่อว่าจะเกิดจากการกระทำของผี จะรักษาด้วยการปิดเป่าหรือเสกคาถาหรือทำพิธีเรียกขวัญ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้หายจากการเจ็บป่วยได้ ชาวบ้านที่เจ็บป่วยจะใช้วิธีการรักษาทั้งแบบพื้นบ้านและแบบแพทย์แผนปัจจุบันควบคู่กันไป

รูป 2.7 วัดคันทาพุกษา ศูนย์กลางการกระทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง

2) สถาบันการศึกษา

ในหมู่บ้านมีสถาบันการศึกษาในระบบ 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดแม่กำปอง (ปัจจุบันเลิกจัดการเรียนการสอน เนื่องจากมีนักเรียนจำนวนน้อย จึงได้มีการยุบโรงเรียนไปรวมกับโรงเรียนรวมศูนย์บ้านห้วยแก้ว ขณะนี้โรงเรียนวัดแม่กำปองแห่งนี้อยู่ในระหว่างการพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน)

ในอดีตโรงเรียนบ้านแม่กำปองเป็นสถาบันการศึกษาเรียนรู้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้กับเด็กๆ ในหมู่บ้าน หลังจากโรงเรียนถูกยุบลงไปทำให้เด็กๆ ต้องเดินทางออกจากหมู่บ้านไปเรียนที่อื่นแทนตั้งแต่ยังเด็ก ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างเด็กกับพ่อแม่เริ่มเกิดช่องว่างมากขึ้น ความผูกพันของเด็กกับชุมชนเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากการที่เด็กเดินทางไปเรียนที่อื่น ทำให้ได้รับโลกทัศน์ที่แปลกแตกต่างจากในหมู่บ้านของตน ซึ่งส่งผลต่อการคิด การรับรู้ และพัฒนาการของเด็กในอนาคต

สำหรับเด็กนักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนบ้านแม่กำปองแล้วนั้น ชาวบ้านจะนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนต่อยังสถาบันอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นราบหรือในตัวเมืองเชียงใหม่ โดยฝากให้พักกับญาติพี่น้องที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ แต่ในปัจจุบันเมื่อการคมนาคมสะดวกมากขึ้น บางครอบครัวจึงให้บุตรหลานนั่งรถประจำที่คอยรับ-ส่งระหว่างหมู่บ้านกับโรงเรียน หรือลงทุนซื้อรถจักรยานยนต์ให้กับบุตรหลานเพื่อใช้ในการเดินทางไปโรงเรียน ซึ่งสิ่งที่มาพร้อมกับการคมนาคมที่สะดวกสบายก็คือ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางที่สูงขึ้นด้วยนั่นเอง

สำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน การให้ความรู้เรื่องอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านจะมีการผลิตซ้ำทางความรู้จากพ่อสู่ลูก จากผู้รู้สู่คนที่สนใจใฝ่เรียนรู้เป็นสำคัญ เด็กๆ ที่ตามผู้ปกครองไปทำงานในสวนเมี่ยงจะมีความรู้เรื่องพืชพรรณที่ขึ้นอยู่ในสวนของตนเองและที่ขึ้นระหว่างทางไปสวนของตนเอง รู้ว่าฤดูไหนเก็บผลผลิตรุ่นอะไร ราคาเท่าไร เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ก่อให้เกิดความเข้าใจ และจดจำได้อย่างแม่นยำ และกลายเป็นความรู้ติดตัว การถ่ายทอดความรู้โดยการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจึงเป็นการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบดั้งเดิมของสังคมไทยเรา

2.3.6 ความเชื่อและพิธีกรรม

ชาวบ้านแม่กำปองนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็มีการนับถือผีด้วย กล่าวคือ มีการประกอบพิธีกรรมในทางศาสนาพุทธ เช่น การใส่บาตร การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และในขณะเดียวกันก็มีพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า ผีเจ้าบ้านด้วย มีการผสมกลมกลืนระหว่างการนับถือผีและศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน ผ่านพิธีกรรมการทำบุญให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่า

การทำบุญ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ การทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นและสังคมในช่วงที่ยังมีชีวิตอยู่ จะส่งผลให้ตนเองได้รับความสุขความสบายทั้งทางกายและทางใจ ความสมบูรณ์ในทรัพย์สินเงินทองในชาติหน้า และความภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือสังคม

สำหรับประเพณีและพิธีกรรมในรอบปีของชุมชนแม่กำปอง มีรายละเอียดดังตาราง 2.1

เดือนสากล	เดือนล้านนา	ประเพณี/พิธีกรรม
มกราคม	สี่	พิธีदानข้าวใหม่ในวันขึ้น 15 ค่ำ
กุมภาพันธ์ - มีนาคม	ห้า - หก	งานปอยหลวง/บวชเณร
เมษายน	เจ็ด	ประเพณีสงกรานต์/วันปีใหม่เมือง
พฤษภาคม	แปด	-
มิถุนายน	เก้า	พิธีเลี้ยงผีเจ้าบ้านในวันขึ้น 15 ค่ำ
กรกฎาคม	สิบ	ประเพณีเข้าพรรษาในวันขึ้น 15 ค่ำ
สิงหาคม	สิบเอ็ด	-
กันยายน	สิบสอง	ประเพณีदानถ้วยสลากและการदानเจดีย์
ตุลาคม	เก็ยง	ประเพณีออกพรรษา แรม 1 ค่ำ
พฤศจิกายน	ยี่	ประเพณีลอยกระทง, พิธีทอดกฐิน, พิธีกรรมเข้าวงกต (ทำ 3 วัน และ 3 ปีจะจัด 1 ครั้ง)
ธันวาคม	สาม	-

ตาราง 2.1 ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนบ้านแม่กำปองในรอบปี

พิธีदानข้าวใหม่ เป็นพิธีที่จัดขึ้นในช่วงหลังจากที่มีการเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวในแต่ละปี ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านแม่กำปองจะเป็นหมู่บ้านที่ไม่ได้มีการปลูกข้าวก็ตาม แต่ในความเชื่อของชาวบ้านต้องการให้วิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับได้รับผลผลิตข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่ในแต่ละปีด้วย ซึ่งจัดเป็นการแสดงถึงความกตัญญูของชาวบ้านต่อผู้ล่วงลับในทางหนึ่ง

ประเพณีปอยหลวง และการบวชเณรไม่ได้มีการจัดทุกปี เป็นระยะเวลาหลายๆ ปีถึงจะมีการจัดงานกันซักครั้ง ซึ่งหากมีการจัดงานก็นิยมจัดกันในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ทั้งนี้เพราะการจัดงานปอยหลวงแต่ละครั้งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการก่อสร้างศาสนสถานภายในวัดเท่านั้น การจัดงานก็เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองศาสนสถานนั้นๆ สำหรับพิธีบวชเณรในปัจจุบันไม่ค่อยมีการ

บวชเกิดขึ้น เนื่องจากเด็กผู้ชายที่จะบวชมักจะใช้เวลาไปศึกษาเล่าเรียนที่โรงเรียนแทนการศึกษาเล่าเรียนในวัดตั้งแต่ก่อน

พิธีเลี้ยงผีเจ้าบ้าน เครื่องเช่น ไห้วหลักที่ใช้ในพิธีก็คือ ไก่ที่ต้มสุกแล้วจากครัวเรือนที่นับถือครัวเรือนละ 1 ตัว สำหรับพิธีกรรมนี้จะจัดเฉพาะครัวเรือนที่มีการนับถือเท่านั้น ไม่ได้จัดขึ้นทั้งหมดหมู่บ้าน

พิธีदानก้วยสลาก คือ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และเป็นการทำบุญครั้งใหญ่ของชุมชน โดยชาวบ้านจะนำจุดปัจจัยต่างๆ ไปถวายพระสงฆ์ที่วัด สำหรับการदानเจดีย์ทราย คือ การก่อกองทรายภายในวัด เหมือนเช่นช่วงเทศกาลปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์ การदानเจดีย์เป็นการนำทรายที่ติดรองเท้าหรือเท้าในช่วงที่ชาวบ้านเข้ามาทำบุญในวัดมาคืนให้กับวัด

พิธีกรรมเข้าวงกต หรือพิธีกรรมเวียนราชวัตร พิธีกรรมกำหนด 3 ปีจัดขึ้น 1 ครั้ง โดยจะกระทำพิธีกัน 3 วันด้วยกัน การเวียนราชวัตร คือ การเดินเข้าไปในแนวเขตล้อมผ้าที่ทางวัดจัดทำขึ้นเป็นทางเดินปริศนาธรรม มีลักษณะวงกลมคล้ายทางวงกต หากผู้ใดหาทางออกได้ก็จะถือว่าเป็นผู้ที่ศีล สมาธิ

รูป 2.8 พิธีทำบุญสะเดาะเคราะห์ในวันปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) ของหมู่บ้าน

2.3.7 การสาธารณสุข

ในหมู่บ้านแม่กำปองไม่มีสถานอนามัยหรือสถานพยาบาลของเอกชนตั้งอยู่ มีเพียงศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่วัดคันธาพฤกษา และมีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เข้ามาตรวจรักษาอยู่เป็นระยะๆ บ้านแม่กำปองเป็นสมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุขขั้นมูลฐาน (อสม.) โดยมีอดีตผู้ใหญ่บ้าน นายพรหมมินทร์ พวงมาลา เป็นแกนนำ โดยเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2525 ซึ่งได้รับการอบรมความรู้ขั้นพื้นฐานจากสาธารณสุข และดำเนินงานเกี่ยวกับการสาธารณสุขของหมู่บ้านจนได้รับรางวัลอาสาสมัครดีเด่นของจังหวัดเชียงใหม่ เขตและภาคเหนือ ประจำปี พ.ศ.2543 โดยมีผลงานดีเด่น คือ รมรงค์ให้ชาวบ้านสร้างส้วมทุกหลังคาเรือน จัดสร้างห้องน้ำสาธารณะจำนวน 2 แห่ง รมรงค์ให้มีการแยกขยะก่อนเผา การรมรงค์เรื่องโรคขาดไอโอดีน เป็นต้น

การเป็นสมาชิก อสม. นั้น ในตอนแรกมาจากการคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐ ต่อมาเมื่อพบว่า การคัดเลือกคนโดยวิธีนี้ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากไม่ได้เกิดจากความสมัครใจของชาวบ้านเอง จึงได้เปลี่ยนวิธีการจากการคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่รัฐมาเป็นการสมัครด้วยความเต็มใจของชาวบ้านแทน ซึ่งหลังจากที่เปลี่ยนวิธีการมาเป็นการสมัครด้วยตนเองทำให้การดำเนินงานตามโครงการต่างๆ ประสบผลสำเร็จมากขึ้น

การประกันสุขภาพของชาวบ้านในปัจจุบัน ชาวบ้านแม่กำปองเกือบทั้งหมดมีบัตรทองรักษาทุกโรคของรัฐบาลหรือบัตรประกันสุขภาพถ้วนหน้า

รูป 2.9 การให้บริการสาธารณสุข โดยอาสาสมัครสาธารณสุขขั้นมูลฐาน (อสม.) ในหมู่บ้าน

2.3.8 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

หมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่ได้รับความช่วยเหลือทั้งจากหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชน หน่วยงานของรัฐหน่วยแรกๆ ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ ได้แก่ พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ โดยพัฒนาชุมชนจะเข้ามาส่งเสริมฝึกอบรมด้านอาชีพและส่งเสริมการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ส่วนเกษตรอำเภอให้ความช่วยเหลือทางด้านการเพาะปลูกและดูแลรักษาพืชพรรณไม้ต่างๆ

หน่วยงานอื่นๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนช่วยเหลือ ได้แก่ สหกรณ์อำเภอ สหกรณ์จังหวัด และกรมส่งเสริมสหกรณ์ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา เหตุผลที่หลายหน่วยงานเลือกเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาหมู่บ้านแม่กำปองนั้นมีหลายปัจจัยที่ช่วยเกี่ยวพันกัน ทั้งทางด้านสภาพความพร้อมของหมู่บ้านในการดำเนินงานต่างๆ ความเข้มแข็งและความเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของอดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์ พวงมาลา

การได้รับความสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนของบ้านแม่กำปอง สามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. พัฒนาชุมชน ให้ความช่วยเหลือในด้านการฝึกอบรมให้ความรู้ ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อวัตถุประสงค์ด้านต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ชาวบ้านมีออมเงินและมีแหล่งกักเงินในการประกอบอาชีพ
2. โครงการหลวงดินตัก ให้ความช่วยเหลือในเรื่องการให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกและดูแลรักษาผลผลิตกาแฟ เอื้อเพื่อต้นกล้ากาแฟให้กับชาวบ้าน รวมทั้งรับซื้อผลผลิตกาแฟจากชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง
3. กรมส่งเสริมสหกรณ์ ให้ความช่วยเหลือเรื่องงบประมาณของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
4. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอแม่ออน ให้ความช่วยเหลืออบรมวิชาชีพการตีมีด และการทำเครื่องเรือนไม้ไผ่
5. ศูนย์เพาะชำกล้าไม้ที่ 9 จังหวัดเชียงใหม่ ให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ การอบรม และให้ความรู้ทางด้านการเพาะปลูกแก่ชาวบ้าน

2.3.9 การดำเนินการของกลุ่มต่างๆ

1) สหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปอง

สหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปองเริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2529 จัดทะเบียนเป็นสหกรณ์ประเภทสหกรณ์บริการ งบประมาณในการจัดตั้งมาจากเงินของสมาชิกที่ถือหุ้นเมื่อแรกเข้า

มีการบริหารดำเนินการโดยคณะกรรมการและมีวาระในการบริหาร 4 ปี เมื่อครบวาระจะให้กรรมการครั้งหนึ่งจับสลากเพื่อออกจากตำแหน่ง จากนั้นจะทำการเลือกตั้งบุคคลขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ว่าง ข้อกำหนดสำคัญประการหนึ่งก็คือ ภาระกรรมการไม่สามารถดำรงตำแหน่งเกิน 2 สมัย สมาชิกของสหกรณ์จะมีทั้งสมาชิกจากหมู่บ้านแม่กำปองและหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านแม่ลาย บ้านป้อก และบ้านธารทอง สำหรับวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปองก็เพื่อ ส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิก เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า และจัดหาอุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องอุปโภคบริโภคที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย รวมทั้งรับสินค้าที่ผลิตในชุมชนมาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว ปัจจุบันชาวบ้านแม่กำปองทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปอง โดยจะได้รับเงินปันผลจากสหกรณ์เป็นรายปี

สำหรับร้านค้าสหกรณ์ไฟฟ้าของหมู่บ้านแม่กำปอง จะใช้วิธีการประมูลในการเข้ามาขายสินค้า โดยทำสัญญาครั้งละ 3 ปี ในปัจจุบันผู้ที่ประมูลได้ คือ นายแดง ต๊ะฮูด (ลูกเขยของคุณพรหมินทร์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ซึ่งประมูลได้ในราคาปีละ 10,000 บาท

ปัจจุบันสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปองได้ทำการตกลงขายกระแสไฟฟ้าที่ผลิตได้ให้กับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค โดยเริ่มขายกระแสไฟฟ้าให้กับ กฟภ. ตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา ซึ่งในเดือนแรกที่ขายรายได้จะเข้าสู่สหกรณ์กว่า 50,000 บาท โดยผลิตไฟฟ้าในโครงการที่ 3 กำลังการผลิต 40 กิโลวัตต์ ส่งเข้าสู่ กฟภ. ทั้งหมด คิดราคารับซื้อตามช่วงเวลา ตั้งแต่ 10:00-05:00 น. อยู่ที่หน่วยละ 2.50 บาท และตั้งแต่ 05:00-10:00 น. อยู่ที่หน่วยละ 3.80 บาท

ส่วนโรงไฟฟ้าที่ 1 และ 2 ปัจจุบัน ทำหน้าที่ผลิตกระแสไฟฟ้าไว้ใช้ภายในชุมชน โดยสลับช่วงเวลาในการเดินเครื่อง คิดราคาขายในอัตราหน่วยละ 2 บาท ซึ่งเป็นราคาเดิมตั้งแต่เริ่มดำเนินการตั้งโรงไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปองขึ้นมา

รูป 2.10 โรงไฟฟ้าพลังน้ำบ้านแม่กำปอง โรงที่ 3

2) กลุ่มสตรีแม่บ้าน

กลุ่มสตรีแม่บ้าน เริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 โดยได้รับความช่วยเหลือและการแนะนำในเรื่องการรวมกลุ่มดำเนินการจากพัฒนาชุมชน งบประมาณในการดำเนินการได้มาจากรัฐบาล การบริหารงานดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการ ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกกลุ่ม วัตถุประสงค์ที่สำคัญของกลุ่มแม่บ้าน ก็คือ การสร้างความสามัคคี การช่วยเหลือชุมชนทางด้านต่างๆ และส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทในการพัฒนา ในส่วนของกิจกรรมที่สำคัญของกลุ่มสตรีแม่บ้านที่ผ่านมา ได้แก่ การแปรรูปอาหารเพื่อนำมาจำหน่าย หาทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพให้แก่สมาชิกของกลุ่ม การทำอาหารต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยหมุนเวียนกันไปตามปีอก

3) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแม่กำปอง

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแม่กำปองเริ่มจัดตั้งเมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มจากพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับการรวมกลุ่มของสตรีแม่บ้าน โดยชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ จึงมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแม่กำปอง มีทุนในการดำเนินการทั้งหมด 151,721 บาท ซึ่งมาจากเงินออมของสมาชิก มีการบริหารงานโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน การปล่อยกู้ให้สมาชิกกู้ยืมเงินจะคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 2 ต่อปี สำหรับวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ก็เพื่อ ส่งเสริมการออมทรัพย์และสร้างความสามัคคี พัฒนาพื้นฐานชีวิต และเป็นทุนในการประกอบอาชีพที่สุจริต

กิจกรรมที่สำคัญของกลุ่ม ได้แก่ การให้สมาชิกฝากเงินออมทรัพย์เดือนละ 20 บาทขึ้นไป และการปล่อยกู้ให้กับสมาชิก

กลุ่มต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาก่อนที่จะมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวนิเวศขึ้นในหมู่บ้าน ในส่วนของกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

2.3.10 กองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน

1) กองทุนหมุนเวียนข้าวสาร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2542 โดยอดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์ พวงมาลา เงินแรกเริ่มในการก่อตั้งมาจากงบประมาณส่วนหนึ่งจากโครงการมิยาซาวที่รัฐบาลมอบให้จำนวน 50,000 บาท มาใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการซื้อขายข้าวสาร เพื่อให้ชาวบ้านสามารถซื้อข้าวได้ในราคาที่ถูกลงกว่าราคาที่ร้านค้านำมาจำหน่าย และสามารถผ่อนชำระได้โดยไม่มีดอกเบี้ย การดำเนินการบริหารโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก แต่ในระยะแรกของการดำเนินการประสบปัญหาการต่อต้านจากร้านค้าในหมู่บ้านพอสมควร ทั้งนี้เพราะราคาขายข้าวของกองทุนต่ำกว่าร้านค้าในหมู่บ้าน แต่เมื่อเวลาผ่านไปร้านค้าเหล่านี้ได้มีการปรับลดราคาลง ทำให้ปัจจุบันราคาข้าวสารที่ขายในหมู่บ้าน ทั้งที่ขายโดยกองทุนและร้านค้ามีราคาต่างกันไม่มาก

2) กองทุนฌาปนกิจศพ เป็นกองทุนที่ตั้งมานานมากแล้ว สมาชิกของกองทุนมีทั้งชาวบ้านจากหมู่บ้านแม่กำปองและหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง การดำเนินงานในช่วงแรกที่มีการก่อตั้งจะมีการเก็บค่าสมาชิกตามเลขที่บ้านที่ปรากฏในทะเบียนบ้าน แม้ว่าบ้านนั้นจะมีมากกว่าหนึ่งครอบครัวอาศัยอยู่ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทำให้ข้าวของเครื่องใช้มีราคาสูงขึ้น เงินที่ได้รับจากกองทุนฌาปนกิจศพไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย จึงมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บเงิน โดยจะเก็บเงินตามจำนวนครอบครัวที่อาศัยอยู่ โดยลูกที่แต่งงานแล้วแต่ยังอาศัยอยู่ในบ้านของพ่อแม่ก็ถือว่าเป็นครอบครัวใหม่ ต้องเสียเงินค่าสมาชิกเพิ่ม

3) กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน เริ่มก่อตั้งขึ้นโดยอดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์ พวงมาลาในปี พ.ศ.2541 มีรายได้จากแหล่งต่างๆ ได้แก่ กำไรจากกองทุนข้าวสาร ค่าปรับกรณีที่มีคนทำผิดกฎระเบียบของหมู่บ้าน ค่าส่วนแบ่งจากการขายบ้านของชาวบ้าน ส่วนแบ่งรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยว และรายได้จากสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำบ้านแม่กำปอง บริหารงานโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีเป็นที่น่าพอใจ

4) กองทุนยาประจำหมู่บ้าน เป็นกองทุนที่ตั้งขึ้นมาโดยการนำของสมาชิก อสม. มีการเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 การดำเนินการบริหารและให้บริการกระทำโดยสมาชิก อสม. ที่

ผลิตเปลี่ยนกันมาทำหน้าที่ โดยเก็บยาไว้ที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านเพื่อความปลอดภัย โดยชาวบ้านสามารถไปติดต่อขอซื้อยาได้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เมื่อจำนวนยาหมดลงสมาชิก อสม. จะนำเงินจากการที่ขายยาได้ไปซื้อยาจากสถานที่จำหน่ายยาของกระทรวงสาธารณสุขที่อยู่ใกล้ที่สุดเพื่อนำยามาขายอีก หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อยๆ

5) กองทุนหมู่บ้าน เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2544 โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการและงบประมาณจากรัฐบาลตามนโยบาย “หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท” การบริหารงานดำเนินการโดยคณะกรรมการกองทุน ซึ่งมีวาระในการบริหาร 1 ปี เมื่อครบวาระการทำงานก็จะมีการเลือกคณะกรรมการใหม่อีกครั้งหนึ่ง ดำเนินการปล่อยกู้ให้กับสมาชิกของกองทุนคิดอัตราร้อยละ 0.50 บาทต่อปี

2.4 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

2.4.1 กระบวนการผลิตและผลผลิต

ชาวบ้านแม่กำปองมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับผลิตเมี่ยง⁶ ทำให้รายได้หลักของชาวบ้านมาจากการขายเมี่ยงให้กับพ่อค้าต่างๆ ชาวบ้านแต่ละคนจะมีส่วนเมี่ยงของตัวเองคนละหลายแปลง ทำให้สามารถเก็บผลผลิตขายได้อย่างพอเพียงและสม่ำเสมอ นอกจากเมี่ยงแล้ว ชาวบ้านแม่กำปองยังทำการปลูกและแปรรูปกาแฟเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับตนเองในช่วงที่ว่างเว้นจากการเก็บเมี่ยงอีกด้วย วิถีชีวิตที่ผูกพันกับเมี่ยงของชาวแม่กำปองทำให้ชาวแม่กำปองสามารถตั้งสมมติฐานความรู้ในเมี่ยงเก็บไว้ได้อย่างมากมาย และได้มีการรวบรวมเพื่อถ่ายทอดให้กับลูกหลานในชุมชน รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่สนใจอีกด้วย ในปัจจุบันการผลิตเมี่ยงของชาวบ้านแม่กำปองมีแนวโน้มลดลง ทั้งนี้ก็เพราะการขาดแคลนแรงงานในการเก็บเมี่ยง เนื่องจากการเก็บเมี่ยงต้องใช้แรงงานคนเป็นหลัก อีกทั้งยังเป็นงานหนัก ต้องทำงานตั้งแต่เช้าจรดเย็น ประกอบกับพื้นที่ปลูกเมี่ยงของหมู่บ้านอยู่บนภูเขาสูงชัน ทำให้การเดินทางขึ้นไปเก็บมีความยากลำบาก และอีกสาเหตุหนึ่งมาจากการที่ลูกหลานของชาวบ้านที่ลงมาเรียนหนังสือในตัวเมืองเชียงใหม่ ไม่นิยมสืบทอดอาชีพการผลิตเมี่ยงเนื่องจากการทำงานในเมืองมีความสบายกว่า และได้เงินมากกว่า จึงเหลือแต่คนมีอายุที่ยังทำสวน

⁶ “เมี่ยง” หรือ ดั้นเมี่ยง คือ พืชสายพันธุ์เดียวกับต้นชา เพียงแต่เมี่ยงมีวิธีการบริโภค การปลูก และขั้นตอนการผลิตที่แตกต่างออกไป โดยคนในภาคเหนือหรือที่เรียกว่าคนเมือง นิยมนำใบเมี่ยงมาชงและหมักสำหรับอมหรือเคี้ยวหรือเครื่องเคียงอย่างอื่น แทนที่จะนำยอดมาตากหรืออบแห้ง เพื่อทำเป็นชาสำหรับดื่มอย่างที่นิยมกันในปัจจุบัน ในอดีตเมี่ยงไม่เพียงแต่เป็นที่นิยมในการบริโภคอย่างกว้างขวางเท่านั้น เมี่ยงยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในภาคเหนือ เรียกว่า “ใครมาถึงเรือนชาน ต้องยกเมี่ยง ยกหมากมาต้อนรับ” โดยเฉพาะในงานพิธีที่สำคัญๆ จะต้องมีเมี่ยงเป็นเครื่องประกอบที่สำคัญ บางครั้งอาจใช้ถวายพระสงฆ์ หรือเป็นอาหารว่างเลี้ยงแขก นอกจากนี้ชุมชนป่าเมี่ยงหลายแห่งยังคงสืบทอดงานบุญตานเมี่ยงใหม่ ซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่ย้ำถึงความสำคัญของเมี่ยงที่ยังไม่เสื่อมคลายไปจากวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้อีกด้วย

เมียงอยู่ ในส่วนแรงงานรับจ้างที่เคยใช้ในครั้งอดีตก็สูญหายไป เนื่องจากเข้าไปทำงานในโรงงานต่างๆ แทน ซึ่งสาเหตุเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านแม่กำปองไม่สามารถเก็บผลผลิตเมียงได้ทัน ทั้งที่มีผลผลิตเมียงอยู่อย่างสม่ำเสมอ

การทำสวนเมียงของชาวแม่กำปองจะใช้วิธีการปลูกแซมไปกับต้นไม้ใหญ่ ไม่นิยมการโค่นต้นไม้ใหญ่เพื่อทำเป็นสวน เหมือนทางดอยแม่สลอง การเข้าไปทำสวนเมียงของชาวบ้านจะเข้าไปถางต้นไม้และวัชพืชต่างๆ โดยรอบออก เพื่อให้ต้นเมียงเจริญเติบโตได้ดี ทำให้สวนเมียงของชาวแม่กำปองเป็นพื้นที่สวนที่มีลักษณะของป่า มีต้นไม้ขึ้นไม่เป็นแถวเป็นแนว และสวนแต่ละสวนของชาวบ้านยังไม่มีมีการปักเขตแดนหรือสร้างรั้วกั้นระหว่างกัน คงใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นหลักเขต แสดงพื้นที่สวนระหว่างกัน และหากมีเหตุที่ต้นไม้ใหญ่ โคนล้มลง ก็จะทำการปลูกต้นใหม่ไว้ในที่เดิมแทน ด้วยเหตุนี้ทำให้พื้นที่สวนเมียงของชาวแม่กำปองมีลักษณะคล้ายกับผืนป่าที่ต่อเนื่องกันไปทั้งภูเขา นอกจากนี้การทำสวนเมียงของชาวบ้านแม่กำปองยังไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือฉีดพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืชแต่อย่างใด สำหรับสาเหตุที่ไม่มีการใช้สารเคมีก็เพราะดินที่ปลูกเมียงมีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุมากพอ ต้นเมียงที่จะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้จะต้องมีอายุ 3 ปี แต่ถ้าจะให้ได้ผลผลิตอย่างเต็มที่จะต้องรอให้มีอายุประมาณ 6 ปี ซึ่งต้นที่โตเต็มที่นี้จะสามารถให้ผลผลิตเมียงได้ประมาณต้นละ 5 กำ และให้ผลผลิตซาก ประมาณต้นละ 3 กิโลกรัม ราคาของเมียงในปัจจุบันอยู่ที่มัดละ 7-10 บาท ซึ่งจัดว่าเป็นราคาที่สูง เมื่อเทียบกับในอดีตที่มีราคาเพียงกำละ 3-5 บาท การเก็บเกี่ยวผลผลิตเมียงของชาวบ้าน สามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วง ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาจะได้เมียงที่มีคุณภาพแตกต่างกัน กล่าวคือ

1. ในช่วงเดือนเมษายน ถึงต้นเดือนมิถุนายน การเก็บเกี่ยวในช่วงนี้ เรียกว่า “เมียงต้นปี” หรือ “เมียงหัวปี” ใบเมียงจะมีลักษณะแข็งและใบมีขนาดเล็ก สีเขียวเข้ม มีรสชาติฝาดกว่าช่วงอื่น เพราะได้รับปริมาณน้ำฝนน้อย

2. ในช่วงเดือนมิถุนายน ถึงต้นเดือนสิงหาคม การเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงนี้ เรียกว่า “เมียงกลางปี” ผลผลิตมีใบขนาดใหญ่และมีสีจางอ่อนกว่าเมียงหัวปี

3. ในช่วงปลายเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม การเก็บเกี่ยวช่วงนี้เรียกว่า “เมียงช้อย” คำว่า “ช้อย” เป็นภาษาพื้นเมืองทางเหนือที่แปลว่า ลักษณะการร่อนเป็นพวง เป็นผลผลิตในช่วงท้ายฝน ทำให้ใบเมียงมีลักษณะขนาดคล้ายเมียงกลางปี และให้ผลผลิตที่มีรสชาติดีกว่าในช่วงอื่น ใบเมียงช่วงนี้จะมีคุณภาพดีที่สุดใน และเป็นที่ต้องการของตลาด เมียงช่วงนี้จะให้ผลผลิตมากที่สุดทำให้เก็บได้จนล้นตะกร้า จึงต้องร่อนเป็นพวงเพิ่มขึ้นด้วย

4. ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคม การเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงนี้ เรียกว่า “เมียงเหมย” เป็นผลผลิตในช่วงฤดูหนาว ใบเมียงจะมีขนาดค่อนข้างเล็ก มีสีเขียวอมเหลือง และให้ผลผลิตน้อยกว่าในช่วงอื่นๆ

ช่วงระยะเวลาของการเก็บเมียงแต่ละรุ่นจะมีการคาบเกี่ยวกัน ไม่ได้มีการแบ่งแยกอย่างชัดเจน ผลผลิตเมียงของบ้านแม่กำปองจะได้จากเมียงหัวปีมากที่สุด และถ้าหากปีไหนเมียงให้ผลผลิตดี ไม่เป็นโรค ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนสามารถเก็บได้สูงถึง 10,000 กำต่อปี

สำหรับในช่วงปลายเดือนมกราคม ไปจนถึงเดือนมีนาคม จะเป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตเมียง ในช่วงนี้ ชาวบ้านจะใช้เวลาในการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ในการเก็บเกี่ยวในครั้งต่อไป นั่นก็คือ “ตอก” ตอกจะนำมาใช้ในการมัดเมียง ในขณะที่เก็บในสวนและใช้ในการจัดทำเมียง ตอกที่ใช้จะทำมาจากไม้ไผ่จักเป็นเส้น เมื่อจักแล้วจะนำตอกไปตากแดดให้แห้ง จากนั้นจึงมัดรวมกันเก็บไว้ใช้เมื่อต้องการ โดยในเวลาที่ต้องการใช้ตอกก็จะนำตอกมาแช่น้ำไว้ก่อน เพื่อให้ตอกเหนียวไม่ขาดเมื่อนำมามัดเมียง

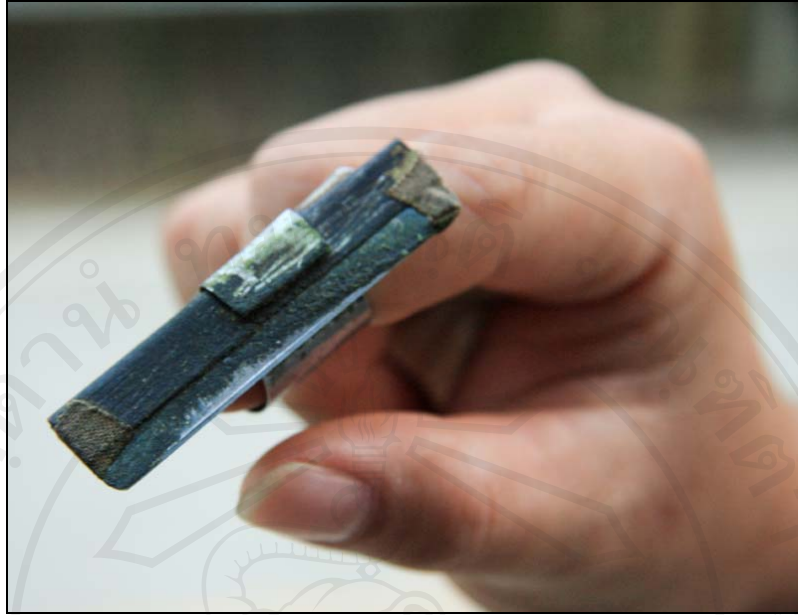
ตอกที่ใช้ในการทำเมียงมี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ “ตอกมัด” เป็นตอกที่ใช้ในการมัดใบเมียงสดที่เก็บได้จากสวน มีลักษณะเป็นเส้นเล็กขนาดประมาณ 1 เซนติเมตร และ “ตอกกำเมียง” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตอกฮัด” เป็นตอกที่ใช้ในการมัดเมียงให้เป็นกำมีลักษณะเป็นเส้นใหญ่ขนาดประมาณ 1 นิ้ว

รูป 2.11 ลักษณะตอกที่ใช้ในการมัดเมี่ยง ซ้ายมือ คือ “ตอกฮัด” เป็นตอกที่ใช้ในการมัดเมี่ยงให้เป็นกำหลังจากนี้แล้ว ขวามือ คือ “ตอกมัด” เป็นตอกที่ใช้ในการมัดใบเมี่ยงสดที่เก็บได้จากสวน

วิธีเก็บใบเมี่ยงในอดีตจะใช้มือเด็ดใบเมี่ยง ทำให้การเก็บใบเมี่ยงเป็นไปอย่างล่าช้า ปัจจุบันชาวบ้านจะใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “ปลอก” เข้ามาช่วยในการเก็บใบเมี่ยง ปลอก⁷ จะทำมาจากใบมีดโกน โดยการนำใบมีดโกนมาเชื่อมเข้ากับห่วงที่เป็นวงกลม ชาวบ้านจะสวมปลอกไว้ที่นิ้วชี้ข้างที่ตนถนัด โดยหันคมมีดขึ้นด้านบน การใช้ปลอกในการเก็บใบเมี่ยงทำให้การเก็บเกี่ยวมีความรวดเร็วมากขึ้น สำหรับต้นเมี่ยงที่มีความสูงเกินกว่าจะเอื้อมถึง ชาวบ้านจะใช้ไม้ทำเป็นบันไดปีนขึ้นไปเก็บ หรืออาจใช้ตะขอไม้ที่มีเชือกผูกปลายโน้มกิ่งต้นเมี่ยงลงมาเพื่อเก็บ

⁷ “ปลอก” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เส็บ” เป็นอุปกรณ์สำคัญที่ชาวบ้านใช้ในการเก็บเมี่ยง มีลักษณะเป็นห่วงเชื่อมกับใบมีดโกน ปลอกหรือเส็บนี้ ไม่มีขายในท้องตลาด ชาวบ้านจะจ้างช่างทำขึ้นมาเอง

รูป 2.12 ลักษณะของ “ปลอก” หรือ “เล็บ” ที่ชาวบ้านใช้ในการเก็บใบเมี่ยง

การเก็บใบเมี่ยงจะใช้ใบมีดสอดเข้าใต้ใบเมี่ยง เลือกใบที่ไม่อ่อนหรือไม่แก่เกินไป (ส่วนใหญ่เลือกเก็บใบรองยอด) แล้วใช้นิ้วโป้งกดทับบนใบเมี่ยงให้ขาด โดยต้องเหลือก้านกับใบไว้เล็กน้อย ทั้งนี้เพื่อให้ต้นเมี่ยงใช้ใบในการหายใจ เมื่อเก็บใบเมี่ยงได้เต็มกำมือแล้วจะใช้ตอกมัด แล้วนำมาใส่ไว้ในตะกร้า จากนั้นนำใบเมี่ยงที่เก็บได้ไปนึ่ง โดยใช้ภาชนะที่เรียกว่า “ไห” ซึ่งเป็นภาชนะขนาดใหญ่ที่ทำจากไม้ทั้งต้น เจาะเป็นรูกลวงขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 1.5 เมตร (แต่ในปัจจุบันนิยมใช้หม้อนึ่งซึ่งทำจากอลูมิเนียมมากกว่า เนื่องจากมีน้ำหนักเบา สะดวกใช้เชื้อเพลิงน้อย) เมื่อใส่ใบเมี่ยงจนเต็มแล้วก็ยกเมี่ยงขึ้นนึ่งบนเตาไฟ เตาที่ใช้เมี่ยงมีลักษณะเป็นเตาก่อด้วยอิฐ ซึ่งใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง การนึ่งจะใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

รูป 2.13 ใบเมี่ยงสดที่เก็บมาจากสวนเมี่ยง บรรจุอยู่ในกระช (ตะกร้า) เก็บเมี่ยง

รูป 2.14 ลักษณะการเรียงเมี่ยงใส่ในหม้อต้มนิยมน ก่อนนำไปนึ่งบนเตา

รูป 2.15 วิธีการนึ่งเมี่ยง และเตาที่ใช้ในการนึ่ง

เมื่อนึ่งเมี่ยงจนสุกแล้วก็จะนำมาผึ่งไว้ให้เย็นจากนั้นจึงนำตอกมัดออก เพื่อที่จะทำการจัด
 กำเมี่ยงใหม่ เมื่อกำเมี่ยงใหม่แล้วจะใช้ตอกกำเมี่ยงมัดกำเมี่ยงไว้ โดยเรียงใบให้เป็นวงกลม รัด
 ให้เป็นก้อนๆ แต่ละก้อนจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 นิ้ว ซึ่งเมื่อมาถึงขั้นตอนนี้ชาวบ้าน
 สามารถที่จะนำเมี่ยงที่ได้ ซึ่งเรียกว่า “เมี่ยงสด” ไปขายให้กับพ่อค้าได้เลย แต่ถ้าหากว่าเมี่ยงมี
 ปริมาณมากชาวบ้านก็จะนำเมี่ยงเหล่านี้มาหมักเก็บไว้ เพื่อเอาไว้ขายเป็นเมี่ยงหมักต่อไป

รูป 2.16 ลักษณะเมียงสดที่ยังไม่ได้นึ่ง (ซ้าย) และเมียงที่นึ่งเสร็จแล้ว (ขวา)

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่หมักเมียงเอง เนื่องจากในแต่ละวันจะเก็บเมียงได้ไม่มากพอที่จะหมัก ชาวบ้านจึงนำเมียงไปขายให้กับตัวแทนชาวบ้านที่รับซื้อเมียงเพื่อนำไปหมักไว้ขาย เมื่อตัวแทนรับซื้อเมียงได้มากพอ ก็จะนำเมียงไปใส่ถังหมักที่เรียกว่า “ตุ”⁸ ซึ่งทำมาจากท่อน้ำคอนกรีต (ในปัจจุบันใช้ถังน้ำพลาสติกขนาดใหญ่แทน เนื่องจากมีขนาดไม่ใหญ่มาก ทำให้ไม่ต้องใช้เมียงจำนวนมากในการหมัก หาซื้อได้ง่าย สำหรับการหมักก็ยังคงใช้วิธีการเดียวกับการใช้ตุ) ในการหมักจะต้องทำการล้างถังให้สะอาด จากนั้นจึงนำตุพลาสติกมาปูไว้ในถังหมัก 3-4 ชั้น แล้วจึงนำเมียงนึ่งลงไปเรียงไว้ในถังเป็นวงกลมจากด้านนอกเข้าหาด้านในเป็นชั้นๆ เมื่อเรียงเต็มชั้นที่ 1 แล้วก็ต้องทำการอัดเมียงให้แน่น แล้วจึงเรียงชั้นต่อไปจนเต็มถังหมัก เสร็จแล้วนำน้ำมาใส่จนเต็มแล้วมัดปากถังให้แน่น หาของที่มีน้ำหนักมากๆ มากดทับไว้บนถัง เพื่อไม่ให้อากาศเข้าไปในถัง จากนั้นทิ้งไว้ทิ้งไว้ประมาณ 3-4 เดือน ก็จะสามารถนำออกมาจำหน่ายได้ แต่ถ้าหากใช้ระยะเวลาในการหมักนานกว่านี้ คือ ตั้งแต่ 8 เดือนขึ้นไป จะทำให้คุณภาพของเมียงเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น การหมักเมียงที่ใช้เวลาสั้นๆ จะได้เมียงที่มีรสฝาด เรียกกันว่า “เมียงฝาด” แต่ถ้าหมักไว้นานๆ จะได้เมียงรสเปรี้ยว เรียกว่า “เมียงส้ม” เมียงสามารถหมักไว้ในถังได้เป็นระยะเวลานานเป็นปีหรือสองปีได้โดยไม่เน่าเสีย การหมักนานทำให้เกิดรสชาติและราคาดีขึ้น แต่ด้วยความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจชาวบ้านมักจะหมักไม่เกิน 1 ปี

⁸ ตุ คือ ท่อน้ำคอนกรีตที่ใช้ในการหมักเมียง

รูป 2.17 ลักษณะของ “ถุ” ที่ใช้ในการหมักเมียง

นอกจากจะทำเมียงนึ่งและเมียงหมักแล้ว ชาวบ้านแม่กำปองยังเก็บใบแก่ของเมียง เพื่อขายเป็นซาให้แก่วัวค้ำ โดยไม่ต้องมีขั้นตอนการแปรรูปใดๆ ก่อนขาย การจะเก็บใบแก่ของเมียงนั้น จะเก็บในกรณีที่เก็บใบอ่อนของเมียงแต่ละช่วงนั้นไม่ทันหรือเมียงเป็นโรค ซึ่งประโยชน์ของการเก็บใบแก่ของเมียงนอกจากจะเป็นการเพิ่มรายได้แล้ว ยังเป็นการทำให้ต้นเมียงให้ผลผลิตอีกรุ่นในอีกประมาณ 2 เดือนครึ่งหลังจากที่เก็บซาแก่แล้ว ซึ่งซาแก่ที่เก็บได้นี้จะถูกนำไปใช้ในการผลิตใบชากตากแห้งโดยไม่ต้องนึ่ง ซึ่งจะได้ใบชาที่มีคุณภาพต่ำ ใช้ผสมในชาจีนคุณภาพต่ำ ขายในราคาถูกลง

ต่อมาในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ได้นำใบเมียงแก่เหล่านี้มาอบให้แห้ง จากนั้นนำไปอัดหมอนแทนนุ่น เพื่อขายเป็นที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้าน สำหรับหมอนที่ชาวบ้านผลิตมีหลากหลายรูปแบบและหลากหลายขนาด ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยว หมอนใบชานี้จะมีกลิ่นหอมของใบเมียงกระจายออกมา และเมื่อกลิ่นหอมจางลงสามารถนำไปตากแดด กลิ่นหอมก็จะกลับมาดังเดิม

รูป 2.18 ที่ทำการศูนย์กลุ่มการแปรรูปกาแฟ และ โรงคั่วกาแฟ ตำบลห้วยแก้ว

นอกจากจะมีรายได้หลักจากสวนเมี่ยงแล้ว ชาวบ้านแม่กำปองยังมีรายได้เสริมจากการปลูกกาแฟอีกด้วย ในส่วนของกาแฟเริ่มมีการส่งเสริมให้ปลูกอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2534 โดยการเข้ามาส่งเสริมของเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิโครงการหลวงดินตลก ช่วงเวลาก่อนหน้านี้อาชาวบ้านก็มีการปลูกกาแฟบ้าง แต่ไม่ได้เอาใจใส่อย่างจริงจังเหมือนกับปัจจุบัน สำหรับอาชีพอื่นๆ ของชาวบ้านแม่กำปอง แสดงในตาราง 2.2

สำหรับต้นกล้ากาแฟที่ชาวบ้านนำมาปลูกจะเป็นพันธุ์อาราบิก้า โดยในช่วงแรกได้รับแจกจากโครงการหลวงดินตลก ต่อมาจึงมีการขายให้กับผู้ที่ต้องการปลูกกาแฟ การปลูกกาแฟจะใช้เวลาปลูก 2 ปีจึงจะสามารถเก็บผลผลิตได้ ชาวบ้านจะปลูกกาแฟลงไปในพื้นที่เดียวกับสวนเมี่ยง โดยปลูกระหว่างช่องว่างของต้นเมี่ยง การดูแลบำรุงรักษาต้นกาแฟนั้นต้องมีการใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อบำรุงต้นกาแฟให้เจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่ดี ปุ๋ย 1 กระสอบ จะสามารถใช้ใส่ต้นกาแฟจำนวน 600-700 ต้นได้ 3 ครั้ง ซึ่งใน 1 ปีชาวบ้านจะมีการใส่ปุ๋ย 3 ครั้ง การใส่ปุ๋ยจะใส่ตามแนวการแผ่ขยายของใบ การเก็บผลผลิตกาแฟนิยมเก็บกันในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม

ขั้นตอนการผลิตกาแฟของหมู่บ้านหลังจากที่ปลูก คือ เก็บเมล็ดกาแฟสด จากนั้นนำไปโม่เปลือกสีแดงออก แล้วนำไปหมักไว้ 1 คืน ล้างเมือกออกจนสะอาด แล้วนำไปตากแห้ง จากนั้นโม่เอากะลาออก นำไปคั่วอีกครั้ง ซึ่งการคั่วครั้งสุดท้ายนี้จะมีระยะเวลาการคั่วแตกต่างกันไป ตามแต่ความเข้มของกาแฟที่ต้องการ ถ้าต้องการให้เข้มมากก็ใช้เวลานาน ถ้าต้องการรสอ่อนก็ใช้นานน้อย

โดยปกติจะแบ่งการคั่วออกเป็น 3 ระดับ คือ เข้ม กลาง และอ่อน เมื่อคั่วเสร็จแล้วจึงนำไปอบเป็นผงบรรจุถุงขายให้กับนักท่องเที่ยว หรือหากไม่ทำการบดก็จะส่งขายให้กับพ่อค้าต่อไป ซึ่งในหมู่บ้านแม่กำปองนั้น ผู้ที่รับซื้อกาแฟของคนในหมู่บ้านที่สำคัญคนหนึ่ง คือ อดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์ พวงมาลา ซึ่งจะรับซื้อกาแฟดิบจากชาวบ้าน จากนั้นนำไปคั่ว แล้วส่งขายให้กับร้านกาแฟที่กรุงเทพฯ ชลบุรี และโคราชต่อไป ในส่วนของการผลิตกาแฟนี้ ทางบ้านแม่กำปองและหมู่บ้านใกล้เคียงได้ร่วมกันสร้างโรงคั่วขึ้นมาเอง ซึ่งทุกคนสามารถมาใช้โรงคั่วนี้ได้ โดยจะต้องเสียค่าบำรุงให้กับโรงคั่ว กิโลกรัมละ 3 บาท สำหรับเชื้อเพลิงที่ใช้ก็คือแก๊สซึ่งจะต้องนำมาเอง จากการลงพื้นที่ของผู้ศึกษาพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะขายเมล็ดกาแฟดิบที่เก็บมาจากต้นให้กับโครงการหลวงและอดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์เป็นส่วนใหญ่ จึงไม่ค่อยมีชาวบ้านมาใช้โรงคั่วนี้แต่อย่างใด คงมีแต่อดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์เท่านั้นที่มักจะนำมากาแฟมาคั่ว ซึ่งการนำกาแฟมาคั่วแต่ละครั้งมีจำนวนมากและใช้เวลาตั้งแต่เช้าจรดเย็น

อาชีพ	จำนวน	สัดส่วน (ร้อยละ)
1. อาชีพหลักของสมาชิกในครัวเรือน (คน)	263	100.00
เกษตรกรกรรม	221	84.04
- ทำสวนเมือง	221	100.00
รับจ้าง	11	4.18
ค้าขาย	14	5.32
อื่นๆ เช่น รับราชการ แม่บ้าน หัตถกรรม เป็นต้น	17	6.46
2. อาชีพรองของสมาชิกในครัวเรือน (คน)	188	100.00
เกษตรกรกรรม	96	51.06
- ทำสวนกาแฟ	83	86.46
- อื่นๆ	13	13.54
รับจ้าง	50	26.60
ท่องเที่ยว	30	15.96
อื่นๆ เช่น รับราชการ แม่บ้าน หัตถกรรม เป็นต้น	12	6.38

ตาราง 2.2 ข้อมูลทางด้านอาชีพของครัวเรือน (ที่มา : มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2548. หน้า 266)

2.4.2 รายได้ รายจ่าย และหนี้สิน

ชาวบ้านเกือบทั้งหมดของหมู่บ้านแม่กำปองมีรายได้หลักจากการทำสวนเมี่ยง มีเพียง 2 ครอบครัวเท่านั้นที่ไม่ได้ปลูกเมี่ยงหรือพืชชนิดอื่นๆ แต่ยึดอาชีพพ่อค้าเมี่ยง เพื่อนำเมี่ยงในหมู่บ้านส่งออกสู่ตลาดนอกชุมชนต่อไป รายได้เสริมส่วนอื่นๆ มาจากการปลูกกาแฟ การเพาะกล้วยไม้ดิน ขยาย การสานตะกร้า จักตอก (นำมาขายในหมู่บ้านเท่านั้น) ทำเครื่องเรือนจากไม้ไผ่ สมุนไพรต่างๆ และจากการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ทั้งนี้ หากประเมินรายได้โดยเฉลี่ยแล้ว ชาวบ้านมีรายได้จากสวนเมี่ยง 50 เปอร์เซ็นต์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านพักโฮมสเตย์ 30 เปอร์เซ็นต์ และกาแฟ 20 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเฉลี่ยเป็นรายได้ต่อหัวปีละ 2 แสนกว่าบาท ถือเป็นรายได้ที่ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำของข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลรายได้ของครัวเรือนกลุ่มต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง แสดงในตาราง 2.3

แหล่งรายได้	จำนวนครัวเรือน	รายได้รวมทุกครัวเรือน	รายได้ต่ำสุด	รายได้สูงสุด	รายได้เฉลี่ย
1. รายได้จากภาคการเกษตร	112	3,654,501	360	117,000	32,629
2. รายได้จากนอกภาคการเกษตร	90	1,918,130	100	252,000	21,313
3. รายได้จากการท่องเที่ยว	30	223,500	150	46,000	7,450
4. รายได้รวม	118	5,796,131	3,000	252,150	49,120

ตาราง 2.3 ข้อมูลรายได้ของครัวเรือนกลุ่มต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง (ที่มา : มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2548. หน้า 273)

ในส่วนของการใช้จ่ายของชาวบ้านนั้นมีแนวโน้มที่จะพุ่งสูงขึ้น ทั้งนี้เพราะเมื่อทำการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ความเจริญต่างๆ หลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านแม่กำปองมากขึ้น ชาวบ้านจึงใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์ เครื่องซักผ้า รถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์ และอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ทำให้รายได้ของชาวบ้านเริ่มไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น นอกจากรายจ่ายในส่วนของการซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยแล้ว ชาวบ้านยังมีรายจ่ายที่สำคัญอีก

ส่วนหนึ่ง นั่นคือ รายจ่ายในส่วนของค่าเล่าเรียนบุตรหลาน และรายจ่ายจากค่าปุ๋ยค่ายาสำหรับการเพาะปลูกกาแฟ

ในด้านภาระหนี้สินของชาวบ้านก็มีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ภาระหนี้สินที่สำคัญส่วนใหญ่ ได้แก่ ภาระหนี้สินด้านการเกษตร การรักษาพยาบาล การศึกษา และซื้อสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตามลำดับ อีกส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้ชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มขึ้นก็คือ กองทุนต่างๆ ของหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าการมีกองทุนในหมู่บ้าน จะทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะกู้ยืมเงินไปลงทุนประกอบอาชีพต่างๆ ได้อย่างสะดวก แต่ในอีกด้านหนึ่งก็นำมาซึ่งหนี้สินที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากชาวบ้านจะมีการกู้ยืมเงินจากแหล่งที่ 1 มาใช้จ่ายเมื่อครบกำหนดชำระเงินคืน แต่ไม่มีเงินก็จะใช้วิธีกู้ยืมเงินจากแหล่งที่ 2 เพื่อมาใช้คืนให้กับแหล่งที่ 1 ซึ่งในการกู้ยืมจากแหล่งที่ 2 นี้มักจะกู้ยืมเงินมากกว่าการกู้ยืมจากแหล่งที่ 1 ทั้งนี้ก็เพื่อให้เพียงพอต่อการชำระหนี้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย และเมื่อถึงกำหนดชำระเงินคืนแหล่งที่ 2 ก็จะไปทำการกู้ยืมเงินจากแหล่งที่ 3 เพื่อนำมาชำระหนี้ให้กับแหล่งที่ 2 จนเวียนเป็นวัฏจักรเช่นนี้เรื่อยไป จนในที่สุดเมื่อไม่สามารถหาแหล่งเงินกู้ได้อีก ก็มักจะแก้ปัญหาโดยการขายที่ดินบางส่วนหรือขายบ้านเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ ข้อมูลภาวะหนี้สินของครัวเรือนในหมู่บ้านแม่กำปอง แสดงในตาราง 2.4

ภาวะหนี้สิน	จำนวน	ร้อยละ
1. คร่าวเรือนที่มีภาระหนี้สิน (คร่าวเรือน)	82	-
2. วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม (คร่าวเรือน)	93	100.00
2.1 ลงทุนทางการเกษตร	54	58.06
2.2 ลงทุนนอกภาคการเกษตร	9	9.68
2.3 ใช้สอยภายในคร่าวเรือน	20	21.51
2.4 อื่นๆ	10	10.75
3. แหล่งเงินกู้ของคร่าวเรือน (คร่าวเรือน)	128	100.00
3.1 กองทุนหมู่บ้าน	48	37.50
3.2 กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน	45	35.16
3.3 สหกรณ์ไฟฟ้า	11	8.59
3.4 สหกรณ์การเกษตร	18	14.06
3.5 อื่นๆ	6	4.69
4. จำนวนหนี้สินที่กู้ยืมแบ่งตามแหล่งเงินกู้ (คร่าวเรือน)	1,800,800	100.00
4.1 กองทุนหมู่บ้าน	785,800	43.64
4.2 กองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน	181,800	10.10
4.3 สหกรณ์การไฟฟ้า	198,000	11.00
4.4 สหกรณ์การเกษตร	543,000	30.15
4.5 อื่นๆ	92,200	5.11

ตาราง 2.4 ข้อมูลภาวะหนี้สินของคร่าวเรือนในหมู่บ้านแม่กำปอง (ที่มา : มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2548. หน้า 271)

2.4.3 กรรมสิทธิ์ที่ดิน

กรรมสิทธิ์ในที่ดินของชาวบ้านกว่าร้อยละ 60 มีใบ สค.1 เป็นใบสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ทำกิน โดยทางราชการออกให้ในปี พ.ศ. 2498 เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน รองลงมาคือ ใบ ภทบ.5 เป็นใบแสดงการเสียดำเนินการบำรุงท้องที่ ซึ่งในปัจจุบันไม่มีความสำคัญในทางกฎหมาย สำหรับพื้นที่ที่เหลืออีกร้อยละ 20 เป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์การครอบครอง ซึ่งบางส่วนชาวบ้านได้เข้าไปทำกินเป็นระยะเวลาแล้ว และมีบางพื้นที่เพิ่งเข้าไปทำกินไม่นาน

โดยเฉลี่ยแล้วชาวบ้านแม่กำปองแต่ละครัวเรือนมีที่ดินทำกิน 10 ไร่ขึ้นไปต่อครัวเรือน สำหรับที่ดินที่เป็นที่พักอาศัยจะมีขนาดเฉลี่ยประมาณ 70-80 ตารางวาต่อครัวเรือน ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิประเทศเป็นลาดเขาทำให้มีพื้นที่จำกัดในการสร้างบ้านเรือน และสิ่งที่น่าสนใจคือ ขนาดของที่ดินที่ทำกินที่ระบุในใบ สค.1 กับขนาดที่ดินทำกินในพื้นที่จริงจะมีขนาดแตกต่างกันมาก โดยขนาดพื้นที่จริงนั้นจะมีขนาดกว้างขวางกว่าที่ระบุไว้ในใบ สค.1 ซึ่งชาวบ้านได้บอกว่า ในช่วงที่มีเจ้าหน้าที่มาสำรวจสิทธิการครอบครองพื้นที่ทำกินนั้น ได้แจ้งพื้นที่น้อยกว่าความเป็นจริง เนื่องจากเกรงว่าจะต้องเสียภาษีมากหากมีที่ดินทำกินมาก

การซื้อขายที่ดินในหมู่บ้านแม่กำปองส่วนใหญ่จะขายให้กับคนภายนอกหมู่บ้าน ผู้ที่เข้ามาซื้อที่ดินจะซื้อเฉพาะที่ดินของคนที่มีใบ สค.1 เท่านั้น แต่ถ้ามีการขายกันเองในหมู่บ้านที่ดินที่ไม่มีใบ สค.1 ก็มีการซื้อขายกันตามปกติ ในส่วนของราคาที่ดินนั้นจะมีความแตกต่างกันตามทำเลที่ตั้งและสภาพพื้นที่ ถ้าเป็นที่ดินที่ไม่ติดลำธารติดภูเขา ราคาจะอยู่ที่หลักหมื่นบาทต่อไร่ แต่ถ้าเป็นที่ดินที่ติดลำธารหรือติดภูเขา ราคาจะอยู่ที่หลักแสนบาทถึงล้านบาทต่อไร่ (สัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้านพรหมินทร์ พวงมาลา, กุมภาพันธ์ 2551) สำหรับขนาดของที่ดินและการแบ่งเขตแดนที่ขายก็ใช้การประมาณด้วยสายตาไม่ได้มีการรังวัดจากเจ้าหน้าที่แต่อย่างใด ส่วนใบ สค.1 จะถ่ายเอกสารให้แก่ผู้ซื้อ และในต้นฉบับจะให้ผู้ใหญ่บ้านเขียนหมายเหตุเพิ่มเติมลงไปว่ามีขนาดที่ดินที่ครอบครองทั้งหมดตั้งแต่เริ่มแรกเท่าใดแล้วขายไปเป็นจำนวนกี่ครั้ง ครั้งละกี่ไร่ ขายเมื่อไร และขายให้ใคร เพื่อความสบายใจของผู้ซื้อที่ว่ามีผู้ใหญ่บ้านรับรู้การซื้อขาย สำหรับพื้นที่ที่มีการขายให้กับบุคคลภายนอกนั้น คิดเป็นร้อยละ 8 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งคนที่มาซื้อส่วนใหญ่มักจะใช้เป็นสถานที่สร้างบ้านพักตากอากาศ

2.5 สรุป

ในบทนี้ได้กล่าวถึงบริบททั่วไปของหมู่บ้านแม่กำปอง ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านแม่กำปอง ที่เริ่มก่อตั้งมานับร้อยปี โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านจากอำเภอคอยสะเก็ดที่อพยพขึ้นมาหาพื้นที่ปลูกเมือง ในช่วงที่เมืองเป็นสินค้าที่ต้องการของตลาด ก็มีคนจากตัวเมือง และคนต่างถิ่นเดินทางขึ้นมารับจ้างเก็บเมือง ผู้คนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเริ่มบุกเบิกที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และบางส่วนได้แต่งงานกับคนที่อพยพมาแต่เดิม เกิดการผสมกันทางด้านเชื้อชาติต่างๆ จนในที่สุดเกิดเป็นหมู่บ้านแม่กำปองขึ้นมา และดำรงอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน สำหรับชื่อของหมู่บ้านนั้น ได้มาจากชื่อของพืชล้มลุกชนิดหนึ่ง ที่มีดอกสีเหลืองแดง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ดอกกำปอง ชอบขึ้นอยู่บริเวณลำห้วยและแม่น้ำในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้นำชื่อของพืชชนิดนี้มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน

ชาวบ้านแม่กำปองส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนนั้นเป็นไปด้วยดี การเอามือเอาร่างกันนั้น เป็นสิ่งที่พบเห็นได้บ่อยในหมู่บ้าน แต่เมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเอามือเอาร่าง ก็เริ่มลดน้อยลง เริ่มมาการว่าจ้างกันแทน

ในส่วนของบ้านเรือนของชาวบ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ โดยใช้ไม้เนื้อแข็งในการปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งไม้ที่ใช้ในการสร้างบ้านจะตัดมาจากสวนเมี่ยงของตน แต่ปัจจุบันการตัดไม้สร้างบ้านกระทำได้ยาก เพราะทางหมู่บ้านมีการออกกฎเกณฑ์ควบคุม อีกทั้งพื้นที่หมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอีกด้วย ดังนั้นในปัจจุบันจึงเริ่มมีการสร้างบ้านด้วยอิฐและปูนเพิ่มมากขึ้น

สถาบันที่สำคัญของชุมชนแม่กำปอง ได้แก่ วัดคันธาพฤกษา ซึ่งจัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านโดยแท้ เพราะนอกจากจะเป็นที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ยังเป็นที่จัดประชุมหมู่บ้าน ที่ต้อนรับนักท่องเที่ยว และอื่นๆ วัดนี้เดิมที่ตั้งอยู่บริเวณน้ำตกแม่กำปอง แต่ต่อมาได้ย้ายลงตั้งอยู่บริเวณปางใน 1 ซึ่งอยู่กลางหมู่บ้านแม่กำปอง

ชาวบ้านแม่กำปองประกอบอาชีพทำสวนเมี่ยงมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และจัดเป็นอาชีพหลักของชุมชน การทำสวนเมี่ยงนี้จะทำติดต่อกันไปเกือบตลอดปี ต่อเมื่อพื้้นฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะใช้เวลาว่างๆ ในการเตรียมและซ่อมแซมอุปกรณ์ที่ใช้ในสวนเมี่ยง และมีบ้างที่ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน แต่ก็เป็นส่วนน้อย ในปัจจุบันนอกจากการปลูกเมี่ยงแล้ว ชาวบ้านยังได้นำต้นกาแฟ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการหลวงดินตมมาปลูกแซมในสวนเมี่ยงอีกด้วย ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น

ในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานนั้น การคมนาคมติดต่อกับในเมืองเป็นไปด้วยความยากลำบาก ชาวบ้านที่ต้องการเดินทางเข้าไปในเมืองเชียงใหม่ จะต้องเดินทางด้วยเท้าออกจากหมู่บ้าน และแวะพักค้างคืนในตัวเมืองเชียงใหม่หนึ่งคืน วันรุ่งขึ้นจึงจะเดินทางกลับ ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้เข้ามาทำการขยายถนนของหมู่บ้านให้รถสามารถสัญจรไปมาได้ การเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองจึงกระทำได้ง่ายขึ้น ถนนเข้าสู่หมู่บ้านนี้ได้รับการปรับปรุงเรื่อยมา จนในปัจจุบันมีลักษณะเป็นถนนคอนกรีตอย่างดี นอกจากนี้จะมีการปรับปรุงพื้นผิวถนนแล้ว ยังทำการตัดถนนเชื่อมต่อไปยังอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปางด้วย

การขยายถนนทำให้ความเจริญต่างๆ เข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น หมู่บ้านแม่กำปองได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐทางด้านต่างๆ เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ พัฒนาชุมชน ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้น มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนี้ยังมีกองทุนต่างๆ เพื่อช่วยเหลือกันเองในหมู่บ้าน เช่น กองทุนหมุนเวียนข้าวสาร กองทุนฌาปนกิจ เป็นต้น

การตัดถนนไม่เพียงนำมาซึ่งความเจริญเท่านั้น แต่ยังนำมาซึ่งโลกทัศน์ และความ ต้องการในการบริโภคใช้สอยสินค้าสมัยใหม่ด้วย ทำให้ชาวบ้านเริ่มใช้เงินซื้อหาสินค้าเหล่านี้มาก ขึ้น ประกอบกับแนวโน้มการบริโภคเมืองที่ลดลง อีกทั้งการส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนในตัวเมืองซึ่ง มีค่าใช้จ่ายที่สูง ทำให้ในที่สุดเกิดปัญหาหนี้สินขึ้นมา จนต้องทำการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ทั้งใน หมู่บ้านและนอกหมู่บ้านมาใช้หนี้ และท้ายที่สุดเมื่อภาระหนี้เกินกำลังที่จะชดใช้ก็จะใช้วิธีการขาย บ้านหรือที่ดินบางส่วน เพื่อนำเงินมาชำระหนี้ ทำให้ในปัจจุบันมีที่ดินบางส่วนเป็นกรรมสิทธิ์ของ คนนอกหมู่บ้านไปแล้ว เพราะการขายที่ดินให้กับบุคคลนอกหมู่บ้าน ได้ราคาดี ซึ่งนอกจากจะปลด หนี้สินหมดแล้ว ยังเหลือเงินบางส่วนมาใช้จ่ายได้อีกด้วย

ในส่วนของสาธารณูปโภค ได้แก่ กระแสไฟฟ้านั้น ชาวบ้านใช้ไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าพลัง น้ำบ้านแม่กำปองเป็นหลัก และใช้ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคก็ต่อเมื่อโรงไฟฟ้าขัดข้องเท่านั้น น้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคนั้น ได้จากประปาภูเขา โดยจะทำการกักเก็บน้ำไว้ใน แท็งก์น้ำ และทำการส่งน้ำผ่านท่อส่งน้ำไปยังบ้านเรือนต่างๆ ในหมู่บ้าน ปัจจุบันชาวบ้านก็ยังใช้ ประปาภูเขานี้อยู่ ค่าธรรมเนียมการใช้น้ำจะมีอัตราค่าเก็บที่แตกต่างกันไปในแต่ละปางบ้าน

สำหรับความเป็นมาของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่บ้านแม่กำปอง แนวทางการ บริหารจัดการ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งกระบวนการสร้างภาพแทน ทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน การสร้างความต้องการในการบริโภควัฒนธรรม และการแปลงทุน ทางสังคมไปสู่ทุนรูปแบบต่างๆ นั้น ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 3

จาก “หมู่บ้านเกษตร” สู่ “หมู่บ้านท่องเที่ยว” การประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนา

ในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงบริบทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ส่งผลต่อการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในหมู่บ้านแม่กำปอง กระบวนการสร้างภาพแทนของหมู่บ้าน กระบวนการแปลงวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า การสร้างความต้องการในสินค้า และการแปลงทุนทางวัฒนธรรมไปสู่ทุนรูปแบบอื่นๆ โดยจัดแบ่งเนื้อหาสาระไว้ 2 ส่วนใหญ่ๆ ดังนี้

ส่วนแรก นำเสนอบริบททางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของไทยว่าเป็นไปในทิศทางใด และได้รับอิทธิพลจากสิ่งใดบ้าง

ส่วนที่สอง นำเสนอกระบวนการประกอบสร้างภาพแทนเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านแม่กำปองว่าใครเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างภาพแทนบ้าง การเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า การแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นทุนเศรษฐกิจ และกระบวนการสะสมทุนทางสังคม เพื่อใช้สร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐ

3.1 พัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่มุ่งเน้นการชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และสัมผัสธรรมชาติ อันเป็นทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวในยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้พยายามปรับทิศทางการท่องเที่ยวของประเทศไทยให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว ซึ่งภาพรวมของพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย สามารถจำแนกออกเป็นพัฒนาการ 3 ยุค ดังนี้ (สินธุ์ สโรบล, 2546 : 30 – 38)

3.1.1 ยุคเริ่มต้นของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวคิดดังกล่าวเริ่มขึ้นในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ.2519 มีการเสนอแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติแผนแรก เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้น้ำหนักความสำคัญไปที่มิติทางเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก และได้มีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ซึ่งได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้อย่างลอยๆ ไม่ได้ระบุรายละเอียด และแนวทางที่ชัดเจน

ในช่วงยุคบุกเบิกของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการเริ่มต้นของรูปแบบการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการศึกษา

หาความรู้ มีการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในกลุ่มผู้สนใจพิเศษ เฉพาะด้าน อาทิ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ การดูนก การดำน้ำ การเที่ยวชมโบราณสถาน การเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ

3.1.2 ยุคกลางของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยุคนี้อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2519 – 2535 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สรุปบทเรียนการกำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการ อันเป็นการเล็งผลเลิศในเชิงเศรษฐกิจ และพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากมาย ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ประเทศไทยเผชิญปัญหาวิกฤตด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ได้ประกาศลดค่าเงินบาท และมุ่งหวังรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นตัวฟื้นฟูเศรษฐกิจ มีการประชาสัมพันธ์ปีเทศกาลท่องเที่ยวไทยไปทั่วโลก ส่งผลให้ในช่วงปี พ.ศ. 2530 – 2535 มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องคิดเป็นอัตราเฉลี่ย 13.02 % ต่อปี

ปีเทศกาลท่องเที่ยวไทยประสบความสำเร็จสูงยิ่ง รายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสูงมากเป็นอันดับหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับยอดรายได้จากการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ก่อให้เกิดผลดีในเชิงเศรษฐกิจอีกหลายประการ อาทิ มีการว่าจ้างแรงงานภาคบริการ ทั้งพนักงานโรงแรมและที่พัก มีคฤหาสน์น้ำเที่ยว รวมทั้งผู้ประกอบการบริษัทท่องเที่ยว และรถเช่า ฯลฯ อีกทั้งมีการขยายตัวของธุรกิจภาคการผลิตที่เกี่ยวข้องโยงกับการท่องเที่ยว เป็นต้นว่า การผลิตสินค้าหัตถกรรม เครื่องประดับตกแต่งบ้าน ฯลฯ

ในทางกลับกัน การขยายตัวของการท่องเที่ยวดังกล่าว แม้จะนำเงินตราเข้าประเทศมากมายมหาศาล แต่ขณะเดียวกันก็ได้ก่อปัญหาผลกระทบอย่างรุนแรง ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ต่อพื้นที่ท่องเที่ยวหลักทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพฯ พัทยา หาดใหญ่ ภูเก็ต เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ขอนแก่น และอุดรธานี ฯลฯ ดังมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนหนึ่งมองภาพลักษณ์ของประเทศไทยบิดเบือนจาก “Land of Smile” หรือ “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” ไปเป็น “Land of Sea, Sand, Sun and Sex” หรือ “ดินแดนแห่งท้องทะเลหาดทราย แสงแดด และเซ็กส์”

อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชน อันได้แก่ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) และกลุ่ม “Alternative Tourism (Thailand)” ได้ริเริ่มจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า โครงการท่องเที่ยวทางเลือก และโครงการการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ มีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางเลือกเชื่อมโยงกับองค์กรพัฒนาเอกชนในต่างประเทศ และมี

นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ

3.1.3 ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยุคนี้อาจจำแนกได้อยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มุ่งผลักดันนโยบาย แนวทางการพัฒนา และกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ อย่างรอบด้าน เป็นการพัฒนามีบูรณาการ (ปี พ.ศ.2537 ททท. ได้จัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในประเทศไทย เพื่อดำเนินการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นผลมา จากการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล) เป็นต้น ว่า การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากร การจัดบริการนำเที่ยว ฯลฯ

ในเชิงปฏิบัติ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2539 – 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกำหนดให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นนโยบายระดับชาติ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมป่าไม้ สถาบันการศึกษา และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ภาคเอกชน ฯลฯ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างจริงจัง สอดรับกับ แผนการพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2540) ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาครัฐบาล เอกชน และประชาชน ในการส่งเสริมให้คนไทยเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ กำหนดนโยบาย สร้างจิตสำนึกและให้ความรู้แก่ประชาชน ถึงความสำคัญและคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากร การท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

ในการนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สนับสนุนงบประมาณแก่โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ 79 โครงการ เป็นวงเงินทั้งสิ้น 66 ล้านบาท อาทิ โครงการพัฒนาพื้นที่ โครงการศึกษาวิจัย (บ้านแม่กำปองก็เป็นหนึ่งในโครงการศึกษาวิจัยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน) โครงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โครงการรณรงค์สร้างจิตสำนึก โครงการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร ด้วยการส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วม ประชุมนานาชาติในหัวข้อเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งเตรียมการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น (Ecotourism Network) ไว้ 3 รูปแบบ ด้วยกัน คือ (1) คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ (Ecotourism National Board) (2) สมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งประเทศไทย (Thai Ecotourism Association) และ (3) คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับท้องถิ่น (Ecotourism Local Committee) เพื่อเป็นองค์กรประสานงานให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการและมัคคุเทศก์ การจัดบริการนำเที่ยว ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ให้ข้อมูล

นักท่องเที่ยวนในเรื่องความรับผิดชอบ รวมทั้งให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ

การปรับทิศทางการท่องเที่ยวของไทยให้ก้าวไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นความพยายามในระดับนโยบายหรือในโครงสร้างระดับบนเท่านั้น ยังไม่มีการแปรผลไปสู่เชิงปฏิบัติการในระดับรากหญ้าอย่างจริงจัง ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างแท้จริง หากแต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ยังคงอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเพียงกลุ่มเดียว ที่สำคัญคือผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยว นำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมมาตอบสนองความต้องการของกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติและความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเท่าที่ควร

ในปี พ.ศ. 2544 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวในระยะกลาง คือ มุ่งพัฒนาและส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพและระยะยาว คือ มุ่งพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานระดับสากล อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และได้วางแผนการท่องเที่ยวของประเทศไทยปี พ.ศ. 2545 กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการเพิ่มค่าใช้จ่ายนักท่องเที่ยว และพยายามรักษาวັນพักเฉลี่ยมากกว่าการมุ่งเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว

พร้อมกันนี้ได้กำหนดนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศไทยไว้ 5 ประการด้วยกัน ดังนี้

- 1) มุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวเติบโตอย่างต่อเนื่อง ในแนวทางที่ไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นการเร่งพัฒนาเพื่อทำลายตนเอง
- 2) มุ่งเน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวหลักสู่แหล่งท่องเที่ยวเสริมข้างเคียง และส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในธุรกิจท่องเที่ยว และการบริหารจัดการท่องเที่ยว โดยเชื่อมโยงกับนโยบาย 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ของรัฐบาล
- 3) เน้นบทบาทการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในการเป็นผู้ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในทิศทางที่เหมาะสม
- 4) เน้นความร่วมมือกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ในการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวระหว่างกัน สร้างโอกาสให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางและประตูภูมิภาค
- 5) มุ่งเน้นการแก้ปัญหาภัยพิบัติธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม การกำหนดแผนการท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นเพียงนโยบายเชิงหลักการ ที่การแปรผลในเชิงปฏิบัติอาจไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากมีตัวแปรหลัก คือ สถานการณ์สงครามในอัฟกานิสถาน ที่สหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศพันธมิตรร่วมมือปฏิบัติการโจมตีอัฟกานิสถาน ส่งผลให้เกิดภาวะชะลอตัว และภาวะตกต่ำของเศรษฐกิจโลก อัตราการว่างงานเพิ่มสูงขึ้น ธุรกิจการบินเผชิญปัญหาการลดจำนวนลงของผู้โดยสาร ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวโดยตรง ยอดปริมาณนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยลดลงถึงร้อยละ 20 โดยประมาณ เงินตราต่างประเทศจากนักท่องเที่ยวที่จะมาช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจก็พลอยตกต่ำไปด้วย

ในการนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) ได้กำหนดนโยบายหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติขึ้น ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรมและกระบวนการ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

เพื่อให้นโยบายแห่งชาติสัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติ ได้มีการกำหนดแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติขึ้น เพื่อดำเนินงานตามกลยุทธ์ต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรม ประกอบด้วย 14 แผนงาน 37 โครงการ โดยมีงบประมาณในเบื้องต้นประมาณ 480 ล้านบาท ระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี (พ.ศ. 2545 – 2549) โดยมีแผนงานหลัก 14 แผนงาน ประกอบด้วย

- 1) แผนการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) แผนการทบทวนศักยภาพและกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) แผนการกำหนดและพัฒนาโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 4) แผนการกำหนดเขตการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งท่องเที่ยว
- 5) แผนการบูรณะฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเสื่อมโทรม
- 6) แผนการจัดทำคู่มือปฏิบัติการ
- 7) แผนการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 8) แผนการผลิตสื่อและรณรงค์
- 9) แผนการส่งเสริมการรวมกลุ่ม และสร้างศักยภาพแก่ประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 10) แผนการกำหนดมาตรฐานโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวก
- 11) แผนการส่งเสริมและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกตามมาตรฐานที่กำหนด
- 12) แผนการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว
- 13) แผนการส่งเสริมการลงทุนด้านการท่องเที่ยว
- 14) แผนการติดตามและประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในปี พ.ศ. 2545 องค์การสหประชาชาติจัดประชุม World Summit on Sustainable Development ขึ้นที่กรุงโจฮันเนสเบิร์ก สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ และมีผลการประชุมบังคับให้ภาครัฐและเอกชนต้องสนองนโยบายแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบกับผู้บริโภครุ่นใหม่ มีจิตใจที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงส่งผลให้ปี พ.ศ. 2546 มีการจัดตั้ง องค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นองค์กรมหาชนขึ้นมา และทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวตามมา

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวทางเลือกแบ่งเป็น 2 ประเภท ซึ่งล้วนจัดเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้แก่ (Fennell, 1999 : 26)

1) การท่องเที่ยวเชิงสังคม – วัฒนธรรม (Socio – Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวตามชนบท นอกเมือง ที่เน้นให้สัมผัสกับทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านสังคม – วัฒนธรรม ในสภาพแวดล้อมที่ท้องถิ่นนั้นดำรงอยู่แต่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นพื้นที่ศึกษาในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญด้านสังคม - วัฒนธรรมน้อยกว่าการท่องเที่ยวประเภทแรก

จากการแบ่งประเภทการท่องเที่ยวดังกล่าวมาแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงสังคม – วัฒนธรรม จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวทางเลือก ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการพัฒนาที่ยั่งยืนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวแบบผจญภัย (Adventure Tourism) ซึ่งแบ่งออกเป็นการผจญภัย 3 ระดับ คือ ระดับผจญภัยน้อย ระดับปานกลาง และระดับสูง นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือการท่องเที่ยวเชิงสังคม – วัฒนธรรม โดยใช้พื้นที่ทางธรรมชาติเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งเดินป่า ล่องแพ ชิงช้าง ปีนภูเขา ใต้หน้าผา ดำน้ำ ฯลฯ ในพื้นที่ธรรมชาติบางแห่งมีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ธรรมชาติ เช่น ป่าฝนเมืองร้อน ซึ่งคนอาศัยอยู่ร่วมกับป่ามาแต่โบราณ

ข้อแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวแบบผจญภัยและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญ คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบผจญภัย มีเป้าหมายเพื่อสนองตอบความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้านความสนุกสนาน ขาดการวางแผนร่วมกับชาวบ้าน การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว และการให้การศึกษาเกี่ยวกับระบบนิเวศในพื้นที่

สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นธรรมชาติ ในเมือง หรือในหมู่บ้านชนบทก็ได้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว และกิจกรรมจากการท่องเที่ยว เกื้อหนุนให้เกิดการกระจายรายได้แก่ประชาชนในท้องถิ่น แต่ต้องไม่ทำ

ให้เกิดการซื้อขายวัฒนธรรม โดยคนในท้องถิ่นผลิตวัฒนธรรมขายให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะทำให้เกิดการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรม (Cultural Drift)

พัฒนาการทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยข้างต้น จะเห็นว่าในช่วงแรกและช่วงกลางของพัฒนาการนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นยังไม่เป็นที่สนใจของการท่องเที่ยวไทย เพราะในช่วงเวลานั้น การท่องเที่ยวไทยมุ่งเน้นไปที่การท่องเที่ยวแบบมวลชน ซึ่งกระแสการท่องเที่ยวทั่วโลกในช่วงเวลานั้นก็เป็นที่สนใจในแนวทางดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อที่จะดึงเงินตราจากต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทยให้มากที่สุด ผลสัมฤทธิ์ทางเศรษฐกิจนั้นเป็นปัจจัยหลักที่รัฐไทยในขณะนั้นต้องการ แต่ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวแบบมวลชนก็นำมาซึ่งผลกระทบทางด้านต่างๆ มากมาย ทั้งด้านสังคม เช่น ปัญหาโสเภณี ด้านวัฒนธรรม เช่น การเลียนแบบพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว รวมทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาเหล่านี้ ประกอบกับกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับโลกเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้ในช่วงหลังของพัฒนาการ รัฐบาลไทยเริ่มหันมาให้ความสนใจการท่องเที่ยวที่เน้นการอนุรักษ์และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จนเกิดการจัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในประเทศไทย และในที่สุดนำไปสู่การกำหนดนโยบายเชิงนิเวศขึ้นในระดับชาติตามมา จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์โลกอย่างมาก ทั้งจากกระแสการท่องเที่ยวโลก และการตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก เหล่านี้ล้วนเป็นวิถีคิดที่แพร่กระจายเข้ามายังประเทศไทย จนทำให้ประเทศไทยต้องทำการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะทางการท่องเที่ยวให้เหมาะสม และในขณะเดียวกันก็เพื่อที่จะแสวงหาประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วย

3.2 การประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาของบ้านแม่กำปอง

จากการวิเคราะห์พบว่าการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านแม่กำปองนั้น มีเหตุผลหลัก ๆ อยู่ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก หมู่บ้านแม่กำปองตั้งอยู่บนภูเขาสูง มีระบบนิเวศแบบป่าไม้เขตร้อน จึงมีพืชพรรณและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีทิวทัศน์ที่สวยงาม ประกอบกับมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติทั้งในชุมชนและบริเวณใกล้เคียงจำนวนมาก อีกทั้งยังมีระยะทางไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก สามารถเดินทางเข้าถึงได้โดยสะดวก ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองเริ่มมีนักท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและต่างประเทศเข้ามาเที่ยวชมธรรมชาติในหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งการเข้ามาของนักท่องเที่ยวเหล่านี้ไม่ได้รับการจัดการที่ดี จึงก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาการทำลายธรรมชาติ การลักลอบเก็บต้นไม้ผิดกฎหมาย หรือแม้กระทั่งการหลงไหลเข้ามาของ

วัฒนธรรมภายนอกหมู่บ้าน ทำให้จำเป็นต้องมีการจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ เพื่อเป็นการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จึงนำไปสู่แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในหมู่บ้าน

ประการที่สอง เป็นประเด็นทางเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวบ้านแม่กำปองมีรายได้หลักจากการทำการเกษตร โดยเฉพาะการผลิตและแปรรูปใบเมี่ยงขาย ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำสืบทอดกันมานานนับร้อยปี แต่ในปัจจุบันความนิยมในการบริโภคเมี่ยงกลับลดน้อยลง ประกอบกับรายจ่ายแต่ละครัวเรือนเริ่มสูงขึ้นจากการขยายตัวของความเจริญต่างๆ ที่เข้ามาในหมู่บ้าน รวมทั้งความต้องการบริโภคสินค้าเพื่อความสะดวกสบายก็เพิ่มสูงขึ้น รายได้จากการผลิตและแปรรูปเมี่ยงนั้นไม่เพียงพอกับรายจ่ายเหล่านี้ ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สิน ซึ่งทำให้ชุมชนประสบปัญหาความไม่ยั่งยืนของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมตามมา

ปัญหาความไม่ยั่งยืนของชุมชนยังเกิดจากปัจจัยทางด้านสังคม เนื่องจากอาชีพการผลิตเมี่ยงเป็นอาชีพที่ใช้แรงงานอย่างเข้มข้น ต้องใช้แรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นจำนวนมาก กอปรกับคนหนุ่มสาวมีโอกาสดูแลการศึกษามากขึ้น ทำให้การประกอบอาชีพไม่จำกัดอยู่เพียงการเกษตรกรรมเท่านั้น คนรุ่นใหม่ของบ้านแม่กำปองจึงเริ่มเข้าสู่ระบบแรงงานในเมืองซึ่งสร้างรายได้มากกว่าและแน่นอนกว่า ทำให้บ้านแม่กำปองประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานสืบทอดวิถีการผลิตเมี่ยง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ในการช่วยแก้ปัญหาดังกล่าว เมื่อมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ประกอบกับการมีปัญหาในการจัดการดังที่กล่าวมาในประการแรก แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเกิดขึ้นเพื่อรองรับการจัดการแก้ไขปัญหานักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในหมู่บ้านและเป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงต่อไป

การจัดการท่องเที่ยวเป็นการดึงระบบเศรษฐกิจของชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกหรือโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ การจัดการท่องเที่ยวช่วยยอมนำมาซึ่งเงินตราจากการท่องเที่ยวที่ได้จากนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ผ่านการจัดกิจกรรมการแสดงต่างๆ ผ่านการจับจ่ายใช้สอยในการซื้อผลิตภัณฑ์หรือของที่ระลึกของหมู่บ้าน ซึ่งการเดินทางเข้ามาของนักท่องเที่ยวเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้การสื่อสาร การคมนาคมต่างๆ สะดวกรวดเร็วกว่าในอดีต เกิดการขยับย่อเวลาและพื้นที่ นักท่องเที่ยวจึงสามารถเดินทางเข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านแม่กำปองได้ง่ายดายขึ้น รายได้จากการท่องเที่ยวก็มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ในช่วงที่เกิดปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับโลกหรือระดับชาติ จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาก็มีแนวโน้มลดลง ส่งผลให้รายได้จากการท่องเที่ยวลดลงด้วยเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองมีความเกี่ยวพันกับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในที่อื่นๆ ล้วนส่งผลกระทบต่อหมู่บ้านแม่กำปองทั้งสิ้น เช่น ในช่วงที่จังหวัดเชียงใหม่ จัด

งานมหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ 2549 นั้น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังหมู่บ้านแม่กำปองเพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมาอย่างผิดปกติ รายได้จากการท่องเที่ยวก็เพิ่มขึ้นมากเช่นกัน แต่หลังจากการจัดงานดังกล่าวจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ก็ลดลงเช่นกัน

การที่ชุมชนตั้งอยู่บนเทือกเขาสูง การคมนาคมในอดีตเป็นไปด้วยความยากลำบาก อีกทั้งชาวบ้านแม่กำปองส่วนใหญ่ก็เป็นเครือญาติกัน จึงเอื้ออำนวยให้ชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมชุมชนยังคงดำรงอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความเอื้ออาทร การให้ความช่วยเหลือกันและกัน ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ภาษาพูด อาหารการกิน และอื่นๆ ประกอบกับการมีวิถีชีวิตในรูปแบบสังคมเมืองกิ่งชนบทที่มีการผลิตเพื่อยังชีพมากกว่าการผลิตเพื่อขาย โดยเน้นการเพาะปลูกและแปรรูปเมี่ยงเป็นหลัก มีการผลิตเครื่องใช้ไม้สอยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมี่ยงขึ้นใช้เองภายในครัวเรือน มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าเมี่ยงโดยอาศัยองค์ความรู้ที่สั่งสมมาจากอดีต มีการสืบทอดภูมิปัญญาและมีการ “ผลิตซ้ำ” ในวัฒนธรรมเมี่ยงต่อเนื่องกันมานับร้อยปี จึงนับเป็นจุดเด่นและเป็นจุดขายที่สำคัญของชาวบ้านแม่กำปอง สิ่งเหล่านี้ คือ ภาพแสดงแทนความเป็นแม่กำปองที่มีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทล้านนาในอดีต และมีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านแม่กำปองนั้นเป็นการขายวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะที่เป็นนามธรรมไม่สามารถจับต้องได้ จึงต้องสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งสิ่งนั้นก็คือ ภาพแทนและตัวตน การสร้างภาพแทนและตัวตนขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ในการอ้างอิงและการขายนั่นเอง

3.3 กระบวนการประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนา

การประกอบสร้างภาพแทนหมู่บ้านล้านนาชนบทของหมู่บ้านแม่กำปอง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ นักท่องเที่ยว รัฐบาลไทย และสื่อมวลชนสมัยใหม่ รวมทั้งบริษัทการท่องเที่ยวของเอกชน

ในช่วงที่ทางหมู่บ้านยังไม่ได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นนั้น หมู่บ้านแม่กำปองมีภาพลักษณ์ของความเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ การเดินทางไปมายากลำบาก และเป็นหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับเมี่ยง คนที่อาศัยอยู่บนพื้นราบจะรู้จักบ้านแม่กำปองในฐานะหมู่บ้านที่ทำกาแฟปลูกเมี่ยง และขายเมี่ยงเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้จากคำเล่าลือ หรือคำที่กล่าวถึงรสชาติของเมี่ยงที่เก็บจากหมู่บ้านแม่กำปองและหมู่บ้านที่ทำกาแฟปลูกเมี่ยงอื่นๆ ที่ว่า

“แม่กำปอง ของชื้อ (อร่อยมาก อดได้หลายครั้ง) แม่ลาย คายขว้าง (ไม่อร่อย) บ้านป้อก กะลือก 2 แก้ม (อร่อยมาก อดไว้ทั้ง 2 กระพุ้งแก้ม) บ้านดง หงขว้าง (ไม่อร่อย ต้องปาทิ้ง) ป่าปาน 3

เกลือ ถ้า บ่เมื่อแถมบุหรี 2 เบ้า (อร่อยมาก เมื่ออมจนเกลือละลายหมดแล้ว สามารถเอาเกลือใส่แล้วอมได้อีก)”

จากคำกล่าวข้างต้นนั้น พบว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่บนพื้นราบในอดีตนั้นนิยมการอมเมี่ยงและเคี้ยวเมี่ยงเป็นอันมาก จึงมีหมู่บ้านที่ทำการผลิตและเพาะปลูกเมี่ยงที่มีรสชาติหลากหลาย และผู้ที่บริโภคเมี่ยงจะรู้จักหมู่บ้านเหล่านั้นผ่านรสชาติของเมี่ยง ดังนั้นผู้ที่อาศัยอยู่บนพื้นราบจะรู้จักหมู่บ้านเหล่านี้ ในฐานะของ “หมู่บ้านที่ทำการเพาะปลูก และผลิตเมี่ยงเพื่อขาย”

ในขณะที่ชาวบ้านแม่กำปองก็รับรู้ว่ตนเองเป็นใคร โดยอาศัยการอ้างอิงกับพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ ชาวบ้านนิยามอัตลักษณ์ของตนโดยอ้างอิงอยู่กับพื้นที่ที่ตนอาศัย นั่นคือ ชาวบ้านนิยามตนเองโดยอ้างอิงกับพื้นที่ที่ตนมีวิถีทางสังคมอยู่ ดังนั้น ชาวบ้านจึงนิยามตนเองในฐานะคนบ้านแม่กำปอง ที่ยังชีพด้วยการเพาะปลูกและขายเมี่ยง ไม่ได้นิยามตนเองในฐานะชุมชนล้านนาที่มีวิถีชีวิตดั้งเดิม ทั้งนี้เพราะวิถีทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของหมู่บ้านในขณะนั้น เป็นความปกติวิสัยในวิถีชีวิตที่ตนดำรงอยู่ จึงไม่ได้รู้สึกว่ตนผิดแผกแตกต่าง ถ้าหลังหรือโบราณแต่อย่างใด

ภาพแทนของหมู่บ้านเริ่มเกิดขึ้น เมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้านแม่กำปอง ทำให้การคมนาคมมีความสะดวกมากขึ้น จึงมีนักท่องเที่ยวเริ่มเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวกลุ่มแรกๆ จะเป็นนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบธรรมชาติ เมื่อนักท่องเที่ยวเหล่านี้เดินทางกลับไปก็มีการบอกเล่ากันแบบปากต่อปากถึงชุมชนที่มีวิถีชีวิตดั้งเดิมและมีธรรมชาติสวยงาม ทำให้ภาพของหมู่บ้านแม่กำปองดังกล่าวเป็นที่รู้จักและรับรู้ในหมู่นักท่องเที่ยวมากขึ้น

เมื่อภาพลักษณ์ของหมู่บ้านดังกล่าวได้รับการแพร่กระจายไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มต่างๆ ผ่านการบอกเล่า ทำให้นักท่องเที่ยวที่ยังไม่เคยเดินทางเข้ามาสัมผัสกับหมู่บ้าน วาดภาพของหมู่บ้านจากสิ่งทีตนเองรับรู้มา เมื่อเดินทางเข้ามา และพบว่าสิ่งที่ตนเองสัมผัสนั้นสอดคล้องกับภาพที่ตนรับรู้มา ก็ยังเป็นการตอกย้ำให้ภาพลักษณ์ของหมู่บ้านแม่กำปองปรากฏเด่นชัดขึ้นในการรับรู้ เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางกลับไปก็จะทำการแพร่กระจายภาพดังกล่าวผ่านการบอกเล่าไปเรื่อยๆ การ “ผลิตซ้ำ” ของภาพดังกล่าว ผ่านการบอกเล่าของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดภาพแทนของบ้านแม่กำปองขึ้นมา

ภาพแทนของหมู่บ้านที่นักท่องเที่ยวบอกเล่ากันแบบปากต่อปากนี้ยังอยู่ในแวดวงที่จำกัด คือ รับรู้กัน ในหมู่นักท่องเที่ยวที่ชอบเดินทางท่องเที่ยวในลักษณะกึ่งผจญภัย ยังไม่แพร่หลายเข้าสู่แวดวงการท่องเที่ยวมวลชนในระดับชาติ ทำให้ภาพแทนของหมู่บ้านที่นักท่องเที่ยวถ่ายทอดกันแบบปากต่อปากนี้ มีลักษณะคลุมเครือ ไม่ชัดเจน

การจะทำให้ภาพแทนมีความชัดเจน และมีลักษณะที่สามารถถ่ายทอดออกไปสู่นักท่องเที่ยวแบบมวลชนได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยกลไกของรัฐ และอำนาจทะเลาะหลวงของสื่อมวลชนสมัยใหม่ เข้ามาช่วยตอกย้ำให้ภาพแทนดังกล่าวมั่นคงเข้มแข็งขึ้น

แต่ก่อนที่กลไกของรัฐจะถูกนำมาใช้นั้น ส่วนหนึ่งที่ทำให้ภาพแทนของหมู่บ้านในฐานะ “ชุมชนชนบทล้านนา” มีความชัดเจน และมั่นคงขึ้น ก็คือ ตัวชาวบ้านทุกคนที่มีส่วนในการช่วยกันสร้างให้ภาพแทนเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนในขณะนั้น ซึ่งก็คือ อดีตพ่อหลวง¹ พรหมมินทร์ พวงมาลา ที่เป็นผู้ริเริ่มจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในหมู่บ้าน

การที่อดีตพ่อหลวงพรหมมินทร์คิดจะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในหมู่บ้านนั้น ก็มาจากสาเหตุที่กล่าวมาแต่ต้น คือ ปัญหาหนี้สิน และปัญหาความไม่ยั่งยืนของชุมชน ในฐานะผู้นำของชุมชนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาวิธีการจัดการกับปัญหาดังกล่าวให้ได้ และวิธีการที่อดีตพ่อหลวงพรหมมินทร์เลือกก็คือ การนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ามาใช้ในหมู่บ้านแม่กำปอง การนำแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาใช้แก้ปัญหาในหมู่บ้านนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างลอยๆ แต่เป็นผลจากทวนทางสังคมที่ทางอดีตพ่อหลวงพรหมมินทร์ได้สังขมา นับตั้งแต่ยังมีได้ดำรงตำแหน่งพ่อหลวง ทำให้สามารถนำตนเองเข้าไปสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ ผ่านการอบรมและผ่านการติดต่อสัมพันธ์ทางด้านต่างๆ กับหน่วยงานของรัฐ จนเมื่อได้เข้ามาดำรงตำแหน่งพ่อหลวงของหมู่บ้านแม่กำปอง จึงส่งผลให้พ่อหลวงสามารถเข้าถึงนโยบายต่างๆ ที่รัฐไทยต้องการ ประกอบกับการเป็นผู้นำชุมชนทำให้ได้เดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ต่างๆ และทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่คิดว่ากลับมาช่วยหมู่บ้านด้วย ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้น กอปรกับการมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม จึงได้หยิบยกเอาแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน

การท่องเที่ยวในหมู่บ้านจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าชาวบ้านไม่เห็นด้วย ย่อมไม่เกิดความร่วมมือกันในการจัดการท่องเที่ยวขึ้นมา ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาการขาดความร่วมมือ จากความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน จึงทำให้เกิดการจัดประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งประโยชน์ที่ทุกคนจะได้รับจากการจัดการท่องเที่ยว การจัดประชุมดังกล่าวนำไปสู่การจัดทำโครงการวิจัยหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับหมู่บ้านแม่กำปอง โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ทำวิจัย และร้องขอความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ จากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง การร้องขอความช่วยเหลือดังกล่าวเป็นไปโดยสะดวก ก็เพราะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น กำลังเป็นรูปแบบที่รัฐไทยกำลังต้องการส่งเสริมให้เกิดขึ้นในประเทศ อีกทั้งอดีตพ่อหลวงพรหมมินทร์ก็รู้จักกันเป็นอย่างดีกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง การดำเนินงานโครงการวิจัยจึงเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว

¹ พ่อหลวง เป็นคำเรียก ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของทางภาคเหนือ

ผลจากโครงการวิจัยดังกล่าวก่อให้เกิดการทบทวนทุนทางด้านต่างๆ ที่หมู่บ้านสะสมมา ทั้งทางพื้นที่ และทางวัฒนธรรม องค์ความรู้ต่างๆ ในหมู่บ้าน ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และ ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน ทั้งเพื่อหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม และหาจุดขายให้กับ การท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของหมู่บ้านคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบโฮมสเตย์ ทั้งนี้เพราะการท่องเที่ยวในลักษณะนี้มีความคล้ายคลึงกับ ธรรมเนียมปฏิบัติในอดีตของบ้านแม่กำปอง กล่าวคือ หมู่บ้านแม่กำปองในอดีตเป็นแหล่งที่มีการ ทำสวนเมี่ยงมาก จึงมีคนจากที่อื่นเดินทางมายังหมู่บ้านเพื่อรับจ้างเก็บใบเมี่ยงเป็นจำนวนมาก แต่ เนื่องจากในสมัยก่อนการคมนาคมค่อนข้างลำบาก ต้องใช้วิธีเดินเท้า ทำให้การเดินทางล่าช้ากว่าจะ ขึ้นมาถึงหมู่บ้านก็ต้องใช้เวลาเป็นวัน ดังนั้นจึงต้องพักอาศัยกับญาติพี่น้อง หรือคนรู้จักในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านแม่กำปองก็จะมีที่นอนและอาหารไว้รับรองซึ่งมีรูปแบบคล้ายโฮมสเตย์ แต่จะต่างกัน ตรงที่ในสมัยก่อนจะไม่มี การเก็บเงินแต่เป็นเรื่องของน้ำใจที่ให้อัน ซึ่งจากธรรมเนียมดังกล่าว ทำให้ ชาวบ้านมีประสบการณ์และคุ้นเคยกับการให้ที่พักและอาหารแก่คนต่างถิ่นเป็นอย่างดี และจุดขาย ของหมู่บ้าน คือ มีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทที่เรียบง่าย มีวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม และมี ทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม ทั้งหมดล้วนสอดคล้องกับภาพแทนที่นักท่องเที่ยวบอกเล่ากันแบบ ปากต่อปากทั้งสิ้น ความสอดคล้องกันดังกล่าวทำให้ภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองเริ่มปรากฏตัว ชัดเจนขึ้น

การร่วมกันทำโครงการวิจัยดังกล่าวของชาวบ้าน ทำให้เกิดการประชุมเสนอ ความก้าวหน้าอยู่เป็นประจำ อีกทั้งแกนนำผู้ร่วมวิจัยในโครงการดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มี บทบาทในหมู่บ้านอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็น อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านแม่กำปอง พ่อหลวงพรหมินทร์ เจ้าอาวาสวัดคันธาพฤกษา หรือผู้สูงอายุที่มีความรู้ในหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนเหล่านี้เป็นที่ยอมรับนับ ถือของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อมีการเสนอความคิดเห็นจากคนเหล่านี้ ชาวบ้านจึง มักจะเห็นด้วย สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ความเข้าใจของชาวบ้านที่มีต่อหมู่บ้านของตนเองเป็นไปใน ทิศทางเดียวกัน นั่นคือ หมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ดำรงชีวิตด้วยการ เพาะปลูกและขายเมี่ยง มีวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงามนั่นเอง ความเข้าใจที่ตรงกันนี้มีความสำคัญมากในการจัดการท่องเที่ยวขึ้นมาในหมู่บ้าน เพราะหาก ชาวบ้านเข้าใจไม่ตรงกันย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งกัน และนำมาซึ่งการไม่ให้ความร่วมมือในการ จัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านในที่สุด ส่งผลให้ไม่สามารถสร้างและส่งผ่านภาพแทนของหมู่บ้านที่ ประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ไปยังนักท่องเที่ยวได้

นอกจากการสร้าง ความเข้าใจที่ตรงกันให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านแล้ว อีกสิ่งที่จะทำให้การ ปรากฏตัวของภาพแทนมีความชัดเจน ก็คือ รูปแบบการท่องเที่ยวและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะ

ช่วยต่อยอดศักยภาพของชุมชนชนบทล้านนาให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ในส่วนของรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองนั้นแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1. แบบไป – กลับ วันเดียว (one day trip) กลุ่มเป้าหมายของการท่องเที่ยวแบบนี้คือ กลุ่มคนไทยหรือชาวต่างชาติที่เข้ามาโดยไม่มีกำหนดหรือแจ้งให้กับหมู่บ้านไว้ล่วงหน้า ซึ่งจะเข้ามาเพื่อเที่ยวชมธรรมชาติในหมู่บ้าน เที่ยวชมกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนกลุ่มที่เข้ามาท่องเที่ยวบริเวณน้ำตก ซึ่งจะมีมากในช่วงวันหยุด ช่วงปิดภาคเรียน และช่วงเทศกาลสำคัญต่างๆ ซึ่งจะมีทั้งที่มาจากชุมชนใกล้เคียง ภายในจังหวัดและต่างจังหวัด เนื่องจากการเดินทางสะดวกสบายจึงสามารถมาวันเดียวได้ สำหรับกิจกรรมที่สำคัญในรูปแบบนี้จะอยู่ที่การท่องเที่ยวน้ำตกและการเดินป่าระยะสั้นเพื่อชมสวนสมุนไพร เป็นต้น

2. แบบทัศนศึกษา เน้นการศึกษาเรียนรู้ ฐานการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน กลุ่มเป้าหมายของการท่องเที่ยวแบบนี้คือ นักศึกษา หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน กลุ่มองค์กรต่างๆ รวมถึงหมู่บ้านท่องเที่ยวอื่นๆ ที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน ศึกษากระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรป่าไม้ สมุนไพร กลุ่มอาชีพต่างๆ ในหมู่บ้าน เรียนรู้วิถีชีวิตประเพณี

3. แบบมาพักค้างคืน (home stay) กลุ่มเป้าหมายของการท่องเที่ยวแบบนี้คือ กลุ่มคนไทยหรือชาวต่างชาติที่ติดต่อผ่านบริษัทนำเที่ยวหรือติดต่อผ่านเข้ามาโดยมีการแจ้งเข้ามาก่อนล่วงหน้าในการจองที่พัก ซึ่งส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวจะทราบก่อนเข้ามาพักว่าการพักจะเป็นอย่างไร โฮมสเตย์คืออะไร โดยมากนักท่องเที่ยวที่มาพักจะเข้ามาเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน ศึกษาธรรมชาติ มีการเดินป่า ชมการแสดงดนตรีพื้นเมือง การฟ่อนรำ

จากรูปแบบการท่องเที่ยวทั้ง 3 รูปแบบ พบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวทั้งหมดนั้นเน้นย้ำไปที่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในหมู่บ้าน รวมทั้งเน้นไปที่การศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับป่าและสวนเมือง ผ่านการเดินทางชมสวนเมือง การเยี่ยมชมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ทางหมู่บ้านจัดสร้างขึ้นมา ซึ่งกลุ่มกิจกรรมที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวที่สำคัญก็ได้แก่ กลุ่มหมอบึงเมืองสมุนไพรบ้านแม่กำปอง กลุ่มดนตรีพื้นเมือง กลุ่มฟ่อนรำ กลุ่มมัดคูกุเทศก์ กลุ่มนวดแผนโบราณ กลุ่มกิจกรรมท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน และกลุ่มทำหมอนใบชา ทั้งรูปแบบการท่องเที่ยวและกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้ ล้วนประกอบไปด้วยสัญญาณที่แสดงถึงวิถีชีวิตชุมชนที่เรียบง่าย สอดรับและพึงพิงธรรมชาติ มีความอุดมสมบูรณ์ เอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน ซึ่งสอดคล้องกับภาพแทนที่ชาวบ้านนำมาใช้อ้างอิงในการขายให้กับนักท่องเที่ยว

ความเข้าใจในภาพลักษณ์ของหมู่บ้านแม่กำปองที่ตรงกันของชาวบ้านนั้น ถูกสรุปรวบรวมออกมาเป็น “หมู่บ้านชนบทล้านนา” โดยหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ทางการอ้างอิง และการขาย การสรุปรวบรวมสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏในหมู่บ้านให้กลายเป็นแค่คำสั้นๆ นั้น

เป็นการลดทอนมิติทางด้านต่างๆ ของหมู่บ้านและของชาวบ้านให้กลายเป็นรูปสัญลักษณ์ที่สามารถส่งผ่านไปยังมวลชนกลุ่มต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ซึ่งรูปสัญลักษณ์ดังกล่าว ก็คือ ภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปอง ที่ภาครัฐประกอบสร้างขึ้นมานั่นเอง

การมีส่วนร่วมในการต่อยอดและสร้างภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองให้มีความเข้มแข็งและชัดเจนยิ่งขึ้นโดยภาครัฐนั้น ในขั้นแรกกระทำการผ่านหน่วยงานในระดับท้องถิ่น โดยการคัดเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้เป็นตัวแทนผลิตภัณฑ์ประจำตำบลห้วยแก้วเข้าสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งการเข้าสู่โครงการ โอท็อปที่ภาครัฐให้การสนับสนุน ทำให้การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยการเชิญให้ไปร่วมงาน โอท็อปที่จัดขึ้นตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ

การได้รับคัดเลือกเข้าสู่โครงการ โอท็อป ประกอบกับกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านสอดคล้องกับนโยบายเชิงนิเวศแห่งชาติ ทำให้หน่วยงานรัฐในระดับชาติ เริ่มหันมาสนใจในหมู่บ้านแม่กำปองมากยิ่งขึ้น และหน่วยงานระดับชาติที่สำคัญและเกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เข้ามาช่วยเหลือหมู่บ้านในการจัดวางแผนทางการปฏิบัติเกี่ยวกับการรองรับนักท่องเที่ยวและการจัดการรายได้ การพัฒนานุเคราะห์ทางการท่องเที่ยว รวมทั้งการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวไปในหมู่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ โดยผ่านหนังสือและแผ่นพับที่แจกให้กับนักท่องเที่ยวตามสถานที่ต่างๆ ทั้งบนเครื่องบิน และตามสำนักงานของ ททท. รวมทั้งบนเว็บไซต์ของ ททท. ด้วย การเข้ามาช่วยเหลือทางด้านการจัดการก็เพื่อป้องกันผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพราะถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นการทำลายจุดเด่นของหมู่บ้านลงไป และส่งผลให้ภาพแทนที่รัฐมีส่วนร่วมในการสร้างและเห็นดีเห็นงามด้วยบิดเบือนไปจากเดิม นั่นย่อมส่งผลต่อจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ที่รัฐจะได้รับในอนาคต ในส่วนการประชาสัมพันธ์ของ ททท. ส่วนมุ่งเน้นไปที่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยฉายภาพของหมู่บ้านแม่กำปองในลักษณะชุมชนดั้งเดิม ที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่และสวยงาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการธำรงรักษาภาพแทนดังกล่าวให้มีความมั่นคงแข็งแรง และเป็นที่ยอมรับในหมู่นักท่องเที่ยวต่างชาติ

สำหรับกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่พัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ให้เข้าสำรวจพื้นที่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับบ้านโฮมสเตย์ให้มีมาตรฐานการท่องเที่ยวที่เป็นสากล จากการสำรวจทำให้หมู่บ้านแม่กำปองได้รับการคัดเลือกเป็นโฮมสเตย์มาตรฐานไทยต้นแบบของภาคเหนือ ประจำปี พ.ศ. 2547 และได้รับมอบตราสัญลักษณ์โฮมสเตย์มาตรฐานไทย มาติดตั้งไว้ในหมู่บ้าน (กำหนด

เกณฑ์ในการวัดมาตรฐานของโฮมสเตย์ไทยสามารถดูได้จากภาคผนวก) ตราสัญลักษณ์ดังกล่าวเปรียบเสมือนตัวแทนอำนาจของรัฐ ที่ให้การรับรองกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านว่าอยู่ภายใต้ข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐกำหนด ดังนั้น นักท่องเที่ยวจึงมั่นใจได้ว่า เมื่อเข้ามาท่องเที่ยวคุณจะได้รับบริการต่างๆ ที่มีคุณภาพ ปลอดภัย และได้มาตรฐาน อีกนัยหนึ่งก็เป็นการรับรองว่าภาพแทนของหมู่บ้านที่รัฐมีส่วนร่วมในการประกอบสร้างขึ้นมานั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

รูป 3.1 ป้ายแสดงหมู่บ้านโอท็อปเพื่อการท่องเที่ยวซึ่งตั้งอยู่ข้างๆ ป้ายชื่อหมู่บ้าน

ในส่วนของ สื่อมวลชนสมัยใหม่นั้น มีส่วนร่วมในการช่วยต่อยอดภาพแทนของหมู่บ้าน โดยการเผยแพร่รูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับภาพแทนดังกล่าวให้ปรากฏสู่สายตาและการรับรู้ของสาธารณชนอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ยิ่งรูปสัญลักษณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับภาพแทนของหมู่บ้าน เป็นที่รับรู้ในวงกว้างมากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการต่อยอดภาพแทนดังกล่าวให้ชัดเจนมากขึ้น เพราะสื่อสมัยใหม่มีอำนาจในการทะลุทะลวงเข้าถึงมวลชนจำนวนมาก และในขณะเดียวกันก็ยังมีอำนาจในการอธิบายมากตามไปด้วย การเผยแพร่รูปสัญลักษณ์ของหมู่บ้านกระทำโดยการถ่ายทำสารคดีโทรทัศน์ เช่น วิทยุโลกสวยทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส) การเขียนถึงหมู่บ้านตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ หนังสือพิมพ์มติชน และหนังสือพิมพ์ข่าวสด รวมทั้งหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นอย่างเชิงใหม่นิวส์ เหล่านี้ล้วนเคยลงบทความท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองทั้งสิ้น นิตยสาร เช่น นิตยสาร Trip Magazine ฉบับพิเศษที่

รวบรวมสถานที่ท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในประเทศไทย นิตยสาร PASZO และนิตยสาร Welcome to Chiang Mai ซึ่งเป็นนิตยสารแจกฟรีตามร้านกาแฟ และที่สำคัญ คือ หนังสือกินรี ที่ทำให้สำหรับแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่โดยสารเครื่องบินไทย ซึ่งทำให้หมู่บ้านแม่กำปองเป็นที่รู้จักของชาวต่างชาติ รวมทั้งสื่อสมัยใหม่ อย่างอินเทอร์เน็ตที่มีการเปิดเว็บไซต์ของหมู่บ้านเอง อีกทั้งยังมีเว็บไซต์ทางการท่องเที่ยวต่างๆ ที่ลงเรื่องของหมู่บ้าน แม้กระทั่งตัวนักท่องเที่ยวที่เขียนเล่าเรื่องราวของบ้านแม่กำปองไปลงไว้ตามเว็บไซต์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นการส่งเสริมให้ภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองมีความแน่นอนเป็นหนึ่งเดียวกับหมู่บ้านอย่างแยกไม่ออก

“วิถีชุมชนของชาวบ้านก็เรียกได้ว่าอยู่อย่างพอเพียง ปลูกผลผลิตทางการเกษตรกินกันเอง เพราะหมู่บ้านอยู่ในหุบเขา ค่อนข้างห่างไกลจากตลาด และภายในชุมชนก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบพี่น้อง มีน้ำใจไมตรีให้กัน²”

“บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ในหุบเขา ระหว่างรอยต่อของอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปางกับกิ่งอำเภอแม่อ่อน จังหวัดเชียงใหม่ การเดินทางที่ยากลำบากในอดีตจึงทำให้หมู่บ้านนี้ตัดขาดจากโลกภายนอก ธรรมชาติ วิถีชีวิต และประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชนจึงอบอวลหอมกรุ่นไม่เคยจางหาย³”

บริษัทท่องเที่ยวเอกชนต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อส่งนักท่องเที่ยวให้กับหมู่บ้านแม่กำปองนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการประกอบสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน กล่าวคือ บริษัทท่องเที่ยวเหล่านี้มีส่วนช่วยในการแพร่กระจายภาพแทนไปยังนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ต้องการเดินทางเข้ามาสัมผัสกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวล้านนา ซึ่งบริษัทที่จัดส่งนักท่องเที่ยวให้กับหมู่บ้านแม่กำปองนั้น มีอยู่ 3 บริษัทใหญ่ๆ ด้วยกัน ได้แก่ 1. บริษัทเอราวัณ พิชูชี จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทที่เริ่มนำนักท่องเที่ยวเข้ามายังหมู่บ้านเป็นบริษัทแรก และเป็นบริษัทที่นำนักท่องเที่ยวมาเป็นส่วนใหญ่ 2. บริษัทศิริ ทราเวล และ 3. บริษัทเอเชียเน เทลลส์

นอกจากบริษัทท่องเที่ยวทั้ง 3 บริษัทข้างต้นแล้ว ในปัจจุบันยังมีเอกชนเข้ามาเช่าพื้นที่ป่าในบริเวณหมู่บ้านแม่กำปอง เพื่อทำกิจกรรมโหนสลิง โดยเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.2550 ที่ผ่านมานี้เอง โดยมีชื่อกิจกรรมว่า Flight of the Gibbon แต่ชาวบ้านแม่กำปองมักจะเรียกว่า “ชะนีโหน” ลักษณะของกิจกรรมเป็นการโหนสลิงข้ามยอดไม้ไปยังฐานต่างๆ ทั้งหมด 18 ฐานที่ทางผู้จัด

² <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9500000031682>

³ <http://www.communitytourism.net/news/maekumpong1.pdf>

ได้จัดทำไว้ รวมทั้งมีการสร้างสะพานเชือกข้ามต้นไม้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินชมธรรมชาติได้ด้วยการสร้างฐานบนยอดไม้ก็ได้มีการตกลงกับทางหมู่บ้านว่าต้องไม่มีการตัดต้นไม้ใหญ่ในบริเวณที่เช่า อีกทั้งฐานที่สร้างจะต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ และไม่เป็นอันตรายต่อต้นไม้ต่างๆ ด้วยรวมทั้งต้องมีการจ้างชาวบ้านในหมู่บ้านให้ทำงานร่วมด้วย การเข้ามาดำเนินการของกิจกรรม Flight of the Gibbon เป็นการต่อยอดภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้านให้เห็นเด่นชัดขึ้น ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยย้ําให้ภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาของบ้านแม่กำปองปรากฏเด่นชัดขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้ในเอกสารประชาสัมพันธ์ของกิจกรรม Flight of the Gibbon ยังได้ฉายภาพของหมู่บ้านแม่กำปอง ในลักษณะของหมู่บ้านล้านนาที่กาลเวลาหยุดนิ่งอยู่กับที่อีกด้วย

“Included in the package is a visit to the unique village of Mae Kompong where time has stood still. ... Experience the culture of the local people who are ready to show you the way of life from a bygone era. Hang out in the tea house and shoot the breeze...⁴”

รูป 3.2 นักท่องเที่ยวต่างชาติกำลังทำกิจกรรมโหนสลิง (Flight of the Gibbon)

⁴ เอกสารประชาสัมพันธ์ของกิจกรรม Flight of the Gibbon A Rainforest Adventure by Treetop Advenger

การท่องเที่ยวภาพแทนที่ถูกประกอบสร้างด้วยความร่วมมือกันของนักท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รัฐ สื่อมวลชนสมัยใหม่ และบริษัทเอกชน รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคมในชุมชนบ้านแม่กำปอง อีกทั้งการประกอบสร้างดังกล่าวยังก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนทางด้านการท่องเที่ยวอีกด้วย ดังนั้นตัวชุมชนจึงมิได้ต่อต้านภาพแทนที่ประกอบสร้างขึ้น แต่กลับหยิบยืมภาพแทนดังกล่าวมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างประโยชน์และต่อรองกับอำนาจรัฐ โดยการหยิบยกเอาภาพแทนดังกล่าวมาเป็นข้ออ้างในการปฏิเสชนโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวจากภาครัฐที่ไม่สอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน หรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวหมู่บ้าน และใช้ภาพแทนดังกล่าวในการขอความช่วยเหลือทางการเงินทุนในการสนับสนุนโครงการต่างๆ หมู่บ้าน นัยดังกล่าว ภาพแทนจึงเป็นยุทธวิธีที่ชาวบ้านใช้ในการทำให้ชุมชนของตนปรากฏตัวขึ้นในพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้มีอำนาจในการต่อรอง/ต่อต้านกับอำนาจรัฐที่มักจะพยายามกีดกันชาวบ้านออกจากการมีส่วนร่วม และมักกำหนดทิศทางการพัฒนาต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงชาวบ้านในพื้นที่แต่อย่างใด

3.4. กระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้า

การประกอบสร้างภาพแทนชุมชนชนบทล้านนาเพียงอย่างเดียว นั้น ยังไม่สามารถที่จะเป็นหลักประกันได้ว่า จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ดังนั้นชุมชนบ้านแม่กำปองจึงจำเป็นต้องนำเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ตนเองได้สั่งสมมาแต่อดีต มาแปลงเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว เพื่อแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยว แต่การนำเอาวัฒนธรรมมาแปลงเป็นสินค้านั้น จะต้องสอดคล้องกับภาพแทนของหมู่บ้านที่ประกอบสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับภาพที่นักท่องเที่ยวได้รับรู้มาจากสื่อต่างๆ ซึ่งนอกจากจะช่วยสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวแล้ว ยังทำให้ภาพแทนมีความชัดเจนและมั่นคงมากขึ้น

กระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้าของชาวบ้าน คือ การหยิบยกเอาความแปลกแตกต่างจากสังคมเมือง ความดั้งเดิมของหมู่บ้าน รวมทั้งภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในอดีตมาแปลงให้เป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้ ผ่านการผลิตสินค้าที่ระลึก และกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น รูปแบบการสร้างบ้านเรือนที่ปลูกคดหลั่นกันไปตามไหล่เขา ซึ่งเป็นสิ่งแปลกตา สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยว และแตกต่างจากบ้านเรือนของผู้ที่อาศัยบนที่ราบ อีกทั้งบ้านแต่ละหลังก็ไม่มีรั้วรอบขอบชิด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไว้เนื้อเชื่อใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนบ้าน การร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาหมู่บ้านของตน เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นสังคมชนบท ที่ชาวบ้านต่างรับรู้ไว้ว่า ความอยู่รอดของตนนั้นขึ้นอยู่กับความอยู่รอดของหมู่บ้านด้วย ซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิมของสังคมชนบท สิ่งเหล่านี้นักท่องเที่ยวไม่สามารถพบได้ในเมืองใหญ่ ที่วิถีชีวิตสับสนวุ่นวาย และ

มีความเป็นปัจเจกสูง แม้กระทั่งคำว่า “เมียง” ที่เป็นภาษาถิ่น ก็เป็นคำที่สามารถนำมาขายได้ เพราะนักท่องเที่ยวที่มาจากที่อื่น ย่อมไม่ทราบความหมายและไม่เข้าใจว่าเมียงมีลักษณะอย่างไร เหล่านี้ล้วนเป็นความ “แปลก” และ “แตกต่าง” ทางด้านวิถีชีวิตและภูมิทัศน์ที่บ้านแม่กำปองสามารถนำมาขายให้กับนักท่องเที่ยวได้

นอกจากนี้ชาวบ้านแม่กำปองยังได้ตั้งสมมุติปัญหาต่างๆ ไว้อย่างมากมาย ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ล้วนได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลาช้านาน มีการปรับปรุงแก้ไขจนในที่สุดเกิดเป็นองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของตน เช่น องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมียง ไม่ว่าจะเป็นวิธีการปลูกเมียง การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับเมียง ได้แก่ กระชู (ตะกร้าเก็บเมียง) มีดคายหญ้า ปลอดภัยนิ้วสำหรับเก็บใบเมียง เตานึ่งเมียง ดอกมัดเมียง การแปรรูปผลผลิตเมียงจากเมียงสดเป็นเมียงหมัก หรือแปรรูปใบเมียงแก่ให้เป็นชาจีน อีกทั้งมีการพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นผลิตภัณฑ์สมัยใหม่เพื่อนำมาขายเป็นสินค้าที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การนำใบชาแก่จัดมาทำเป็นหมอนรูปทรงต่างๆ และหลากหลายขนาด การนำกาแฟที่คั่วแล้วมาบรรจุถุงขาย หรือการนำใบชาแก่มาผลิตเป็นชาจีนบรรจุถุงขายให้กับนักท่องเที่ยว โดยทั้งหมดมีการตีตราสินค้าว่า เป็นสินค้าที่ผลิตในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่า นักท่องเที่ยวได้ซื้อสินค้าที่ระลึกที่ผลิตในหมู่บ้านจริงๆ นักท่องเที่ยวสามารถเก็บไว้เป็นความทรงจำและนำไปอวดอ้างกับคนอื่นๆ ได้ นอกจากนี้สินค้าที่ระลึกยังเป็นสัญลักษณ์แสดงการมาถึงของนักท่องเที่ยวอีกด้วย

องค์ความรู้ทางด้านสมุนไพร เป็นผลสืบเนื่องมาจากในสมัยก่อน การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองมีความยากลำบาก เมื่อเกิดเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ ขึ้น ก็อาศัยเก็บสมุนไพรที่ขึ้นเองภายในบริเวณหมู่บ้านมาต้มกิน และถ้าหากเจ็บป่วยมากก็จะให้หมอเมืองซึ่งมีความรู้และเชี่ยวชาญทางด้านสมุนไพรมาทำการรักษาต่อไป องค์ความรู้ทางด้านนี้ได้รับการจดบันทึกจากหมอเมืองและมีการถ่ายทอดกันต่อๆ มาจนปัจจุบัน และเมื่อมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวก็ได้ใช้องค์ความรู้ทางด้านยาสมุนไพรเหล่านี้ มาผลิตเป็นยาสมุนไพรบรรจุขวดขายให้กับนักท่องเที่ยว และมีการนำสมุนไพรต่างๆ มาบริการอบตัวนักท่องเที่ยวด้วย

องค์ความรู้ในการรักษาป่า ซึ่งสัมพันธ์กับองค์ความรู้ในการปลูกเมียง กล่าวคือ ชาวบ้านเรียนรู้ว่าดินเมียงจะเจริญเติบโตได้ดี ในที่มีร่มเงา มีอากาศเย็น และมีดินอุดมสมบูรณ์ ซึ่งการสร้างร่มเงาให้กับต้นเมียงที่ดีที่สุดก็คือ การปลูกต้นไม้ใหญ่ ไม้ไผ่โต ต้นไม้ใหญ่เหล่านั้นช่วยทำให้อากาศของหมู่บ้านเย็นสบาย ป้องกันการพังทลายของดิน อีกทั้งใบไม้ของต้นไม้ที่ร่วงหล่นลงมาที่พื้นดินก็เป็นปุ๋ยชั้นดี ที่ช่วยบำรุงดินให้อุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ยังเป็นสิ่งที่ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวยังหมู่บ้านด้วย ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ต้นไม้และป่าไม้ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการ

ช่วยกันตรวจตราการตัดไม้ของคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน การทำแนวกันไฟโดยชาวบ้านในชุมชน การจัดบวชต้นไม้ ซึ่งเป็นการนำเอาสัญลักษณ์ของศาสนามาช่วยในการดูแลรักษาป่าไม้ การแบ่งพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ป่าใช้สอย และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นต้น องค์ความรู้ในด้านป่าไม้ถูกนำมาใช้ในบริบทการท่องเที่ยว โดยการจัดเส้นทางศึกษาธรรมชาติผ่านสวนเมี่ยง และป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยมีมีคฤหะศกนำทางและอธิบายลักษณะพื้นที่ป่า พืชพรรณที่พบ และประโยชน์ใช้สอยของป่าต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวฟัง

ชาวบ้านแม่กำปองยังมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชุมชนอีกหลากหลายซึ่งล้วนแล้วแต่มีลักษณะดั้งเดิมเหมือนในอดีต (ถึงแม้องค์ประกอบ เช่น วัสดุที่นำมาใช้จะเปลี่ยนแปลงไปให้เข้ากับยุคสมัย แต่รูปแบบประเพณีพิธีกรรมยังคงเดิม และชาวบ้านก็ประกอบประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้ในปฏิบัติการทางชีวิตจริง) เช่น เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ต้องเชิญหมอขวัญมาทำพิธี ฮ้องขวัญ (ร้องขวัญ) เพื่อเรียกให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัว (ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ดีในชีวิต หรือเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ขวัญจะหนีออกจากร่างกาย ไปอยู่ที่อื่น เมื่อผ่านพ้นเหตุการณ์ร้าย หรือหายจากการเจ็บป่วยแล้ว ต้องทำพิธีเรียกให้ขวัญกลับมาอยู่กับเจ้าของ) พิธีปล่อยหลวง ซึ่งจะจัดขึ้นเมื่อมีการสร้างศาสนสถาน พิธีเวียนราชาวัตร ซึ่งจะจัดขึ้น 3 ปี 1 ครั้ง ในเดือนยี่ของทางภาคเหนือ รวมทั้งยังมีประเพณีปีใหม่เมือง (ประเพณีสงกรานต์) ประเพณีเข้าพรรษา และอื่นๆ ตลอดทั้งปี ซึ่งหากนักท่องเที่ยวเดินทางมาในช่วงเวลาดังกล่าว ก็จะได้พบกับพิธีกรรมที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมเหมือนเมื่อครั้งอดีต ในบริบทของการท่องเที่ยวชาวบ้านได้เลือกนำพิธีกรรมการฮ้องขวัญมาประยุกต์ใช้ในพิธีบายศรีสู่ขวัญ เพื่อเป็นการต้อนรับนักท่องเที่ยว

การแปลงความแตกต่าง ความดั้งเดิม และภูมิปัญญาของหมู่บ้านตนที่สั่งสมมาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเพียงอย่างเดียว คงจะไม่สามารถทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านได้ เพราะในบริบทการท่องเที่ยวแล้ว ยังมีชุมชนอื่นๆ ที่ขายสินค้าทางการท่องเที่ยวในลักษณะเดียวกัน ดังนั้นการที่จะทำให้หมู่บ้านกลายเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวต้องการมาที่นั่น จำเป็นจะต้องสร้างความต้องการในการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อช่วงชิงความได้เปรียบในบริบทการขายสินค้าทางการท่องเที่ยว และทำให้นักท่องเที่ยวจดจำได้

3.5 การสร้างความต้องการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรม

ด้วยเหตุที่ความต้องการบริโภคหรืออุปสงค์ (demand) เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมมนุษย์ ดังนั้น นอกจากจะเป็นความปรารถนาของมนุษย์ที่ไม่อาจระบุที่มาได้แล้ว ความต้องการบริโภคยังมีสถานะเป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญต่อปฏิบัติการ

และการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม เป็นการตอบสนองเชิงกลไกต่อการชี้นำทางสังคม (ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ส่งผลต่อความต้องการบริโภคสินค้าของคนเราในปัจจุบัน) และทำให้ความต้องการอย่างไม่จำกัดและไม่เลือก กลายเป็นสิ่งที่หาซื้อได้ (ทวิช จตุวรพฤกษ์, 2551 : 205 อ้างอิงจาก Appadurai, 1989: 29) ความต้องการบริโภคจึงไม่เพียงถูกกำหนดโดยพลังทางสังคมและเศรษฐกิจด้านเดียว แต่ขณะเดียวกันสามารถชี้นำสังคมและเศรษฐกิจได้เช่นกัน

เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมที่เติบโตอย่างรวดเร็วควบคู่ไปกับการขยายตัวของกระแสบริโภคนิยม สิ่งที่ถูกบริโภคภายใต้วัฒนธรรมบริโภคนิยม ไม่ใช่ตัวสินค้าที่เป็นวัตถุกายภาพ แต่เป็นความหมายนามธรรมหรือสัญลักษณ์ที่วัตถุหรือสินค้านั้นถูกเสกสรรปั้นแต่งขึ้นมาล่อตาต่อใจ เป้าหมายการบริโภคจึงเป็นการตอบสนองความอยากได้ ความปรารถนาที่จะครอบครองสิ่งของของคนอื่นเป็นสำคัญ รวมถึงความปรารถนาที่จะสร้างตัวตนตามการนิยามของการตลาด ในสังคมบริโภคนิยม ผู้คนไม่ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าตามความจำเป็น หรือเพื่อความจำเป็นทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการบริโภคความหมายเชิงสัญลักษณ์ไปด้วยในขณะเดียวกัน

ความต้องการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวนี้เอง ทำให้สินค้าวัฒนธรรมของท้องถิ่น ได้รับความนิยมนอย่างสูงมาก ยิ่งในชุมชนบนที่สูง ที่มีลักษณะความเป็นชนเผ่าดั้งเดิม การขายความเป็นของแท้ทางวัฒนธรรมยิ่งมีความสำคัญมาก ประกอบกับการผลิตภาคการเกษตรไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ที่มากพอต่อความจำเป็นในการใช้จ่าย ทำให้การแข่งขันในตลาดสินค้าวัฒนธรรมยิ่งสูงมากขึ้น การที่สินค้าวัฒนธรรมมีการแข่งขันสูงนี้เอง ส่งผลให้เกิดการสร้างความต้องการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย (ทวิช จตุวรพฤกษ์, 2551 : 206)

“หมู่บ้านแม่กำปอง” ในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมชิ้นหนึ่งในตลาดที่มีนักท่องเที่ยวเป็นผู้บริโภค จึงต้องมีการสร้างการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรมขึ้นมาด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุด ก็คือ “ภาครัฐ” โดยดำเนินการผ่านโครงการ “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)”

โครงการโอท็อป เป็นโครงการของรัฐที่มีส่วนในการกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางเข้ามาสัมผัสกับหมู่บ้านแม่กำปองมากขึ้น สาเหตุก็เพราะหลังจากที่โครงการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของหมู่บ้านแม่กำปอง ในรูปแบบโฮมสเตย์ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ของตำบลห้วยแก้วเพื่อเข้าร่วมโครงการโอท็อปของรัฐ ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในการเดินทางไปเข้าร่วมการจัดงานส่งเสริมการขายสินค้าโอท็อปตามสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศ การเดินทางไปร่วมงานดังกล่าวเท่ากับเป็นการเปิดตลาดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้ไป

ปรากฏต่อสาธารณชนในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ส่งผลให้กิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองซึ่งมีภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างและดั้งเดิมสามารถเข้าถึงคนกลุ่มต่างๆ มากขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะแค่ผู้ที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกต่อไป แต่ยังรวมถึงผู้ที่ชื่นชอบการซื้อสินค้าที่ผลิตจากฝีมือชาวบ้าน (Handmade) แท้ๆ อีกด้วย

การเปิดหมู่บ้านให้เป็นที่รู้จักในกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลาย ผ่านโครงการโอท็อปของ รัฐ ส่งผลให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านเพิ่มสูงขึ้น และเมื่อหมู่บ้านได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ต้นแบบของภาคเหนือ ยังเป็นการกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางเข้ามาสัมผัสกับความเป็นสุดยอดโฮมสเตย์มากขึ้น ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทุกปี นับตั้งแต่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้น การบริโภควัฒนธรรมของหมู่บ้านผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าการเดินทางของตนนั้นยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากการมาสัมผัสนั้น ยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรมขึ้นอันการมาถึง ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าวนั้นก็คือ สินค้าที่ระลึกหรือของฝากนั่นเอง การซื้อสินค้าที่ระลึกหรือของฝากจึงเป็นการยืนยันการมาถึงของนักท่องเที่ยว และในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องหมายการก้าวข้ามทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวไปในตัวอีกด้วย การได้ครอบครองสินค้าที่ระลึกหรือของฝาก เป็นการตอบสนองการบริโภคของนักท่องเที่ยวที่ต้องการครอบครองสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสถานที่ที่ตนไปเยือนนั่นเอง ดังนั้น การซื้อสินค้าที่ระลึกหรือของฝากจึงเป็นการบริโภคความหมายเชิงสัญลักษณ์ และในขณะเดียวกันยังแสดงความเหนือกว่าของนักท่องเที่ยวที่สามารถซื้อหาและครอบครองวัฒนธรรมของสถานที่ที่ตนไปเยือนอีกด้วย

หมู่บ้านแม่กำปองในขณะนั้นยังไม่ได้ผลิตสินค้าที่ระลึกหรือของฝากแต่อย่างใด แต่เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา และต่างต้องการของที่ระลึก/ของฝาก ชาวบ้านแม่กำปองจึงเห็นช่องทางที่จะผลิตสินค้าที่ระลึก/ของฝากขึ้นมา ทั้งเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับตนเอง จึงได้มีการรวมกลุ่มผลิตสินค้าที่ระลึก/ของฝากขึ้นมาขาย ซึ่งได้แก่ หมอนโบราณ ชาจีน และกาแฟสด ซึ่งสินค้าเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านแม่กำปองทั้งสิ้น จึงจัดเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน ที่ผลิตขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ แต่สำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแล้ว การผลิตซ้ำและลอกเลียนแบบสินค้าทางวัฒนธรรมเหล่านี้ เป็นเรื่องง่าย ทั้งนี้เพราะเทคโนโลยีการผลิตมีความก้าวหน้า การผลิตสินค้านี้จึงไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป

บ้านแม่กำปองก็ประสบกับปัญหาดังกล่าวเช่นกัน สาเหตุก็มาจากวัตถุดิบที่ชาวบ้านใช้ไม่ได้มีเฉพาะในหมู่บ้านแม่กำปองที่เดียว แต่หมู่บ้านอื่นๆ ก็มี เช่น ใบเมี่ยง ก็มีหมู่บ้านหลายแห่งที่

ปลูก หรือกาแฟก็มีหลายที่ที่ปลูก ดังนั้น จึงมีการผลิตหมอนใบชา ชาจีน และกาแฟสดกันหลายที่ ชาวบ้านแม่กำปองจึงจำเป็นต้องหายุทธวิธีในการสร้างความโดดเด่นและความแตกต่างในสินค้าของตนขึ้นมา ซึ่งยุทธวิธีที่ชาวบ้านแม่กำปองใช้ก็คือการสร้างตราสินค้า การรับประกันคุณภาพสินค้า และการพยายามผสมผสานรูปแบบสินค้าสมัยใหม่เข้ากับสินค้าที่ตนผลิต ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ หมอนใบชาของหมู่บ้านที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้ทันสมัยและมีหลากหลายขนาด จากเมื่อก่อนที่ผลิตแต่หมอนขนาดเล็กเพื่อเป็นของฝาก ก็มีการปรับเปลี่ยนการผลิตให้มีหลากหลายขนาดทั้งเล็กและใหญ่ หรือจากผลิตแต่หมอนหนุนก็มีการผลิตหมอนรองคอสำหรับใช้ในรถยนต์ ในปัจจุบันหมอนใบชาของบ้านแม่กำปอง จึงมีทั้งหมอนหนุน หมอนรองคอ หมอนกระดุก หมอนจิว หมอนข้าง หมอนอิง และหมอนรูปหัวใจ นอกจากหมอนแล้ว ยังมีการผลิตรองเท้าใบชาขึ้นมาขายอีกด้วย

สำหรับการสร้างตราสินค้าของหมู่บ้าน กระทำโดยการติดป้ายฉลากรับรองว่าผลิตมาจากหมู่บ้านแม่กำปอง โดยหมอนทุกใบจะมีแถบผ้าติดอยู่ด้านข้าง และมีข้อความแสดงว่าเป็นหมอนใบชาของบ้านแม่กำปอง พร้อมเบอร์โทรติดต่อกับกลุ่มผลิตหมอนด้วย สำหรับชาจีน และกาแฟก็จะมีตราสินค้าติดอยู่ที่บรรจุภัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการรับประกันสินค้าของตนว่ามีคุณภาพแตกต่างจากที่อื่น และเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยวด้วยว่า ตนเองได้ซื้อของที่ระลึกที่เป็น “ของแท้” แน่แน่นอน

การซื้อของฝากและของที่ระลึกของนักท่องเที่ยวจึงไม่ได้เป็นการบริโภคมูลค่าใช้สอย หรือเพื่อใช้ประโยชน์ แต่เป็นการบริโภคความหมายเชิงนามธรรมหรือมูลค่าเชิงสัญลักษณ์มากกว่า อาจเพื่อการครอบครองหรือเป็นวัตถุยืนยันถึงการก้าวข้ามพื้นที่หรือพรมแดนทางวัฒนธรรม ดังนั้น ของที่ระลึกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มียุทธศาสตร์ของความเป็นของแท้และความโดดเด่นเฉพาะตัว จึงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความหมายนามธรรมแต่มีราคาไม่สูงด้วยแล้ว ธุรกิจการขายของที่ระลึกจึงเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง

รูป 3.3 วิธีการทำหมอนใบชา ที่เห็นกองอยู่คือ ใบชาที่ตากแห้งและอบแล้วซึ่งใช้เป็นไส้หมอน

รูป 3.4 หมอนใบชารูปแบบต่างๆ หนึ่งในสินค้าทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

รูป 3.5 สติกเกอร์ที่ติดอยู่บนถุงพลาสติกที่บรรจุหมอนใบชา

รูป 3.6 แถบผ้าที่ติดอยู่บริเวณด้านข้างของหมอนใบชา

รูป 3.7 ชาเขียว และกาแฟสดอีกหนึ่งสินค้าวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

3.6 การแปลงทุนทางวัฒนธรรมมาสู่ทุนทางเศรษฐกิจ และการสะสมทุนทางสังคม

จากปัญหาความไม่ยั่งยืนของชุมชน รายได้ของชาวบ้านไม่สัมพันธ์กับรายจ่าย เนื่องจากปัญหาการบริโภคมะเร็งของคนในปัจจุบัน และการขาดแคลนแรงงานสืบทอดในการผลิตเมี่ยง ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองจำเป็นต้องหาวิธีการที่จะทำให้หมู่บ้านของตนสามารถคงอยู่ได้ท่ามกลางปัญหาและท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งวิธีการที่ชาวบ้านใช้ก็คือการพยายามเพิ่มเติมบทบาทของ “เมี่ยง” จากสินค้าเพื่อการบริโภคมาสู่สินค้าเพื่อการบริการ โดยผ่านกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นการสร้าง “มูลค่า” ให้เกิดขึ้นในระบบ “คุณค่า” ของป่าเมี่ยงที่ชาวบ้านใช้ชีวิตผูกพันมานับร้อยปี

การเปลี่ยนบทบาทของเมี่ยงจากสินค้าเพื่อการบริโภคมาสู่สินค้าเพื่อการบริการ กระทำควบคู่ไปกับการทบทวนองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับป่าเมี่ยง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านจริงๆ ดังนั้นการเปลี่ยนบทบาทจึงไม่ใช่การเปลี่ยนระบบคิด วิถีชีวิต หรือความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าเมี่ยง แต่เป็นการนำเอาวิถีชีวิต ระบบการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญา ประเพณีและพิธีกรรมที่ผูกพันกับวิถีการผลิตเมี่ยงมาขายให้กับนักท่องเที่ยว โดยนัยดังกล่าว “เมี่ยง” จึงเปลี่ยนบทบาทมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของบ้านแม่กำปอง

ในขณะที่ “เมี่ยง” กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องต่างๆ ก็คือทุนทางวัฒนธรรม ที่ชุมชนจะใช้ในการสร้างมูลค่าทาง

เศรษฐกิจให้เกิดขึ้นได้ บ้านแม่กำปองได้แปลงทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าว ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมี่ยง ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการเก็บเมี่ยงกับเจ้าของบ้านพัก การชมการนั่งเมี่ยง หมักเมี่ยงของชาวบ้าน หรือชมการสาธิตการผลิตอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตเมี่ยง รวมถึงการพาเดินชมสวนเมี่ยงที่เป็นการจัดการป่าในรูปแบบวนเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่สร้างเงินตราให้กับหมู่บ้านทั้งสิ้น

นอกจากกิจกรรมต่างๆ แล้ว ชาวบ้านยังใช้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเมี่ยง มาประยุกต์ใช้ผลิตเป็นสินค้าที่ระลึกต่างๆ เช่น หมอนใบชา ชาจีน รองเท้าใบชา เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นรายได้เสริมในหมู่บ้านอีกทางหนึ่ง จะเห็นได้ว่า มูลค่าที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นในระบบป่าเมี่ยงที่ชุมชนได้อาศัยอยู่ มิได้เกิดจากการพยายามปรับเปลี่ยนหมู่บ้านเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยวแต่อย่างใด แต่เป็นการสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้นในระบบการผลิตและระบบภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิม

ภูมิปัญญาและองค์ความรู้เกี่ยวกับเมี่ยงที่สั่งสมมานับร้อยปีของชาวบ้าน ซึ่งนับเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่หมู่บ้านมีอยู่ได้รับการเพิ่มมูลค่าและแปลงไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ ผ่านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ผ่านการเยี่ยมชมกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและผ่านการผลิตสินค้าที่ระลึกต่างๆ นั้นเอง

การแปลงทุนทางวัฒนธรรมไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านแม่กำปองกระทำได้อย่างรวดเร็ว และประสบผลสำเร็จด้วยดี ทั้งนี้เพราะนอกจากหมู่บ้านจะมีทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งแล้ว ยังมีทุนทางด้านสังคมของอดีตพ่อหลวงมาช่วยเกื้อหนุนอีกด้วย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พ่อหลวงบ้านแม่กำปองในขณะนั้น (คุณพรมมินทร์ พวงมาลา) มีความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ทั้งนี้เพราะพ่อหลวงพรมมินทร์มีความพยายามที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนทางด้านต่างๆ เช่น ทางด้านสาธารณสุข ทางด้านคมนาคม ให้ดีขึ้น การพยายามพัฒนาหมู่บ้านทำให้เกิดเครือข่ายส่วนบุคคลที่สัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นที่รู้จักของหน่วยงานในระดับท้องถิ่นเป็นอย่างดี และผลจากการพัฒนาหมู่บ้านทางด้านต่างๆ ส่งผลให้พ่อหลวงพรมมินทร์ได้รับรางวัลและเกียรติบัตรต่างๆ จากหน่วยงานรัฐอย่างมากมาย เช่น รางวัลผู้ใหญ่บ้านแทนทองคำ รางวัล อสม.ดีเด่นระดับจังหวัด ระดับเขต ระดับภาค การได้รับรางวัลและเกียรติบัตรจากหน่วยงานของรัฐ จึงเป็นการช่วยเสริมสร้างให้พ่อหลวงพรมมินทร์เป็นที่รู้จักในระดับกว้างขวางขึ้น ทั้งหน่วยงานระดับท้องถิ่น และหน่วยงานระดับจังหวัด ซึ่งนับเป็นการสะสมทุนทางสังคมส่วนบุคคล ดังนั้นเมื่อพ่อหลวงพรมมินทร์ริเริ่มจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน จึงสามารถที่จะใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่มาต่อรองขอความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับจังหวัดได้

การใช้ทุนทางสังคมของตนมาช่วยในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ทำให้บ้านแม่กำปองได้รับความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ จากหน่วยงานรัฐอย่างมากมาย เช่น ช่วยเหลือในการจัดวางแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับการรองรับนักท่องเที่ยวและการจัดการรายได้ การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวจาก ททท. สำนักงานภาคเหนือเขต 1 การส่งเสริมอาชีพจากสหกรณ์การเกษตร การอบรมอาชีพเสริมต่างๆ จากพัฒนาสังคมและสมาคมสตรีไทย การปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้าน จากงบประมาณของ อบต. ห้วยแก้ว การช่วยเหลือที่เข้ามายังหมู่บ้านทั้งหมดนั้น ล้วนเกี่ยวพันกับทุนทางสังคมของผู้ใหญ่บ้านที่สะสมมาแต่อดีตทั้งสิ้น ซึ่งส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเป็นไปอย่างรวดเร็ว และเกิดปัญหาในด้านต่างๆ น้อยมาก

เมื่อการจัดการท่องเที่ยวเกิดขึ้นแล้ว หมู่บ้านแม่กำปองก็ได้ทำการสะสมทุนทางสังคม โดยการผลักดันให้กิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้รับคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อปของตำบล ห้วยแก้ว และต่อมาได้รับการคัดเลือกจากโครงการจัดการประกวดโฮมสเตย์มาตรฐานไทย ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ให้เป็นโฮม สเตย์มาตรฐานไทยต้นแบบของภาคเหนือ ประจำปี พ.ศ.2547 ส่งผลให้การท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้รับการประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน และสื่อมวลชนสมัยใหม่ ให้เป็นที่รู้จักในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และนำมาซึ่งเงินตราที่มากขึ้นด้วย

การได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐทำให้หมู่บ้านเป็นที่รู้จักมากขึ้น จึงมีหมู่บ้านอื่นๆ ที่ต้องการจัดการท่องเที่ยวขึ้น ในหมู่บ้านของตน เดินทางเข้ามาศึกษาดูงานการจัดการการท่องเที่ยวของหมู่บ้านอยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งทางหมู่บ้านก็ยินดีต้อนรับ พร้อมทั้งมีการแนะนำบรรยายการจัดการท่องเที่ยวให้กับผู้ที่เดินทางเข้ามาศึกษาดูงาน เป็นการให้ความช่วยเหลือทางด้านความรู้โดยไม่รังเกียจ สิ่งเหล่านี้ทำให้บ้านแม่กำปองเป็นที่รู้จักของหมู่บ้านต่างๆ ทั้งที่อยู่ใกล้เคียง หรือห่างไกล ก่อให้เกิดสายสัมพันธ์อันดีระหว่างหมู่บ้านแม่กำปองและหมู่บ้านอื่นๆ และท้ายที่สุดนำมาซึ่งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหมู่บ้านต่างๆ

นอกจากการเข้ามาศึกษาดูงานของหมู่บ้านต่างๆ แล้ว ก็มีทั้งนักวิชาการ สถาบันการศึกษา และนักศึกษา เดินทางเข้ามาทำการศึกษาวิจัยในประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้านอยู่เสมอ เมื่องานวิจัยเหล่านั้นได้รับการเผยแพร่ก็ทำให้หมู่บ้านเป็นที่รู้จักในแวดวงวิชาการมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างมาก ทั้งนี้เพราะเป็นทุนที่ได้รับการรับรองผ่านสถาบันที่รัฐให้การรับรอง จึงทำให้มีอำนาจในการอธิบายและอำนาจในการต่อรองสูง

รูป 3.8 ตราสัญลักษณ์โฮมสเตย์มาตรฐานไทยที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านแม่กำปอง

รูป 3.9 ป้ายแสดงความเป็นหมู่บ้านเพื่อการเรียนรู้ทางด้านการจัดการท่องเที่ยว

ทุนทางเศรษฐกิจที่ได้มาจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว นั้น มีส่วนในการช่วยยืนยันว่า การท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองได้ดำเนินมาอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ซึ่งในอีกความหมายหนึ่งก็คือ ภาพแทนที่ประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อการท่องเที่ยวที่หมู่บ้านสามารถแสวงหาประโยชน์ได้ นั่นเท่ากับเป็นหลักประกันให้กับภาพแทนของหมู่บ้านว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม และควรจะรักษาให้ดำรงอยู่ต่อไป ทั้งนี้เพื่อหมู่บ้านจะสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวต่อไปได้เรื่อยๆ

การสะสมทุนทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองนั้น มีส่วนช่วยให้ภาพแทนของหมู่บ้านมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเครือข่ายความร่วมมือทางการท่องเที่ยวที่หมู่บ้านสร้างขึ้นมาได้ทำหน้าที่ “ผลิตซ้ำ” ภาพแทนของหมู่บ้านผ่านการเข้ามาศึกษาดูงานการท่องเที่ยวบ้านแม่กำปอง นอกจากนี้บรรดานักวิจัย นักวิชาการต่างๆ ที่เดินทางเข้ามาศึกษาการจัดการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านแม่กำปอง ก็ล้วนมีส่วนช่วยก่อร่างภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาของบ้านแม่กำปองผ่านงานทางด้านวิชาการต่างๆ ซึ่งงานเหล่านี้มีอำนาจในการอธิบายสูง ทั้งนี้เพราะผู้ผลิตมีฐานะเป็นที่ยอมรับในสังคม และนำมาซึ่งพลังอำนาจในการสร้าง และตอกย้ำให้ภาพแทนดังกล่าวมีความมั่นคงเด่นชัด

3.7 สรุป

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากภายนอกอย่างมาก ทั้งจากกระแสการท่องเที่ยวโลก และการตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก เหล่านี้ล้วนเป็นแนวคิดที่แพร่กระจายเข้ามายังประเทศไทย ทำให้ประเทศไทยต้องทำการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะทางการท่องเที่ยวให้เหมาะสม เพื่อที่จะแสวงหาประโยชน์จากการท่องเที่ยว การที่อิทธิพลจากภายนอกเข้ามามีผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทย ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการได้ นั่นก็เนื่องเพราะการเชื่อมโยงกันทางเศรษฐกิจของไทยและเศรษฐกิจโลกมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่างๆ ทำให้การเดินทาง การติดต่อสื่อสาร ตลาด ทุน และการดำเนินการใดๆ ที่มีในระดับโลกมีผลกระทบต่อประเทศไทยโดยตรง กอปรกับรัฐไทยมีลักษณะแนวโน้มในการยอมรับสิ่งใหม่ๆ ได้ง่าย ทำให้การแพร่กระจายของแนวคิดนวัตกรรม เป็นไปได้รวดเร็ว ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงที่แนบแน่นและสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นที่ยืนยันได้ว่า การท่องเที่ยวของไทยนั้นเชื่อมโยงกับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวของหมู่บ้านนั้นเป็นความร่วมมือกันระหว่างนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวและเดินทางกลับไปบอกเล่าถึงเรื่องราวของหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่าย ดังเช่นหมู่บ้านชนบทของล้านนาในอดีต จึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเรื่อยๆ และเมื่อทางหมู่บ้านมีความคิดจะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น ก่อให้เกิดการพูดคุยปรึกษาร่วมมือ

กันในการทำโครงการวิจัยหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ซึ่งนำไปสู่การทบทวนองค์ความรู้ และภูมิปัญญาต่างๆ ของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อหาจุดเด่นและจุดขายของหมู่บ้าน ซึ่งจุดเด่นและจุดขาย ดังกล่าว ก็คือ การมีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทที่เรียบง่าย มีประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม และมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งช่วยต่อยอดสิ่งที่นักท่องเที่ยวบอกเล่ากันปากต่อปาก

ต่อมารัฐบาลไทยได้เข้ามาส่งเสริมและให้ความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ เพราะแนวทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้านสอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐในขณะนั้น หน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นได้ผลักดันการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเข้าสู่โครงการ โอท็อป หมู่บ้านแม่กำปองจึงเริ่มปรากฏตัวในพื้นที่สังคมมากขึ้น ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองเริ่มมีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จักมากขึ้น ในขณะเดียวกันภาพแทนของหมู่บ้านก็มีความมั่นคง และแพร่กระจายออกไปมากขึ้น เมื่อหมู่บ้านเป็นที่รู้จัก สื่อมวลชนต่างๆ จึงให้ความสนใจและเข้ามานำเสนอการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง โดยส่วนใหญ่จะนำเสนอในลักษณะหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทล้านนาที่สงบเงียบ ซึ่งเป็นการช่วยแพร่กระจายและต่อยอดภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองให้มั่นคงแข็งแรง ซึ่งภาพแทนที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ต่อมาได้กลายเป็นอาวุธของชาวบ้านในการต่อรองกับภาครัฐที่จะปฏิเสธหรือยอมรับนโยบายการพัฒนาที่รัฐเป็นผู้กำหนด

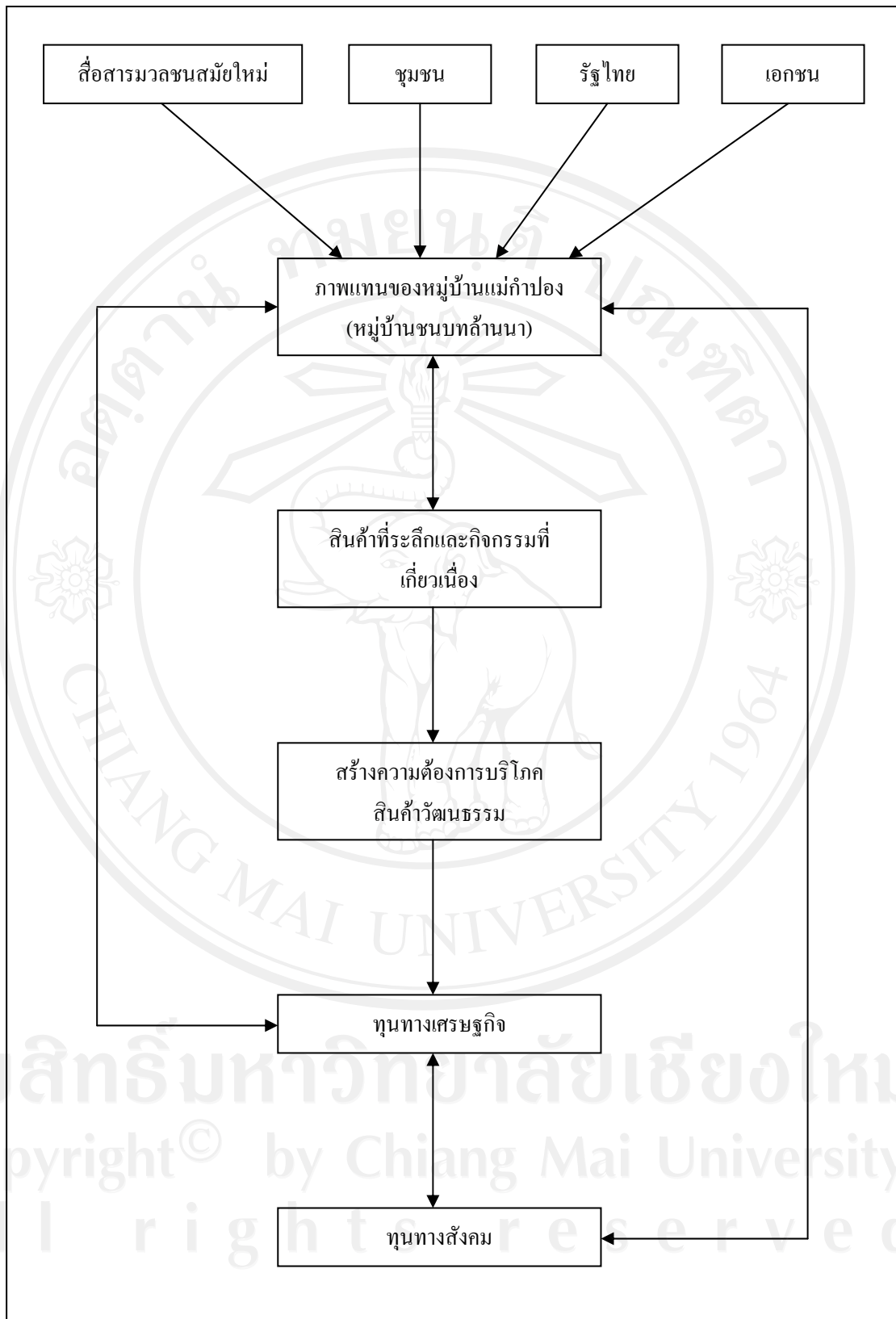
การประกอบสร้างภาพแทนเพียงอย่างเดียว ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวได้ ดังนั้นหมู่บ้านแม่กำปองจึงนำเอาภูมิปัญญา องค์ความรู้ทางด้านต่างๆ ที่หมู่บ้านได้สั่งสมจัดการแปลงเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมและกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อที่จะขายให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา เช่น นำองค์ความรู้ด้านสมุนไพร มาผลิตยาสมุนไพรขาย นำองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับเมี่ยงมาผลิตเป็นชาและหมอนใบชา หรือนำเอาองค์ความรู้ในด้านป่าไม้มาแปลงเป็นกิจกรรมเดินศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมและสินค้าเหล่านี้ล้วนใช้ฐานเดิมของชุมชนทั้งสิ้น ซึ่งจัดเป็นการสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้นในระบบคุณค่านั่นเอง

นอกจากนี้บ้านแม่กำปองยังได้พยายามที่จะผลิตสินค้าที่ระลึกต่างๆ ขึ้นเพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้ซื้อหากลับไป เพื่อแสดงว่าตนเองได้เดินทางมาถึงหมู่บ้านแม่กำปองแล้ว ซึ่งสินค้าที่ระลึกที่มีความโดดเด่นของหมู่บ้าน ได้แก่ หมอนใบชา เนื่องจากมีราคาที่ไม่สูงมาก หลากหลายรูปแบบและขนาด จึงเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว อีกทั้งทางหมู่บ้านยังพยายามสร้างตราสินค้าให้เป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยว โดยมีการปิดป้ายแสดงว่าผลิตในหมู่บ้านแม่กำปอง มีการรับรองคุณภาพหมอนใบชา จึงทำให้นักท่องเที่ยวไว้วางใจ และเป็นการสร้างความต้องการบริโภคสินค้าวัฒนธรรมที่เป็น “ของแท้” ให้เกิดขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา

การแปลงรูปทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นทุนทางเศรษฐกิจ และการสะสมทุนทางสังคมนั้น เกี่ยวพันกับทุนทางสังคมที่อดีตพ่อหลวงพรมมินทร์ พวงมาลาซึ่งเป็นผู้ริเริ่มจัดการท่องเที่ยวใน

หมู่บ้านสะสมมาแต่ในอดีต จึงทำให้การจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ นอกจากทุนทางสังคมของอดีตผู้ใหญ่บ้านแล้ว องค์ความรู้ ภูมิปัญญา พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ของหมู่บ้านที่มีการสั่งสมมานับร้อยปี ก็เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้การจัดการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในหมู่บ้านได้ และทุนวัฒนธรรมเหล่านี้เองที่ถูกแปลงไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวและสินค้าที่ระลึกต่างๆ

ในปี พ.ศ. 2547 การท่องเที่ยวของบ้านแม่กำปองได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านสุดยอดโฮมสเตย์มาตรฐานไทยของภาคเหนือ ทำให้หมู่บ้านเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นับได้ว่า เป็นการสะสมทุนทางสังคมของหมู่บ้านรูปแบบหนึ่ง การประสบความสำเร็จในระดับชาติทำให้มีผู้สนใจเข้ามาของศึกษาดูงาน รวมทั้งมีนักวิชาการเข้ามาทำงานวิจัยในแง่มุมต่างๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมที่สัมพันธ์กับหมู่บ้านแม่กำปองขึ้นมา ซึ่งทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจเหล่านี้เองที่ในท้ายที่สุดได้ย้อนกลับไปช่วยเพิ่มความมั่นคงให้กับภาพแทนของหมู่บ้าน และช่วยให้การปรากฏตัวของภาพแทนมีความชัดเจนและแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

รูป 3.10 แผนผังแสดงการประกอบสร้างภาพแทน และความเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการรักษาภาพแทน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองนั้น ส่วนหนึ่งคงต้องยอมรับว่าเป็นผลพวงมาจากการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านต้องพยายามปรับเปลี่ยนตัวเองเข้าสู่กระแสนิยมและลัทธิบริโภคนิยมสมัยใหม่ที่ไหลบ่ามาตามถนน การเปลี่ยนแปลงภายหลังจากที่มีการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน เป็นไปอย่างรุนแรงรวดเร็ว และส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างกว้างขวาง

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองที่สำคัญอีกครั้งเกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้นในหมู่บ้าน ส่งผลให้เกิดการประกอบสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้น เพื่อที่จะใช้สิ่งอ้างอิงในการขายให้กับนักท่องเที่ยว การเกิดขึ้นของภาพแทนที่มีลักษณะสรุปรวบยอด และตัดทอนมิติทางด้านสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ ให้เหลือเป็นเพียงภาพกว้างๆ ที่สามารถใช้ประโยชน์ทางการท่องเที่ยวได้นั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจแก่หมู่บ้านแม่กำปองขึ้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นก็เพื่อที่จะพยายามรักษา และปรับสภาพองค์ประกอบต่างๆ ของหมู่บ้านให้สอดคล้องกับภาพแทน เพื่อแสวงหารายได้จากนักท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม กระบวนการแบบอย่าง หรือรูปแบบทางสังคม เช่น อาชีพ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ระบบครอบครัว และอื่นๆ ในที่นี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่มีส่วนช่วยในการดำรงรักษาและต่อยอดภาพแทนทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้มีความมั่นคงชัดเจน และสามารถใช้อ้างอิงทางการท่องเที่ยวได้

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านแม่กำปอง โดยไล่เรียงให้เห็นภาพตั้งแต่อดีต จนกระทั่งเกิดภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่ามีทิศทางใด ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพของความพยายามของชาวบ้านในการปรับเปลี่ยนชุมชนของตนเอง เพื่อให้สอดคล้องกับภาพแทน และสามารถใช้อ้างอิงในการแสวงหารายได้จากนักท่องเที่ยวได้

4.1 การเปลี่ยนแปลงความหมายของอาชีพทำสวนเมี่ยง

ในอดีตหมู่บ้านแม่กำปองมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติรอบตัวเป็นหลัก ทั้งอาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอย และปัจจัยในการดำรงชีวิต ชาวบ้านสามารถหาได้จากป่าใกล้บ้าน แม้กระทั่งสวนเมี่ยงก็อาศัยปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหลัก มิได้ใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีในการเพาะปลูก ทำ

ให้ไม่เกิดต้นทุนทางด้านเศรษฐกิจ เพราะสวนเมี่ยงอาศัยแรงงานคนบวกกับความสมบูรณ์ของทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ ดังนั้นชาวบ้านทุกครัวเรือนจึงยึดถืออาชีพทำสวนเมี่ยงเป็นหลัก

สำหรับการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับชุมชนบนพื้นที่ราบ เป็นการใช้นิคมแลกเปลี่ยนกับสินค้า ไม่มีการใช้เงินในการแลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยนสินค้าส่วนใหญ่จะแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนไม่สามารถผลิตขึ้นได้เอง ซึ่งส่วนใหญ่จะแลกเปลี่ยนเมี่ยงกับข้าว และเกลือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตบนที่สูง การแลกเปลี่ยนเป็นไปเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก ไม่ได้มีการสะสมไว้เพื่อจำหน่ายแต่อย่างใด ดังนั้นความหมายของอาชีพทำสวนเมี่ยงของชาวบ้านในอดีต จึงเป็นอาชีพเพื่อการยังชีพของตน มิใช่อาชีพที่มุ่งหวังผลผลิตเพื่อการค้า

ภายหลังจากการที่มีการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ.2517 ทำให้การเดินทางระหว่างเมืองกับหมู่บ้านเป็นไปได้โดยง่าย สิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่เดินทางเข้าสู่หมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกและสินค้าสมัยใหม่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ความคิดที่มีต่อเงินตราเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น ในฐานะสื่อกลางการแลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งสินค้าเหล่านั้น ชาวบ้านเริ่มสะสมเงินตรา เพื่อนำมาซื้อสินค้าที่ตนต้องการ

ระบบการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตรา ส่งผลให้การประกอบอาชีพของชาวบ้านเพิ่มความหลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อหารายได้ที่เป็นตัวเงินมาจับจ่ายใช้สอยบริโภคสินค้าที่ตนต้องการได้มากขึ้นนั่นเอง ดังนั้นการประกอบอาชีพในช่วงนี้ จึงมีทั้งการทำสวนกาแฟ ไร่ข้าวไร่ ไร่ข้าวดำ ไร่ข้าวเหนียว ไร่ข้าวโพด และค้าขาย ในช่วงที่ถนนตัดผ่านหมู่บ้านนี้เอง ความหมายของการทำอาชีพสวนเมี่ยงเปลี่ยนแปลงจากอาชีพเพื่อการยังชีพ ไปสู่อาชีพเพื่อการค้า การประกอบอาชีพสวนเมี่ยงในช่วงนี้มุ่งเน้นไปที่การค้าเป็นหลัก จึงเกิดมีผู้ทำอาชีพสวนเมี่ยงบางส่วนผันตัวเองสู่อาชีพพ่อค้าเมี่ยง ทำหน้าที่รับซื้อเมี่ยงจากชาวบ้านไปขายในเมือง

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านที่เริ่มอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2540 ก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาคการบริการและการค้า ชาวบ้านบางส่วนผันตัวเองเข้าสู่อาชีพบริการทางการท่องเที่ยว ผ่านกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ กลุ่มหมอนวด กลุ่มดนตรีพื้นเมือง กลุ่มมัคคุเทศก์ และบางกลุ่มก็ทำการผลิตสินค้าของกลุ่มตนขึ้นมาขายให้กับนักท่องเที่ยว เช่น กลุ่มสมุนไพร กลุ่มหมอนใบชา เป็นต้น

นอกจากการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวผ่านกลุ่มกิจกรรมต่างๆ แล้ว ชาวบ้านบางคนยังได้ปรับเปลี่ยนบ้านเรือนของตนเป็นร้านค้าและร้านอาหาร เพื่อบริการนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในหมู่บ้านด้วย ร้านค้าที่พบในหมู่บ้านจะมีขนาดเล็ก สินค้าที่ขายก็จะเป็นจำพวกสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ในส่วนของอาชีพทำสวนเมี่ยงของชาวบ้านในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น อาชีพทำสวนเมี่ยงได้รับการให้ความหมายใหม่ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม คือ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านแม่กำปองนั่นเอง ดังนั้นแล้วการประกอบอาชีพทำสวนเมี่ยงของชาวบ้านในช่วงเวลานี้ จึงเป็นทั้งอาชีพการค้า และอาชีพทางการท่องเที่ยวไปในตัว กล่าวคือ มีลักษณะซ้อนทับกันระหว่างชีวิตทางสังคมประจำวันของชาวบ้านกับการแสดงโชว์ให้นักท่องเที่ยวชม นับเป็นการแสวงหาประโยชน์ทั้งจากการท่องเที่ยวไปพร้อมๆ กับการเก็บเกี่ยวผลผลิตเมี่ยงเพื่อส่งขาย

การที่ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต และจากการท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้านยังคงยึดถืออาชีพทำสวนเมี่ยงต่อไป แม้ว่าในปัจจุบันการสืบทอดอาชีพทำสวนเมี่ยงจะลดลง และชาวบ้านบางส่วนก็ผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่นๆ มากขึ้น แต่สวนเมี่ยงและอาชีพทำเมี่ยงก็ยังคงดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้ เพราะอาชีพทำสวนเมี่ยงนั้นได้เข้าไปเกี่ยวพันกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในฐานะกิจกรรมการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน และยังสอดคล้องกับภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาที่ได้ประกอบสร้างขึ้นมาด้วย

4.2 การเปลี่ยนแปลงและย้อนแย้งของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม

ในอดีตหมู่บ้านแม่กำปองมีโครงสร้างสังคมที่ไม่ซับซ้อน มีเพียงผู้นำชุมชน และชาวบ้านเท่านั้น ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้อาวุโสของหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้าน ส่วนชาวบ้านที่เหลือคือลูกบ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพราะ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องที่อพยพย้ายถิ่นจากอำเภอคอยสะเกิดเข้ามาหาพื้นที่ทำสวนเมี่ยง จึงมีความสัมพันธ์ทางด้านเครือญาติอย่างแนบแน่น การขอความร่วมมือต่างๆ ในการพัฒนาหมู่บ้าน หรือการขอความช่วยเหลือระหว่างกันจึงเป็นไปได้โดยง่าย ชาวบ้านทุกคนพร้อมจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งจัดว่าเป็นความสัมพันธ์ในสังคมชนบทของไทย ที่ทุกคนให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปัน และยินดีที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม

ชาวบ้านแม่กำปองให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ในฐานะผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์มาก่อน จึงให้ความเชื่อถือเมื่อผู้อาวุโสเหล่านี้แสดงความคิดเห็นหรือให้คำปรึกษาทางด้านต่างๆ แก่หมู่บ้าน นอกจากผู้อาวุโสในหมู่บ้านแล้ว ผู้ที่ชาวบ้านให้ความนับถืออีกคนก็คือผู้ใหญ่บ้าน ทั้งนี้เพราะผู้ใหญ่บ้านได้รับการแต่งตั้งจากทางการ จึงมีอำนาจรัฐรับรองความชอบธรรมในการดำเนินกิจการงานต่างๆ ของหมู่บ้าน ทั้งผู้อาวุโสและผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นแกนนำที่สำคัญในการทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน อีกทั้งยังเป็นผู้ที่คอยไกล่เกลี่ยเรื่องราวขัดแย้งต่างๆ ของชาวบ้านอีกด้วย โครงสร้างสังคมเช่นนี้เป็นจัดเป็นโครงสร้างสังคมชนบทของไทย

การตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้อำนาจรัฐสามารถเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านได้มากขึ้น บทบาทและความสำคัญของผู้อาวุโสจึงเริ่มลดลง เป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำปรึกษากับผู้ใหญ่บ้าน เมื่อเกิดข้อขัดแย้งต่างๆ จะเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านในการตัดสินความ ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านจึงมีบทบาทที่สำคัญในการขจัดความขัดแย้งของชาวบ้าน และในขณะเดียวกันก็มีบทบาทในฐานะผู้นำการพัฒนาหมู่บ้านไปในแนวทางที่รัฐให้การสนับสนุน

นอกจากนี้ การคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่น เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น เกิดการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ จากการสนับสนุนของภาครัฐ เพื่อที่จะพัฒนาหมู่บ้านชนบทให้ทันสมัย ก่อให้เกิดผู้นำกลุ่มใหม่ขึ้นมา นั่นคือ กลุ่มผู้นำที่มาจากคณะกรรมการของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ผู้นำเหล่านี้ทำให้โครงสร้างสังคมของหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ในลักษณะองค์กร มีการจัดลำดับชั้นของตำแหน่งเพิ่มขึ้น คือ มีทั้งประธานกรรมการ กลุ่มต่างๆ คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ และชาวบ้านทั่วไป ความสัมพันธ์ในลักษณะองค์กรส่งผลให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในอดีต เริ่มเปลี่ยนแปลงไป การขอแรงช่วยเหลือการงานต่างๆ ลดน้อยลง การเอาแรงดังเช่นในอดีต เปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบการจ้างงานมากขึ้น

ภาพแทนทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน นำมาซึ่งกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน เพื่อที่จะสร้างรูปรอยของสังคมชนบทล้านนาที่เด่นชัดยิ่งขึ้น ซึ่งกลุ่มกิจกรรมบางส่วนก็มีมาแต่เดิม เช่น กลุ่มหมอมือ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น และบางส่วนก็เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ดัดขึ้นมา เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มหมอนใบชา และอื่นๆ กลุ่มเหล่านี้จะทำการผลิตสินค้าที่เกี่ยวข้องเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งเสนอบริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน นอกจากจะตอบสนองต่อการท่องเที่ยวแล้ว กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ยังมีส่วนช่วยให้ภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนามีความเป็นรูปธรรมและจับต้องได้มากยิ่งขึ้น

การรวมกลุ่มกิจกรรมนำมาซึ่งผู้นำใหม่ๆ ซึ่งส่งผลให้โครงสร้างสังคมในช่วงเวลานี้ มีความซับซ้อน ประกอบไปด้วยผู้นำต่างๆ ทั้งผู้นำกลุ่มกิจกรรม ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้อาวุโส ผู้นำที่เป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่มีตำแหน่งในกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ สมาชิกของกลุ่มต่างๆ และชาวบ้านทั่วไป ลักษณะโครงสร้างสังคมมีการแบ่งแยกย่อย ขึ้นอยู่กับกลุ่มองค์กรที่ตนสังกัด ก่อให้เกิดการซ้อนทับกันของบทบาทหน้าที่ นำมาซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านที่ลดน้อยลง

แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวบ้านแม่กำปองก็มีวิธีการในการจัดการกับโครงสร้างสังคมที่มีลักษณะซับซ้อน และความสัมพันธ์อันห่างเหินกัน โดยนำความเป็นเครือญาติกันมาใช้เป็นเครื่องมือ

ในการจัดการ กล่าวคือ ถึงแม้ความสัมพันธ์ในลักษณะขององค์กร หรือตำแหน่งหน้าที่ในทางสังคม นั้นจะมีความสำคัญ แต่ทั้งหมดก็ถูกควบคุมจากความเป็นเครือญาติกันของชาวบ้าน สิ่งนี้สามารถ สังเกตเห็นได้ในเวลาที่ชาวบ้านต้องการแรงงานในการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่างๆ ชาวบ้านจะ พร้อมใจกันเข้าร่วม โดยไม่มีการปฏิเสธ หรือถือว่าตนเป็นผู้นำแต่อย่างใด หรือในกรณีต้องการ แรงงาน เพื่อซ่อมแซมภายในบ้าน ชาวบ้านจะอาศัยไหว้วานญาติสนิทชิดเชื้อมาเป็นแรงงานในการ ช่วยเหลือ โดยไม่มีการว่าจ้างแต่อย่างใด

นอกจากนี้การมีวัดเป็นศูนย์กลางทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านสังคมก็ยังเป็นส่วนช่วย ให้ชาวบ้านมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ในการประชุมหมู่บ้าน วัดจะเป็นสถานที่จัดประชุม การมา ประชุมร่วมกัน ทำให้ชาวบ้าน ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันมากขึ้น รวมทั้งการประชุมยังเป็นการ ชี้แจงทำความเข้าใจกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้ทำให้โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้ง กันในอนาคตลดลง อีกทั้งบรรยากาศของวัดยังช่วยลดความขุ่นข้องหมองใจกันระหว่างชาวบ้าน ได้ อีกด้วย และเมื่อวัดต้องการแรงงานหรือปัจจัยในการสร้างศาสนสถานต่างๆ ชาวบ้านแม่กำปองทุก คนก็พร้อมใจที่จะช่วยเหลือ มากบ้างน้อยบ้าง ตามกำลังทรัพย์และกำลังความสามารถของตน

ความเป็นเครือญาติ และวัด จึงเป็นยุทธวิธีที่ชาวบ้านใช้จัดการกับความสัมพันธ์ และ โครงสร้างสังคมที่ซับซ้อนในปัจจุบัน วัดซึ่งเป็นศูนย์รวมทางสังคมและจิตใจของชาวบ้าน ยังทำ หน้าที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความผูกพันระหว่างชุมชนกับศาสนาที่แนบแน่นดังเช่นอดีต ความเป็น เครือญาตินั้น แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมชนบทของไทย ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คำนึงถึงญาติพี่น้อง เป็นสำคัญ สิ่งเหล่านี้ยังคงปรากฏตัวอยู่ในหมู่บ้านแม่กำปอง แม้จะถูกซ่อนทับด้วยความ เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและความเจริญที่หลั่งไหลเข้ามา แต่ชาวบ้านก็สามารถนำมาเป็นจุดเด่น ทางการท่องเที่ยว และเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมภาพแทนหมู่บ้านชนบทล้านนาได้เป็นอย่างดี

4.3 การเปลี่ยนแปลงและซ่อนทับกันของเวลา

หมู่บ้านแม่กำปองในอดีตเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม อาศัยการเพาะปลูกเลี้ยงเป็นอาชีพ หลัก และเป็นสินค้าที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ กับชุมชนบนพื้นราบ การมีชีวิตที่ยึดติดกับ การเกษตร กอปรกับการเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านเป็นไปโดยความยากลำบาก ส่งผลให้ชาวบ้านใน ชุมชนมีสำนึกในเรื่องการผ่านพ้นไปของเวลาน้อยกว่าชุมชนในเมือง ชาวบ้านแม่กำปองจะไม่รู้สึก ว่าเวลาที่ตนใช้ไปในแต่ละวันนั้นเป็นสิ่งที่มีความหมาย ชาวบ้านจะใช้ชีวิตแบบสบายๆ ไม่เร่งรีบ สำนึกใน เรื่องของเวลาเช่นนี้จะเห็นได้จากการพูดคุยกับผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งมักจะบอกกล่าวว่า

“การทำงานในสวนเมี่ยงแต่ละวันนั้น ไม่ต้องเร่งรีบ ทำได้เท่าไรก็เท่านั้น ไม่เสร็จ พรุ่งนี้ก็ค่อยมาทำใหม่ ทำไปเรื่อยๆ”

คำพูดของผู้สูงอายุข้างต้น นอกจากจะสะท้อนสำนึกในเรื่องเวลาของชาวบ้านแล้ว ยังช่วยให้เห็นภาพของหมู่บ้านชนบท ที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่รีบเร่งอีกด้วย

การก้าวเข้ามาของกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ทำให้สำนึกในเรื่องเวลาของชาวบ้านแม่กำปองมีสูงขึ้น กล่าวคือ ในการจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านนั้นทุกอย่างจะมีการกำหนดเวลาของกิจกรรมต่างๆ ที่แน่นอน ซึ่งการจัดการกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับเวลาเชิงกายภาพที่วัดได้ ด้วยนาฬิกา ที่เรียกว่า “clock time” การที่ต้องคำนึงถึงเวลาตามนาฬิกานั้น ทำให้ชาวบ้านแม่กำปอง โดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน มีสำนึกทางด้านเวลาที่สูงมาก

การผูกติดกับเวลาที่วัดได้ด้วยนาฬิกา ส่งผลให้ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต้องมีการแบ่งงานกันทำในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การทำบายศรีจะเป็นหน้าที่ของกลุ่มแม่บ้าน การทำอาหารมื้อค่ำต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นหน้าที่ของกลุ่มแม่บ้าน การจัดเตรียมสถานที่ต่างๆ นั้นจะเป็นหน้าที่ของคนอื่นๆ จะเป็นหน้าที่ของกลุ่มนักดนตรี หรือกลุ่มมัคคุเทศก์ การพยายามจัดเตรียมสิ่งต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของระดับความสำนึกในเรื่องเวลาของชาวบ้านแม่กำปองได้เป็นอย่างดี

นอกจากการเปลี่ยนแปลงระดับความสำนึกที่มีต่อเวลาของชาวบ้านแล้ว ในส่วนรูปแบบของเวลา (Shape form of time) ก็มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเช่นกัน กล่าวคือ วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่กำปองที่มีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมนั้น จะมีวิถีคิดต่อรูปแบบของเวลาในลักษณะวงเกลียว (cyclical) นั่นคือ มีจุดเริ่มต้น มีตอนกลาง มีจุดสิ้นสุด แล้วก็มาเริ่มที่จุดเริ่มต้นใหม่อีกครั้ง หมุนเวียนเช่นนี้ชั่วนาตาปี ซึ่งวิถีคิดแบบวงเกลียวนี้จะเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำสวนเมี่ยงของชาวบ้าน กิจกรรมประจำวันประจำปีของชาวบ้านจะเกี่ยวข้องกับเมี่ยงทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยวเมี่ยง ที่จะแบ่งเมี่ยงออกเป็นเมี่ยงหัวปี (เม.ย.-มิ.ย.) เมี่ยงกลางปี (มิ.ย.-ส.ค.) เมี่ยงซ้อย (ส.ค.-ต.ค.) และเมี่ยงเหมย (พ.ย.-ม.ค.) ชาวบ้านจะเก็บผลผลิตเมี่ยงวนเวียนกันเช่นนี้ในทุกๆ ปี ในช่วงที่ว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยวเมี่ยง ซึ่งจะอยู่ในช่วงปลายเดือนมกราคมไปจนถึงมีนาคมนั้น ชาวบ้านจะใช้เวลาในการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ในการทำเมี่ยงต่อไป เช่น การจักตอกมัดเมี่ยง การสานกระชู่ (ตะกร้า) รวมทั้งการตัดไม้พินสำหรับการนั่งเมี่ยงด้วย ซึ่งวิถีคิดเรื่องเวลาแบบวงเกลียวนี้ เกิดมาจากการจำลองธรรมชาติของฤดูกาลที่สังคมเกษตรต้องยึดเป็นกรอบสำคัญในการดำรงชีวิตนั่นเอง

เมื่อถนนเข้าสู่หมู่บ้านได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น ทำให้โลกทัศน์สมัยใหม่เข้ามาสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มเห็นสิ่งแปลกใหม่ และเกิดความต้องการครอบครอง ทำให้ชาวบ้านพยายามหารายได้เสริมจากอาชีพที่นอกเหนือภาคการเกษตร เช่น อาชีพรับจ้าง อาชีพค้าขาย การเกิดขึ้นของอาชีพนอกภาคการเกษตร ส่งผลต่อรูปแบบของเวลาแบบวงเกลียวของชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลงสู่รูปแบบ

ของเวลาแบบเส้นตรง (linear) กล่าวคือ ชีวิตจะพุ่งไปข้างหน้าอยู่เรื่อยๆ ไม่มีการถอยย้อนกลับมาอีก วันพรุ่งนี้จะต้องดีกว่าวันนี้

การเข้ามาของกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว เสริมให้รูปแบบเวลาแบบเส้นตรงนั้นมีความสำคัญมากขึ้น ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ซึ่งจะเห็นได้จากการพูดคุยกันระหว่างชาวบ้านถึงจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน การจัดทำแผนการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน รวมถึงมีการเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ เพื่อดึงให้นักท่องเที่ยวใช้จ่ายในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น การวางแผนงานการท่องเที่ยว การสร้างกิจกรรมใหม่ๆ แสดงถึงมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อเวลาว่า เป็นการมองเวลาแบบตรงไปข้างหน้า ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบเวลาที่เป็นเส้นตรงนั่นเอง

โดยทั่วไปแล้ว รูปแบบของเวลาแบบเส้นตรงจะเข้าไปแทนที่รูปแบบเวลาแบบวงเกลียว แต่ในความเป็นจริงแล้ว รูปแบบของเวลาแบบเส้นตรงนั้นไม่สามารถที่จะเข้าไปแทนที่รูปแบบเวลาแบบวงเกลียวได้อย่างสมบูรณ์ เพราะจะยังหลงเหลือวิถีคิดแบบวงเกลียวตกค้างอยู่ และทำให้เกิดการคิดแบบสลับไขว้กันระหว่างรูปแบบทั้ง 2 อยู่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 : 563)

ในกรณีของชาวบ้านแม่กำปอง ก็มีลักษณะดังกล่าวเช่นกัน กล่าวคือ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีโลกทัศน์ที่มองไปยังอนาคต คิดถึงวันข้างหน้า พยายามแสวงหาสิ่งที่ดีกว่าให้กับชีวิตของตนตามแบบอย่างของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเกษตร ยังคงทำสวนเมี่ยง ซึ่งต้องอาศัยทั้งความสมบูรณ์ของธรรมชาติ และฤดูกาลที่แน่นอนเป็นตัวแปรหลักในการได้มาซึ่งผลผลิตเมี่ยง กอปรกับการมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสวนเมี่ยงมาช้านาน ทำให้รูปแบบของเวลาแบบวงเกลียวนั้นยังดำรงอยู่

การซ้อนทับกันของรูปแบบเวลาทั้งสองแบบนี้ นับเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะ รูปแบบเวลาที่เป็นเส้นตรง ช่วยให้ชาวบ้านรู้จักวางแผนการดำเนินงานการท่องเที่ยวอย่างเป็นลำดับขั้น ทำให้การท่องเที่ยวของหมู่บ้านมีทิศทางที่แน่นอน รวมทั้งมีการคิดค้นกิจกรรมและของที่ระลึกใหม่ๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากและหลากหลายขึ้น ในขณะที่เดียวกันรูปแบบเวลาวงเกลียว ซึ่งผูกพันอยู่กับสวนเมี่ยง ก็เป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวต้องการเข้ามาเที่ยวชมวิถีชีวิตของชุมชนมากยิ่งขึ้น กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวต้องการสัมผัสกับวัฒนธรรมล้านนาที่ยังมีชีวิต จนกลายเป็นความน่าตื่นตาตื่นใจ และแปลกแตกต่างจากหมู่บ้านท่องเที่ยวอื่นๆ

สำนึกด้านเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปและการซ้อนทับกันของรูปแบบเวลานั้น มีส่วนช่วยเสริมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้มีความน่าเชื่อถือ จากการจัดการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน มีกำหนดรูปแบบและเวลาที่แน่นอน ในขณะเดียวกันก็สร้างเสน่ห์ดึงดูดใจด้วยวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

ผูกพันกับการเกษตร เสมือนชุมชนชนบทที่กาลเวลาถูกหยุดนิ่งเอาไว้ ทั้งสองด้านล้วนช่วยให้ภาพแทนชุมชนชนบทล้านนานั้นมีความน่าเชื่อถือ และตื่นตาตื่นใจไปในตัว นักท่องเที่ยวแม้ต้องการมาชมวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แต่นักท่องเที่ยวก็ยังคงต้องการความสะดวกสบาย ความสะอาด และบริการที่ดี ซึ่งหมู่บ้านแม่กำปองก็สามารถสนองความต้องการทั้งสองด้านได้เป็นอย่างดี

4.4 การเปลี่ยนแปลงและความคลุมเครือของพื้นที่ทางสังคม

H. Lefebvre (1991 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2549 : 573) กล่าวว่าทุกวันนี้เวลาเราพูดคำว่า “ห้อง” ในอพาร์ทเมนต์ คำว่า “หัวมุมถนน/กลางถนน” คำว่า “ตลาด” สิ่งที่เรากำลังกระทำอยู่ก็คือ “การแบ่งแยก/การแยกแยะ” พื้นที่ที่เคยมีอยู่ในความจริง ให้แยกขาดออกจากกันในโลกทางความคิด/โลกทางสังคม การพูดของเราจึงมีค่าเท่ากับการเปลี่ยน “พื้นที่” (space) ให้กลายเป็น “พื้นที่ทางสังคม” (social space) เพราะบรรดาถ้อยคำที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ก็มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับคำโดยทั่วไป คือ นอกจากจะทำให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจแล้ว ยังมี “คุณค่า/ความหมาย” ติดมาด้วย ดังนั้น “พื้นที่” (space) จึงเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างทางสังคมที่เราอยู่อาศัยนั่นเอง

การตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูง อีกทั้งไม่มีเส้นทางคมนาคมที่เดินทางเข้าถึงได้ง่าย ประกอบกับผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีการอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากที่เดียวกัน ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองในอดีตนั้น มีลักษณะเป็นหมู่บ้านปิด มีการติดต่อกับสังคมภายนอกน้อยมาก จึงไม่มีการแบ่งแยกพื้นที่ในทางสังคมอย่างชัดเจน นอกจากพื้นที่สวนเมี่ยงของตนเองแล้ว ป่าในหมู่บ้านล้วนเป็นพื้นที่สาธารณะ ชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยไม่มีการหวงห้ามหรือมีข้อจำกัดการใช้แต่อย่างใด ใครอยากตัดไม้ อยากเก็บสมุนไพร หรือหาอาหาร ล่าสัตว์ ล้วนกระทำได้โดยไม่ต้องมีการขออนุญาต

ในส่วนในพื้นที่สวนเมี่ยงของชาวบ้านแต่ละครัวเรือนนั้น ก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นพื้นที่ส่วนตัวอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะ สวนเมี่ยงในหมู่บ้านมักจะมีการปลูกติดต่อกันไป ทำให้สวนเมี่ยงบางแห่งไม่มีทางเข้า จำเป็นต้องเดินผ่านสวนเมี่ยงของคนอื่น จึงจะเข้าถึงสวนเมี่ยงของตน ด้วยเหตุนี้เจ้าของสวนเมี่ยงจึงไม่มีการล้อมรั้วสวนเมี่ยงของตน การแบ่งเขตพื้นที่กระทำโดยการใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นเครื่องหมายในการบอกเขตเท่านั้น โดยนัยนี้พื้นที่สวนเมี่ยงจึงมีลักษณะเป็นทั้งพื้นที่ส่วนตัวและเป็นพื้นที่สาธารณะในบางครั้ง

รูป 4.1 การแสดงอาณาเขตพื้นที่สวนเมืองแต่ละผืนโดยใช้ต้นไม้เป็นหลักเขต

พื้นที่ในบ้านของชาวบ้านแม่กำปองในอดีตนี้มีลักษณะเป็นทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะซ้อนทับกันอยู่ กล่าวคือ ในบริเวณที่เป็นห้องนอนนั้นจัดเป็นพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งจะไม่อนุญาตให้ชาวบ้านคนอื่นๆ เข้าไป แต่สำหรับชานบ้านแล้ว จัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านซึ่งรู้จักมักคุ้นกับเจ้าของบ้านสามารถเข้าไปนั่งคุย หรือบางครั้งเปลี่ยนเป็นที่พักผ่อนนอนของผู้ที่ขึ้นมารับจ้างเก็บเมียงให้กับเจ้าของบ้าน

การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่เกิดขึ้นกับทั้งหมู่บ้านเมื่อมีการประกาศให้พื้นที่ของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่งผลให้การใช้พื้นที่ของชาวบ้านแม่กำปองเปลี่ยนแปลงไปทันที การเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน ถูกควบคุมโดยหน่วยงานรัฐ ซึ่งเต็มไปด้วยกฎระเบียบข้อบังคับ การใช้ประโยชน์ในบางเรื่อง เช่น การตัดไม้ ต้องมีการขออนุญาตกับทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อนจึงจะกระทำได้ โดยขณะนี้พื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะของชาวบ้านจึงเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมเป็นพื้นที่ส่วนตัวของภาครัฐ ซึ่งรัฐสามารถใช้อำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้โดยเสรี ยกเว้นพื้นที่สวนเมียงของชาวบ้านเพราะชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำกินก่อนจะประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวน ดังนั้นกฎเกณฑ์ข้อบังคับของรัฐจึงใช้ไม่ได้ในพื้นที่สวนเมียงของหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในพื้นที่สวนเมียงของตนได้อย่างเต็มที่

การคมนาคมระหว่างเมืองกับหมู่บ้านที่สะดวกมากขึ้น ทำให้การขนส่งวัสดุก่อสร้างบ้านจากในเมืองเป็นไปได้โดยง่าย จึงมีการสร้างบ้านด้วยอิฐ และปูนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่ยังนิยมใช้ไม้เนื้อแข็งในการสร้างบ้าน ซึ่งไม้ส่วนใหญ่จะตัดจากต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในสวนเมียงของตน บ้านที่สร้างจากไม้เนื้อแข็งทำให้สามารถที่จะแบ่งพื้นที่ของบ้านเป็นส่วนต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น แบ่งเป็นห้องโถง ห้องนอน ห้องครัวพื้นบ้าน และห้องน้ำที่อาจสร้างแยกจากตัวบ้านหรือตั้งอยู่ในบ้าน พื้นที่ของบ้านที่เพิ่มขึ้นนี้ ส่งผลให้กิจกรรมต่างๆ ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่เป็น การเฉพาะมากขึ้น เช่น ห้องครัวจะใช้ในการประกอบอาหารเท่านั้น ห้องโถงจะใช้ในการรับประทานอาหาร ชาวบ้านจะเป็นที่รับแขก แต่ละห้องในบ้านนั้นมีการกำหนดกิจกรรมเฉพาะที่จะกระทำได้ในห้องนั้นๆ เท่านั้น โดยนัยนี้พื้นที่ทางกายภาพในบ้านจึงถูกให้ความหมายใหม่ กลายเป็นพื้นที่ในทางสังคมขึ้นมา

ภาพแทนหมู่บ้านชนบทด้านนาของหมู่บ้านแม่กำปอง ทำให้มีผู้คนจากหลากหลายสถานที่ หลากหลายเชื้อชาติ เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ทั้งเพื่อสัมผัสกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน และเพื่อสัมผัสกับทัศนียภาพที่สวยงามของหมู่บ้าน ส่งผลให้พื้นที่ภายในหมู่บ้านที่เคยเดิมเคยเป็นพื้นที่ส่วนตัวของชุมชน ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา นักท่องเที่ยวสามารถเดินชมสถานที่ต่างๆ ในหมู่บ้านได้อย่างเสรี พื้นที่ที่เคยเป็นของชุมชนกลายสภาพเป็นพื้นที่ของนักท่องเที่ยว เป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวที่ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

ในส่วนของพื้นที่สวนเมียงนั้น เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมในหมู่บ้าน พื้นที่สวนเมียงก็มีหน้าที่เพิ่มขึ้นมาอีกสิ่งหนึ่ง นั่นคือ การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการชมวิถีชีวิตของชาวบ้าน และอยากมีส่วนร่วม โดยการเข้าไปชมสวนเมียง และทดลองเก็บใบเมียง หน้าที่ใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้สวนเมียงแปรสภาพจากพื้นที่เพื่อการเกษตรมาเป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยว ซึ่งเท่ากับเป็นการเปลี่ยนพื้นที่ส่วนบุคคลของชาวบ้านให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะ

ส่วนของบ้านพักของชาวบ้าน ที่จัดเป็นโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยวนั้น จะมีการแบ่งพื้นที่ภายในบ้านเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งส่วน นั่นคือ พื้นที่ส่วนที่เป็นห้องนอนของนักท่องเที่ยว ซึ่งห้องนอนของนักท่องเที่ยวนี้นี้มีทั้งต่อเติมออกมาจากบ้านหลังเดิม โดยการทำทางเดินหรือบันไดต่อเชื่อมกับบ้านที่ตนอยู่อาศัย บางหลังก็เป็นการกั้นแบ่งพื้นที่ว่างภายในบ้านให้เป็นห้องนอนของนักท่องเที่ยว รวมทั้งปรับปรุงห้องโถงที่ใช้นั่งพักผ่อนให้มีความสะอาดและเรียบร้อย ห้องน้ำห้องส้วมก็มีการติดตั้งสุขภัณฑ์ต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น เครื่องอาบน้ำอุ่น ส้วมแบบชักโครก และบริเวณรอบๆ บ้านพักก็จะมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อสร้างความสวยงามอีกด้วย

การที่บ้านซึ่งมีลักษณะเป็นสถานที่ส่วนตัว ถูกทำให้กลายเป็นสถานที่เพื่อการพักผ่อนของนักท่องเที่ยว ทำให้กิจกรรมต่างๆ ของเจ้าของบ้านเปลี่ยนไป เช่น การซักผ้าตากผ้า การอาบน้ำ หรือการรับประทานอาหารร่วมกันต้องคำนึงถึงมารยาททางสังคมที่แตกต่างกันให้มากขึ้น จะกระทำสิ่งใดก็ต้องคำนึงถึงนักท่องเที่ยว ซึ่งเปรียบเสมือนคนแปลกหน้าที่มาอาศัยในบ้านของตนให้มากขึ้น พื้นที่ห้องโถงซึ่งเคยเป็นพื้นที่พักผ่อนของเจ้าของบ้าน แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพื่อการต้อนรับและพูดคุยกับนักท่องเที่ยวในยามค่ำคืน พื้นที่ต่างๆ ภายในตัวบ้าน ยกเว้นห้องนอนของเจ้าของบ้าน กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินไปมาได้ ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ส่วนห้องนอนของนักท่องเที่ยว กลับเป็นพื้นที่เฉพาะส่วนตัวของนักท่องเที่ยว ที่เจ้าของบ้านไม่สามารถเข้าไปได้ ถ้าไม่ได้รับการอนุญาตจากนักท่องเที่ยว

รูป 4.2 ส่วนของห้องนอนนักท่องเที่ยวที่ต่อเติมออกมาจากบ้านพักที่เปิดเป็นโฮมสเตย์

รูป 4.3 ห้องนอนของนักท่องเที่ยวในบ้านพักที่เปิดเป็นโฮมสเตย์

รูป 4.4 ห้องโถงของบ้านพักโฮมสเตย์ที่ใช้เป็นที่ทานอาหารและสนทนาพูดคุยระหว่างเจ้าของบ้านพักกับนักท่องเที่ยว

รูป 4.5 ห้องครัวพื้นบ้านภายในบ้านพักโฮมสเตย์

รูป 4.6 ห้องน้ำห้องส้วมภายในบ้านพักโฮมสเตย์

การทับซ้อนกันของพื้นที่ต่างๆ ภายในหมู่บ้าน และความคลุมเครือของพื้นที่ทางสังคมของหมู่บ้านนั้น มีส่วนช่วยให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านเป็นไปได้โดยง่าย ทั้งนี้ เพราะพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวและพื้นที่ที่เป็นส่วนรวมนั้น นับแต่อดีตก็มีลักษณะคลุมเครือ ไม่แยกขาดจากกันอย่างชัดเจน พื้นที่เหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับวัฒนธรรมวิถีชีวิต ที่มีการแบ่งปันกันทางด้านต่างๆ อยู่แล้ว แม้อินอดีตก็มีการใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้ที่เดินทางขึ้นมารับจ้างเก็บเมียง ซึ่งก็ล้วนเป็นชาวบ้านจากที่อื่นทั้งสิ้น ดังนั้นการแบ่งปันกันใช้พื้นที่ทางสังคมต่างๆ ระหว่างชาวบ้านจึงเป็นเรื่องปกติวิสัยของการดำรงชีวิต เมื่อเกิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็เพียงแบ่งปันการใช้พื้นที่ทางสังคมต่างๆ ของตนร่วมกับนักท่องเที่ยว ซึ่งนอกจากจะเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางสังคมต่างๆ ในการแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยวแล้ว การแบ่งปันการใช้พื้นที่ยังแฝงไปด้วยความหมายของการแบ่งปัน เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงไปยังภาพแทนชุมชนชนบทล้านนาได้เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ที่เห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่ง ก็คือ การปรับปรุงภูมิทัศน์รอบๆ หมู่บ้าน เช่น การปลูกต้นไม้บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน หรือการปลูกกล้วยไม้ หรือไม้ดอกอื่นๆ ในพื้นที่บ้านเรือนของตน นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างป้ายชื่อแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เช่น ป้ายแสดงชื่อน้ำตกในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะมายืนถ่ายรูป เพื่อแสดงว่าตนได้เดินทางเข้ามาถึงหมู่บ้านแม่กำปองแล้ว ในบริเวณน้ำตกนี้ยังได้มีการจัดสร้างบันไดทางเดินขึ้นไปยังน้ำตกชั้นบน มีการนำต้นกล้วยไม้และไม้ดอกมาปลูกบริเวณสองข้างทางเดิน รวมทั้งต้นไม้โดยรอบ และเมื่อเร็วๆ นี้มีการสร้างห้องน้ำไว้บริเวณด้านข้างทางเข้าน้ำตก เพื่อบริการนักท่องเที่ยวอีกด้วย

การปรับปรุงภูมิทัศน์รอบๆ หมู่บ้านนั้นกระทำไปเพื่อสร้างความสวยงามทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ซึ่งนอกจากจะช่วยสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวแล้ว ยังมีผลต่อการประเมินมาตรฐานทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้านจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย ในขณะเดียวกัน การปรับปรุงภูมิทัศน์รอบๆ หมู่บ้านก็เป็นการช่วยเสริมสร้างภาพแทนชุมชนล้านนาที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เพราะการปรับปรุงภูมิทัศน์ เช่น การปลูกไม้ดอกไม้ประดับหรือการปลูกกล้วยไม้ต่างๆ ก็จะเน้นพันธุ์ไม้ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ การสร้างบันไดและศาลาพักผ่อน หรือสะพานข้ามน้ำตก ก็ใช้วัสดุที่เป็นไม้ ซึ่งตัดเอาจากในหมู่บ้าน

รูป 4.7 ป้ายชื่อน้ำตกแม่กำปอง

รูป 4.8 ศาลาพักผ่อนบริเวณชั้นล่างของน้ำตก และสะพานข้ามไปยังบันไดขึ้นน้ำตกชั้นบน

รูป 4.9 บันไดขึ้นไปยังน้ำตกแม่กำปองชั้นบน

รูป 4.10 ห้องน้ำที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณด้านข้างน้ำตกแม่กำปอง ที่อยู่ติดกันคือเตาเผาขยะ

4.5 การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีพิธีกรรม และภาษา

ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชุมชนแม่กำปองก่อนที่จะมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นนั้น เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อรับใช้ชุมชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งแฝงไปด้วยอุดมคติ ความเชื่อต่างๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ การทอดกฐิน หรือประเพณีปีใหม่ ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนมีที่มา ไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่อย่างไร จึงมีการสืบทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

หลังจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่กำปอง ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ยังคงมีลักษณะและเนื้อหาดังเช่นในอดีต (ถึงแม้องค์ประกอบ เช่น วัสดุที่นำมาใช้จะเปลี่ยนแปลงไปให้เข้ากับยุคสมัย แต่รูปแบบประเพณีพิธีกรรมยังคงเดิม) แต่ละพิธีกรรม/ประเพณี มีช่วงระยะเวลาการจัดที่แน่นอน ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละเดือน เช่น เดือนมกราคมมีพิธีตานข้าวใหม่ เดือนเมษายนมีประเพณีปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) เป็นต้น จะไม่มีการจัดแสดงให้นักท่องเที่ยวชม ดังนั้นหากนักท่องเที่ยวต้องการชมประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้ จะต้องเข้ามายังหมู่บ้านในช่วงที่มีการจัดงานเท่านั้น

รูป 4.11 เครื่องใช้ในพิธีกรรมทำบุญสะเดาะเคราะห์บ้านในช่วงปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์)

เนื่องจากเหตุผลทางการท่องเที่ยว ที่ต้องมีการจัดกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา ทำให้ทางหมู่บ้านได้จัดกิจกรรมบายศรีสู่ขวัญขึ้นมาเพื่อใช้ต้อนรับนักท่องเที่ยว กิจกรรมบายศรีนี้มีลักษณะคล้ายกับพิธีบายศรีสู่ขวัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ เมื่อถึงเวลาจะมีการนำบายศรีที่ประดิษฐ์ไว้แล้วมาตั้งต่อหน้าผู้ทำพิธี จากนั้นผู้ทำพิธีก็จะมีการร้องอวยพรต้อนรับนักท่องเที่ยว แล้วจึงนำบายศรีมาผูกข้อมือนักท่องเที่ยวจนครบทุกคนจึงเป็นอันเสร็จพิธี การบายศรีสู่ขวัญนักท่องเที่ยวนี้จะจัดตามความต้องการของนักท่องเที่ยว และต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม

พิธีการบายศรีสู่ขวัญนี้เป็นการให้ความหมายใหม่ต่อพิธีกรรมฮ้องขวัญ¹ ของชาวบ้านในอดีต และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับความหมายใหม่ จากที่หมายถึง การแสดงความห่วงใย และการให้กำลังใจของชุมชนที่มีต่อผู้ที่ประสบกับเหตุการณ์ที่ไม่ดีในชีวิต เป็นการร่วมแสดงน้ำใจของชุมชนที่มีต่อผู้เจ็บป่วย และสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้เจ็บป่วยว่า ชุมชนและผู้เจ็บป่วยจะช่วยกันฝ่าฟันจนผ่านพ้นเหตุการณ์นี้ไปด้วยกัน ก็เปลี่ยนมาสู่การแสดงถึงความยินดีในการเดินทางมาถึงของนักท่องเที่ยว แสดงถึงการต้อนรับ และยังเป็นการอำนวยการให้พรแก่นักท่องเที่ยวอีกด้วย

รูป 4.12 พิธีบายศรีสู่ขวัญต้อนรับนักท่องเที่ยว

¹ การฮ้องขวัญ หรือ การร้องขวัญ เป็นประเพณีที่ชาวเหนือนิยมกระทำกันในอดีต พิธีฮ้องขวัญนี้จะกระทำก็ต่อเมื่อมีผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยหายจากอาการป่วยไข้เท่านั้น การทำพิธีนี้ก็เพื่อที่จะเรียกขวัญของคนป่วยให้กลับมาหาเจ้าของ ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่า เวลาคนเจ็บป่วยขวัญจะบินหายไป เมื่อหายจากอาการป่วยจึงต้องเรียกขวัญที่หายไปให้กลับเข้าสู่ร่าง

นอกจากพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญที่ชุมชนประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวแล้ว ชุมชนบ้านแม่กำปองยังได้มีการจัดการพ็อนรำแบบพื้นเมืองให้นักท่องเที่ยวชมอีกด้วย (จัดตามความต้องการของนักท่องเที่ยว และต้องเสียค่าใช้จ่ายต่างหาก)

เดิมทีการพ็อนรำต่างๆ จะมีเฉพาะเวลาในงานบุญหรืองานปอยหลวง² ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความครึกครื้นให้กับงาน อีกทั้งส่วนหนึ่งยังเป็นการแสดงความเคารพสักการะแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ด้วย ดังนั้นการพ็อนรำต่างๆ จึงมีทั้งความหมายในทางโลกและความหมายทางพิธีกรรมไปในตัว จึงไม่มีการแสดงพ็อนรำเพื่อ สำหรับช่างพ็อนรำก็จะเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านที่มีความรู้ในการพ็อนรำต่างๆ ทำทางการรำรำจึงอาจไม่ได้มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนและแน่นอน

เมื่อทางหมู่บ้านจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมา ก็มีการจัดตั้งกลุ่มพ็อนรำขึ้นมา ในช่วงแรกผู้ที่มาสอนการพ็อนรำให้กับสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเยาวชนของหมู่บ้าน ก็จะเป็นชาวบ้านที่มีความรู้ในการพ็อนรำนั้นๆ แต่ต่อมา เมื่อมีการจัดวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของหมู่บ้านขึ้นมา ก็ได้มีการเชิญอาจารย์จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ของจังหวัดเชียงใหม่มาสอนการพ็อนรำให้กับสมาชิก ส่งผลให้การพ็อนรำในระยะหลังนั้นเป็นไปตามแบบแผนของนาฏศิลป์ มีท่วงท่าที่เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น

สำหรับการพ็อนรำที่แสดงให้นักท่องเที่ยวชมนั้นจะประกอบไปด้วย 5 ชุดด้วยกัน ซึ่งได้แก่ พ็อนขันดอก พ็อนสาวเชียงใหม่ พ็อนสาวไหม พ็อนเทียน และพ็อนนพบุรี (มีลักษณะเหมือนการรำรำของทางพม่า) จำนวนผู้แสดงจะแตกต่างกันไปในแต่ละชุดการแสดง ในส่วนของเครื่องแต่งกายพ็อนรำจะแต่งกายให้เหมาะสมกับชุดการแสดงนั้นๆ มีทั้งการแต่งกายแบบเต็มยศ และแต่งกายแบบพื้นบ้าน

ในส่วนของดนตรีที่ใช้ประกอบการพ็อนรำนั้น จะมีทั้งการใช้ดนตรีพื้นบ้านที่เล่นสดๆ และมีทั้งที่เปิดจากแผ่นซีดี เพลงส่วนใหญ่จะเป็นเพลงบรรเลงพื้นบ้านของทางภาคเหนือ แต่ในบางครั้งพบว่ามีการใช้เพลงสมัยใหม่ที่มีคำร้องร่วมด้วย อย่างครั้งหนึ่งที่ผู้ศึกษาเข้าไปสังเกตการณ์พบว่า มีการใช้เพลงประกอบละคร เรื่องเพลงผ้าฟ้าล้อมดาว มาใช้เป็นดนตรีประกอบการพ็อนสาวไหม เป็นต้น ดังนั้นการพ็อนรำภายหลังจากการจัดการท่องเที่ยว จึงมีลักษณะที่ไม่สัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้าน อีกทั้งยังไม่มี ความหมายในเชิงวัฒนธรรมใดๆ การพ็อนรำที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพียงแค่การแสดง/โชว์ ที่ไว้ราก ให้นักท่องเที่ยวชม เพื่อแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยวเท่านั้น

² งานปอยหลวง คือ งานเฉลิมฉลองเมื่อศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นมาใหม่สำเร็จ จะจัดขึ้นก็ต่อเมื่อการสร้างศาสนสถานใหม่เสร็จสิ้นเท่านั้น ดังนั้น ช่วงเวลาในการจัดจึงไม่แน่นอน เนื่องจากการก่อสร้างศาสนสถานจะต้องใช้ทั้งแรงกาย แรงใจ และเงินจำนวนมาก เมื่อเสร็จสิ้นจึงต้องจัดงานเฉลิมฉลองให้อิ่งใหญ่ ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงความยินดีที่ศาสนสถานสำเร็จลุล่วงลงได้ ยังเป็นการแสดงถึงความเคารพต่อศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นมาใหม่ด้วย

การแสดงฟ้อนรำหรือการแสดงดนตรีที่ไม่สัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของชาวบ้านนั้น ไม่ใช่สิ่งที่นักท่องเที่ยวคำนึงถึง นักท่องเที่ยวเพียงแต่ต้องการชมการแสดงที่ช่วยเติมเต็มภาพของวัฒนธรรมล้านนาให้สมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น สิ่งที่นักท่องเที่ยวบริโภคผ่านการแสดงฟ้อนรำและการแสดงดนตรี ก็คือสัญลักษณ์ของความเป็นล้านนาที่ปรากฏอยู่ในท่วงทำนองดนตรี ในชุดฟ้อนรำต่างๆ และในท่าร่ายรำเพียงเท่านั้น และการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองก็สามารถสนองความต้องการดังกล่าวได้ ซึ่งนอกจากจะเป็นการดูเงินจากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นแล้ว ยังแสดงถึงความเป็นชุมชนล้านนาที่สมบูรณ์แบบได้อีกทางหนึ่งด้วย

รูป 4.13 การแสดงดนตรีพื้นเมืองที่จัดแสดงให้นักท่องเที่ยวชม

รูป 4.14 การแสดงฟ้อนรำแบบต่างๆ ที่จัดให้นักท่องเที่ยวชม

ชาวบ้านแม่กำปองจะใช้ภาษาพื้นเมืองในการติดต่อสื่อสารระหว่างกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังคงใช้ภาษาพื้นเมืองเป็นภาษาหลักในการสื่อสารอยู่ การเข้ามาของถนน ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนได้ติดต่อกับคนภายนอกมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม บุคคลภายนอกที่ชาวบ้านมักจะได้ติดต่อสัมพันธ์ด้วยก็ยังคงเป็นคนที่อาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ก็ใช้ภาษาพื้นเมืองในการติดต่อสื่อสารกันอยู่แล้ว จึงไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภาษาของชาวบ้านแต่อย่างใด ถึงแม้ในช่วงเวลานี้จะมีเยาวชนในหมู่บ้านเข้าไปศึกษาในตัวเมืองมากขึ้น ทำให้มีการเรียนรู้และพูดภาษากลางกันบ้าง แต่ก็ไม่ได้ทำให้เยาวชนเปลี่ยนไปใช้ภาษากลางในการสื่อสาร ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะบุคคลต่างๆ ที่เด็กๆ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยล้วนพูดภาษาพื้นเมืองกันเป็นส่วนใหญ่

หลังจากการจัดการท่องเที่ยวขึ้น ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสสัมผัสและพูดคุยกับนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นต่างที่มากขึ้น แต่ก็ไม่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ภาษาพื้นเมือง ชาวบ้านยังคงใช้ภาษาพื้นเมืองติดต่อกับนักท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวก็ชอบ เพราะถือว่าได้สัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ในส่วนของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรง เช่น มัคคุเทศก์ จะสามารถสื่อสารภาษากลางได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังสามารถพูดภาษาอังกฤษได้บ้าง ถึงแม้จะไม่คล่อง แต่ก็พอ

สื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ สำหรับเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้าน จะใช้ภาษากลางในการติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าพูดคุยกันเองก็จะใช้ภาษาพื้นเมือง

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาษาจึงไม่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านแม่กำปอง ทั้งนี้จะเป็นเพราะสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมนั้น ช่วยให้การพูดภาษาพื้นเมืองเป็นเรื่องปกติ ไม่ใช่เรื่องน่าอาย และยังเป็นเอกลักษณ์ของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในภาคเหนือ ซึ่งแตกต่างจากที่อื่นๆ ความแปลกและแตกต่างของภาษาพูด จัดเป็นจุดเด่นประการหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงความเป็นล้านนา ได้เห็นถึงความแปลก แตกต่าง น่าตื่นตาตื่นใจ ซึ่งนอกจากจะมีส่วนช่วยเกื้อหนุนการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแล้ว ยังมีส่วนช่วยเสริมสร้างภาพแทนของความเป็นชุมชนล้านนาได้อย่างดียิ่ง ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันชาวเชียงใหม่เริ่มหันไปพูดภาษากลางกันมากขึ้น ดังนั้นการที่นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสกับหมู่บ้านที่พูดภาษาเมืองกันทั้งหมู่บ้าน ย่อมสร้างความตื่นตาตื่นใจได้มาก และการที่หมู่บ้านสามารถสื่อสารภาษากลาง และภาษาต่างประเทศได้ ยังเป็นการสร้างความได้เปรียบทางการท่องเที่ยวให้กับหมู่บ้าน เพราะแก่นักท่องเที่ยวต้องการที่จะสัมผัสวัฒนธรรมดั้งเดิม และความเป็นพื้นเมืองก็จริง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องการความปลอดภัย และสะดวกสบายประการ ดังนั้นเมื่อมีผู้ที่สามารถสื่อสารพูดจาภาษาเดียวกับคนได้ย่อมรู้สึกอบอุ่นใจ และรู้สึกปลอดภัย ทำให้การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านน่าประทับใจยิ่งขึ้น

4.6 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในช่วงที่ชาวบ้านเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานจนถึงก่อนที่จะมีก่อนที่จะมีการตัดถนนเข้าหมู่บ้านนั้นจะใช้ระบบเครือญาติและการนับถือผีเป็นสำคัญ ไม่มีการจัดการโดยระบบกฎเกณฑ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือสถาบันที่เป็นทางการ การใช้หรือการตัดไม้จึงเป็นไปอย่างเสรี แต่ถึงแม้จะไม่มีการควบคุม สภาพทรัพยากรป่าไม้ในช่วงเวลานี้ก็ยังคงอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากเทคโนโลยีในการตัดไม้ยังเข้ามาไม่ถึงหมู่บ้าน การตัดต้นไม้ใหญ่เพื่อใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยจึงต้องใช้เวลามาก ชาวบ้านจึงไม่นิยมปลูกบ้านด้วยไม้เนื้อแข็ง แต่จะใช้ไม้ไผ่ในการสร้างแทน

การจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่เกษตรนั้น จะอาศัยน้ำฝนเป็นสำคัญ มีการผันน้ำจากลำห้วยมาใช้เฉพาะในส่วนที่เป็นสวนหลังบ้าน สำหรับน้ำที่ใช้บริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านจะใช้รางไม้ไผ่ผ่าครึ่งในการลำเลียงน้ำจากต้นน้ำและตาน้ำ การบริหารจัดการน้ำในช่วงเวลานี้จะมีกิจกรรมหรือการจัดการร่วมกันของชุมชนตามกลุ่มบ้าน เพื่อซ่อมแซมรางไม้ไผ่ที่ใช้ในการลำเลียงน้ำในแต่ละปี

การจัดการทรัพยากรดินนั้น ชาวบ้านจะแผ้วถางวัชพืชบริเวณรอบคันเมียง เพื่อความสะดวกในการเก็บใบเมียงและปลูกเมียงเพิ่มเติม

กรรมสิทธิ์ในที่ดินจะใช้หลักสิทธิของการใช้ทรัพยากรเป็นสำคัญ ใครมีความสามารถบุกเบิกที่ดินได้แค่ไหน ก็จะมีกรรมสิทธิ์ครอบครองเท่าที่ตนมีแรงจะบุกเบิก ไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินแต่อย่างใด จนกระทั่งปี พ.ศ.2498 ทางราชการได้ประกาศให้ชาวบ้านไปแจ้งการครอบครองที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเพื่อออกใบสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ (ใบ สค.1)

เมื่อมีการตัดถนนและขยายถนน ทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้านแม่กำปองถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก เพราะมีการตัดไม้เพื่อขายให้กับคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน โดยการขายไม้ให้กับคนในหมู่บ้านทำได้ง่ายกว่า เพราะไม่จำเป็นต้องขนผ่านด่านตรวจของเจ้าหน้าที่รักษาป่า ส่วนการขายไม้ให้กับคนภายนอกหมู่บ้าน ชาวบ้านจะขายในลักษณะของตัวบ้านที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ส่วนการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้เป็นหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ

ต่อมาในปี พ.ศ.2541 ทางหมู่บ้านแม่กำปองก็ได้มีการออกกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติและบทลงโทษของหมู่บ้านในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ที่ละเอียดขึ้น (เดิมที่ทางหมู่บ้านเคยออกกฎระเบียบในการควบคุมการตัดไม้ของชาวบ้านขึ้นในปี พ.ศ. 2536 แต่กฎระเบียบดังกล่าวมุ่งเน้นไปที่การขายบ้าน) ซึ่งกฎของหมู่บ้านนอกจากจะควบคุมการขายบ้านแล้ว ยังครอบคลุมถึงการตัดไม้และการเก็บของป่าด้วย โดยหลักการสำคัญจะไม่หวงห้ามในการนำของป่ามาบริโภคเองในครัวเรือน และจำหน่ายในเขตพื้นที่หมู่บ้าน แต่จะห้ามมิให้มีการจำหน่ายนอกหมู่บ้าน

การจัดการทรัพยากรน้ำใช้ระบบประปาภูเขา ที่แต่ละครัวเรือนจะต่อเพื่อนำมาใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน และมอบหมายหน้าที่ในการดูแลให้กับชาวบ้านคนในคนหนึ่งเฉพาะ ผู้ดูแลจะได้รับคำตอบแทนจากการเก็บค่าธรรมเนียมการใช้น้ำของแต่ละครัวเรือน โดยมีอัตราค่าธรรมเนียมที่แตกต่างกันไปในแต่ละปาง

นอกจากการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านประปาภูเขาแล้ว ยังมีนำทรัพยากรน้ำมาใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าจำหน่ายให้กับคนในหมู่บ้านและการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค โดยมีการจัดการในรูปแบบสหกรณ์ ชาวบ้านทุกคนเป็นผู้ถือหุ้น และควบคุมบริหารโดยคณะกรรมการสหกรณ์ไฟฟ้าที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิก

การจัดการทรัพยากรดินในช่วงนี้ ยังคงใช้ในการทำสวนเมียงเป็นหลัก และมีการปลูกกาแฟเสริมในพื้นที่สวนเมียง การปลูกกาแฟต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช แต่ก็ไม่ได้ทำให้ทรัพยากรดินเสื่อมไป ทั้งนี้เพราะปริมาณของสารเคมีเหล่านี้ไม่มากพอที่จะก่อให้เกิดปัญหาให้กับดิน เนื่องจากปริมาณการปลูกกาแฟนั้นมีไม่มากพอ

ในส่วนของกรรมสิทธิ์ในที่ดินเริ่มมีการซื้อขายเปลี่ยนมือ ไปยังบุคคลภายนอกที่เริ่มมองหาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่การซื้อขายก็ยังมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง และยังไม่มีการสร้างบ้านพักตากอากาศในหมู่บ้านแต่อย่างใด

ในช่วงปี พ.ศ.2543 หมู่บ้านแม่กำปอง ได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนี้มีองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง นั่นคือ ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือในการสอดส่องและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น

ในช่วงที่จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้น ภาวะเบียบควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านได้รับการปรับปรุงแก้ไขในส่วนต่างๆ ให้ทันสมัยขึ้น อีกทั้งยังมีการออกกฎระเบียบทางการท่องเที่ยว (รายละเอียดสามารถดูได้จากภาคผนวก) ขึ้นมา เพื่อใช้ในการควบคุมดูแลนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาไม่ให้ก่อความเสียหายให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน

รูป 4.15 ป้ายแสดงระเบียบการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

ในส่วนของทรัพยากรน้ำนั้นยังคงรูปแบบของประปาภูเขาไว้ สำหรับอุปโภคและบริโภคจะต่อจากประปาภูเขาเข้าสู่บ้านเรือนแต่ละหลัง โดยบ้านที่ใช้ประปาภูเขาจะต้องเสียค่าธรรมเนียมแตกต่างกันไปตามสถานที่ที่บ้านของตนตั้งอยู่

สำหรับโรงไฟฟ้าพลังน้ำ นอกจากจะมีหน้าที่ในการผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อใช้ในหมู่บ้าน และขายให้กับการไฟฟ้าแล้ว ยังเปลี่ยนเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ศึกษาดูงานของนักศึกษา หน่วยงานรัฐ และผู้นำชุมชนของหมู่บ้านอื่นๆ อีกด้วย

การจัดการทรัพยากรดินในช่วงที่จัดการท่องเที่ยว ยังใช้ที่ดินเพื่อทำสวนเมืองเป็นหลัก และมีการปลูกกาแฟแทรกในพื้นที่สวนเมือง ในส่วนของสวนเมือง นอกจากเป็นฐานในการผลิตของชุมชนแล้ว ยังถูกให้ความหมายใหม่ทางการท่องเที่ยวด้วย นั่นคือ เป็นสถานที่ศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนแม่กำปอง

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ทำให้ราคาที่ดินในหมู่บ้านมีราคาพุ่งสูงขึ้นมา ชาวบ้านที่มีหนี้สินจึงนิยมขายที่ดินให้กับบุคคลภายนอกเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการขายที่ดิน นอกจากเป็นหนทางลดในการแก้ไขปัญหาหนี้สินแล้ว ยังเป็นการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของตนขึ้นมาด้วยการขายที่ดินนี้จะขายเพียงบางส่วนเท่านั้น และจะเก็บส่วนที่เหลือไว้ทำกิน หากเป็นการขายบ้านเมื่อขายแล้วก็จะไปปลูกสร้างบ้านใหม่ตรงที่ดินที่เหลืออยู่

รูป 4.16 บ้านของชาวบ้านที่ติดประกาศขาย

ดังนั้นกรรมสิทธิ์ในที่ดินของหมู่บ้านจึงตกไปอยู่ในความครอบครองของบุคคลภายนอกที่ต้องการซื้อที่ดินในหมู่บ้าน เพื่อสร้างบ้านพักตากอากาศมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ถึงจะขายให้

บุคคลภายนอกมากขึ้น แต่เมื่อคิดเทียบกับพื้นที่ของหมู่บ้านแม่กำปองแล้วก็จัดว่ามีเปอร์เซ็นต์ที่น้อยมาก นั่นคือ ประมาณ 8 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด

รูป 4.17 บ้านพักตากอากาศของบุคคลภายนอกที่สร้างขึ้นในหมู่บ้าน

การนำเอาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นการนำเอาผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเข้ามาสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ได้อย่างแนบเนียน ชาวบ้านจะได้ผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินจากการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้สมบูรณ์ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา ในขณะที่พวกเขาก็ได้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ที่เกี่ยวพันกับผลผลิตเมือง และกาแฟที่เพิ่มขึ้น

การออกกฎระเบียบต่างๆ ของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นกฎระเบียบที่ชาวบ้านทุกคนต้องปฏิบัติ หรือกฎระเบียบที่นักท่องเที่ยวต้องปฏิบัติ ล้วนมีส่วนช่วยสร้างภาพของหมู่บ้านที่ตระหนักถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ภาพของความร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านที่จะช่วยกันอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านให้สมบูรณ์ ภาพเหล่านี้ล้วนช่วยให้ภาพแทนชุมชนชนบทด้านนามีความเข้มแข็ง และตอกย้ำให้ความเป็นชนบทปรากฏขึ้นในใจของนักท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจนด้วย

4.7 สรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและรวดเร็วในส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเปิดสู่โลกภายนอกง่ายขึ้น ความเจริญทางด้านต่างๆ หลังไหลเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น นอกจากความเจริญทางด้านวัตถุที่ถาโถมเข้าสู่หมู่บ้านแล้ว วิถีชีวิต ทัศนคติต่างๆ ก็ได้รับผลกระทบจากการตัดถนนเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากการตัดถนนนั้น มีแนวโน้มที่จะทำให้หมู่บ้านแม่กำปองประสบกับปัญหาทางด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการรุกรานของนายทุน ดังนั้นชาวบ้านจึงจำเป็นต้องหาวิธีการที่จะมาจัดการกับปัญหาเหล่านี้ ซึ่งวิธีการที่ชาวบ้านใช้ก็คือ การใช้ทรัพยากร และทุนเดิมของหมู่บ้านมาจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั่นเอง

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้นมาในหมู่บ้าน จำเป็นต้องสร้างสิ่งอ้างอิงเพื่อการขายขึ้นมา และสิ่งนี้ก็คือ ภาพแทนชุมชนชนบทล้านนานั้นเอง ภาพแทนของชุมชนชนบทนั้นจะไม่สามารถคงอยู่ได้ หากสิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้าม ดังนั้นแล้วชาวบ้านจึงพยายามที่จะตรงความเปลี่ยนแปลงที่ไม่ดีเอาไว้ และมุ่งที่จะรักษาสภาพดั้งเดิมของชุมชนที่สอดคล้องกับภาพแทนให้ได้มากที่สุด ความพยายามดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อการรักษาภาพแทนชุมชนชนบทล้านนาของชาวบ้าน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ ๆ ก็ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความหมายของอาชีพทำสวนเมี่ยง การเปลี่ยนแปลงและข้อยกเว้นของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้านเวลาและการซ้อนทับกันของเวลา การเปลี่ยนแปลงและความคลุมเครือของพื้นที่ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีพิธีกรรม และภาษา และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมข้างต้น ล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาภาพของของชุมชนชนบทล้านนาที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีวัฒนธรรมประเพณี ภาษาดั้งเดิม และมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแวดล้อมไว้ให้ได้ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะพัฒนาความน่าเชื่อถือ และความประทับใจทางการท่องเที่ยวขึ้น ผ่านการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับมาตรฐานต่างๆ ของภาครัฐ โดยไม่ส่งผลให้ภาพแทนของชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองมีลักษณะที่คลุมเครือระหว่างการพยายามก้าวไปข้างหน้ากับการพยายามถอยกลับเพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมของตน ซึ่งชาวบ้านแม่กำปองก็พยายามที่จะรักษาสมดุลของทั้งสองส่วนให้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวนั่นเอง

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

5.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของบ้านแม่กำปอง กระบวนการแปลงวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า รวมถึงการสะสมและแปลงรูปทุนต่างๆ และ 2) เพื่อศึกษาถึงผลของภาพแทนที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายในหมู่บ้านแม่กำปอง

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เริ่มศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสำรวจข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษา โดยการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การพูดคุยกับชาวบ้าน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง และทำการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่างๆ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การสร้างภาพแทนเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านแม่กำปอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั้น จำเป็นที่จะต้องสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อใช้เป็นสิ่งอ้างอิงในการขาย นั่นคือ ต้องมีการแปลงวัฒนธรรมที่มีลักษณะนามธรรม ให้เป็นรูปธรรมที่สามารถส่งผ่านไปยังนักท่องเที่ยวได้ ดังนั้น จึงต้องทำการประกอบสร้างภาพแทนทางการท่องเที่ยวที่มีลักษณะสรุปรวบยอด และสามารถสร้างภาพการรับรู้ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจนขึ้น ซึ่งการสร้างภาพแทนการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเกิดขึ้นนั้นเป็นความร่วมมือกันระหว่างนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวและเดินทางกลับไปบอกเล่าถึงเรื่องราวของหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่าย ดังเช่นหมู่บ้านชนบทของล้านนาในอดีต ทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเรื่อยๆ เมื่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาให้กับหมู่บ้าน หมู่บ้านจึงมีความคิดจะจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น นำไปสู่การจัดประชุมปรึกษาหารือกัน และมีการจัดทำโครงการวิจัย เพื่อหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับหมู่บ้าน ซึ่งนำไปสู่การทบทวนทุนทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน และในที่สุดนำไปสู่การค้นพบจุดเด่นของหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่นักท่องเที่ยวรับรู้มาก่อน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในขั้นตอนต่างๆ ได้สร้างให้เกิดความเข้าใจที่ต้องตรงกัน ซึ่งส่งผลให้ภาพแทนของหมู่บ้านปรากฏเด่นชัดขึ้น

หลังจากนั้นรัฐบาลไทยก็เข้ามาส่งเสริมและให้ความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ เพราะแนวทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้านสอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐในขณะนั้น หน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นได้ผลักดันการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเข้าสู่โครงการ โอท็อป หมู่บ้านแม่กำปองจึงเริ่มปรากฏตัวในพื้นที่สังคมมากขึ้น ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองเริ่มมีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จักมากขึ้น ในขณะเดียวกันภาพแทนของหมู่บ้านก็มีความมั่นคง และแพร่กระจายออกไปมากขึ้น เมื่อหมู่บ้านเป็นที่รู้จัก สื่อมวลชนต่างๆ จึงให้ความสนใจและเข้ามานำเสนอการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง โดยส่วนใหญ่จะนำเสนอในลักษณะหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทล้านนาที่สงบเรียบง่าย ซึ่งเป็นการช่วยแพร่กระจายและต่อยอดภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองให้มั่นคงแข็งแรง

2. กระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้า กระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้านั้นเกิดขึ้นเพื่อที่จะสร้างความเป็นรูปธรรมให้กับวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะนามธรรมไม่สามารถจับต้องได้ ดังนั้นจึงต้องทำการแปลงวัฒนธรรมดังกล่าว ให้แปรสภาพเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถครอบครองได้ ซึ่งกระบวนการแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้าของหมู่บ้านแม่กำปองกระทำโดยการจัดการแปลงความแตกต่าง ความดั้งเดิม และภูมิปัญญาของหมู่บ้านตนที่ตั้งสมมาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวผ่านกิจกรรม และสินค้าต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การเดินชมสวนเมี่ยง การอบสมุนไพร พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ การรับประทานอาหารด้วยขันโตก การแสดงดนตรี การผลิตหมอนใบชา กาแฟสด และสมุนไพรขายเป็นของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว สินค้าและกิจกรรมทั้งหมดล้วนมีฐานที่มาจากประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ยังคงปรากฏอยู่ในปฏิบัติการของชีวิตทั้งสิ้น ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้นในระบบคุณค่าของหมู่บ้านนั่นเอง

3. การสร้างความต้องการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรม การสร้างความต้องการบริโภคความหมายวัฒนธรรมนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะกระบวนการผลิตสินค้าในปัจจุบันมีความก้าวหน้าขึ้นอย่างมาก ทำให้เกิดการผลิตสินค้าเลียนแบบได้โดยง่าย จึงจำเป็นต้องสร้างความหมายเชิงวัฒนธรรมควบคู่ไปกับสินค้าที่ผลิตด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งนี้นักท่องเที่ยวต้องการจากการบริโภคสินค้านั้น มิใช่ประโยชน์เชิงใช้สอยอย่างเดียว แต่เป็นการบริโภคสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ภายในสินค้านั้น เพื่อแสดงถึงการมาถึง หรือความเหนือกว่าของตัวเอง ดังนั้นจึงจำเป็นที่ต้องสร้างความต้องการการบริโภคสินค้าทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวให้ได้ เพื่อกระตุ้นความต้องการครอบครองสินค้า และทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ครอบครองสินค้านั้น ซึ่งหมู่บ้านแม่กำปองก็ได้พยายามสร้างความต้องการขึ้น โดยการสร้างตราสินค้าของหมู่บ้านขึ้น และการผสมผสานรูปแบบสินค้าสมัยใหม่เข้ากับสินค้าของหมู่บ้าน ซึ่งสินค้าที่ระลึกที่มีความโดดเด่นของหมู่บ้าน ได้แก่ หมอนใบชา เนื่องจากมีราคาที่ไม่สูงมาก หลากหลายรูปแบบและขนาด จึงเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว อีกทั้งทางหมู่บ้านยังพยายามสร้างตราสินค้าให้เป็นที่รู้จักใน

หมูนักท่องเที่ยว โดยมีการปิดป้ายฉลากแสดงว่าผลิตในหมู่บ้านแม่กำปอง มีการรับรองคุณภาพหมอนใบชา จึงทำให้นักท่องเที่ยวไว้วางใจ และเป็นการสร้างความต้องการบริโภคสินค้าวัฒนธรรมที่เป็น “ของแท้” ให้เกิดขึ้นในหมูนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา

4. การแปลงทุนทางวัฒนธรรมมาสู่ทุนทางเศรษฐกิจและการสะสมทุนทางสังคม การประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้านนั้นจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากทางหมู่บ้านไม่สามารถสะสมทุนทางสังคม รวมถึงจัดการแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นทุนทางเศรษฐกิจ การจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ จำนวนมาก ก็เพราะทุนทางสังคมที่คณาจารย์ พวงมาลาซึ่งเป็นผู้ริเริ่มจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านสะสมมาแต่อดีต จึงทำให้การจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ นอกจากทุนทางสังคมของอดีตผู้ใหญ่บ้านแล้ว องค์ความรู้ ภูมิปัญญา พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ของหมู่บ้านที่มีการสั่งสมมานับร้อยปี ก็เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้การจัดการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในหมู่บ้านได้ และทุนวัฒนธรรมเหล่านี้เองที่ถูกแปลงไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวและสินค้าที่ระลึกต่างๆ

การท่องเที่ยวของบ้านแม่กำปองมาถึงจุดสูงสุดเมื่อได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านสุดท้ายของโครงการมาตรฐานไทยของภาคเหนือ ในปี พ.ศ. 2547 ทำให้หมู่บ้านเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการสะสมทุนทางสังคมของหมู่บ้านรูปแบบหนึ่ง การประสบความสำเร็จในระดับชาติทำให้มีผู้สนใจเข้ามาของศึกษาดูงาน รวมทั้งมีนักวิชาการเข้ามาทำงานวิจัยในแง่มุมต่างๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมที่สัมพันธ์กับหมู่บ้านแม่กำปองขึ้นมา ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านี้เองที่หมู่บ้านแม่กำปองใช้สร้างอำนาจในการต่อรองได้แย้งกับนโยบายหรือแนวทางการพัฒนาของรัฐที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางของหมู่บ้าน

5. ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและรวดเร็ว นั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเปิดสู่โลกภายนอกง่ายขึ้น ความเจริญทางด้านต่างๆ หลังไหลเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น นอกจากความเจริญทางด้านวัตถุที่ถาโถมเข้าสู่หมู่บ้านแล้ว วิถีชีวิต ทัศนคติต่างๆ ก็ได้รับผลกระทบจากการตัดถนนเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากการตัดถนนนั้น มีแนวโน้มที่จะทำให้หมู่บ้านแม่กำปองประสบกับปัญหาทางด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการรุกซื้อที่ดินของนายทุน ดังนั้นชาวบ้านจึงจำเป็นต้องหาวิธีการที่จะมาจัดการกับปัญหาเหล่านี้ ซึ่งวิธีการที่ชาวบ้านใช้ก็คือ การใช้ทรัพยากร และทุนเดิมของหมู่บ้านมาจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั่นเอง

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้นมาในหมู่บ้าน จำเป็นต้องสร้างสิ่งอ้างอิงเพื่อ การขายขึ้นมา และสิ่งนี้ก็คือ ภาพแทนชุมชนชนบทล้านนานั้นเอง ภาพแทนของชุมชนชนบทนั้นจะ ไม่สามารถคงอยู่ได้ หากสิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้าม ดังนั้นแล้วชาวบ้านจึงพยายาม ที่จะตรึงความเปลี่ยนแปลงที่ไม่ดีเอาไว้ และมุ่งที่จะรักษาสภาพดั้งเดิมของชุมชนที่สอดคล้องกับ ภาพแทนให้ได้มากที่สุด ความพยายามดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อการรักษาภาพ แทนชุมชนชนบทล้านนาของชาวบ้าน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ ๆ ก็ได้แก่ การ เปลี่ยนแปลงความหมายของอาชีพทำสวนเมือง การเปลี่ยนแปลงและย้อนแย้งของโครงสร้างและ ความสัมพันธ์ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้านเวลาและการซ้อนทับกันของเวลา การ เปลี่ยนแปลงและความคลุมเครือของพื้นที่ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีพิธีกรรม และ ภาษา และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมข้างต้น ล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาภาพของของชุมชน ชนบทล้านนาที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีวัฒนธรรมประเพณี ภาษาดั้งเดิม และมีความอุดมสมบูรณ์ของ ธรรมชาติแวดล้อมไว้ให้ได้ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะพัฒนาความน่าเชื่อถือ และความ ประทับใจทางการท่องเที่ยวขึ้น ผ่านการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับมาตรฐานต่างๆ ของ ภาครัฐ โดยไม่ส่งผลให้ภาพแทนของชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การ เปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองมีลักษณะที่คลุมเครือระหว่างการพยายามก้าวไป ข้างหน้ากับการพยายามถอยกลับเพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมของตน ซึ่งชาวบ้านแม่กำปองก็พยายาม ที่จะรักษาสมดุลของทั้งสองส่วนให้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยว

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

1. การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวที่เน้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผสมผสานกับการท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงามของหมู่บ้าน มา ประกอบกับวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับป่าและสวนเมืองสร้างเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเฉพาะของหมู่บ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นหนทางในการสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน ยังทำให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญ และเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านด้วย ดังนั้นการ ท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองจึงมีลักษณะเฉพาะเป็นการผสมผสานระหว่างการท่องเที่ยวเชิง นิเวศกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จนเกิดเป็นรูปแบบใหม่ขึ้นมา นั่นคือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม ที่เน้นทั้งการเรียนรู้วิถีชีวิตและการอนุรักษ์ไปพร้อมๆ กัน

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับกระแสโลกาภิวัตน์มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น กล่าวคือ การจัดการท่องเที่ยวขึ้นเป็นการดึงเศรษฐกิจระดับชุมชนให้ไปสัมพันธ์กับเศรษฐกิจในระดับโลก การเกิดขึ้นของสถานการณ์หรือเหตุการณ์ใดๆ ในโลกย่อมส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งเป็นเหตุการณ์ในทางลบด้วยแล้วยิ่งทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางลดลง ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อรายได้จากการท่องเที่ยวของหมู่บ้านที่ลดลงด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากช่วงที่จังหวัดเชียงใหม่จัดงานพืชสวนโลก (งานราชพฤกษ์ 2549) ในช่วงเวลาดังกล่าวมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดจำนวนมาก และส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่กำปองพุ่งสูงขึ้นเป็นประวัติการณ์ถึง 1,700 คนในปีเดียว (ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม) แต่หลังจากงานดังกล่าวหมดลง จำนวนนักท่องเที่ยวในปีถัดมา (ปี พ.ศ.2550) ก็ลดลงจนเหลือไม่ถึง 1,000 คน

นอกจากนี้กระแสแนวโน้มการท่องเที่ยวของโลกยังส่งผลต่อการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวด้วย ซึ่งบ้านแม่กำปองก็เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ได้รับอิทธิพลดังกล่าว ผ่านชนชั้นผู้นำที่มีโอกาสเข้าถึงหน่วยงานของรัฐและสื่อต่างๆ จึงรับรู้ถึงแนวโน้มการท่องเที่ยวในขณะนั้นเป็นอย่างดี และนำไปสู่การจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวและนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐในขณะนั้นได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า การจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปองนั้นได้รับอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับกระแสโลกาภิวัตน์ สอดคล้องกับคำนิยามของแอน โทนี กิดเดนส์ ที่กล่าวว่า โลกาภิวัตน์ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมทั่วโลกใกล้ชิดและเข้มข้นมากขึ้น ส่งผลให้ผู้คนและสถานที่ที่ห่างไกลกัน มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันขึ้น จนกระทั่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแห่งหนึ่งแห่งใด สามารถก่อให้เกิดผลหรือมีอิทธิพลต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในอีกที่หนึ่งห่างไกลออกไปและในทางกลับกัน เปรียบเสมือนโลกทั้งใบถูกย่อให้เล็กลง นอกจากนี้โลกาภิวัตน์ได้พัฒนาเอาความคิดผู้คนเทคโนโลยี ข่าวสาร และการเงินให้เกิดการไหลเวียนไปยังสถานที่ต่างๆ ทั่วโลก สิ่งเหล่านี้เป็นไปได้ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ทำให้การสื่อสารและการเดินทางเป็นเรื่องง่าย ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่อาจิน อับปาคูไรได้เสนอไว้ว่า กระแสโลกาภิวัตน์ได้พัฒนาให้คนต่างชาติพันธุ์ ต่างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ต่างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เทคโนโลยีรูปแบบต่างๆ ข่าวสาร ข้อมูล เงินทุน แนวคิดและอุดมการณ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติด้วยอัตราความเร็ว ปริมาณและทิศทางที่อำนาจรัฐไม่อาจจะควบคุมได้อีกต่อไป

3. การประกอบสร้างภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองนั้น มีผู้แสดง (Actor) อยู่หลายฝ่าย ได้แก่ นักท่องเที่ยว ชุมชนแม่กำปอง หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง บริษัทเอกชน สื่อสารมวลชนสมัยใหม่ ผู้แสดงทั้งหมดล้วนมีบทบาทที่แตกต่างกัน แต่ทั้งหมดก็ได้รับร่วมกันก่อรูปภาพแทนชุมชน

ชนบทล้านนาให้ปรากฏขึ้นในบริบทการท่องเที่ยว และยังร่วมกันต่อกย้ำให้ภาพดังกล่าวมีความเข้มแข็งชัดเจน

นอกจากจะร่วมกันสร้างภาพแทนของชุมชนชนบทล้านนาให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านแล้ว แต่ละฝ่ายยังจัดสรรการใช้ภาพแทนดังกล่าวแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกันด้วย กล่าวคือ ในส่วนของนักท่องเที่ยวก็ใช้ภาพแทนดังกล่าว เพื่อบอกเล่าถึงประสบการณ์ท่องเที่ยวของตนในหมู่บ้านแม่กำปองซึ่งย้อนกลับไปช่วยก่อรูปภาพแทนในอีกทางหนึ่ง สำหรับตัวชุมชนและหมู่บ้านก็ใช้ภาพแทนในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ผ่านรูปแบบการท่องเที่ยว และกิจกรรมที่สอดคล้อง โดยจัดสรรผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวให้ตกสู่ชาวบ้านในรูปแบบเงินปันผล สำหรับหน่วยงานรัฐก็ใช้หมู่บ้านเป็นตัวอย่างของความสำเร็จทางการท่องเที่ยวที่รัฐมีส่วนร่วม ภาพแทนที่รัฐมีส่วนร่วมสร้างมิได้ทำลายหรือเปลี่ยนแปลงให้หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านที่ถูกท่องเที่ยว แต่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึง ซึ่งจะนำไปสู่การที่รัฐสามารถยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวในหมู่บ้านอื่นๆ ได้โดยง่าย ในส่วนของบริษัทเอกชน ภาพแทนดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวเกี่ยวกับบริษัทได้ง่ายขึ้น

4. ภาพแทนที่ประกอบสร้างนี้ ไม่ได้ถูกสร้างมาอย่างลอยๆ แต่มีเป้าประสงค์และอำนาจแฝงฝังอยู่ กล่าวคือ การสร้างภาพแทนช่วยให้รัฐสามารถเข้าไปควบคุมดูแลและแสวงหาประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังเป็นการแสดงความมีอำนาจเหนือกว่าของรัฐที่มีต่อชาวบ้านในการที่จะนิยามอัตลักษณ์ของชาวบ้านว่าเป็นแบบใด แต่ในขณะที่รัฐพยายามแสวงหาประโยชน์จากภาพแทนของหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ได้ตอบกลับโดยใช้ภาพแทนที่รัฐสร้างขึ้นนี้มาสร้างอำนาจในการต่อรองขอความช่วยเหลือสนับสนุนทางด้านต่างๆ กับรัฐ ดังนั้น ภาพแทนดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนเวทีที่ใช้ในการต่อรองอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างรัฐและชาวบ้านอีกด้วย

5. ความสำเร็จของกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง นอกจากจะได้มาโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตเป็นจุดขายแล้ว ยังได้มาจากความสามารถในการสร้างภาพเสมือนจริง (simulacra) ทางการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับภาพแทนที่ประกอบสร้างขึ้นด้วย กล่าวคือ ภายในหมู่บ้านจะมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ มีการสร้างบรรยากาศของหมู่บ้านชนบทให้ปรากฏอยู่ในทุกพื้นที่ของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีปฏิบัติการทางสังคมที่แสดงถึงลักษณะของวิถีชีวิตชนบท กอปรกับพื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะที่สวยงาม สิ่งเหล่านี้ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกราวกับว่าตนเองได้เดินทางย้อนกลับไปยังช่วงเวลาในอดีต ตัดขาดโลกความเป็นจริง เปรียบเสมือนการนำนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้าสู่โลกเสมือนจริง ที่มีแต่ความสงบและเรียบง่าย จนนักท่องเที่ยวลืมนึกถึงความเป็นจริงไปชั่วขณะที่อยู่ในหมู่บ้าน

การสร้างความสำเร็จขึ้นในหมู่บ้านนี้สอดคล้องกับสิ่งที่มอง โบร์ดริยาร์ด กล่าวไว้ว่า การสร้างความสำเร็จเป็นหัวใจของความสำเร็จในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่อาศัยอำนาจของเทคโนโลยีการสื่อสารในการสร้างจินตนาการ กระตุ้นความอยาก และเร้าความอยากหรืออยากเห็นของคนจำนวนมาก ความจริงแบบนี้อยู่เหนือความจริง และจะอยู่เหนือจริงได้ก็เพราะความสามารถในการปกปิดสิ่งที่เป็จริงไว้อย่างมิดชิด แล้วปล่อยให้ผู้คนใช้จินตนาการและความคิดฝันของตัวเองไปขยายต่อ เพื่อสนองความอยากของตนเอง

6. การเดินทางไปท่องเที่ยวที่ย่างที่ต่างๆ นั้น นักท่องเที่ยวล้วนเดินทางไปเพื่อบริโภคสัญชาตญาณการท่องเที่ยว หมู่บ้านแม่กำปองก็เช่นเดียวกัน นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาล้วนต้องการสัมผัสกับภาพแทนของหมู่บ้านแม่กำปองที่ตนรับรู้มา ซึ่งเป็นการแสดงว่าสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการบริโภคก็คือสัญชาตญาณของความเป็นชุมชนชนบทล้านนาที่ยังคงปรากฏอยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง การเข้ามาบริโภคสัญชาตญาณเพียงอย่างเดียวนั้นยังไม่เพียงพอ เพื่อความสมบูรณ์ทางการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวยังต้องการครอบครองสัญชาตญาณบางอย่าง เพื่อเป็นการแสดงการก้าวพ้นขอบเขตทางวัฒนธรรม และเป็นการแสดงความเหนือกว่าของตนเอง ซึ่งจุดนี้เองที่ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ หมอนใบชา ชาจีน กาแฟ ขึ้นมา เพื่อตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวของนักท่องเที่ยว

การนำเอาวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชีวิตทางสังคมมาแปลงเป็นสินค้าวัฒนธรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางการท่องเที่ยวนี้สอดคล้องกับสิ่งที่โบร์ดริยาร์ด เสนอไว้ว่า เศรษฐกิจที่เน้นเรื่องการผลิตกับวัฒนธรรมที่ครั้งหนึ่งเป็นเพียงแบบแผนหรือวิถีชีวิตกลายเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก เศรษฐกิจกับวัฒนธรรมไม่มีเส้นแบ่งแยกกันอีกต่อไป วัฒนธรรมสมัยใหม่กลายเป็นวัฒนธรรมของสัญชาตญาณ ที่สามารถนำมาผลิตเป็นสินค้า ซื่อขายแลกเปลี่ยนกันในตลาด เศรษฐกิจที่มีมูลค่ามากที่สุดและมีความยั่งยืนมากที่สุดมีฐานมาจากวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น การบริโภคในปัจจุบันตรรกวิทยาเชิงหน้าที่ของการใช้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้คนในปัจจุบันคำนึงถึง แต่สิ่งที่ผู้คนบริโภคและให้ความสนใจคือ ตรรกวิทยาคุณค่าสัญชาตญาณ ที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม รูปแบบการใช้ชีวิต และอำนาจ

7. หมู่บ้านแม่กำปองใช้ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้สะสมมาแต่ในอดีตมาดัดแปลงให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา เพื่อที่จะสามารถแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นทุนทางเศรษฐกิจได้ง่ายขึ้น การได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจทำให้หมู่บ้านเป็นที่ยอมรับในสังคม และสามารถที่จะสร้างทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายความสัมพันธ์กับภาครัฐและภาคเอกชนขึ้นมาได้ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่กว้างขวางของหมู่บ้านแม่กำปองได้สร้างอำนาจในการต่อรองกับหน่วยงานต่างๆ อำนาจในการต่อรองนี้จัดได้ว่าเป็นทุนเชิงสัญลักษณ์ตามความหมายของบูร์ดิเยอร์ ซึ่งหมู่บ้านแม่กำปองสามารถใช้ทุนทางสัญลักษณ์ที่ได้มานี้แปลงเป็นทุนทางเศรษฐกิจ โดยการขอความช่วยเหลือทางการเงินจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้

การแปลงรูปทุนต่างๆ กลับไปกลับมานี้ สอดคล้องกับแนวคิดที่บูร์ดิเยอร์ได้เสนอไว้ว่า ทุนมีหลายประเภท ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนเชิงสัญลักษณ์ ทุนประเภทต่างๆ นั้นสามารถสลับสับเปลี่ยนและแปลงตนจากทุนประเภทหนึ่งไปสู่ทุนอีกประเภทหนึ่งได้ และรูปแบบของการแปลงทุนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม โดยปกติแล้ว เราสามารถแปลงทุนทางเศรษฐกิจ ไปเป็นทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมได้ง่ายกว่า การแปลงทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ

8. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปองในระยะแรกนั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก นั่นก็คือ หน่วยงานพัฒนาชนบทของรัฐที่พยายามจะพัฒนาหมู่บ้านชนบทของไทยให้ทันสมัย โดยการตัดถนน สร้างสาธารณูปโภคต่างๆ รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องขึ้นในหมู่บ้านแม่กำปอง ซึ่งส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสอดคล้องกับที่ รัชนิกร เศรษฐกุล กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งเริ่มขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็ถูกกระตุ้น โดยรัฐบาล หรือ โดยการที่มีการสร้างสถาบันใหม่ๆ

การเปลี่ยนแปลงภายหลังจากการเกิดขึ้นของภาพแทนชนบทเหล่านั้น เกิดจากปัจจัยภายในของหมู่บ้าน นั่นคือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนในการที่จะดำรงรักษาภาพแทนดังกล่าวให้คงอยู่กับหมู่บ้าน เพื่อสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงเพื่อรักษาภาพแทนมีลักษณะเหมือนการย้อนกลับไปสู่ช่วงอดีต เป็นความพยายามที่จะยึดตรึงภาพของอดีตเอาไว้ในชุมชน ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวก็ทำให้สิ่งใหม่ๆ เช่น ความคิด นวัตกรรม และอื่นๆ เข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น สิ่งใหม่ๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้การตรึงภาพของชุมชนในอดีตเกิดการเลื่อนไหลเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตที่ละน้อย จนในที่สุดนำมาสู่การปะทะกันระหว่าง การพยายามรักษาอดีตและการความเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัต ซึ่งชาวบ้านก็พยายามที่จะหาจุดสมดุลของทั้งสองด้าน โดยการเปิดรับเฉพาะสิ่งที่ไม่ขัดกับขนบธรรมเนียม และวิถีชีวิตของตน และก่อให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยว เช่น เครื่องทำน้ำอุ่นที่ติดตั้งไว้บริการนักท่องเที่ยว ชาวบ้านก็ได้ใช้ประโยชน์ด้วย หรือสินค้าที่ระลึกที่ชาวบ้านรับรู้ผ่านสื่อต่างๆ ชาวบ้านก็นำมาประยุกต์เข้ากับวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เกิดเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของตนขึ้น

5.3 ปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา

ในการศึกษาภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปอง สามารถสรุปปัญหาที่พบระหว่างการทำวิจัยได้ดังนี้

1. ปัญหาในการเดินทางไปยังหมู่บ้านแม่กำปอง ถึงแม้การคมนาคมจะสะดวกสบาย แต่ก็ไม่มีรถประจำทางเข้าถึงหมู่บ้าน จำเป็นต้องเดินทางโดยรถส่วนตัวเท่านั้น
2. ปัญหาทางด้านเวลา เนื่องจากชาวบ้านแม่กำปองจะออกไปยังสวนเมี่ยงแต่เช้าตรู่ และจะเดินทางกลับมาในตอนเย็น การพูดคุยกับชาวบ้านจึงกระทำได้ยาก จำเป็นต้องเดินทางเข้าไปหลายๆ ครั้ง ทำให้ต้องใช้เวลานานในการเก็บข้อมูล

5.4 ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาในการศึกษาภาพแทนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของหมู่บ้านแม่กำปอง มีข้อเสนอแนะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. หมู่บ้านแม่กำปองควรมีการจัดประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางด้านต่างๆ ทั้งนี้ก็เพราะการจัดการท่องเที่ยวใดๆ ก็ตาม ล้วนส่งผลกระทบต่อทางหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็น ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางการท่องเที่ยว หรือความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ ซึ่งผลกระทบเหล่านี้หากก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ระหว่างชาวบ้านแม่กำปองขึ้นได้ ดังนั้นการประเมินผลกระทบดังกล่าว จะช่วยให้เห็นภาพรวมของผลกระทบที่เกิดขึ้น และช่วยขจัดความขัดแย้งของชาวบ้านที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตลงได้

2. การจัดสรรรายได้ทางการท่องเที่ยว ควรพยายามกระจายรายได้ไปสู่ชาวบ้านที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรงให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของรายได้ให้น้อยลง ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันของหมู่บ้านแม่กำปองในปัจจุบันยังไม่รุนแรงมากนัก ทั้งนี้เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีรายได้หลักจากการทำสวนเมี่ยง แต่หากในอนาคต การท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านสามารถสร้างรายได้ที่มากขึ้นเรื่อยๆ ย่อมทำให้เกิดความไม่พอใจระหว่างกลุ่มชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวกับชาวบ้านที่ไม่มีส่วนร่วม ดังนั้นทางหมู่บ้านจึงควรจัดการประชุม เพื่อพูดคุยกันในเรื่องการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของรายได้จากการท่องเที่ยวที่แต่ละคนได้รับให้ลดลง ซึ่งในการนี้อาจจะต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเพิ่มขึ้น

3. ชาวบ้านแม่กำปองมักจะเชื่อฟังผู้นำหมู่บ้านมากจนเกินไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้ที่มีความรู้ อีกทั้งยังสัมพันธ์กับอำนาจรัฐด้วย ทำให้ชาวบ้านเกิดความนับถือ และไว้วางใจในการจัดการกิจการงานต่างๆ ของหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจของผู้นำใน

เรื่องต่างๆ เพียงคนเดียว ย่อมเกิดความผิดพลาดขึ้นมาได้ ซึ่งเมื่อเกิดความผิดพลาดผู้ที่ต้องรับผิดชอบไม่ใช่ตัวผู้นำเพียงคนเดียว แต่ยังรวมถึงชาวบ้านทุกคนด้วย ดังนั้นแล้วชาวบ้านจึงควรแสดงความคิดเห็นของตนต่อเรื่องต่างๆ ภายในหมู่บ้านให้มากขึ้น ไม่ใช่คล้อยตามผู้นำอย่างเดียวนั่นเอง ผู้นำหมู่บ้านก็ควรมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นของตนต่อเรื่องต่างๆ มากขึ้น

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของหมู่บ้านแม่กำปอง โดยใช้วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับเมียงมาเป็นฐานในการขายนั้น ไม่ได้มีเพียงแห่งเดียว แต่ยังมีชุมชนอีกแห่งซึ่งตั้งอยู่ไม่ห่างกันเท่าใดจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ขึ้นเช่นกัน นั่นคือ ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านทั้งสองว่ามีจุดร่วมและจุดต่างกันอย่างไร อีกทั้งความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวเหมือนหรือต่างกัน ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบน้อยที่สุด ผู้ศึกษาคิดว่า การศึกษาเปรียบเทียบในบริบทที่คล้ายคลึงกันน่าจะมีผลลัพธ์ที่คล้ายกัน แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการท่องเที่ยวนั้นขึ้นอยู่กับชาวบ้านและผู้นำชุมชน ดังนั้นแล้วความแตกต่างในเรื่องดังกล่าว ก็น่าจะทำให้การศึกษาเปรียบเทียบได้ผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน

5. การบริโภคเมียงที่มีแนวโน้มลดลง รวมทั้งแรงงานในการสืบทอดการผลิตเมียงลดลง ก่อให้เกิดปัญหาความไม่ยั่งยืนของชุมชนขึ้น ชาวบ้านแม่กำปองจึงใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเข้ามาช่วยค้ำจุนอาชีพทำเมียงให้คงอยู่ได้ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมก็ไม่ใช่หนทางที่ทำให้มีผู้บริโภคเมียงเพิ่มขึ้น หรือก่อให้เกิดแรงงานที่สืบทอดอาชีพทำเมียงมากขึ้น ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาถึงการปรับตัวของชาวบ้านแม่กำปองเพื่อปัญหาขาดแคลนผู้บริโภคและผู้สืบทอดอาชีพเมียง เพื่อที่จะหาหนทางในการที่จะรักษาอาชีพทำเมียงไว้ให้คงอยู่ ไม่ใช่เหลือเพียงการแสดงโชว์ที่ไร้ราก ขาดพลังชีวิตทางวัฒนธรรม ผู้ศึกษาคิดว่า การที่จะทำให้อาชีพทำเมียงคงอยู่ได้ จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคเมียงจากในอดีตให้สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ เช่น นำเมียงมาแปรรูปเป็นลูกอม หรือไอศกรีม เป็นต้น รวมทั้งยังต้องหากลยุทธ์ต่างๆ ที่จะทำเมียงเป็นสินค้าที่ทำให้เมียงเป็นพืชเศรษฐกิจ สามารถสร้างรายได้มากๆ ซึ่งจะช่วยให้คนรุ่นใหม่เข้าสู่อาชีพทำสวนเมียงเพิ่มขึ้น แต่ทั้งนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีกมาก จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาถึงการปรับตัวของชาวบ้านแม่กำปองต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. 2549. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. หน้า 561 - 575. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์.
- กิตติพล ประชุมแดง. 2533. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม จากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชาวบ้านคูเต๋อ ตำบลแจระแม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กิติพร ใจบุญ. 2538. “วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน”. ใน **วัฒนธรรมการบริโภค แนวคิดและการวิเคราะห์**. หน้า 70-80. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
- เกษม เพ็ญพินนท์. 2550. “สู่พรมแดนความรู้...เรื่องวัฒนธรรมบริโภค : ความเป็นปกติวิสัยของการบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน”. ใน **สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค**. หน้า 1-92. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ขวัญสุดา ชันชวิทย์. 2542. “การศึกษาผลขององค์การจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น”. ใน **มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ สิ่งแวดล้อมในศตวรรษใหม่ : รายงานการประชุมทางวิชาการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร 42, 24 – 25 กันยายน 2542 คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จิรพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ. 2544. การท่องเที่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉลองศรี พิมพ์สมพงษ์. 2542. การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2540. **โครงการวิถีทรรศน์ วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชูศักดิ์ วิทยากัก. 2547. **เอกสารคำสอน GEO154440 ภูมิศาสตร์การพัฒนา**. เชียงใหม่ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ (และคณะ). 2544. **โครงการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มน้ำแม่วาง**. เชียงใหม่ : โครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม.
- ณรงค์ เส็งประชา. 2531. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

- ทวิช จตุวรพฤกษ์. 2551. “อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า : การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว”. ใน **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของประเทศไทยในสังคมไทย**. หน้า 171-222. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เทียนชัย มัชฌมาน. “การท่องเที่ยวในทัศนะของนักสังคมวิทยา”. **จุลสารการท่องเที่ยว**. ปีที่ 1 เล่มที่ 2 (ธันวาคม 2524) : 45-47.
- ธวัชชัย รัตนช้อน. 2542. **การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรวดี จำเดิม. 2549. **ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่**. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิตติ ภาวครพันธุ์. 2550. “สู่พรมแดนความรู้...เรื่องวัฒนธรรมบริโภค : ความเป็นปกติวิสัยของการบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน”. ใน **สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค**. หน้า 199-262. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538. “อุตสาหกรรมท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อวัฒนธรรม”. ใน **ผ้าขาวม้า ผ้าจีน กางเกงใน และ ฯลฯ-ว่าด้วยประเพณี ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ**. หน้า 63-80. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. 2536. **ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องรับใช้ชายโสดร ไม่ใช้ชายโสดรับใช้บุญบังไฟ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- เนตรดาว แพทย์กุล. 2543. **การสร้างอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมนิยมในโฆษณา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2543. **การจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ใบชา วงศ์คู่ย์. 2546. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน : กรณีศึกษา บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่**. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2521. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์. 2543. การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนในเมืองประวัติศาสตร์:
กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรมมินทร์ พวงมาลา และคณะ. 2546. โครงการรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบ
ยั่งยืน บ้านแม่กำปอง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่.
เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาคเหนือ
- พลอยศรี โปราณานนท์. 2539. “สองนครแห่งการท่องเที่ยววัฒนธรรม : เกียวโต-เชียงใหม่”
เชียงใหม่และเกียวโต : ฝึกฝันใจเมือง. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- พัฒนา กิติอาษา. 2546. ท้องถิ่นนิยม(Localism) การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. พิมพ์ครั้งที่
2. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- พิมุข ชาญชนะวัฒน์. 2546. การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่:
กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. 2548. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มน้ำโขง.
เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2546. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและ
การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. หน้า 99-101. เชียงใหม่ :
วิทอินดีไซน์.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัยโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากร
ชีวภาพในประเทศไทย (BRT). 2544. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทาง
วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.
- รัชนิกร เศรษฐ์. 2528. สังคมวิทยานบพ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการ
พิมพ์.
- ลีศึก ฤทธิเนติกุล และคณะ. 2544. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยการท่องเที่ยวเชิง
นิเวศกับการอยู่รอดของชุมชนชาวม้งบ้านดอยปู่ อุทยานแห่งชาติ ดอยสุเทพ-ปุย
จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา.
- วรรณพร วณิชชานุกร. 2540. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ “Ecotourism”. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย.

- วัฒนา สุกข์ศีล. 2548. โลกาภิวัตน์(Globalization). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วาลิกา แสนคำ. 2545. การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2540. การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: รายงานผลการดำเนินการ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- สนทยา พลศรี. 2545. หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน. 2527. รายงานวิจัย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น หมู่บ้านอัมพวัน และหมู่บ้านคำแก่นคูณ. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมหมาย ชินนาค. 2541. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนด้านการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ กรณีศึกษา: พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกำของชาวไทย-กวย (ส่วย) เลียงซ่าง จังหวัดสุรินทร์. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2540. ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____ . 2526. การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สันทัต เสริมศรี. 2530. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุพจน์ บุญวิเศษ. 2546. การเมืองการปกครองไทยในบริบทโลกาภิวัตน์ บทความเสนอในการประชุมทางวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 4 (พ.ศ.2546). หน้า 336-337. กรุงเทพฯ : ศูนย์การประชุมไบเทค.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2551. ทฤษฎีสังคมวิทยา. หน้า 242- 250 และ 298 - 299. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2550. “สู่พรมแดนความรู้...เรื่องวัฒนธรรมบริโภค : ความเป็นปกติวิสัยของ การบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน”. ใน *สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค*. หน้า 165-198. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุริย์ บุญญานพวงศ์. 2539. รายงานการวิจัยผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อภิญา จิตรวงษ์นันท์. 2546. การท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้าว้า จังหวัด น่าน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อริคม โกมลวิทธาธร. 2548. “ทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาเรื่องสังคมบริโภคนิยม” ใน *วัฒนธรรมการ บริโภค แนวคิดและการวิเคราะห์*. หน้า 16-29. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ภาษาอังกฤษ

- Appadurai, A. 1990. “Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy.” In **Theory Culture & Society** 7 : 295-310.
- Baudrillard, Jean. 1981. **For a Critique of the Political Economy of the Sign**. St. Louis: Telos Press.
- Bourdieu, Pierre. 1993. **The Field of Cultural Production**. New York : Columbia University Press.
- Castles, Stephen and Davidson, Alastair. 2002. **Citizenship and Migration : Globalization and the politic of belonging**. Palgrave.
- Fennel, David A. 1999. **Ecotourism: An Introduction**. London : Routledge.
- Foucault, Michel. 1982. “The Subject and Power.” In **Beyond Structuralism and Hermeneutics**. Chicago : The University of Chicago Press.
- Hoogvelt, A. 1997. **Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development**. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.
- Lash, Scott and Urry, John. 1994. **Economies of Signs and Space**. London : Sage.
- Rosenau, J. 1981. **World System Structure: Continuity and Change**. London: Sage.
- Richards, Greg. 1995. **Cultural Tourism in Europe**. UK: Biddles Ltd., Guildford.
- Stuart, Hall. 1997. **Representation**. London : Sage.
- Swartz, David. 1997. **Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu**. Chicago and London : University of Chicago.

Weaver, David B. 1998. **Ecotourism in the Less Developed World**. Wallingford : Cab international.

สิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์

ชุมชนคนรักโฮมสเตย์. 2548. 16 โฮมสเตย์มาตรฐานไทยปี 2547. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.homestayfanclub.com>. (24 มกราคม 2549)

การสัมภาษณ์

ทอง ต๊ะอูด เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์หมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, 15 มีนาคม 2551 และ 25 สิงหาคม 2551

พรมมินทร์ พวงมาลา (อดีต) ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, 13 มีนาคม 2551 และ 15 มีนาคม 2551

พระรองอาจ ปัญญาโร ที่ปรึกษากลุ่มสมุนไพร หมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, 17 มีนาคม 2551

สมศักดิ์ พวงเรือนแก้ว ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, 18 มีนาคม 2551

โสภิต เพ็ชรปราบทุกข์ ประธานกลุ่มทำหมอนใบชา หมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, 14 มีนาคม 2551

อ้อยแก้ว ผู้อาวุโสหมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่, 25 สิงหาคม 2551

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ก

มาตรฐานโสมสเทย์ไทย

จากการจัดสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องทั้งโสมสเทย์ทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ.2546 การสัมมนาครั้งนั้นคณะทำงานได้ดำเนินการในประเด็นสำคัญ คือนำเสนอดัชนีชี้วัดคุณภาพมาตรฐานโสมสเทย์ที่ได้จากการศึกษาเบื้องต้น และหลังจากนั้นได้แบ่งกลุ่มผู้เข้าสัมมนาเป็น 5 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มได้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับดัชนีชี้วัดคุณภาพมาตรฐานก่อนการระดมความคิดเห็นในเชิงวิเคราะห์กรอบของดัชนีชี้วัดคุณภาพมาตรฐานที่คณะทำงานเสนอ

หลังจากนั้นทางคณะทำงานได้นำผลการประชุมกลุ่มย่อย และแบบสอบถามมาประมวลผลและวิเคราะห์ หลังจากนั้นได้ปรับปรุงและแก้ไขเพิ่มเติมเกี่ยวกับมาตรฐานและตัวชี้วัดบางตัวให้เหมาะสมยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้เสนอแนวปฏิบัติและรายละเอียดต่างๆ ในแต่ละมาตรฐาน และแต่ละตัวชี้วัด เพื่อให้ผู้ประกอบการโสมสเทย์สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาโสมสเทย์ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป ซึ่งมีจำนวน 8 มาตรฐานคุณภาพ และ 43 ตัวชี้วัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
1. ด้านที่พัก 	1.1 โครงสร้างบ้านพักมีความมั่นคง	โครงสร้างบ้านมีความมั่นคง หมายถึง ลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ 1) ตัวบ้านต้องมั่นคงแข็งแรง ไม่อยู่ในสภาพชำรุดและเสี่ยงต่ออันตรายจากการใช้สอย 2) วัสดุที่ใช้ก่อสร้างบ้านแข็งแรง ซึ่งไม่ควรใช้ไม้ไผ่หรือฟางขัดตะ หรือใบไม้เป็นวัสดุ เว้นแต่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ซึ่งจะต้องอยู่ในสภาพที่แข็งแรง
	1.2 บ้านพักมีอากาศถ่ายเทได้สะดวกและแสงสว่างส่องเข้าถึง ไม่มีกลิ่นอับ และมีหลังคาที่สามารถกันน้ำฝนได้	1) ลักษณะบ้านที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก และไม่มีกลิ่นอับหมายถึง ห้องต่างๆ ของบ้านออกแบบให้ลมผ่านได้ทุกจุด เช่น ห้องนอน ห้องรับแขก ห้องครัว และห้องน้ำ ในขณะที่เดียวกันต้องมีความปลอดภัยควบคู่ไปด้วย 2) หลังคา กันน้ำฝนได้ หมายถึง วัสดุที่ใช้มุงหลังคาควรเป็นกระเบื้อง หรือสังกะสี และหากเป็นวัสดุอื่นจะต้องไม่มีรอยร้าว/ซึมลงตัวบ้านเมื่อฝนตก หรือหากตรวจพบว่ามีรูรั่วก็ควรซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพเดิม
	1.3 มีที่นอนที่สบายตามสภาพชุมชน และเครื่องนอนที่สะอาด	ที่นอน หมายถึง ที่นอนที่จัดไว้สำหรับนักท่องเที่ยว อาจเป็นฟูกและเตียง หรือฟูกอย่างเดียวก็ได้ โดยทำจากวัสดุคืบที่ดี ส่วนประเภทของห้องพักอาจมีห้องเดี่ยว ห้องคู่ หรือห้องรวมตามสภาพของบ้าน เครื่องนอน หมายถึง อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้นอนได้แก่ ที่นอนหรือฟูก ผ้าปู หมอน ปลอกหมอน ผ้าห่ม อาจจะมีโต๊ะเครื่องแป้ง กระจก และควรมีม่านหน้าต่างทุกบาน มีพัดลม และที่สำคัญอุปกรณ์เครื่องนอนต้องสะอาด

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
	1.4 มีห้องอาบน้ำ และห้องส้วมที่สะอาด	<p>1) มีสบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ผ้าเช็ดตัว สำรองไว้ในห้องน้ำ กรณีที่นักท่องเที่ยวไม่ได้นำติดตัวมา และควรมีที่แขวน หรือราวในห้องน้ำด้วย</p> <p>2) ประตูห้องน้ำมีล็อก และการปิดเปิดอยู่ในสภาพดี และปลอดภัย ไม่มีรู รอยร้าว หรือช่องที่มองเห็นได้จากภายนอก มีสวิตช์ไฟฟ้าหรือที่จุดไฟให้แสงสว่าง</p>
	1.5 มีการเปลี่ยนผ้าปูที่นอน และอุปกรณ์สำหรับการนอนทุกครั้ง เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก	<p>มีการเปลี่ยนผ้าปูที่นอนและอุปกรณ์เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าพัก หมายถึง ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน ผ้าห่ม จะต้องเปลี่ยนใหม่เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าพัก ถ้าผ้าห่มเป็นผ้าวมควรซักปลอกผ้าวมด้วย แต่ในระหว่างที่แขกเข้าพัก อาจไม่ต้องเปลี่ยนปลอกหมอน ผ้าปูที่นอนทุกวันก็ได้ เว้นแต่มีความจำเป็นหรือแขกต้องการ</p>
	1.6 มีการกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอยู่เสมอ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน	<p>การกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ หมายถึง บริเวณบ้านหรือภายในบ้านอาจมีแมลง หรือสัตว์บางชนิด เช่น แมลงสาบ หนู ยุง มด เป็นต้น การกำจัดไม่ควรใช้สารเคมีที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพของเจ้าของบ้านและแขกที่มาพัก แต่ควรจะหาวัสดุและอุปกรณ์ที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น และเป็นภูมิปัญญา เช่น สมุนไพร เครื่องดักสัตว์ เป็นต้น</p>
	1.7 มีการดูแลสภาพแวดล้อมบริเวณบ้าน	<p>การดูแลสภาพแวดล้อมบริเวณรอบๆ บ้าน หมายถึง การดูแลเอาใจใส่รายละเอียดต่างๆ บริเวณบ้าน เช่น สวนหย่อม สวนครัว ต้นไม้ ร่องน้ำ ควรมีการปลูกต้นไม้ เช่น ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผลเพิ่มหากมีที่พอมินั่งเล่นบริเวณลานบ้าน นอกจากนี้ควรทำความสะอาดสิ่งที่อยู่บริเวณบ้านอยู่เสมอ ไม่ควรมีที่น้ำขังที่เป็นแหล่งเพาะยุง หากมีตุ่มน้ำฝนควรมีฝาปิด</p>

มาตรฐาน	เครื่องชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
<p>2. ด้านอาหาร และ โภชนาการ</p> 	<p>2.1 มีอาหารปรุงมาอย่างดี</p>	<p>อาหารที่ปรุงมาอย่างดี หมายถึง ชนิดของอาหาร เครื่องปรุง รสชาติของอาหารที่ทำ และขั้นตอนการปรุงอาหารต้องพิถีพิถัน สะอาด และถูกหลักโภชนาการ</p> <p>ชนิดของอาหาร ควรเป็นอาหารพื้นบ้าน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น เช่น แกงเหลืองของภาคใต้ แกงอ่อมของภาคอีสาน แกงฮังเลของภาคเหนือ เป็นต้น</p> <p>เครื่องปรุง ควรเป็นสิ่งที่หาได้ในพื้นที่เป็นหลัก และใช้พืชผักสวนครัวหรือของในชุมชน โดยเน้นความสด สะอาด และควรเป็นพืชผักปลอดสารพิษ</p> <p>รสชาติของอาหาร ควรเป็นรสชาติที่ไม่จัดเกินไป หรือหากเป็นนักท่องเที่ยวคนไทย อาจสอบถามเกี่ยวกับความชอบก่อนปรุง ทั้งนี้การปรุงทุกขั้นตอนต้องเน้นความสะอาด</p>
	<p>2.2 ภาชนะที่ใช้สะอาดและปลอดภัย</p>	<p>ภาชนะที่เกี่ยวข้องกับการปรุงทุกชนิด และจาน ถ้วย ชาม ต้องสะอาด และต้องมีชั้นกกลางสำหรับตักอาหารทุกครั้ง ภาชนะต่างๆ ที่ใช้ปรุงอาหารและใช้รับประทานอาหาร จะต้องทำความสะอาดและล้างด้วยน้ำสะอาด โดยใช้น้ำยาล้างจานเฉพาะ ห้ามใช้ผงซักฟอกล้างโดยเด็ดขาด และหลังจากล้างควรคว่ำไว้ให้แห้งก่อนเก็บ สำหรับแก้วดื่มน้ำจะต้องใส่สะอาด ไม่มีกลิ่นเหม็นคาว และควรแยกล้างต่างหาก</p>
	<p>2.3 คราวอยู่ในสภาพที่สะอาด ไม่มีกลิ่น</p>	<p>ห้องครัวอาจอยู่ในตัวบ้าน หรือแยกจากตัวบ้านก็ได้ แต่ควรหมั่นทำความสะอาดอยู่เสมอ โดยเฉพาะหลังจากการปรุงอาหารทุกครั้ง</p>

มาตรฐาน	เครื่องชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
	2.4 อุปกรณ์ที่ใช้ในครัวสะอาด ถูกสุขลักษณะ	<p>ตู้กับข้าวในห้องครัวและอุปกรณ์เครื่องปรุง เช่น พริก กระเทียม กะปิ น้ำปลา ปลาร้า เกลือ ฯลฯ ต้องเก็บให้มิดชิด มีฝาปิด และกันแมลงได้ด้วย ส่วนอุปกรณ์ต่างๆ ในครัว ควรมีลักษณะดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) เตา อาจเป็นเตาแก๊ส หรือเตาด่านก็ได้ ซึ่งต้องอยู่ในสภาพที่สะอาด ปลอดภัย หมั่นตรวจดูอุปกรณ์ของเตาที่อาจชำรุด เพื่อมิให้เกิดอันตรายในขณะที่ปรุงอาหาร 2) ตู้กับข้าวควรมีฝาปิดเปิดได้สะดวกและสะอาด กันแมลงได้ และมีระบายอากาศถ่ายเทได้ 3) อุปกรณ์และเครื่องปรุงต่างๆ ในครัว เช่น พริก กระเทียม หอม กะปิ น้ำปลา ปลาร้า ควรเก็บไว้ในภาชนะที่สะอาดและมีฝาปิด 4) หากมีตู้เย็นจะต้องดูแลความสะอาดอยู่เสมอ และใช้เก็บอาหารและเครื่องดื่มอย่างเหมาะสม โดยอาหารที่มีกลิ่นให้ใช้ถุงพลาสติก หรือกล่องปิดมิดชิด ส่วนอุณหภูมิควรอยู่ที่ 5 องศาเซลเซียส หรือน้อยกว่านั้น เมื่อสังเกตควรมีน้ำแข็งเกาะมาก ควรกดปุ่มละลายน้ำแข็งทันที
	2.5 มีน้ำดื่มและน้ำใช้ที่สะอาด	<p>น้ำดื่ม หมายถึง น้ำที่จะนำมาใช้ดื่มตลอดเวลาที่บ้านต้องเป็นน้ำที่สะอาด หากเป็นน้ำประปา ถ้าไม่แน่ใจควรต้มในภาชนะที่สะอาดก่อนบรรจุขวดหรือภาชนะอื่นๆ และหากเป็นน้ำฝนที่รองไว้ในตุ่ม ต้องแน่ใจว่าหลังคาบ้านสะอาดจริง สังกะสีไม่เป็นสนิม ไม่มีฝุ่นละอองเกาะ และเก็บไว้ในตุ่มที่สะอาดมีฝาปิดมิดชิด</p> <p>น้ำใช้ หมายถึง น้ำที่ใช้อาบน้ำและซักล้าง หากมิใช่ น้ำประปาจะต้องผ่านการทำน้ำให้สะอาด เช่น ใช้สารส้ม หรือกรอง โดยดูแลภาชนะทุกชนิดที่บรรจุ</p>

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
		ให้สะอาด ไม่มีลูกน้ำหรือสัตว์น้ำ ตลอดจนตะไคร่น้ำเกาะติดภาชนะนั้น
	2.6 มีร้านอาหารในชุมชน	มีการบริการอาหารของเจ้าของบ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวอาจมีเพียงอาหารเช้า หรือ บางมื้อเท่านั้น ดังนั้นจึงควรมีร้านอาหารในชุมชน คอยให้บริการนักท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหารตามสั่ง หรือร้านข้าวแกง และร้านอาหารดังกล่าวควรเป็นเครือข่ายในชุมชนที่ร่วมมือกันต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องร่วมมือในเรื่องความสะอาดของอาหาร ร้านและอุปกรณ์ต่างๆ ที่สำคัญราคาปกติไม่แพงจนเกินไป นอกจากนี้ควรมีบริการที่อึดอ้อมแถมใส่ และนำประทับใจ
3. ด้านความปลอดภัย	3.1 มีการจัดเวรยามดูแลความปลอดภัย	ควรมีการจัดให้มีเวรยามเฝ้าระวังและดูแลความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว โดยมีตารางเวรยามชัดเจน และอาจมีหัวหน้าซึ่งเป็นผู้นำในชุมชน เพื่อรับผิดชอบ มีการอบรมและฝึกปฏิบัติให้กับเวรยามเมื่อมีเหตุร้าย และขอความร่วมมือให้ทุกคนในชุมชน สอดส่องดูแลคนแปลกหน้า และรีบแจ้งผู้เป็นเวรยามทันทีเมื่อมีเหตุร้าย
	3.2 มีเครื่องมือและวิธีการสื่อสารกับเจ้าหน้าที่เมื่อเกิดเหตุร้าย หรือกรณีนักท่องเที่ยวเจ็บป่วย	เครื่องมือ หมายถึง อุปกรณ์หรือสิ่งที่ใช้เป็นสื่อ เพื่อติดต่อเจ้าหน้าที่ ตำรวจ ทหาร พยาบาล สาธารณสุข พนักงานดับเพลิง ในกรณีที่เกิดเหตุร้าย เช่น นักท่องเที่ยวเจ็บป่วย ประสบอุบัติเหตุ ไข้ ปั่น และอื่นๆ เครื่องมือดังกล่าว ได้แก่ โทรศัพท์ โทรสาร วิทยุ เป็นต้น ซึ่งควรจะมีอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างก็ได้ โดยสามารถใช้อุปกรณ์สื่อสารดังกล่าวได้อย่างถูกต้อง และควรมีการฝึกอบรมโดยใช้สถานการณ์จำลอง เพื่อความคล่องตัวในการปฏิบัติ เมื่อเกิดเหตุการณ์จริง

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
	3.3 มีการเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับการปฐมพยาบาลเบื้องต้น	การปฐมพยาบาลเบื้องต้น หมายถึง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่นักท่องเที่ยวเจ็บป่วย ถูกแมลงสัตว์กัดต่อย และอุบัติเหตุต่างๆ ควรมีการปฐมพยาบาลเบื้องต้นก่อนนำส่งสถานพยาบาล เช่น การห้ามเลือด การบีบหัวใจ การประคบ การทำแผล นอกจากนี้ควรมียาสามัญประจำบ้าน ที่เก็บยาดังกล่าวเหมาะสมและหาง่าย อาจมีตู้ยาเฉพาะติดตั้งไว้ในจุดที่มองเห็นในบ้านพัก
	3.4 มีการตักเตือนนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเก็บรักษาทรัพย์สิน และเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับยา ในกรณีที่นักท่องเที่ยวมีโรคประจำตัว	วิธีการเตือนนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการรักษาทรัพย์สิน ควรบอกให้ระวังทรัพย์สินมีค่าต่างๆ เช่น กระเป๋าเงิน แหวน สร้อย และเครื่องประดับอื่นๆ ควรสอบถามเกี่ยวกับโรคประจำตัวของนักท่องเที่ยว และควรเตือนให้เตรียมยาไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้ควรระบุเรื่องดังกล่าวไว้ในเอกสารการลงทะเบียนด้วย เพื่อมิให้นักท่องเที่ยวหลงลืม
	3.5 มีการดูแลและซ่อมแซมสิ่งของต่างๆ ในที่พัก เพื่อความปลอดภัยอยู่เสมอ	เจ้าของบ้านต้องหมั่นดูแลสิ่งของต่างๆ ในบ้าน เช่น ประตู หน้าต่าง ตู้ ให้อยู่ในสภาพที่แข็งแรง และใช้งานได้อยู่ตลอดเวลา และหากชำรุดให้รีบดำเนินการซ่อมแซมทันที
4. ด้านการจัดการ 	4.1 มีการรวมกลุ่มของชาวบ้าน จัดการในรูปแบบของ ชมรม หรือ สหกรณ์	การจัดการโฮมสเตย์ ควรจะเป็นการรวมกลุ่มของชุมชนในรูปแบบของกลุ่ม ชมรม หรือสหกรณ์ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากที่สุด และจะต้องมีความพร้อมในทุกๆ ด้าน สำหรับการดำเนินการ โดยองค์กร หรือบุคคลอื่นจากนอกพื้นที่ อาจเข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนรวมกลุ่มกันทำได้ แต่ไม่ควรดำเนินการในเชิงธุรกิจ ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาในภายหลัง
	4.2 มีคณะกรรมการบริหารโครงการ	เมื่อชุมชนรวมกลุ่มทำโฮมสเตย์ได้แล้ว ควรจัดให้มีคณะกรรมการบริหารโครงการ โดยยึดหลักการมี

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
		ส่วนร่วมของประชาชน และหลักประชาธิปไตย เป็นสำคัญ กรรมการดังกล่าวจะมีบทบาทและหน้าที่ชัดเจนในการดำเนินการ โสมสത്യ์ของชุมชน
	4.3 มีการกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อมิให้เกิดปัญหาที่ขัดต่อวัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อของชุมชน	กรรมการบริหาร โสมสത്യ์ของชุมชนต้องร่วมกันกำหนดข้อปฏิบัติต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวทราบล่วงหน้า โดยกำหนดสิ่งที่นักท่องเที่ยวทำได้และทำไม่ได้ เช่น การแต่งกายไม่สุภาพ การแสดงออกของชายและหญิงลักษณะผู้สาว การใช้สารเสพติด เป็นต้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวยอมรับ และเข้าใจก่อนเดินทาง ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดปัญหาที่ขัดต่อวัฒนธรรมของชุมชน
	4.4 มีระบบการจองล่วงหน้า และลงทะเบียนเพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว	ระบบจองล่วงหน้า หมายถึง เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการมาเที่ยวจะต้องสามารถจองล่วงหน้าได้ โดยการจัดเตรียมดังนี้ 1) ใช้โทรศัพท์ หรือเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หรือไปรษณีย์จองโดยตรงกับกรรมการของโสมสത്യ์ 2) จองผ่านบริษัทนำเที่ยว การจองล่วงหน้าดังกล่าวต้องมีการตอบรับ และต้องแจ้งให้นักท่องเที่ยวทราบข้อปฏิบัติล่วงหน้าด้วย
	4.5 มีรายละเอียดเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมและบริการต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวทราบชัดเจน	ค่าธรรมเนียม และค่าบริการต่างๆ ควรระบุไว้ในข้อมูลการประชาสัมพันธ์ เช่น ค่าที่พัก/คน/คืน ค่าอาหาร/คน/มื้อ ค่าน้ำเที่ยว/คน หรือกลุ่ม ฯลฯ
	4.6 มีข้อมูลกิจกรรมท่องเที่ยวอย่างละเอียด ให้นักท่องเที่ยวเลือก	เนื่องจากกิจกรรมที่จัดให้นักท่องเที่ยวในแต่ละชุมชนมีลักษณะหลากหลาย และแตกต่างกันตามสภาพของแต่ละชุมชน ดังนั้นจึงควรระบุกิจกรรมที่ชุมชนสามารถจัดไว้ให้ครบถ้วน และให้นักท่องเที่ยวเป็นผู้เลือกตามความต้องการ

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
	4.7 ชุมชนไม่หวังจะสร้างรายได้จากโฮมสเตย์อย่างเดียว และต้องไม่มีผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของชุมชน	สมาชิกในชุมชนที่จัดโฮมสเตย์จะต้องตระหนักเสมอว่าโฮมสเตย์เป็นเพียงอาชีพเสริม มีอาชีพหลัก ทั้งนี้สมาชิกของชุมชน หน่วยงานภายนอกที่สนับสนุน และบริษัททัวร์ต้องเข้าใจตรงกัน
5. ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว 	5.1 มีกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น เดินป่า ตกปลา ขี่ม้า ปีนเขา จักรยาน ฯลฯ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชน	เนื่องจากกิจกรรมท่องเที่ยวในแต่ละชุมชนมีหลากหลายตามสภาพพื้นที่และภูมิประเทศ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ชุมชนจะร่วมกันจัดขึ้น และกำหนดไว้ชัดเจน มีผู้นำเที่ยว มีความปลอดภัย และเตรียมอุปกรณ์ไว้ให้พร้อม เช่น การตกปลา ต้องเตรียมพร้อมว่า ใครงานำเที่ยว อุปกรณ์ตกปลาคืออะไร และสถานที่ตกปลาอยู่ที่ไหน เป็นต้น
5.2 มีกิจกรรมฝึกหัดศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น ทอผ้า จักสาน ฯลฯ	5.3 มีกิจกรรมต้อนรับตามประเพณีของท้องถิ่น เช่น บายศรีสู่ขวัญ ฯลฯ	โดยทั่วไปชาวบ้านมีความรู้ความสามารถในด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอยู่แล้ว จึงควรจัดให้มีกิจกรรมนี้ให้นักท่องเที่ยวเลือกด้วย เช่น ฝึกหัดการทอผ้า การจักสาน เป็นต้น
5.4 มีกิจกรรมบันเทิง เช่น คนตรี การเดินรำ การแสดงพื้นบ้าน ฯ		เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาถึง ชุมชนควรจัดกิจกรรมต้อนรับ โดยอาศัยวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เคยปฏิบัติอยู่แล้ว เช่น การบายศรีสู่ขวัญ หรือการต้อนรับด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสและอบอุ่น เป็นต้น โดยกิจกรรมดังกล่าวไม่ควรปรุงแต่งจนขัดแย้งกับประเพณีดั้งเดิมของชุมชน
		กิจกรรมด้านบันเทิง หรือนันทนาการในยามว่าง หรือตอนเย็น หรือตามเวลาที่เหมาะสม ควรจัดให้นักท่องเที่ยวเลือกด้วย เช่น คนตรีพื้นเมือง การเดิน/รำ และการแสดงพื้นบ้าน โดยการแสดงต่างๆ ควรเป็นของชุมชน

มาตรฐาน	เครื่องชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
	5.5 มีกิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย สิ่งแวดล้อม	กิจกรรมทุกชนิดทุกประเภทที่จัดให้กับ นักท่องเที่ยวจะต้องยึดหลักการเดียวกัน คือ ไม่ ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น ไม่ทิ้งขยะ ไม่ขีดเขียนบน แผ่นดิน ไม่ส่งเสียงดัง เป็นต้น
	5.6 มีกิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ระหว่างนักท่องเที่ยว กับเจ้าของบ้าน เช่น การประกอบอาชีพของ ชุมชน และการ ถ่ายทอดตำนาน หรือ ประวัติศาสตร์ของ ท้องถิ่น	ในระหว่างที่นักท่องเที่ยวอยู่ในชุมชน ชุมชน จะต้องตระหนักเสมอว่า เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งกันและกัน ด้านนักท่องเที่ยวควรต้องเรียนรู้วิถี ชีวิตของชุมชน ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ได้เรียนรู้ วัฒนธรรมบางอย่างของนักท่องเที่ยวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ
6. ด้าน สภาพแวดล้อม 	6.1 มีแหล่งท่องเที่ยว ประเภทใดประเภท หนึ่ง หรือ หลาย ประเภท เช่น แหล่ง โบราณสถาน และ โบราณคดี แหล่ง ท่องเที่ยวทางการ เกษตร เป็นต้น	ในบริเวณใกล้ที่พัก ควรมีแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็น สิ่งดึงดูดใจให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างน้อย 1 ประเภท ได้แก่ 1) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ทะเล น้ำตก น้ำพุ ฯลฯ 2) แหล่งโบราณสถาน และประวัติศาสตร์ เช่น วัด เจดีย์ วัตถุโบราณ ฯลฯ 3) แหล่งท่องเที่ยวที่ชุมชนมีอยู่แล้ว และเป็นอาชีพ ของชุมชน เช่น สวนผลไม้ แปลงผัก บ่อปลา รวมถึงการทำนา/ปลูกข้าว
	6.2 มีการดูแลรักษา สภาพแวดล้อมทั้งที่ เป็นแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนอยู่เสมอ	ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว โดยร่วมมือกับ หน่วยราชการที่มีหน้าที่ดูแลรักษาโดยตรง

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
	6.3 มีสถานพยาบาลไปรษณีย์ ธนาคารอยู่ไม่ไกลเกินไป	โฮมสเตย์ควรอยู่ไม่ไกลจากสถานพยาบาล เพื่อความสะดวกในการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวเมื่อเจ็บป่วย หรือหากไม่มีสถานพยาบาล ควรรู้สถานพยาบาลที่อยู่ใกล้ที่สุด ส่วนไปรษณีย์ และธนาคารก็เช่นกัน หากไม่อยู่ใกล้ชุมชน ควรจะรู้สถานที่ที่อยู่ใกล้ที่สุด เพื่อแนะนำนักท่องเที่ยวได้
	6.4 พื้นที่หลักยังคงสภาพเดิมของชุมชน และยังรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตน	ชุมชนที่มีโฮมสเตย์จะต้องช่วยกันรักษาสภาพเดิมของชุมชน โดยไม่ควรเปลี่ยนแปลงเพื่อให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจ จนทำลายวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของชุมชน
7. ด้านมูลค่าเพิ่ม 	7.1 มีร้านค้าของที่ระลึกในชุมชน	ควรจัดให้มีร้านค้า หรือมุมเล็กๆ ของชุมชนเป็นจุดจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก หากไม่มี ชุมชนควรจัดการให้มีร้านค้าของชุมชนเกิดขึ้น
7.2 มีผลิตภัณฑ์โดยชาวบ้าน และใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นผลิต	ชุมชนควรใช้โอกาสนี้ นำภูมิปัญญาที่ชุมชนสั่งสมมา หรือสิ่งที่ชุมชนริเริ่มขึ้นใหม่ทำของที่ระลึกเพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งของที่ระลึกดังกล่าวอาจเป็นสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ เสื้อผ้า ตลอดจนของตกแต่ง หรืออาหาร ขนม โดยควรใช้วัสดุหรือวัตถุดิบที่มีในชุมชนนั้นเป็นหลัก	
7.3 มีโอกาสได้เผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชน	ชุมชนได้ใช้โอกาสที่นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนได้เผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนทุกๆ ด้าน ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและชื่นชม ซึ่งถือว่าการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของตนอีกด้วย	
7.4 มีโอกาสพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชนในด้านการให้บริการที่ประทับใจ	การที่ชุมชนมีโอกาสดูแลรับนักท่องเที่ยวแต่ละครั้ง คนในชุมชนได้มีโอกาสแสดงความสามารถของตนเองตามที่ตนถนัด เช่น การต้อนรับ มัคคุเทศก์ การปรุงอาหาร การทอผ้า เป็นต้น	

มาตรฐาน	ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติ/รายละเอียด
8. ด้านการส่งเสริมการตลาด	8.1 มีคู่มือหรือเอกสารเผยแพร่การท่องเที่ยวเป็นของตนเอง และเป็นข้อมูลจริง โดยคู่มือหรือเอกสารดังกล่าวมีรายละเอียดต่างๆ ครบถ้วน เช่น รายการกิจกรรม แหล่งท่องเที่ยว แผนที่	โฮมสเตย์แต่ละแห่ง ควรมีคู่มือหรือแผ่นพับ หรือเอกสารที่รวบรวมข้อมูลให้นักท่องเที่ยวรับทราบ โดยคู่มือดังกล่าวควรระบุรายละเอียดทุกประเภทให้นักท่องเที่ยวทราบด้วย อย่างน้อยควรมีกิจกรรมการท่องเที่ยว รายละเอียดค่าใช้จ่าย และการติดต่อเป็นต้น
	8.2 มีการเผยแพร่ข้อมูลประชาสัมพันธ์	เนื่องจากปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตทำได้ค่อนข้างง่าย โดยคนในท้องถิ่นสามารถทำได้เอง ดังนั้นโฮมสเตย์จึงควรสร้างโฮมเพจของตนเอง ซึ่งเป็นทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ (หากมีปัญหาในการดำเนินการ ควรขอความช่วยเหลือจากฝ่ายสนับสนุน)
	8.3 มีรายชื่ออยู่ในคู่มือการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	ปัจจุบันสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาได้จัดทำคู่มือและทำเนียบการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของประเทศไทย ดังนั้นโฮมสเตย์ต่างๆ จึงควรติดต่อ เพื่อให้อยู่ในระบบดังกล่าว และในขณะเดียวกันอาจมีการเชื่อมโยงข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตของกระทรวง ซึ่งมีโฮมเพจด้านนี้โดยเฉพาะ

ภาคผนวก ข

กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ของหมู่บ้านแม่กำปอง

กฎระเบียบข้อบังคับการใช้และรักษาทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านแม่กำปอง

1. เรื่องการสร้างบ้าน

- 1.1 ต้องสร้างในเขตที่ดินที่เป็นสิทธิของตนเองตามระเบียบกฎหมาย
- 1.2 หากครอบครัวใดต้องการปลูกบ้านอยู่อาศัยมากกว่า 1 หลัง ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน
- 1.3 ถ้าต้องการเลื้อยไม้สร้างบ้านเพื่อการอยู่อาศัยที่ขึ้นอยู่ในเขตสวนของตนเอง ต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่รักษาป่าทราบก่อนทุกครั้ง เพื่อมิให้เกิดปัญหาอื่นๆ ติดตามมา หากแอบลักลอบตัดไม้ เลื้อยไม้ ไม่ว่าในเขตสวนของตนเองหรือที่อื่นๆ ที่ตนไม่มีสิทธิได้รับผิดชอบแก้ไขปัญหาเอง และถือว่าผิดกฎระเบียบของหมู่บ้าน ต้องได้รับโทษตามกฎหมายของหมู่บ้าน หรือตามกฎหมายของบ้านเมืองต่อไป

2. การรื้อหรือขนย้ายบ้านออกไปนอกเขตหมู่บ้าน

- 2.1 ต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านได้รับทราบและอนุญาตก่อน
- 2.2 ต้องขออนุญาตตามระเบียบทางราชการให้ถูกต้อง
- 2.3 กรณีมีสมาชิกในบ้านบางส่วนย้ายออกไป และจะขอใช้สิทธิรื้อขนย้ายบ้านไปด้วยนั้น ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณาความเหมาะสมถูกต้องก่อน

3. การขายบ้าน

- 3.1 ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้พิจารณาอนุญาตให้ขายได้ตามความเหมาะสมจำเป็น ที่สามารถพิสูจน์หลักฐานยืนยันได้ชัดเจนเท่านั้น และในครอบครัวหนึ่งๆ จะอนุญาตให้ขายบ้านได้เพียงครั้งเดียว
- 3.2 เจ้าของผู้ขายบ้านนั้น ต้องเสียดำเนินกรรมเป็นค่าบำรุงเข้าหมู่บ้านร้อยละ 2 บาท เพื่อเก็บไว้เป็นกองกลางพัฒนาหมู่บ้านต่อไป

4. การเอาผลประโยชน์จากป่าไม้

- 4.1 การนำไม้ พืชพรรณ ไม้ต่างๆ มาขาย หรือทำเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปขายทุกชนิด ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน
- 4.2 ต้องเป็น ไม้ พืชพรรณ ไม้ในสวนของตนเองที่ครอบครองอยู่ตามสิทธิของกฎหมาย ถ้านอกเขตครอบครองของตนเองต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน

4.3 การแบ่งปันผลประโยชน์เข้าหมู่บ้าน ให้เป็นไปตามข้อตกลงในที่ประชุมใหญ่ของชาวบ้านที่จะตกลงกัน

5. บทลงโทษ

5.1 ถ้าเป็นไม้แปรรูป หรือผลิตภัณฑ์ต้องเสียค่าปรับเป็นเงิน 2 เท่าของราคาสິงนั้นๆ และจะถูกริบยึดเป็นของหมู่บ้าน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในโอกาสต่อไป

5.2 กรณีเป็นต้นไม้ พืชพรรณไม้ต่างๆ ให้แยกเป็นกรณี ดังนี้

1) ถ้าเป็นพืชพรรณไม้ล้มลุก ให้ปรับเป็นราคาต้นละไม่น้อยกว่า 2,000 บาท

2) ถ้าเป็นพืชพรรณไม้ยืนต้น ให้ปรับเป็นราคาต้นละไม่น้อยกว่า 5,000 บาท

5.3 หากไม่ยินยอม ชัดขึ้นกฎระเบียบของหมู่บ้านก็ให้ดำเนินการตามกฎหมายบ้านเมืองต่อไป

5.4 หากมีปัญหาใดๆ หรือกฎระเบียบของหมู่บ้านไม่ได้กำหนดไว้ ให้นำเข้าพิจารณาในที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้านเป็นรายกรณีต่อไป

ระเบียบในการใช้พื้นที่ในชุมชนของหมู่บ้านแม่กำปอง

6. บุคคลใดก็ตามที่อยู่ติดกับพื้นที่สาธารณะในหมู่บ้านแม่กำปอง ห้ามบุกรุกหรือลุกล้ำในเขตพื้นที่สาธารณะในหมู่บ้าน โดยเด็ดขาด

ระเบียบให้อยู่ร่วมในชุมชนบ้านแม่กำปอง

7. ห้ามผู้ประกอบการเปิดสถานที่บันเทิงในชุมชน โดยเด็ดขาด
บทลงโทษ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามระเบียบกติกาของหมู่บ้านจะถูกพิจารณาขึ้นเด็ดขาดจากชุมชน

ขั้นตอนที่ 1 ให้ประธานคณะกรรมการหมู่บ้านออกหนังสือเรียนเชิญเจ้าของบ้านผู้ฝ่าฝืน มาพบกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อเจรจาให้เข้าใจและเลิกการกระทำดังกล่าว ตั้งแต่วันที่เจรจาแล้วเป็นต้นไป

หมายเหตุ ถ้าหากยังไม่เลิกการกระทำ

ขั้นตอนที่ 2 ให้ประธานคณะกรรมการหมู่บ้านเรียกคณะกรรมการหมู่บ้านมาประชุมเพื่อขอเอาผิดที่ประชุมว่า จะต้องออกหนังสือเชิญเจ้าของบ้านผู้ฝ่าฝืนทั้งครอบครัวออกจากบ้านหรือไม่ โดยให้กำหนดเวลานับจากวันที่ได้รับหนังสือจากคณะกรรมการหมู่บ้าน

หมายเหตุ ถ้ายังไม่เลิกการกระทำและยังไม่ออกจากหมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ 3 ให้ประธานกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกหลังคาเรือน คณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยส่วนราชการ และเจ้าของบ้านผู้ฝ่าฝืนทั้งครอบครัวร่วมการประชุมด้วย เพื่อจะได้แจ้งบทลงโทษตามระเบียบของหมู่บ้านต่อไป

กฎระเบียบและกติกาของหมู่บ้านแม่กำปอง และการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน

1. บุคคลใดทำธุรกิจการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่กำปอง และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมในหมู่บ้านแม่กำปอง ถ้าเป็นนักท่องเที่ยวที่มาประเภทมาแล้วกลับ หรือมาพักค้างคืนกับเจ้าของบ้านที่ใช้ไถ่ได้ในหมู่บ้าน หรือนำเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวต้องจ่ายค่าบำรุงการพัฒนาหมู่บ้านทุกคน คนละ 100 บาท/ครั้ง/คน และต้องจ่ายผ่านคณะกรรมการสหกรณ์/ฝ่ายการเงิน หรือบุคคลที่คณะกรรมการมอบหมายให้ทำหน้าที่แทนเท่านั้น เพื่อจะได้ออกใบเสร็จรับเงินให้กับนักท่องเที่ยวทุกครั้ง ถ้าเป็นบ้านพักเดี่ยวให้เช่า เจ้าของบ้านต้องจ่ายค่าบำรุงพัฒนาหมู่บ้านทุกครั้ง เมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก บ้านเล็ก 100 บาท/ครั้ง บ้านใหญ่ 200 บาท/ครั้ง และแจ้งให้คณะกรรมการรับทราบ

ระเบียบการสร้างบ้านบริเวณต้นน้ำลำธารในหมู่บ้านแม่กำปอง

2. ห้ามมิให้บุคคลใดปลูกบ้าน หรือสร้างรีสอร์ทในบริเวณต้นน้ำลำธารที่ชาวบ้านต้องกินต้องใช้ เพราะจะทำให้น้ำเสีย และสิ่งสกปรกไหลซึมลงมาสู่ต้นน้ำลำธารที่ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องกินต้องใช้ จะเกิดผลกระทบต่อชาวบ้านและชาวบ้านจะได้รับความเดือดร้อนในอนาคต ชาวบ้านจะไม่มีน้ำกินน้ำใช้

ระเบียบการปลูกพืชสวนและกาแพในต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านแม่กำปอง

3. ห้ามมิให้บุคคลผู้ใดใช้สารเคมีประเภทยาฆ่าหญ้า หรือยาฆ่าแมลงในพื้นที่ของหมู่บ้านจนถึงสุดเขตรับผิดชอบของคณะกรรมการหมู่บ้านแม่กำปอง เพราะจะเกิดผลกระทบต่อชาวบ้าน เพราะชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องใช้น้ำในพื้นที่กินทั้งหมด

ระเบียบในการใช้น้ำในหมู่บ้านแม่กำปอง

4. ห้ามมิให้บุคคลใดสร้างฝาย หรือใช้อุปกรณ์อื่นใดที่ดึงน้ำมาใช้ในประโยชน์ส่วนตัว จะเกิดผลกระทบต่อชุมชน

ระเบียบการซื้อขายที่ดินในหมู่บ้านแม่กำปอง

5. ห้ามมิให้ปิดรั้วกัน หรือทำสิ่งอื่นใด เพื่อปิดทางเดินของชุมชน หรือชาวบ้านที่มีอยู่ก่อนแล้ว เพื่อสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านแม่กำปอง

ระเบียบเพิ่มเติมในปี พ.ศ.2547

6. ถ้ามีความจำเป็นต้องสร้างบ้านหรือปลูกบ้านใหม่ในหมู่บ้านแม่กำปอง หรือที่ดินของตนเองนั้น

6.1 ให้สร้างบ้านได้ แต่ให้ห่างจากแม่น้ำและถนนจำนวน 2 เมตร หรือให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการหมู่บ้าน

7. ระเบียบข้อบังคับในการรักษาทรัพยากรแม่น้ำลำคลองในหมู่บ้าน ให้มีมติในที่ประชุมของหมู่บ้าน

7.1 ห้ามนำเอาหินออกจากแม่น้ำ โดยที่ไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านโดยเด็ดขาด

7.2 ถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องใช้หินให้แจ้งคณะกรรมการเพื่อรับทราบและพิจารณาก่อน

7.3 มิฉะนั้นจะถูกลงโทษในการปรับเป็นเงิน 500 – 1,000 บาทต่อครั้ง ตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณา

8. ระเบียบการขายบ้านออกจากหมู่บ้านแม่กำปองตามที่คณะกรรมการได้กำหนดให้มิตีการขาย

8.1 ถ้าขายบ้านออกจากหมู่บ้านแม่กำปองให้คณะกรรมการหมู่บ้านจัดเก็บเบอร์เช็คร้อยละ 2 เป็นระเบียบที่บุคคลที่ขายบ้านออกจากหมู่บ้านแม่กำปอง

9. เป็นบทลงโทษ เมื่อขายบ้านออกจากหมู่บ้านไปแล้ว ถ้าจะขอสร้างบ้านไม้อีก คณะกรรมการจะไม่อนุญาตในการตัดไม้ แต่ถ้าดักลอบตัดไม้ ถ้าถูกจับกุม คณะกรรมการจะไม่ให้ความช่วยเหลือทั้งสิ้น

ระเบียบปฏิบัติของการท่องเที่ยว

ระเบียบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” บ้านแม่กำปอง

1. การเข้าท่องเที่ยวโฮมสเตย์ มีระเบียบดังนี้

1.1 ติดต่อแจ้งล่วงหน้าให้คณะกรรมการรับทราบก่อน (053-229526)

1.2 กรอกใบสมัครข้อมูลและชำระเงินค่าใช้จ่าย ก่อนเข้าพักอาศัย มีรายละเอียด คือ

- ค่าอาหาร มื้อละ 50 บาท/คน

- ค่าที่พักโฮมสเตย์ คืนละ 100 บาท/คน

- ค่าบริการเจ้าของบ้าน วันละ 100 บาท/วัน

- ค่าบำรุงกิจกรรมที่พาชม 100 บาท/คน

- ค่าผู้นำเที่ยว กลางวัน วันละ 200 บาท เลยเข้าถึงช่วงกลางคืน (กรณีพักในป่า)

เพิ่มอีกคืนละ 100 บาท

- ค่าเช่าเต็นท์รวมทั้งบำรุงสถานที่ 150 บาท/วัน แต่นำเต็นท์มาเอง คิดค่าบำรุง

สถานที่ 50 บาท/วัน

- ค่าดูชมการแสดงและร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชุดเล็ก 600 บาท/ครั้ง ชุดใหญ่

1,500 บาท/ครั้ง

- ค่าดูชมการแสดงดนตรีพื้นเมือง ครั้งละ 1,000 บาท

- ค่าดูชมการแสดงศิลปะการฟ้อนพื้นบ้าน (ฟ้อนเล็บ, ฟ้อนเทียน, ฯลฯ) ครั้งละ

1,000 บาท

- ค่าเช่าพาหนะ 100 – 1,000 บาท/วัน (ตามประเภทที่ใช้บริการ)

หมายเหตุ ทุกอย่างชำระเงินตามที่ท่านใช้บริการจริง เพราะกิจกรรมการท่องเที่ยวนี้เป็นของชุมชน ต้องการให้มีการกระจายรายได้ให้ชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

2. ให้ใช้ผู้นำเที่ยวของหมู่บ้านเป็นมัคคุเทศก์ อัตรา 1 คนต่อนักท่องเที่ยว 5 คน และใช้เส้นทางตามที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความปลอดภัย การพลัดหลง และคอยดูแลรักษาผลกระทบที่อาจจะเกิดกับธรรมชาติ

3. ตลอดเส้นทางไม่ทิ้งขยะ โดยเด็ดขาด ให้นำไปทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้

4. ไม่ยิงปืน ทำเสียงดัง เป็นการรบกวนสัตว์ป่า และนักท่องเที่ยวอื่น

5. ไม่ก่อไฟก่อนได้รับอนุญาต และต้องดับสนิทเมื่อเสร็จภารกิจแล้ว

6. ต้องดับบุหรีให้สนิทก่อนทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้

7. ไม่อนุญาตให้ขีดเขียน ทำสัญลักษณ์อื่นใดที่เป็นการทำลายธรรมชาติสภาพแวดล้อม

8. ไม่อนุญาตให้นำสิ่งของอื่นใดในป่าออกจากพื้นที่

9. พ่อค้าแม่ค้าที่นำของมาขาย ต้องเสีค่าบำรุงสถานที่ วันละ 20 – 100 บาท และต้องขายในจุดที่กำหนดให้ ตลอดทั้งดูแลความสะอาดในจุดบริเวณของตนเอง

10. เก็บบัตรค่าบำรุงสถานที่ที่ท่องเที่ยว เด็ก 5 บาท ผู้ใหญ่ 10 บาท

- ค่าบริการห้องน้ำ 2 บาท/คน

- บริการที่จอดรถ จักรยานยนต์ 5 บาท/คัน รถยนต์ 10 บาท/คัน

11. ไม่กระทำการอันใดที่ผิดจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไทย

12. เมื่อนักท่องเที่ยวจะเดินทางกลับออกจากหมู่บ้าน ต้องได้รับการตรวจสอบ เพื่อมิให้นำทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งอื่นใดออกจากพื้นที่ ก่อนได้รับการอนุญาต

13. เพื่อความปลอดภัยของบุคคล นักท่องเที่ยว และทรัพยากรอันมีค่า ผู้ที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ทั้งก่อนเข้าและออกไป ต้องได้รับการตรวจสอบซักถามจากคณะกรรมการฯ ณ จุดด่านตรวจของหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง

14. นักท่องเที่ยวทุกคนพึงต้องช่วยกันเสียสละเงิน เพื่อเป็นการบำรุงรักษา และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้ยั่งยืนต่อไป ตามอัตราค่าธรรมเนียมที่ประกาศไว้

15. ไม่ให้พกพาอาวุธต้องห้ามตามกฎหมาย

16. โปรดขับรดด้วยความเร็วไม่เกิน 35 กม./ชั่วโมง เนื่องจากถนนคดเคี้ยวและคับแคบ

17. ไม่กระทำการอันใดให้เป็นที่รบกวนผู้คน นักท่องเที่ยวหรือสัตว์ป่าทุกชนิด

18. ไม่ทิ้งขยะเรี่ยราด

19. ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม จารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

20. การเดินทางท่องเที่ยวเข้าไปในเขตป่า ต้องมีคฤหัสถ์ของหมู่บ้านนำไปทุกครั้ง

21. จัดตั้งร้านค้า รับประทานอาหารตามเขตบริเวณที่กำหนดเท่านั้น มิให้นำติดตัวเข้าไป

กินในเขตหวงห้าม

22. การจัดทำธุรกิจท่องเที่ยวทุกชนิดขอสงวนสิทธิ์ให้เป็นของหมู่บ้านเท่านั้น

23. การเข้ามาตั้งเต็นท์พักผ่อน เช่าบ้านพัก หรือพักแบบโฮมสเตย์ในสถานที่ต่างๆ ต้องมาติดต่อกคณะกรรมการฯ และต้องได้รับการอนุญาตก่อนทุกครั้ง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายเอกรัฐ เลหาทย์วานิชย์
วัน เดือน ปีเกิด	28 มกราคม พ.ศ. 2520
ประวัติการศึกษา	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2543
ประวัติการทำงาน	Audio Officer บริษัทสามารถอินโฟมีเดีย จำกัด ในเครือบริษัทสามารถ จำกัด (มหาชน) ระหว่างปี พ.ศ.2547-2548

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved